

STUDII TEOLOGICE

REVISTA INSTITUTELOR TEOLOGICE DIN PATRIARHIA ROMANA

CUPRINSUL

Pr. OREST BUZOIANU: Pacea, bunul cel mai de preț al tuturor oamenilor și popoarelor.

Pr. Prof. D. STANILOAE: Invățătura creștină despre muncă

Pr. Prof. IOAN G. COMAN: Dumnezeu nu este autor al răului

Diac. M. CHIALDA: Creștinism și patriotism

Diac. Prof. N. I. NICOLAESCU: Patimile Mântuitorului după Sfintele Evanghelii

Pr. Prof. PETRE VINTILESCU: Anafora sau Antidoron

DOCUMENTE: Inscripții din biserici, publicate de Prof. Victor Brătulescu

1-2

STUDII TEOLOGICE

REVISTA INSTITUTELOR TEOLOGICE UNIVERSITARE
DIN PATRIARHIA ROMÂNĂ

APAR 10 NUMERE PE AN // ABONAMENTUL ANUAL 20 LEI

EDITURA INSTITUTULUI BIBLIC ȘI DE MISIUNE ORTODOXĂ
STRADA ANTIM Nr. 29 — BUCUREȘTI

COMITETUL DE REDACȚIE

Președinte:

I.P.S. JUSTINIAN, Patriarhul Bisericii Ortodoxe Române

Redactor responsabil:

P. C. Pr. I. GAGIU, Directorul Administrației Patriarhale

Membri:

P. C. Diac. N. I. NICOLAEȘCU, Profesor la Institutul Teologic de grad Universitar din București

P. C. Pr. SPIRIDON CANDEA, Profesor la Institutul Teologic de grad Universitar din Sibiu

P. C. Pr. IOAN GH. COMAN, Profesor la Institutul Teologic de grad Universitar din București

P. C. Diac. N. BALCĂ, Profesor la Institutul Teologic de grad Universitar din București

Secretar de redacție:

DI. AL. CERNA-RĂDULESCU, Consilier de Presă al Patriarhiei Române

---

COLABORATORI

Înalt Prea Sfințitii Mitropoliți și Prea Sfințitii Eiscopi; Prea Cucernicii Profesori dela Institutele Teologice Universitare; candidații la titlul de doctor în Teologie sau magistru, studenții Institutelor Teologice și Prea Cucernicii Preoți

---

STUDII TEOLOGICE

REVISTA INSTITUTELOR TEOLOGICE DIN PATRIARHIA ROMÂNĂ

CUPRINSUL

PR. OREST BUZOIANU: Pacea, bunul cel mai de preț al tuturor oamenilor și popoarelor	3
PR. PROF. D. STANILOAE: Invățătura creștină despre muncă	24
PR. PROF. IOAN GH. COMAN: Dumnezeu nu este autor al răului	33
DIAC. M. CHIALDA: Creștinism și patriotism	51
DIAC. PROF. N. I. NICOLAESCU: Patimile Mântuitorului după Sfintele Evanghelii	79
PR. PROF. PETRE VINTILESCU: Anafora sau Antidoron	102
DOCUMENTE: Inscripții din biserici, publicate de Prof. Victor Brătulescu	146

SERIA II-A

1-2

ANUL V—1953

REDACȚIA ȘI ADMINISTRAȚIA
București, Str. Antim Nr. 29 — Raionul N. Bălcescu

COMITETUL DE REDACȚIE

Președinte: *I.P.S. JUSTINIAN, Patriarhul Bisericii Ortodoxe Române*

Redactor responsabil: *P. C. Pr. I. GAGIU, Directorul Administrației Patriarhale*

Membri: P. C. Diac. N. I. NICOLAESCU, Profesor la Institutul Teologic din București; P. C. Pr. SPIRIDON CANDEA, Profesor la Institutul Teologic din Sibiu; P. C. Pr. IOAN GH. COMAN, Profesor la Institutul Teologic din București; P. C. Diac. N. BALCA, Profesor la Institutul Teologic din București

Secretar de redacție: *Dl. AL. CERNA-RADULESCU, Consilier de Presă al Patriarhiei Române*

PACEA BUNUL CEL MAI DE PREȚ AL TUTUROR OAMENILOR ȘI POPOARELOR

Suntem martori, de câțiva ani de zile, la una dintre cele mai mărețe și mai impunătoare lupte care s'a dat vreodată, de când există omenirea: lupta pentru apărarea păcii și pentru întronarea dreptății sociale în lume. O luptă nobilă, a cărei armă este cuvântul, a cărei forță este convingerea, al cărei avânt este dorința după mai bine și al cărei obiectiv este înlăturarea, pentru totdeauna, a războiului din mijlocul societății omenești și înfăptuirea unei vieți demne și fericite pentru toți oamenii și pentru toate popoarele.

După distrugerile de bunuri și de vieți omenești, pe care le-a cauzat cel de-al doilea război mondial, deslănțuit de furia fascismului cotropitor, hotărîrea dărză — atât a victimelor agresiunii fasciste cât și a tuturor oamenilor de bine din lumea întreagă — de a nu mai îngădui să se întâmple pe viitor asemenea atentate la viața și bunurile oamenilor și popoarelor, constituie — în fața istoriei — titlul de laudă nepieritoare pentru toți ostașii grandioasei armate a păcii.

Numai cine a avut de suferit de pe urma războiului poate să înțeleagă, cu adevărat, binefacerea păcii; numai cine mai îndură asuprirea și împilarea flămânzește, cu adevărat, după libertate; numai cine mai este supus exploatării însetează, cu adevărat, după dreptate socială. Dar, dacă la victimele războiului, ale asupririi și ale exploatării, dorința după pace, libertate și dreptate socială poate fi sesizată în toată intensitatea ei și nu numai în timpurile de față, ci și dealungul întregii istorii, nu este mai puțin adevărat că aceeași dorință constituie totodată, trăsătura caracteristică a oricărui om cinstit, asupra sufletului căruia patima nu a pus stăpânire și a cărui minte nu a fost întunecată de nourul cel gros al egoismului. Pacea, libertatea și dreptatea socială apar astfel ca bunul cel mai de preț după care a năzuit și pentru care s'a străduit întotdeauna toți oamenii cinstiți din lume, iar dorința după pace, libertate și dreptate socială a oamenilor și popoarelor constituie coloana vertebrală a istoriei universale și motivează întregul progres social pe care l-au realizat timpurile.

De realizarea acestui progres social al istoriei nu au fost străine nici religiunile lumii. Prin învățăturile lor cu privire la rostul omului pe pământ și cu privire la scopul final al omenirii, religiunile au alimentat, setea omului după pace și dreptate socială și au înfățișat tabloul vieții de-

săvârșite «de dincolo» ca pe cel mai mareț ideal către care trebuie să tindă viața omenească, încă de aici de pe pământ.

Dintre toate religiunile lumii, aceea care a contribuit mai cu osăbire la înmulțirea strădaniilor omenești după pace, după libertate și după dreptate socială a fost, fără îndoială, religionea creștină.

Predica de pe Munte, rostită de Dumnezeușul Învățător, Iisus Hristos, la începutul activității Sale printre oameni, aducea soluții practice tuturor problemelor vieții individuale și crea climatul moral al noii societăți, care se înfiripa. Noua societate creștină avea ca model împărăția cerurilor, care «nu este mâncare și băutură, ci dreptate și pace și bucurie în Duhul Sfânt» (Rom. XIV, 17). Fățărnicia, ura, cearta și desbinarea cedau locul, aici, sincerității, iubirii, înțelegerii și frățietății, căci baza raporturilor dintre indivizi, în cadrul acestei noi societăți nu o mai constituia interesul egoist, care călca în picioare dreptatea și libertatea semenului, ci simțământul plin de jertfelnicie al iubirii față de semenii.

Ideea de egalitate și de frățietate între oameni repunea pe om în drepturile sale inițiale, iar ideea că oamenii sunt cu toții fii ai unuia și aceluiasi Părinte Dumnezeu, reaseza pe om în demnitatea pe care acesta o avusese mai înainte de păcatul original. Cei năpăstuiți, cei exploatați și disprețuiți, cei împilați și asupriți — toți cei flămânzi și însetați de dreptate socială — își puteau potoli acum foamea și setea lor, căci în societatea creștină care se naștea își vedeau realizate năzuințele lor cele mai intime și mai legitim omenești. Deaceia, ei se puteau considera, pe bună dreptate, fericiti.

După învățătura creștină starea de dezechilibru social este o consecință a păcatului. Dar păcatul își are urmările lui grave nu numai în ceea ce privește raportul individului cu semenii lui, ci și în ce privește raporturile lui cu Dumnezeu. Oricine nedreptățește sub o formă sau alta pe aproapele său, prin fapta aceasta se smulge de Dumnezeu și-i devine dușman. El nu-și mai poate opri pașii de pe calea păcatului, câtă vreme nu va căuta să se împace mai întâi cu Dumnezeu.

Putința împăcării omului cu Dumnezeu ne-a dat-o Mântuitorul Iisus Hristos, prin Jertfa Sa de pe cruce. Prin Jertfa aceasta zidul despărțitor dintre om și Dumnezeu a căzut. Omul acum poate ajunge la mântuire, dar numai lepădându-se de păcat și luând ca model de trăire viața Domnului Iisus Hristos: «Căci dacă, fiind noi vrăjmași, ne-am împăcat cu Dumnezeu, prin moartea Fiului Său, cu mult mai vârtos fiind împăcați, ne vom mântui prin viața Lui» (Rom. V, 10). Pentru stabilirea bunelor raporturi dintre indivizi, în cadrul societății, după împăcarea omului cu Dumnezeu mai este nevoie de împăcarea omului cu sine însuși și cu semenii săi. Împăcarea omului cu sine însuși, a prilejuit-o Mântuitorul tuturor următorilor Lui, prin învățătura despre acordul desăvârșit, care trebuie să domnească între gândul și fapta cuiva, atunci când el voiește să pășească hotărât pe calea binelui: «Deci, toate câte voiți să vă facă vouă oamenii faceți și voi lor asemenea, căci aceasta este Legea și Profetii» (Mat. VII, 12), iar împăcarea omului cu semenii săi a învățat-o Mântuitorul prin porunca dragostei și a păcii pe care le-a lăsat urmașilor Săi, ca pe cea mai de seamă călăuză dealungul veacurilor: «Poruncă nouă dau vouă, ca să vă iubiți

unul pe altul; precum v'am iubit Eu pe voi, așa și voi să vă iubiți unul pe altul» (Ioan XIII, 34) și «Pace las vouă; pacea Mea dau vouă» (Ioan XIV, 27).

Biserica creștină a fost, dela început, nu numai păstrătoarea cu sfințenie a învățăturilor dumnezeiești ale Intemeietorului său, ci și propovăduitoarea caldă și neobosită a adevărurilor înalte descoperite de însuși Fiul lui Dumnezeu.

Dacă, după învățătura creștină, cea mai nedesmințită dovadă de iubire a lui Dumnezeu constă în iubirea aproapelui și cea mai desăvârșită formă de slujire a lui Dumnezeu constă în slujirea semenilor noștri, atunci Biserica creștină găsimu-se în slujba oamenilor și a strădaniilor lor de mai bine și lucrând laolaltă cu ei pentru înmulțirea binelui și pentru nimicirea răului în lume, înseamnă că și-a dovedit cu aceasta, cum nu se poate mai bine, caracterul său de instituție pusă în slujba lui Dumnezeu.

Și, pe aceeași linie a marilor îndatoriri, încredințate ei de Domnul și Mântuitorul nostru Iisus Hristos se găsește Biserica creștină și astăzi, când ia parte activă la lupta pentru Pace.

Pentru omul religios, și îndeosebi pentru creștin, pacea este bunul cel mai de preț, deoarece ea este condițiunea indispensabilă a vieții și expresiunea vrierii celei sfinte a lui Dumnezeu. Dumnezeu însuși este «Dumnezeul păcii» (Rom. XV, 33; XVI, 20; Filip. IV, 9; I Tesal. V, 23; II Tesal. III, 16; Evr. XIII, 20). «Dumnezeul iubirii și al păcii» (II Cor. XIII, 11). «Dumnezeu al păcii, iar nu al turburării» (I Cor. XIV, 33). Învățătura dată de Mântuitorul Iisus Hristos lumii a fost cunoscută încă dela început ca o «Evanghelie a păcii» (Efes. VI, 15), iar îndemnurile la pace și la trăirea în bună înțelegere de care abundă epistolele Sfinților Apostoli, sunt dovada vie că pacea și buna înțelegere între oameni au fost dorirea cea mai vie a Sfinților Apostoli adresată comunităților creștine înființate de ei.

Căutând să realizeze pe Hristos în el, creștinul adevărat a fost întotdeauna un vajnic luptător pentru pace, iar cununa care îl aștepta la capătul luptei acesteia a lui merita toată osteneala luptei: «Fericțiți făcătorii de pace că aceia fiii lui Dumnezeu se vor chema». (Mat. V, 9).

Pacea fiind condițiunea indispensabilă a vieții omenești, rezultă că numai în timp de pace omul își poate îndeplini cu adevărat menirea lui pământească, de a munci și de a se bucura de roadele muncii lui. Istoria ne arată că epocile de pace au fost în același timp epoci de înflorire a culturii și de răspândire a civilizației, adică de îmbunătățire a condițiunilor de viață omenească, și de progres. Dimpotrivă războiul a însemnat întotdeauna prăpăd, jaf și distrugere de bunuri economice și culturale și de vieți omenești. Furia războiului a distrus într-o clipă bunuri culturale la care contribuiseră șiruri întregi de generații, a împrăștiat spaima și doliul în familii, a lipsit pe copii de părinți și pe părinți de copii și a adus cu sine molime și foamete. De aceea oamenii cinstiți de pretutindeni doresc pacea, căci pacea înseamnă nu numai munca lor pentru făurirea unui trai mai bun, ci însăși viața lor și a familiilor lor. Și ce poate fi mai scump pentru cineva decât viața lui și a familiei lui și decât munca?

Popoarele doresc pacea ca pe cel mai de preț bun, pentrucă numai în timp de pace viața colectivității poate progresa, pentrucă numai în timp de pace se pot înfăptui lucrări giganțice de interes general care să aducă cu ele îmbunătățirea condițiilor de viață omenească și să dea oamenilor puțința de a se bucura cât mai mult de binefacerile științei și ale progresului și de o viață mai fericită.

Pacea fiind condițiunea normală de desfășurare a vieții individuale și colective, adică a oamenilor și a popoarelor, a dori pacea înseamnă în același timp a da dovadă de o stare sufletească normală, care își găsește expresiunea în dispoziția naturală a omului normal de a nu leza pe nimeni și de a da fiecăruia ceea ce este al său. (Neminem laedere, suum cuique tribuere). Căci pacea este o stare generală de drept, în care dreptul dobândește întâietatea înaintea puterii, iar puterea slujește dreptului; în care dreptul este căutat prin discuțiuni și tratative lămuritoare, iar nu prin puterea armelor; în care puterea stă de partea dreptului.

Cu cât indivizii și popoarele se găsesc mai sus pe scara progresului social, cu atât războiul ar trebui să intre mai puțin în calcul, pentru lămurirea eventualelor conflicte ce s'ar ivi între ele. Războiul, moștenire funestă a timpurilor de sălbăticie a omului, este sortit pieirii. Frontul gigantic al apărătorilor păcii a declarat «război războiului». Popoarele au luat în mâinile lor vigurcase cauza păcii și o vor apăra până la capăt.

Dacă după înfrângerea fascismului german de către glorioasa armată sovietică, conducătorii popoarelor și-ar fi întins o mână prietenească și ar fi conlucrat în chip sincer pentru întronarea unei păci trainice și drepte în lume, omenirea nu s'ar mai fi găsit niciodată în situația de a fi amenințată de război. Dar Uniunea Sovietică, forța care a dat lovitura de grație fascismului german și care a eliberat popoarele din Răsăritul Europei, reprezenta o orânduire politică, economică și socială, care nu era pe placul marilor bancheri și stăpâni ai trusturilor și monopolurilor din Apus. Prin dragostea ei de pace, prin devotamentul ei pentru socialism și prin hotărîrea cu care afirma dreptul la o viață mai bună pentru omenirea muncitoare de pretutîndeni, ea reprezenta totodată o piedică de netrecut în calea tendințelor imperialiste, care-și făceau loc din ce în ce mai mult în politica externă a guvernelor de acolo. Nici nu se terminase bine al doilea război mondial și imperialiștii de peste Ocean, doritori de dominația lumii întregi, își și începuseră propaganda în vederea deslănțuirii unui al treilea război mondial, care să supună lumea toată hegemoniei S.U.A. Ziaristul aventurier Henry Lewis, care cu sprijinul grupurilor Morgan și Harriman a ajuns redactorul șef și proprietarul revistei «Time», încă din 1941, făcându-se ecoul stăpânitorilor lui, a proclamat lozincă: «Secolul al XX-lea este secolul dominației Americii»¹⁾. De atunci și până astăzi toate pregătirile imperialiștilor americani au fost îndreptate către realizarea acestei ținte, iar războiul rece pe care-l duc cu furie atâțătorii la război nu este altceva decât o armă perfidă cu care ei voiesc să înspăimânte omenirea și să o transforme într-o pradă mai ușor de dobândit.

1. M. Baschin, *Rasismul, ideologia urii față de om a imperialiștilor din S.U.A.*, București, 1952, pag. 16.

Așa se face că chiar din prima zi a terminării celui de-al doilea război mondial omenirea a apărut împărțită în două blocuri: deoparte blocul popoarelor doritoare de pace, de înlăturarea rănilor de tot felul pricinuite de război și hotărâte să construiască o viață mai bună și mai fericită pentru toți oamenii și toate popoarele, bloc în fruntea căruia se găsea puternica și invincibila Uniune Sovietică, iar de cealaltă parte blocul imperialismului doritor de dominație mondială, al ațățătorilor la război, al teoreticienilor urii de rasă și ai neomalthusianismului, al calomniatorilor și ponegritorilor popoarelor care luptă pentru pace și pentru o viață mai bună.

Cu cât succesele constructive ale Uniunii Sovietice și ale țărilor de democrație populară, în perioada de după cel de-al doilea război mondial s'au arătat mai mari și cu cât dorul după o viață liberă și mai bună al popoarelor coloniale a început să prindă forme mai concrete, cu atât mașinațiunile ațățătorilor la un nou război au devenit mai furioase. «Statele imperialiste — zice Mitropolitul Nicolae al Crutișelor — declinând toate acordurile cu Uniunea Sovietică, au început să practice cu încăpățănare politica unei curse de înarmări, în vederea deslănțuirii unui nou război mondial. Astfel, înaintea oamenilor de bine s'a ridicat o sarcină, ca singură posibilitate de a apăra omenirea de un nou război: unirea partizanilor păcii, independent de națiuni, de situații sociale, de păreri politice și religioase. Trebuința morală de a menține pacea și voința de a ajunge la aceasta, confirmă dreptate cauzei. Politica de pace a Uniunii Sovietice insuflă și reîntărea nădejdea unui succes practic» 2).

Începând cu anul 1948 dorința de pace și hotărârea de a nu mai îngădui repetarea unui nou măcel mondial ia forma organizată a luptei pentru apărarea păcii, căutând să atragă în ea pe toți oamenii cinstiți și doritori de bine din lumea întreagă. Congresul intelectualilor dela Wrocław, din Aprilie 1948, pune bazele Mișcării Mondiale a păcii, care în scurt timp avea să devină una dintre cele mai grandioase mișcări pe care le-a cunoscut istoria. Congresul femeilor, ținut la Budapesta, în Decembrie 1948, desbate deopotrivă problema păcii, unindu-și strădanile de mai bine cu acelea ale Congresului intelectualilor dela Wrocław. În Februarie 1949, Biroul internațional al legăturilor internaționale pentru Pace și Cultură, de comun acord cu Biroul Federației Internaționale a Femeilor, iau inițiativa convocării celui dintâi Congres Mondial al Partizanilor Păcii, care are loc la Paris și Praga, în Aprilie 1949. La el participă reprezentanți ai unei pătrimi din populația globului, cari găsesc aici locul cel mai potrivit pentru a arăta aspirațiunile autentice ale popoarelor pe care le reprezintă și pentru a demasca planurile imperialismului ațățător la un nou război mondial. Manifestul îndreptat de acest Congres către toate popoarele din lume subliniază primejdia care amenință pe toți, denunță pe aceia cari au rupt acordurile ce confirmau posibilitatea coexistenței pașnice a diferitelor sisteme sociale și cari resping negociațiunile asupra desarmării. El definește scopurile și programul partizanilor păcii, pune bazele frontului unic pentru apărarea adevărului și a păcii și pentru lupta împotriva

2. *Conférence de toutes les Eglises et Association religieuses de l'U.R.S.S. pour la défense de la paix dans le monde*. Zagorsk Troïtsé-Serguïéva Lavra, 9—12 Mai 1952 (Documents), Editions du Patriarcat de Moscou, 1952, p. 36.

ațătătorilor la un nou război și chiamă oamenii și popoarele să vină sub faldurile stindardului luptei pentru pace. Congresul alege totodată un Comitet Permanent, care să conducă și să îndrumeze lupta Frontului Păcii.

Cea dintâi care răspunde cu entuziasm la Apelul primului Congres Mondial al Păcii este Marea Uniune Sovietică. Credincioasă politiciii ei de pace și de bună înțelegere între oameni și popoare, credincioasă deopotrivă principiilor ei de construire a unei vieți mai bune și mai fericite pentru oamenii muncii și de desființare a exploatării omului de către om, Uniunea Sovietică devine bastionul păcii, libertății și independenței popoarelor, iar ochii tuturor oamenilor cinstiți și doritori de bine de pretutindeni se îndreaptă cu nădejde și cu încredere către ea. După exemplul Uniunii Sovietice popoarele doritoare de pace aderă cu însuflețire la Apelul primului Congres Mondial al Partizanilor Păcii și mișcarea Păcii se întinde cu repeziune peste toată suprafața pământului.

De atunci și până astăzi Mișcarea Mondială a Partizanilor Păcii este într'un continuu progres, iar forul ei conducător, Comitetul Permanent al Congresului Mondial al Partizanilor Păcii, devenit în urma celui de-al doilea Congres Mondial al Partizanilor Păcii, care s'a ținut la Varșovia, în Noembrie 1950, Consiliul Mondial al Păcii, a coordonat acțiunile pentru apărarea păcii și a intervenit cu autoritate, în nenumărate rânduri, atât pe lângă guvernele diferitelor țări, cât și pe lângă O.N.U., pentru preîntâmpinarea primejdiei războiului, indicând soluțiile practice pentru menținerea și consolidarea păcii în lume.

Dintre marile acțiuni întreprinse de Mișcarea Mondială a Partizanilor Păcii menționăm aici: Apelul dela Stockholm, din Martie 1950, pentru interzicerea armei atomice și declararea ca criminal de război a oricărui guvern care va face cel dintâi uz de ea; al doilea Congres Mondial al Partizanilor Păcii, dela Varșovia, din Noembrie 1950, care în Apelul pe care l-a dat a formulat lozincă: «Pacea nu se așteaptă; ea se cucerește»; Apelul dela Berlin, din Februarie 1951, pentru încheierea unui Pact al Păcii între cele cinci mari Puteri; Congresul dela Viena al Partizanilor Păcii din Noembrie 1951; Apelul dela Oslo, din Martie 1952, împotriva războiului bacteriologic; hotărîrea luată la Berlin, în Octombrie 1952, pentru adunarea unui Congres al Popoarelor în vederea lărgirii Mișcării Mondiale a Păcii și, în fine, Congresul Popoarelor dela Viena, ținut între 12 și 19 Decembrie 1952.

*

Înțelegând strădaniile nobile ale Mișcării Mondiale a Partizanilor Păcii și cunoscând că «pacea pe pământ și bunăvoința între oameni» este însăși vrerea lui Dumnezeu, care s'a făcut cunoscută lumii la Nașterea Mântuitorului Iisus Hristos, prin glasul cetelor de îngeri, Biserica creștină Ortodoxă, păstrătoare cu sfințenie a învățăturii nefalsificate a Fiului lui Dumnezeu, a trecut încă de timpuriu de partea Frontului Mondial al Partizanilor Păcii și și-a conjugat propovăduirea ei cu glasul celor ce strigă după pace.

La grandioasa Mișcare Mondială a Păcii, Biserica Ortodoxă participă cu conștiința că-și face datoria de a apăra cel mai de preț bun al tuturor oamenilor și popoarelor, care, pentru ea mai înseamnă totodată și vrerea

lui Dumnezeu; contribuția ei la succesul strădaniilor generale pentru pace este deosebit de însemnată. Și tot atât de însemnată este și contribuțiunea celorlalte culte și confesiuni religioase, sau religiuni. «In lupta popoarelor de astăzi pentru pace — zice Mitropolitul Nicolae al Crutișelor — împotriva politicii de agresiune a unor guverne, o parte însemnată a eforturilor de ordin moral aparține Bisericii creștine, diferitelor grupuri bisericești și persoane ale tuturor confesiunilor creștine, ca și personalităților și asociațiilor altor religiuni. Religiunea crează stimulentele morale care conduce pe credincioși în viața lor personală și publică. Pentru aceasta concursul societăților religioase la cauza păcii este de o importanță enormă. Activitatea lor, din punctul acesta de vedere poate să fie extrem de fructuoasă și uneori chiar decisivă». ³⁾.

Prima dată când Biserica Ortodoxă se declară împotriva ațățătorilor la un nou război și pentru o pace trainică și durabilă este în vara anului 1948, la Moscova, cu ocazia comemorării a 500 ani dela autocefalia Bisericii Ortodoxe Ruse. Acum, Întâistătătorii și reprezentanții a nouă Biserici Ortodoxe cad de comun acord asupra atitudinii pe care Biserica trebuie să o ia față de deslănțuirii războiului rece și pentru apărarea păcii în lume. Referindu-se la acest eveniment deosebit din viața Bisericii Ortodoxe, I. P. S. Patriarh Justinian, într-o scrisoare pe care o trimite I. P. S. Patriarh Alexei, la un an dela această întrevvedere, zice: «Putem încheia că evenimentul bisericesc dela Moscova din Iulie 1948, poate fi considerat ca un Front al Ortodoxiei, atât de necesar pentru propovăduirea dragostei și apărarea păcii în lume, potrivit poruncii Mântuitorului, pe linia urmată de Sfinții Apostoli și de Sfinții Părinți, rămasă neschimbată în tradiția corectă a Sfintei noastre Biserici Ortodoxe a Răsăritului» ⁴⁾.

Biserica Ortodoxă a participat, prin reprezentanții săi, la Primul Congres Mondial al Partizanilor Păcii dela Paris, din 1949, unde printre delegații Congresului s'au putut vedea reprezentanți ai Bisericilor Catolică, Luterană, Calvină și Anglicană, cum și ai Comunităților de metodiști, baptiști și quakeri din Anglia, Cehoslovacia, Elveția, Franța, Germania, Suedia și Ungaria. Reprezentanții diferitelor confesiuni creștine, în afară de participarea lor la desbaterile Congresului au găsit de datoria lor să alcătuiască un mesaj către toți creștinii din lume, subliniind necesitatea de a lua atitudine hotărâtă față de marile probleme care frământă omenirea în clipa actuală: «In numele credinței noastre creștine — zice mesajul — noi ținem să mărturisim că pentru noi nu există o perdea de fier; că diferitele ideologii pot coexista în chip pașnic pe pământ; că potolirea luptelor de clasă, acest fruct amar al nedreptăților flagrante ale sistemului capitalist, nu poate fi reglată de o forță în stare să strivească aceste mișcări; ea nu poate fi reglată decât prin dreptatea care apără pe cei oprimați și cu singura condiție de a se respecta dreptul popoarelor de a hotărî ele singure ce sistem economic le convine mai bine» ⁵⁾.

3. *Conférence de toutes les Eglises...*, pag. 53.

4. *Apostolat Social*, vol. IV, *Pilde și îndemnuri în lupta pentru pace*, București, Ed. Institutului Biblic și de Misiune Ortodoxă, 1952, pag. 72.

5. *Conférence de toutes les Eglises...*, pag. 38.

Congresul Mondial al Partizanilor Păcii dela Paris recunoaște aportul confesiunilor creștine la cauza Păcii, alegând în Comitetul Permanent pe Mitropolitul Nicolae al Crutitelor, pe abatele Boulter, pe decanul de Canterbury Hewlett Johnson și pe Episcopul Moulton.

Între primul și al doilea Congres al Partizanilor Păcii, acțiunea Bisericii Creștine pentru apărarea Păcii crește și se organizează. Bisericele locale participă în Comitetele de Luptă pentru Pace naționale, raionale și de circumscripție, prin reprezentanții lor: Ierarhi și preoți. Tot acum sunt inițiate și acțiuni mai mari care depășesc granițele țărilor proprii. Astfel, I.P.S. Patriarh Alexei al Moscovei și a toată Rusia, la începutul lunii Martie 1950, chiamă pe toți Întâistătătorii Bisericilor Ortodoxe Autocefale să-și coordoneze eforturile pentru apărarea Păcii și a vieții popoarelor.

Dar și creștinii de alte confesiuni și cultele necreștine dovedesc același interes pentru cauza păcii. Apelul dela Stockholm, pentru interzicerea armei atomice, intensifică participarea creștinilor la lupta pentru apărarea Păcii. Ecoul acestui Apel se repercutează până la marginile pământului și nu numai în cercurile creștine din afara țărilor capitaliste, ci chiar și în țările capitaliste.

În Iulie 1950 are loc în Cehoslovacia Conferința clerului tuturor confesiunilor creștine, care denunță tentativele imperialiste de a acoperi cu autoritatea superioară a creștinismului politica de exploatare și de dominație a lumii, ura de rasă și ațățările la război, și chiamă pe toți creștinii din lume să participe la lupta pentru apărarea Păcii.

În August 1950 are loc la Moscova Conferința Întâistătătorilor Bisericilor Rusă, Georgiană și Armeană care, într'un mesaj adresat Bisericii Anglicane, credincioșilor Bisericii Romano-Catolice și Consiliului Mondial al Bisericilor, printre altele spune: «Inarmarea împotriva tuturor relelor războiului este datoria fiecărui creștin».

În luna Iulie 1951 Întâistătătorii Bisericilor din Antiohia, Rusia, Georgia, România și Bulgaria, întruniți la Moscova și discutând posibilitățile pe care le oferă lumii propunerea referitoare la încheierea unui Pact al Păcii între cele cinci Mari Puteri făcute de Consiliul Mondial al Păcii, în mesajul dat cu această ocazie, spun: «Acum, când în Pactul Păcii se pun cele mai mari speranțe, realizarea acestui Pact este pusă, din voința lui Dumnezeu, în seama directă a bunei credințe a oamenilor. Îndrumată de bunul simț și grupată într-o forță unică, ea poate să oblige guvernele Marilor Puteri să semneze Pactul Păcii, pe baza coexistenței pașnice a celor două sisteme. Când aceasta se va săvârși, popoarele vor răsufla liber, se va împrăstia întunecul neîncrederii și al fricii și se vor înapoia zilele păcii și fericirii. Atunci, orice contradicție între țări se va soluționa nu prin violență, ci pe calea dreptății»⁶⁾.

În Septembrie 1951 are loc în Cehoslovacia un eveniment de mare însemnătate bisericească: Congresul național al clerului catolic pentru apărarea Păcii. El definește poziția clerului catolic față de socialism. Clerul catolic din Cehoslovacia mărturisește supunere și ascultare față de papă, dar numai în ceea ce privește credința și disciplina bisericească, nu și în

6. *Apostolat Social*, vol. IV, pag. 495.

ceea ce privește politica pe care o duce în momentul de față Vaticanul. Clerul catolic cehoslovac merge cu poporul și împărtășește toate aspirațiunile după mai bine și după pace ale poporului. Atitudinea politică a clerului catolic cehoslovac este așa dar, cu totul opusă aceleia a Scaunului dela Roma.

Biserica Luterană din Germania, prin pastorul Niemöller și prin Episcopul Dibelius aduce o contribuție de seamă la cauza păcii, ca și Biserica Reformată din Olanda, prin pastorul Hugo van Dalen, președintele Comitetului Național pentru Apărarea Păcii din Olanda. Activitatea Societății engleze a Prietenilor (Quakerilor) reprezintă deopotrivă un aport de seamă la cauza generală a Păcii.

Observăm totodată, cu bucurie, că nici alte religii nu stau în afara luptei pentru Pace. Mozaismul, Mohamedanismul și Budismul, atât prin reprezentanții lor, cât și prin mulțimile credincioșilor lor participă la activitatea Frontului Mondial al Partizanilor Păcii și mărturisesc pacea ca pe bunul lor cel mai de preț.

*

Lupta pentru Pace și-a arătat binefacerile ei, în chip nedesmintit, și pe teren religios. Religii și Culte, care până nu de mult trăiau într-o continuă vrajbă și se dușmăneau de moarte, de îndată ce au aderat la Frontul Mondial al Partizanilor Păcii, au înțeles că cel dintâi lucru pe care îl au de făcut este călcarea în picioare a vrajbei și dărâmarea zidului despărțitor al urii, care le separa, pentru ca în armonie și în înțelegere desăvârșită să poată lupta și contribui la realizarea scopului suprem comun: pacea dintre oameni și popoare, adică la împlinirea celei mai de seamă îndatoriri a lor. Dând dovadă de un stil nou de viață, sau mai bine zis revenind la adevăratul stil de viață, Cultele și Confesiunile au desbrăcat haina urii, cu care le acoperise vechile regimuri, interesate să țină lumea în ură și în vrajbă, pentru a o putea mai ușor exploata, și au revenit cu toate la haina lor curată dela început, strălucitoare de dorința de a contribui la îmbunătățirea condițiunilor de viață ale credincioșilor lor și ale lumii întregi.

Faptului acestuia i se datoresc întrunirile repetate dintre reprezentanții diferitelor Confesiuni și Culte, pentru a studia în comun acord căile cele mai potrivite în vederea continuării cu folos a luptei pentru pace și pentru afirmarea credinței lor într-o viață mai bună și mai fericită și într-o pace trainică și durabilă.

Astfel, la chemarea I. P. S. Patriarh Justinian, căpeteniile tuturor Cultelor religioase din Republica Populară Română s'au adunat pentru prima dată laolaltă, la Palatul Patriarhal, la 23 Iunie 1949, unde, după ce au luat cunoștință de condițiunile cu totul favorabile, față de cele din trecut, create de către Statul nostru democrat popular tuturor Cultelor, au hotărât să sprijine cu toată sinceritatea strădaniile Regimului nostru de democrație populară pentru mai bine și să se așeze, fără rezervă, în slujba apărării păcii mondiale. În comunicatul dat cu această ocazie, printre altele, se spune: «Noi nu vom înceta de a duce munca de lămurire în mijlocul clerului și credincioșilor noștri, îndemnându-i să se pună în slujba poporului și a regimului de democrație populară»... «Vom propo-

vădui de acum înainte cu și mai mult zel pacea și ne declarăm hotărât împotriva imperialismului care ațâță la război, cu scopul de a prelungi în lume exploatarea omului de către om, a unor popoare de către alte popoare»⁷).

O a doua Consfătuire de felul acesta are loc la 19 Decembrie 1950. În Chemarea adresată cu această ocazie de către conducătorii cultelor religioase credincioșilor lor se arată că «Pacea este într'adevăr porunca dumnezească, spre care năzuiesc toți credincioșii de pe pământ» și se spune că: «Pentruca pacea să-și întindă cât mai neîntârziat puterea ei binefăcătoare pretutindeni și peste toți cei harnici și cinstiți, este necesar ca fiecare dintre noi să devină un hotărât luptător pentru pace. Fiecare dintre noi poate să aducă partea sa de contribuție, în această uriașă luptă, ce se poartă astăzi, pentru cauza sfântă a păcii»⁸).

La a treia Consfătuire a Întăistătorilor și reprezentanților tuturor Cultelor din țară, care a avut loc la 25 Noembrie 1952, I.P.S. Patriarh Justinian făcând bilanțul conlucrării dintre Culte în vederea realizării mai binelui comun, a zis: «Au trecut trei ani de când — bucurându-ne de libertatea religioasă și de egalitatea deplină între Culte, statornicite de Statul nostru democrat popular, — am făcut începutul unor relații cu totul noi, de colaborare și respect reciproc, între feluritele Culte religioase din țara noastră»... «În anii care au trecut de atunci ne-am putut convinge că regimul democrat popular a asigurat Cultelor putința de slujire și cinstire a lui Dumnezeu, după poruncile și învățătura credinței noastre, — a fiecăruia. Noi slujim în același timp laolaltă și năzuințele cele mai sfinte și mai drepte ale poporului nostru, care merge cu hotărîre pe drumul făuririi unei vieți și orânduirii sociale mai bune și mai drepte, pe drumul întăririi și propășirii Patriei noastre»... «Bisericele și Cultele religioase din Republica Populară Română, ținând seamă de sentimentele credincioșilor lor, nu pot nutri alte gânduri și alte nădejdi, decât acelea pe care le nutrește poporul în mijlocul căruia își desfășară lucrarea lor. Ele nu pot avea alt drum, decât drumul pe care merge poporul nostru». Și I. P. S. Patriarh a subliniat că: «Acțiunea noastră comună, atât în lupta pentru apărarea păcii, cât și alături de constructorii noii orânduirii sociale are la temelie ei două principii fundamentale: credința față de Bisericele și de Comunitățile noastre religioase și în același timp dragostea noastră neclintită față de Patrie și Popor»⁹).

Lucrul acesta l-au mărturisit deopotrivă și ceilalți reprezentanți ai Cultelor, cari au luat cuvântul, cu ocazia acestei Consfătuiri. Astfel Episcopul Ion Vasarhely, Întăistătorul Bisericii Reformate a grăit: «Noi vrem pace, pentru a dedica toate forțele noastre muncii constructive și pașnice ce se desfășoară astăzi pe întinsul Patriei noastre, conștiinți fiind că astfel slujim cauza păcii și frăției între popoare».

«Biserica — a zis Monseniorul Carol Adorjan, vicarul general al Episcopiei Romano-Catolice de Alba Iulia — își dă seama de factorii care

7. *Apostolat Social*, vol. IV, pag. 459.

8. *Apostolat Social*, vol. pag. 481.

9. A se vedea «Consfătuirea Întăistătorilor și reprezentanților tuturor Cultelor din R.P.R.», în revista «Biserica Ortodoxă Română», an. LXX, Nr. 11-12 (Noembrie-Decembrie 1952), pag. 716-749.

creiază ura și războaiele între popoare, prin propagarea urei și a setei de îmbogățire și de aceea este de datoria ei de a condamna aceste rățaciri, nedemne de guverne și oameni cari își zic creștini. De aceea, astăzi «când oamenii cinstiți din lumea întreagă spun un hotărît «nu» ațâțătorilor la război, simțim de datoria noastră patriotică și duhovnicească să declarăm că sprijinim cu vorba și cu fapta, politica de apărare a păcii a Statului nostru democrat popular, că facem front comun cu milioanele de oameni, cari urmând îndemnul marelui Stalin, au luat în propriile lor mâini cauza menținerii păcii și duc o luptă hotărîtă pentru apărarea ei până la capăt».

Episcopul Dr. Friederich Müller al Bisericii Evanghelice Luterane C. A., a arătat, printre altele, caracterul creștinesc al luptei pentru apărarea păcii, înfățișând pacea ca pe una dintre marile porunci ale Evangheliei și necesitatea creștinilor de a se alătura luptătorilor pentru apărarea păcii, ca pe o înaltă îndatorire religioasă: «Această atitudine de a ne alătura frățeste sutelor de milioane de luptători pentru pace, care au înscris pe steagul lor lozincă: «Pacea poate fi salvată, pacea trebuie să fie salvată», este în deplină concordanță cu preceptele Evangheliei, care socotește fericiți pe făcătorii de pace și-i numește «fiii lui Dumnezeu».

Dușmanii păcii sunt în același timp dușmanii vieții oamenilor cinstiți și muncitori cari își făuresc un trai mai bun și dușmanii popoarelor libere. În același timp ei sunt însă și dușmanii credințelor religioase care binecuvintează strădaniile pentru un trai mai bun și mai fericit ale credincioșilor lor și care sunt alături de tot ceea ce înseamnă muncă și construcție. «Noi mărturisim aceeași solidaritate — a grăit Episcopul Bisericii Unitariene Kiss Alexă — cu munca pașnică și constructivă a poporului nostru, cât și cu lupta lui pentru asigurarea victoriilor viitoare, prin menținerea și apărarea păcii. În dușmanii păcii, noi vedem — împreună cu tot poporul muncitor — pe vrăjmașii celor cari voiesc să trăiască în mod cinstit și care vor să-și făurească un trai mai bun prin munca lor, pe vrăjmașii popoarelor libere și pe dușmanii credinței noastre religioase. De aceea în fața primejdiei care ne amenință din partea ațâțătorilor la război, imperialiștii anglo-americani, noi găsim un motiv în plus — și cel mai hotărîtor — ca să sporim eforturile, în sprijinirea măreței lupte a poporului muncitor din Patria noastră».

Cuceririle democratice ale poporului nostru își revarsă binefacerile asupra tuturor fiilor Patriei noastre, fără deosebire de naționalitate sau de credință religioasă. De aceea, toți fiii buni ai Patriei, și printre aceștia se numără și credincioșii Cultelor, trebuie să lupte pentru păstrarea lor și împotriva celor ce vor din nou să ni le răpească. Cazul se întâmplă și cu populația musulmană, obijduită în trecut și care astăzi este chemată la o viață nouă: «Bucurându-se de toate libertățile și drepturile democratice, populația musulmană din Republica Populară Română — a zis Muftiul Cultului Musulman Iacob Mehmet — și-a manifestat hotărîrea fermă de a apăra aceste cuceriri ale oamenilor muncii și de a lupta împotriva celor care le amenință prin instigări și ațâțări la un nou război». «Dornici de a apăra drepturile și libertățile care ni s'au asigurat și să contribuim mai departe la ridicarea Patriei noastre, noi, slujitorii și credincioșii Cultului musulman din Republica Populară Română, ne consi-

derăm împlinitori ai voinței marelui Allah, participând activ la lupta pentru apărarea păcii, la munca pentru înflorirea Patriei și la consolidarea mărețelor cuceriri ale poporului muncitor din țara noastră».

Cuvinte deopotrivă de valoroase au privire la apărare a păcii și la datoria credincioșilor și a reprezentanților lor de a fi alături de poporul muncitor în strădaniile lui de a construi o viață nouă și mai bună au rostit și ceilalți reprezentanți ai Cultelor din țară: Dr. Mozes Rosen, șef-rabinul Cultului mozaic; Gh. Argay, superintendentul Bisericii Evanghelice S. P.; Mitropolitul Tihon Cacialchin, conducătorul Bisericii Creștine de rit vechi; Ioan Rușu, secretarul general al Uniunii Comunităților Creștine Baptiste; Dumitru Florea, președintele Cultului Adventist; Gr. Bradin, președintele Cultului Penticostal; P. S. Vasken Balgian, Episcopul Bisericii Armeano-Gregoriene; Șt. Tomici, vicarul Bisericii Ortodoxe Sârbe din Banat și Gh. Oprea, dela Conducerea Cultului Creștin după Evanghelie. Cuvântările lor sunt dovedă cea mai nedesmințită despre strădaniile credincioșilor pe care îi reprezintă, pentru construirea unei vieți mai bune și pentru întronarea în lume a unei păci eare să nu mai fie turburată de nimeni. Ei au exprimat în felul acesta, odată cu dorința arzătoare a credincioșilor lor după pace, și convingerea lor neștrămutată că pacea, libertatea și dreptatea socială sunt bunurile cele mai de preț, după care fiecare om normal năzuiește și pentru obținerea sau păstrarea cărora fiecare se simte dator să lupte cu toate puterile de care dispune.

*

Dar dacă cele trei consfătuiri ale reprezentanților Cultelor dela noi din țară își au importanța lor netăgăduită în ceea ce privește lărgirea și consolidarea luptei pentru pace din Patria noastră și partea lor de contribuție în ceea ce privește succesul Mișcării Mondiale a Partizanilor Păcii, apoi Conferința tuturor Bisericilor și Asociațiunilor religioase din U.R.S.S., pentru Apărarea Păcii în lume, ținută la Moscova între 9 și 12 Mai 1952, atât prin mulțimea credincioșilor reprezentanți la această Conferință, cât și prin înflăcăratele și patrioticele discursuri rostite cu acea ocazie, înseamnă o contribuție și mai de preț la lărgirea și consolidarea Frontului Mondial al Apărătorilor Păcii.

Pentru că în lupta pentru pace Biserica Ortodoxă Română a mers încă dela început mână în mână cu Biserica Ortodoxă Rusă și pentru că în calitatea noastră de clerici și deci de păstori duhovnicești ai turmei încredințate nouă, avem datoria să cunoaștem cum gândesc și ce s'nt despre pace toți cei ce mărturisesc credința creștină sau sunt mărturisitori ai vreunei credințe religioase, vom căuta mai jos să redăm câteva dintre cele mai de seamă cuvinte care s'au rostit cu această ocazie, de uniți din reprezentanții celor 18 naționalități diferite, care au luat parte la această Conferință. Lăsând laoparte valoroasa cuvântare a vajnicului apărător al Păcii, membru în Consiliul Mondial al Păcii și neîntrecut vorbitor, care este Mitropolitul Nicolae al Crutițelor, vom căuta să urmărim ce s'a spus la Conferința aceasta: a) despre război; b) despre atâțătorii la război; c) despre pace; d) despre aspirația după pace a oamenilor și popoarelor; e) despre activismul omului religios; f) despre lupta pentru pace și g) despre activitatea clerului în lupta pentru pace.

a) «Războiul a zis Ivan Manaenko, președintele organului executiv al Comunității Creștinilor-molocani din orasul Baku — este un îngrozitor flagel asupra poporului. El nu este folositor decât pentru acei care scot profituri de milioane din sângele și din suferințele oamenilor. Numai aceștia sunt cei care caută să aprindă flacăra războiului. Dar ei se înșală, căci ei înșiși vor cădea în prăpastia pe care o pregătesc pentru alții»¹⁰). Tot așa Itsko Schechtman, rabinul sinagogii din Kiev, a zis: «Războiul — o știm cu toții — înseamnă exterminarea masivă a oamenilor, distrugerea locuințelor lor, a templelor, distrugerea patrimoniului material și cultural al popoarelor. Războiul provoacă ruina morală, sărăcirea spirituală a omenirii, atrasă într-o furtună de moarte și de devastare»¹¹). În felul acesta războiul nu poate fi pus la cale decât de cei preocupați numai de îmbelșugarea lor și care nu au nimic comun cu progresul omenirii: «Cel ce îndeplinește cu atâta entuziasm și atât de repede lucrări gigantice, eum face poporul rus și celelalte popoare sovietice — zice Arhiepiscopul Bisericii evanghelice-luterane din Letonia, Gustav Turs — acela nu are timp să se gândească la război. Dacă acest efort de construire pacifică a devenit posibil, aceasta se întâmplă din cauză că resursele Statului și deci ale poporului sunt considerabile și că ne putem servi de ele, pentru binele poporului, repede, fără discuții îndelungate, fără a calcula profituri egoiste, adică tocmai contrar de ceea ce se petrece în țările capitaliste»¹²).

b) Despre ațâțătorii la război Ivan Manaenko, amintit mai înainte a zis: «Acești apostoli ai răului, ai urii și ai tuturor nedreptăților îndrăznesc încă să ridice brațele lor spre cer și să se roage lui Dumnezeu; ei îndrăznesc încă să se numească creștini și pretind că se străduiesc să propage Biblia, pe care noi o iubim cu toții. Dar ei au uitat cuvintele aspre, care se găsesc în ea, cu privire la unii asemenea lor: «Când întin-deți mâinile voastre, îmi voi ascunde fața Mea de la voi și chiar când vă veți înmulți cererile voastre, eu nu le voi asculta, căci mâinile voastre sunt pline de sânge» (Isaia 1, 15)¹³). I.P.S. Patriarh Catolicos al tuturor Armenilor, George VI, a zis «Ne este greu să ne gândim că printre personalitățile politice ale Statelor Unite și ale altor țări capitaliste, se găsesc oameni cari mânăți de sentimente egoiste, voiesc să distrugă toate crea-țiunile materiale și spirituale ale spiritului omenesc, să devasteze lumea, să o vadă nimicindu-se. Ceeace lipsește acestor conducători este antidotul împotriva egoismului, sunt sentimentele de umanitate și de fră-țietate care sunt roadele unei moralități superioare»¹⁴). Iar Arhiepiscopul Bisericii Evanghelice-Luterane din Estonia, Jan Kiivit, despre aceiași ațâțători la război a zis: «Imperialiștii americani și englezi se servesc într'un chip criminal de credința creștină, ca de o perdea, pentru a-și ascunde voința de a aservi popoarele și de a pune mâna pe teritoriile altor state. Noi protestăm împotriva acestui mod de a transforma credința creș-tină într'un paravan pentru a acoperi cu el crimele. Noi protestăm împo-

10. *Conférence de toutes les Eglises...*, pag. 132.

11. *Ibidem*, pag. 279.

12. *Ibidem*, pag. 202.

13. *Ibidem*, pag. 131-132.

14. *Ibidem*, pag. 140.

triva faptului cā teoreticienii neo-fasciști justificā întrebuintārea proiectelor intercontinentale, a armei bacteriologice, a gazelor ucigātoare și a bombelor atomice, îndepārtānd dela ei mila, iubirea și toate sentimentele omenești. Noi protestām împotriva faptului cā ei socotesc drept criminalā revendicarea pācii și, în consecință, persecutā pe partizanii și pe luptātorii pācii»¹⁵). Lipsa de simțiminte creștinești a atātătorilor la război a fost arātātā și de Jacob Jidkov, președintele Consiliului Creștinilor baptiști-evangelici, în cuvintele: «Noi nu putem înțelege cā un adevārat creștin, care crede sincer în Dumnezeuul iubirii și al pācii, ar putea dori moartea milioanelor de oameni, d'strugerea orașelor și sateelor, mizeria popoarelor. Și totuși aici ajunge războiul. Chiar dacā nu dorește calamitāțile acestea, creștinul care nu se alăturā luptātorilor activi pentru Pace, poate sā contribue la război, prin indiferența lui față de lupta sfāntā pentru pace»¹⁶). Exprimānd aceeași indignare față de cei cari, punānd la cale războiul și armele de ucidere în masā, pretind încă în fața omenirii cā sunt credincioși, rabinul Salomon Schlifer, dela sinagoga coralā din Moscova, a grāit: «Se știe cā mulți dintre atātătorii la război, dintre «atomisti», cum li se mai zice, se roagā în chip ipocrit lui Dumnezeu, cerāndu-I «Pace și prosperitate omenirii». Aceasta nu-i împiedecā însă, sā fabrice în același timp arma atomică și sā foloseascā în același timp arma bacteriologică pentru exterminarea în masā a oamenilor din Extremul Orient»¹⁷). Cāt de departe este concepția despre viață a celor douā blocuri din omenire ne-o arātā Administratorul Apostolic al Diecezei Liepaja, Episcopul Peteris Strods: «Miliardarii americani, instigatori ai unui nou război, își bazează speranțele lor pe aur și pe arma de distrugere în masā, pe arma bacteriologică în special. Dimpotrivā, apārătorii pācii își bazează speranțele lor pe Uniunea Sovietică și pe toate popoarele iubitoare de pace»¹⁸).

Decanul Bisericii Reformate din Transcarpatia, Adalbert Gentchi, a combātut una dintre calomniile cele mai curențe în lumea capitalistā, împotriva Uniunii Sovietice: ireligiozitatea și ateismul. El a zis: «Cei din strāinātate nu încetează a ne calomnia, pretinzānd cā ateismul și ireligiozitatea predominā în țara noastrā. Noi respingem această acuzație. Noi lucrām inspirāndu-ne din respectul vieții omenești și cooperām cu toții, fie cā aderā sau nu la confesiunea noastrā. Ateism?! Ireligiozitate?! Dar existā, oare, vreun ateism și vreo ireligiozitate mai rele decāt d'sprețul simțămintelor de umanitate? Decāt ateismul și ireligiozitatea atātătorilor la război, cari exterminā cu ajutorul microbilor mii și mii de ființe omenești, bătrāni, femei și copii nevinovați? Care distrug în chip nemilos și sālbatec tezaurul cel mai prețios: viața omenească?»¹⁹).

Cu cuvinte deopotrivā de aspre caracterizează pe atātătorii la război Bandido Hambo Lama Gabji Darmaiev Lobsab-Nima, președintele Direcțiunii spirituale centrale a budiștilor din U.R.S.S.: «Omenirea ajunsā la înflorirea forțelor sale producātoare, a științei și a culturii se gāsește

15. *Conférence de toutes les Eglises...*, pag. 54.

16. *Ibidem*, pag. 164.

17. *Ibidem*, pag. 173.

18. *Ibidem*, pag. 186.6

19. *Ibidem*, pag. 212.

sub amenințarea unui nou război mondial. Această amenințare vine dela o mână de oameni răuvoitori, cari învățesc o sabie însângărată pe deasupra întregii omeniri și sunt gata să smulgă oamenilor cel mai mare bun și cea mai mare fericire a lor: pacea. Acești nebuni se pregătesc de un nou război mondial, creiază baze militare în toate colțurile pământului și pregătesc mijloace monstruoase de distrugere în masă. Ei voiesc să înnece omenirea într'o mare de sânge și de lacrimi»²⁰). Iar Theodor Kuznețov, președintele Consiliului suprem al vechilor credincioși din Lituania, a zis: «Dându-și numele de creștini, ei au hotărât în chip satanic să substitue adevărului milei lui Dumnezeu «sfânta deșertăciune» a egoismului, uitând că o astfel de sfințenie este o «scârbă înaintea lui Dumnezeu» (Luca XVI, 15). Ei au început să propovăduiască faisele lor virtuți sociale de-a-lungul lumii și aduc invective pline de răutate la adresa celorlalte popoare care resping principiile satanice ale fascismului și luptă pentru pace și pentru o viață mai bună pe pământ. Ei au ajuns să pună lumea întreagă în fața celei mai grozave dintre nebunii: călcarea în picioare a tuturor convențiilor internaționale și a celor mai înalte legi divine»²¹). Nesocotirea tuturor legilor umane și divine de către ațâțătorii la război este arătată și de Muftiul Mahomet Hadji Kurbanov, președintele ad-interim al Direcțiunii spirituale a Musulmanilor din Daghestan și din Caucazul de Nord: «Ațâțătorii la un nou război calcă în picioare legile divine și umane: ei duc un război de brigandaj împotriva poporului coreean, dornic de libertate și se opun, prin toate mijloacele, reglementării pașnice a războiului coreean. Ei extermină populația pașnică a Coreei. Ei omoară bătrâni fără apărare, femei și copii. Ei distrug orașele și satele. Ei amenință cu bomba atomică și au și început războiul bacteriologic»²²).

c) Revolta îndreptățită împotriva ațâțătorilor la război este urmarea firească a dorinței de pace, care animă pe toți oamenii cinstiți din lumea întreagă. Pacea a fost înfățișată de toți vorbitorii dela Conferința dela Moscova, în culorile cele mai frumoase. «Pacea — zice canonicul I. Stankevicius, Administratorul Arhiepiscopiei Romano-Catolice din Kaunas —, iată ideea cea mare, nobila aspirațiune, care a apropiat pe reprezentanții religiunilor, raselor și naționalităților lor diferite»²³). Iar Ziautdin Baba-Khanov, vicepreședintele Direcțiunii Spirituale a Musulmanilor din Asia Centrală și Kazakhstan, a zis: «Fericirea și progresul omenirii depind de pace: Buna stare a oamenilor și bunăstarea popoarelor depind de relațiile lor frățești»²⁴).

Pentru canonicul P. Mazelis dela Episcopia romano-catolică din Telsiai, pacea înseamnă venirea timpurilor așteptate de tot omul cinstit, când fiecare își va simți realizate trebuințele lui sufletești cele mai intime: «Este timpul — zice el — ca o rază caldă de cordialitate să vină să lumineze relațiile noastre mutuale, lăsând la o parte diferențele de rasă și de

20. *Ibidem*, pag. 236.

21. *Ibidem*, pag. 226-227.

22. *Ibidem*, pag. 247.

23. *Ibidem*, pag. 218.

24. *Ibidem*, pag. 225.

sânge; este timpul de a ne renaște la o viață nouă de solidaritate mondială! Atunci nu vor mai fi victime nevinovate, iar sângele omenesc nu va mai roși altarele fraternității și dreptății internaționale» ²⁵⁾.

d) Cum că pacea este bunul cel mai de preț al tuturor oamenilor și popoarelor ne-o dovedește și aspirația după pace care este ceva înăscut în om. Astfel, P. Matsanov, președintele Consiliului Adventiștilor de ziua a șaptea, a zis: «Aspirațiunea după pace este o aspirațiune sfântă. Căci pacea este o mare binecuvântare pentru individ, pentru familie, pentru Stat, pentru omenirea întreagă. Ce înălțimi minunate nu ar atinge bunăstarea omenirii întregi, dacă s'ar utiliza pentru binele oamenilor energia și resursele cheltuite pentru război, pentru distrugerea orașelor și pentru exterminarea milioane de oameni!» ²⁶⁾. Iar Șeicul Ali Zade Akhund Aga Djavad Oglu, președintele Direcțiunii Spirituale a Musulmanilor din Transcaucazia, a zis: «Toți bărbații și toate femeile, popoarele mari și mici aspiră astăzi după o pace durabilă și după securitate. Ei urăsc războiul și certurile. Ei blestemă și stigmatizează pe ațâțătorii la război» ²⁷⁾. Canonul Mazelis, amintit mai înainte, după ce citează câteva versuri din poetul Gamzat Tsadasa al Daghestanului, în care sunt descrise ororile războiului, adaugă: «Aspirațiunea după pace este un sentiment natural pentru orice om onest de moralitate normală. Massele populare din toate țările sunt pentru pace, căci ea este izvorul unei vieți libere și liniștite, izvorul culturii materiale și spirituale» ²⁸⁾.

e) Dar pacea, după cuvintele înscrise pe steagul Frontului Mondial al Partizanilor Păcii nu trebuie așteptată; ea trebuie cucerită. Aceasta înseamnă că toți doritorii de pace și de o viață mai bună nu trebuie să rămână pasivi, ci să-și conjuge toate puterile în vederea obținerii obiectului dorinței lor celei mai adânci și mai legitime. Reprezentanții tuturor Bisericii și Asociațiilor religioase din U.R.S.S. întruniți la Moscova, au fost unanimi întru a arăta că credinciosul, ori de ce nuanță ar fi, trebuie să fie o ființă activă, atât în viața lui de toate zilele cât și în ceea ce privește lupta pentru Pace: «Hristos — a zis P. Matzanov — a adus lumii un mesaj de pace, un mesaj de egalitate și de fraternitate. Către aceasta să tindem și noi și toți cei câți cred în Hristos. Și nu este de ajuns numai a voi; trebuie să facem totul pentru a menține și consolida pacea în lume întreagă» ²⁹⁾. Tot astfel observă și Theodor Kuznețov: «Pacea nu vine singură la noi. Noi trebuie să o căutăm și să o dobândim, și pentru aceasta trebuie să strângem pe toți credincioșii în Dumnezeu într-o familie frățască, pentru o viață însorită, fericită și o muncă creatoare, pentru bunăstarea tuturor popoarelor» ³⁰⁾. Și mai pregnant, cât privește pe creștini, arată lucrul acesta A. Remisov, președintele organului executiv al Comunității Creștinilor-molocani din orașul Tbilisi: «Departa de a ne mulțumi să profesăm învățătura lui Hristos, să ne străduim a-I realiza porunci-

25. *Ibidem*, pag. 243.

26. *Ibidem*, pag. 100.

27. *Ibidem*, pag. 178.

28. *Ibidem*, pag. 241.

29. *Ibidem*, pag. 100.

30. *Ibidem*, pag. 228.

le»³¹⁾. În fine, pastorul Erwin Koch, unul dintre invitații din afară ai Conferinței, care este și președintele Comitetului Național al Luptătorilor pentru Pace din Austria, luând cuvântul, printre altele a spus: «Datoria popoarelor și aceea a tuturor creștinilor este de a realiza poruncile lui Hristos... La noi în Apus, se zice adesea că Biserica are ca misiune de a procura omului pacea interioară cu Dumnezeu, iar nu pacea din afară. Dar oricine s'a împăcat cu Dumnezeu, prin mijlocirea lui Iisus Hristos, oricine poartă pacea în inima lui, trebuie să lupte și pentru pacea dintre oameni. Nu se va putea găsi în Sfintele Scripturi niciun loc care să justifice războiul. Cu atât mai puțin se va putea întâlni vreun argument pentru a justifica, după două îngrozitoare războaie mondiale, pe un al treilea»³²⁾.

f) Lupta pentru pace este, așa dar, pe deplin justificată, atât de rațiunea sănătoasă, cât și de credința religioasă. În ducerea la bun sfârșit a acestor lupte nobile, oamenii de toate națiunile, de toate rasele și de toate credințele religioase trebuie să-și dea mâna și să se unească. «Noi ne-am făcut auzit în nenumărate rânduri glasul nostru pentru pace — a zis vicarul capitular K. Paltarokas, Episcop de Panevezys și Vlnius. Credincioși învățăturii lui Hristos, noi ne alăturăm de toți camenii de bine și de toate popoarele care luptă împotriva războiului. Ideia păcii, a prieteniei și a colaborării între popoare este infinit de scumpă pentru noi, catolicii lituanieni»³³⁾. Contemplând măreția luptei pentru Pace, Episcopul Mihail al Bisericii Ortodoxe Ruse din Sambor și Droghobyci, a zis: «Istoria omenirii n'a mai cunoscut niciodată ceva asemănător cu mișcarea contemporană a masselor populare de pe glob pentru apărarea Păcii pe pământ, pentru o pace trainică și durabilă în toată lumea. Istoricii care se vor apleca într-o zi asupra epocii noastre, o vor califica drept epoca luptei pentru Pace».

Această luptă a unit pe oamenii din avangarda lumii întregi și toată omenirea muncitoare, creind o forță de neînvins. Și Episcopul Mihail a adăugat: «Creștinii și necreștinii nu pot să se țină astăzi în afară de evenimentele mondiale și nici să aștepte în chip pasiv evoluția lor. În timp ce lupta dintre bine și rău, dintre justiție și violență, se agravează, noi trebuie să luăm asupra noastră apărarea binelui și a justiției, pentru a menține pacea»³⁴⁾. Iar Bandido Hambo Lama Gabji Darmajev Lobsan Nima, observă: «Noi trăim într'o epocă plină de responsabilități, căci în clipa de față este vorba să apărăm tot ceea ce este mai de preț pentru omenire: pacea. Să înfrumăm toate eforturile noastre către acest scop. Toți oamenii de bine, oriunde s'ar găsi, trebuie să fie luptători activi pentru triumful păcii. Este necesar să apărăm pacea și o vom apăra, și prin aceasta vom avea dreptul la recunoștința generațiilor viitoare»³⁵⁾.

g) În cadrul acestei mărețe lupte pentru Pace, care înseamnă lupta pentru biruința binelui asupra răului, sarcini deosebite revin Bisericilor și Comunităților religioase de tot felul. Conferința dela Moscova a schițat aceste sarcini prin glasul Mitropolitului Nicolae al Crutițelor, dar ele s'au reliefat și din discuțiile care au avut loc după citirea de către Mitropolitul

31. *Ibidem*, pag. 268.

32. *Ibidem*, pag. 271.

33. *Ibidem*, pag. 119-120.

34. *Ibidem*, pag. 182, 185.

35. *Ibidem*, pag. 239.

Nicolae a raportului său. Astfel, I.P.S. Patriarh Catolicos George VI al Armenilor a spus: «Socotim că este folositor și suntem convinși că dacă marile și micile Biserici creștine naționale, ca și celelalte instituțiuni religioase se grupează, se organizează și se ridică în comun, într'un front unic, împreună cu credincioșii lor, împotriva războiului și pentru pace — această acțiune nu numai că va avea o ținută pozitivă și va ajuta la triumful cauzei păcii, ci că ea va ridica totodată autoritatea clerului și va sublinia importanța religiunii în viață»³⁶). Iar Episcopul ortodox Mihail a grăit: «Iisus Hristos, întemeietorul Bisericii creștine, ne-a încredințat două porunci principale: iubirea lui Dumnezeu și iubirea aproapei. Această poruncă din urmă ne învață să iubim pe orice om, de orice rasă, de orice naționalitate și de orice religie. Porunca iubirii aproapei ne invită să trăim în pace cu toți oamenii. Căci acolo unde este iubire este pace și binecuvântare. Hristos poruncește tuturor creștinilor și mai întâi de toate propovăduitorilor, obligațiunea de a-și consacra toate forțele cauzei păcii și El făgăduiește drept răsplată pentru aceasta, harul Său și înfierea»³⁷).

Conferința tuturor Bisericilor și Asociațiunilor religioase din U.R.S.S., ca și consfăturile reprezentanților tuturor Cultelor religioase dela noi din țară sunt dovada cea mai grăitoare că atât Biserica Creștină Ortodoxă, cât și celelate Confesiuni creștine și Culte, alăturându-se Frontului Mondial al Partizanilor Păcii, nu au făcut altceva decât să-și reînvioreze misiunea lor în cadrul vieții sociale. Căci religiunea în genere și creștinismul îndeosebi, înseamnă în primul rând viață. Pentru aceasta a venit în lume Domnul și Mântuitorul nostru Iisus Hristos, «ca lumea viață să aibă și cât mai mult să aibă» (Ioan I, 10). Și viața trebuie considerată în toată plinătatea ei, cu toate problemele legate de ființa sufletească, dar și trupească a omului, deoarece armonia și echilibrul între trupul și sufletul omului nu se poate realiza decât prin înălțarea tuturor stărilor care amenință făptura psiho-fizică a omului, în tot ansamblul ei. Iar una dintre stările acestea și totodată cea mai rea, este războiul.

Lupta împotriva războiului înseamnă, așa dar, lupta pentru apărarea celui mai de preț bun al tuturor oamenilor și popoarelor, care este pacea; înseamnă lupta pentru asigurarea desfășurării normale a vieții și pentru împlinirea rostului ei nu numai în cadrul individual, ci și în cel social; iar rostul vieții, atât după credința religioasă, cât și după rațiunea sănătoasă, este desăvârșirea vieții individuale și progresul vieții colective.

Lupta pentru apărarea Păcii merge mână în mână cu străduința creării unui om nou, desbrăcat de haina pătimase a poftelor de dominație și de exploatare, a trândăviei, a desfrâului și îmbrăcat cu haina respectului față de munca proprie și de a semenilor lui și plin de dorul de îmbunătățire a vieții pentru toți oamenii de pe suprafața pământului: a unui om activ, stăpân pe sine și pe viitorul lui. Este demn de reținut următorul pasagiu din scrisoarea adresată de Conferința dela Moscova, Consiliului Mondial al Păcii: «Succesele dobândite de poporul nostru în lupta pentru Pace sunt considerabile, dintr'un dublu punct de vedere: material și spiritual. Efortul său creator este îndreptat spre scopuri pacifice și încrede-

36. *Ibidem*, pag. 138.

37. *Ibidem*, pag. 183.

rea pe care el o are în forțele sale este o consecință a coeziunii lui morale. Pentru el, lupta împotriva scopurilor criminale ale imperialiștilor zilelor noastre este strâns legată de lupta pentru a realiza o formă nouă de viață, mai desăvârșită, care exclude vrăjmășia și violența. Și, pentru religie, lupta care se duce în țara noastră în favoarea păcii este nedespărțită de educarea unui om și a unui cetățean capabil de a crea și de a susține această formă de viață»³⁸).

Biserica Creștină Ortodoxă s'a alăturat încă dela început Mișcării Mondiale a Partizanilor Păcii, pentru că a văzut în țelurile luptei ei nobile însăși condițiunea coboririi împărăției lui Dumnezeu pe pământ, care este împărăția păcii și a dragostei frățești dintre oameni, ideal pe care ea îl propovăduiește de douăzeci de veacuri. Participând, deci, cu toată râvna ei de mai bine, la lupta pentru pace a Frontului Mondial al Păcii, Biserica Ortodoxă, alături de celelalte confesiuni creștine și culte religioase caută, cu tot dinadinsul, să facă pe toți cei ce mărturisesc o credință religioasă, oriunde s'ar găsi ei, să înțeleagă că în numele acestei credințe religioase nu se pot săvârși măceluri, nu se pot nimici bunuri, nu se pot distruge vieți omenești, nu se poate exercita ura de rasă, nici discriminarea rasială, nu se pot exploata oamenii întocmai ca niște vite de jug și nu se pot plănui crime împotriva umanității.

Din punctul acesta de vedere sunt demne de reținut cuvintele lui Kin Cian Diun, pastor al Bisericii Metodiste din Coreea, rostite la Congresul Popoarelor pentru Apărarea Păcii dela Viena: «Nu fac parte din niciun partid politic. Nu sunt decât un creștin cu conștiința curată, care iubește pacea și libertatea. Aș vrea să știu în ce verset din Cartea Sfântă se spune că o mulțime de oameni trebuie să-și verse sângele, pentru ca ațățătorii la război americano-englezi să-și umple buzunarele?»³⁹). Poate fi, oare, declarația aceasta socotită ca o declarație pro-sovietică? Pot fi socotite, oare, cuvintele de foc rostite de către Mitropolitul Nicolae al Crutișelor, la diferite Congrese pentru Pace, ca și de alți ierarhi ortodocși, sau de reprezentanții diferitelor Culte, care înfierează războiul și pe ațățătorii la război; care detestă exploatarea omului de către om și cari înfățișează ura de rasă ca pe un păcat strigător la cer, «o mașină a propagandei sovietice lipsită de obiectivitate», așa cum socotește Pierre Houart și împreună cu el alții, intoxicați de propaganda anti-sovietică a magnaților trusturilor și monopolurilor din Apus?

Dacă a dori cu înflăcărare pacea și a lupta cu zel pentru înfăptuirea ei pentru înlăturarea războiului ca mijloc de lămurirea conflictelor dintre popoare, pentru interzicerea armelor bacteriologice, chimice și atomice de distrugere în masă și pentru încetarea războaielor în curs, care mai însângerează în câteva locuri fața pământului, înseamnă să fie cineva comunist, sau pus în slujba comunismului; dacă a dori cu ardoare ca oamenii de pe toată suprafața pământului să fie tratați omenește, fără deosebire de starea lor socială, de rasă sau de culoarea lor, înseamnă să manifeste cineva simțăminte pro-sovietice, atunci cinste comunismului și Țării Sovietelor, care învață omenirea muncitoare de pretutindeni să aspire și să

38. *Ibidem*, pag. 308.

39. Vezi *Congresul Popoarelor pentru Apărarea Păcii*, dare de seamă în revista «Biserica Ortodoxă Română», an. LXX (1952), Nr. 11-12, pag. 813.

lupte pentru făurirea unei vieți mai bune și mai fericite și pentru înlăturarea tuturor nedreptăților sociale și a războiului.

Biserica Creștină Ortodoxă s'a alăturat Frontului Mondial al Partizanilor Păcii și își conjugă lupta sa și a credincioșilor săi cu lupta generală pentru Pace și pentru o viață mai bună, de libertate și de dreptate socială, conștientă că întreaga viață a creștinului trebuie să fie o luptă (II Timotei IV, 7), deoarece numai cine luptă și birue este vrednic de cununa răsplătirii. Nu tot astfel stau, însă, lucrurile cu mișcările creștine de pace din Apus. Amintim aici, dintre acestea, numai două, care sunt de altfel și cele mai însemnate: Mișcarea creștină de pace cunoscută sub numele de «Pax Christi» și «Mișcarea Internațională a studenților catolici», cunoscută sub numele de «Pax Romana». Amândouă activează sub egida Bisericii Romano-Catolice. Ele sunt, însă, mai mult mișcări teoretice și sunt lipsite cu totul de suflul organizatoric și de luptă, care constituie, în schimb, viața și puterea Mișcării Mondiale a Partizanilor Păcii. Ca să înțelegem și mai bine lucrurile, este de ajuns să cunoaștem felul în care s'a exprimat cu privire la acțiunea mișcării «Pax Christi» Arhiepiscopul Parisului, Mgr. Felin, într-o cuvântare pe care a ținut-o la Facultatea Catolică a Universității din Lille, în prezența cardinalului Lienart. Mgr. Felin a spus că acțiunea pentru Pace este ceva care stă la inima Bisericii Romano-Catolice și că Biserica Romano-Catolică s'a exprimat chiar pentru o dezarmare generală. Dar ca mișcare de studiu, «Pax Christi» nu s'ar putea ocupa nicidecum cu problemele imediate ale zilei, cum este bunăoară problema coreeană sau cea vietnameză. «Pax Christi» a precizat, totuși, Mgr. Felin, nu interzice aderenților ei să ia o poziție personală în aceste probleme ⁴⁰).

Același lucru îl mărturisește și secretarul general al Mișcării Internaționale a studenților catolici, Bernard Ducret, într-o scrisoare adresată Asociației Internaționale a Studenților. Bernard Ducret declară că existența pașnică a diferitelor sisteme economice și sociale este cu puțință și că diferențele actuale dintre aceste sisteme nu pot duce la război. El este de părere că îndepărtarea conflictelor dintre popoare este cu puțință prin tratative pașnice și recunoaște că «războiul nu este calea potrivită pentru înlăturarea unor astfel de conflicte». Bernard Ducret își dă seama că «situația mondială actuală este de așa natură că războiul la care ar participa ambele blocuri existente ar avea urmări îngrozitoare. Nenorocirile pe care le-ar aduce războiul ar fi mult mai grozave decât răul care se caută să se vindece. Pentru aceasta socotim — zice el — că o declarație de război din oricare bloc ar veni, ar însemna astăzi o crimă împotriva umanității». Dar când este vorba de trecut la fapte, Bernard Ducret bate în retragere, căci zice: «Acțiunea noastră nu stă pe teren politic. Deaceia, noi nici nu putem adera la Apelul vostru pentru un Pact al celor cinci Puteri. Noi spunem aceasta ca Mișcare, dar lăsăm fiecăruia dintre membrii noștri, în parte, puțință hotărârii de a adera la acele obligațiuni politice pe care i le-ar dicta conștiința» ⁴¹).

40. «Oesterreichische Friedenszeitung, organ al Comitetului Național Austriac al Luptei pentru Pace, Viena, an. 3, Nr. 12 (Decembrie 192), pag. 7.

41. *Ibidem*, pag. 7-8.

După câte se poate vedea, cele două Mișcări pentru Pace, amintite mai sus, se feresc în chip sistematic de a traduce aspirațiunile lor după pace în fapte concrete. Aceasta, după părerea lor, înseamnă politică și, după cum bine se știe, politica, în Biserica Romano-Catolică, o face numai Vaticanul.

Dacă mișcările pentru pace din Biserica Romano-Catolică se feresc de a trece la fapte concrete, este totuși îmbucurător faptul că clericii și credincioșii romano-catolici cari au luat cunoștință atât de Apelurile Mișcării Mondiale a Partizanilor Păcii, cât și de chemarea clerului catolic cehoslovac din Septembrie 1951 își îndreaptă privirile din ce în ce cu mai multă atenție și cu mai multă încredere către Marele Front al Partizanilor Păcii și către acțiunile încununate cu succes ale lui. Ei înțeleg că datoria creștinului este nu numai de a privi cu regret cum se întinde răul în lume, și nici numai de a se ruga lui Dumnezeu pentru înlăturarea lui, ci și de a contribui el însuși, cu toate puterile pe care i le-a dat Bunul Dumnezeu, la înlăturarea răului. Iar partizanii convinși ai Păcii, care se găsesc printre ei, îi ajută cu multă stăruință să înțeleagă acest lucru.

O partizană a Păcii a întâlnit odată, într-o localitate din Austria pe o țărancă și a întrebat-o ce gândește despre pace.

— Apoi, de, nu putem face nimic, a zis țărancă. Pacea numai Dumnezeu ne-o poate da. Deaceea și eu mă rog mereu pentru pace.

— Te rogi pentru pace, i-a zis partizana noastră, și bine faci. Dar, ia spune-mi: pentru pâinea cea de toate zilele nu te rogi?

— Desigur că mă rog, i-a răspuns țărancă.

— Vezi, dar pentru pâinea cea de toate zilele și muncești, căci ea nu-ți vine numai prin rugăciune. Ei bine, tot așa și pentru pace nu trebuie numai să ne rugăm, ci și să lucrăm.

Țărancă a ascultat mirată acest argument. La aceasta nu se gândise niciodată până atunci.

Sunt mulți, desigur, aceia cari mai așteaptă ca pacea să vină de Sus, întocmai ca o ploaie binefăcătoare peste câmpul uscat și înrăutățit al vieții omenești, după cum mulți sunt și aceia cari își închipue războiul ca pe o calamitate care nu are nimic comun cu punerile la cale omenești. De fatalitatea războiului și a păcii, însă, tot omul conștient trebuie să se desbăre. Pacea, ca și războiul, stă în mâinile noastre și depinde numai și numai de noi ca să o înfăptuim pe cea dintâi sau să fim pradă celui din urmă.

Participând cu toată însuflețirea la lupta pentru Pace a Frontului Mondial al Partizanilor Păcii, Biserica Ortodoxă și împreună cu ea toate Cultele din țările libere și-au manifestat hotărîrea de a lucra la încetățenirea Păcii în lume și la înlăturarea pentru totdeauna a războiului din mijlocul societății omenești. Spre deosebire de mișcările catolice pentru Pace, din Apus, Biserica Creștină Ortodoxă mărturisește prin toate acțiunile ei credința în rezultatele pozitive ale luptei pentru Pace și este întru totul de acord cu lozincă din Manifestul Congresului Mondial al Partizanilor Păcii dela Varșovia, din 1950, că: «Pacea nu se așteaptă; ea se cucerește».

ÎNVĂȚĂȚURA CREȘȚINĂ DESPRE MUNCĂ

Mântuitorul Iisus Hristos și Sf. Apostoli pornesc în general în privința muncii dela doctrina Vechiului Testament, împlinind-o doar cu câteva elemente specifice creștinismului, ca religie a harului și a iubirii de oameni. Testamentul Nou și Testamentul Vechiu, ca depozite ale aceleiași revelații în cele două faze ale ei, stau și în privința muncii pe aceeași linie, Testamentul Nou neabrogând, ci îmbogățind învățătura despre muncă a Vechiului Testament. De aceea, expunând învățătura creștină despre muncă, se cuvine să plecăm și noi dela Testamentul Vechiu.

ORIGINA ȘI SENSURILE MUNCII ÎN TESTAMENTUL VECHIU

După Testamentul Vechiu, munca este poruncă dela Dumnezeu și lege fundamentală a vieții omenesti, existând ca atare de când există și omul. De aceea, îndată după crearea omului și întocmirea Edenului, Geneza arată cum omul a fost pus în această grădină ca s'o lucreze. «Și a luat Domnul Dumnezeu pe Adam și l-a pus în grădina Edenului ca s'o lucreze și s'o păzească. Și a poruncit Domnul Dumnezeu lui Adam, zicând: Din toți pomii grădinii vei mânca. Dar din pomul cunoștinței binelui și al răului să nu mănânci, fiindcă în ziua în care vei mânca din el, vei muri» (Gen. II, 15-17).

Vrând să arate cât de mult coincide începutul muncii cu începutul omului, sau că ea ține chiar de firea omului, Geneza vorbește de destinația lui Adam de a lucra grădina Edenului chiar înainte de scoaterea Evei din coasta lui. Căci abia după versetele anterioare urmează descrierea creerii Evei. Putem deduce de aici faptul, pe care îl observăm și în realitatea concretă, că munca face parte din ființa fiecărui individ chiar înainte de a se naște din el un alt om. Iar un străvechiu comentariu rabinic arată că poporul evreu observase cum în acest loc se menționează că întâi omul primește porunca să lucreze grădina și abia după aceea să guste din fructele grădinii¹). Pământul nu-și dă fructele sale omului decât prin muncă. Numai animalul mănâncă ceea ce îi dă pământul în mod neprelucrat. Omul dotat cu inteligență și voință trebuie să plătească prin muncă tributul pen-

---

1. *Bacher Aggada der Tannaiten*, II, 426, la Fr. Hauck, *Die Stellung des Urchristentum zum Arbeit und Geld*, 1921, pag. 2.

tru inteligența și voința cu care este înzestrat, sau mai bine zis să-și desvolte aceste însușiri prin muncă. De aceea s'a definit munca drept o activitate metodică, deci conștientă și voluntară, prin care omul, stăpânind și transformând natura, produce bunuri materiale și spirituale pentru satisfacerea nevoilor și năzuințelor sale. Munca, prin urmare, e în primul rând condiția hrănirii, condiția existenței omului. Așa cum omul mănâncă de când există, tot așa lucrează de când există. «În aceasta consta viața omului în grădină, să lucreze grădina» ²⁾. Mai clar ca la toate popoarele din antichitate, munca și religia sunt la poporul evreu împreunate. Munca apare ca voie a lui Dumnezeu, ca primă poruncă a lui Dumnezeu. Munca nu apare numai după căderea omului în păcat, ca o pedeapsă pentru păcat și ca o condiție a stării de păcat. Deci nu munca reprezintă blestemul rostit de Dumnezeu asupra omului (Gen. III, 17-19), ci osteneala ce se adaugă la ea, pe de o parte din pricină că natura își dă după cădere mai anevoie rodul ei, pe de alta din pricină că omul în starea de păcat sau de egoism și de lene în care a căzut, simte prea mult greutatea muncii ³⁾. În ființa ei, așa cum a fost rânduită de Dumnezeu, munca nu e ceva greu, dimpotrivă ea e împreunată cu veselie, așa cum se veselește poporul Israel la seceriș (Isaia IX, 3). Dar și sudoarea și osteneala care s'au adăugat la muncă prin căderea în păcat, primesc pentru creștin un rost pozitiv, întrucât țin în frâu și slăbesc patimile și poftetele egoiste.

Cu aceste două caracteristici: ca poruncă divină și ca lege fundamentală a vieții, apare munca și în Decalog. Căci precum poruncește Dumnezeu prin Decalog cinstirea Sâmbetei, așa poruncește ca celelalte șase zile să fie umplute de muncă. Munca ține de evlavie, de religiozitate, e datorie față de Dumnezeu. A nu munci înseamnă a nu asculta pe Dumnezeu, a păcătuți față de El. Prin muncă își îndeplinește omul toate îndatoririle de viață, tot rostul în lume. «Șase zile să lucrezi și să faci toate lucrurile tale» (Exod II, 9). Ba mai mult, munca omului este pusă în legătură cu activitatea creatoare a lui Dumnezeu. «Că în șase zile a făcut Dumnezeu cerul și pământul» (Exod VI, 11). Dumnezeu se dă pe Sine ca pildă de muncă și odihnă pentru om. Munca este îmbrăcată astfel într'o supremă onoare, dar e și una din cele mai mari datorii. Cine muncește, imită pe Dumnezeu, păstrează și desvoltă în sine chipul Lui. Cine nu muncește, alterează acest chip, se înstrăinează de Dumnezeu. În același timp, întrucât munca are un loc între cele zece porunci, ea face parte dintre regulile fundamentale ale vieții. Ea are un dublu aspect, fiind în același timp regulă religio-morală și condiție de viață: întrucât e poruncă a lui Dumnezeu și prin împlinirea ei se cinsteste pe Dumnezeu, e regulă religio-morală; iar întrucât prin ea se susține viața, e lege și condiție fundamentală a vieții.

Sub acest dublu aspect e văzut și rodul muncii: el e și binecuvântare dela Dumnezeu, dar și rezultat ce decurge prin fire din munca însăși, căci «lucrul mâinilor omului se răsfrânge asupra lui» (Prov. 12, 14). Dacă Israelitenii vor împlini toate poruncile, deci inclusiv pe cea a muncii, țara în care vor intra va fi binecuvântată să fie mănoasă, «țară cu grâu, cu

2. Hauck, *ibidem*.

3. Hr. Andrușos, *Sistem de morală*, trad. rom., pag. 214.

orz, cu podgorii, cu smochini, cu rodii, țară cu măslini, cu untdelemn și miere, țară în care va simți belșugul de pâine și nu va duce lipsă de nimic, țară în pietrele căreia stă ascuns fierul și din munții căreia se scoate arama» (Deut. VIII, 2, 8-9). «Cea mai scumpă comoară pentru om este munca», spun Proverbele lui Solomon (12, 27), intuind marele adevăr că pe când orice altă comoară se sfârșește dacă numai se ia din ea și nu se pune nimic în loc prin muncă, munca este singurul factor creator de bunuri, de comori, singurul factor care fructifică orice comoară. Toate comorile sunt pasive, singură munca este activă, este izvorul din care țâșnește, cât trăiește omul, apa vie sustinătoare a vieții lui pământeste.

Dar Proverbele lui Solomon stăruie mult asupra urmărilor hărniciei și lenei. În primul rând hărnicia asigură pâinea, lenea aduce lipsă și foame. «Mai mult prețuiește un om smerit dar harnic, decât unul mândru dar lipsit de pâine... Cel ce muncеște ogorul său se satură de pâine, iar cel ce vânează năluca duce lipsă» (12, 9, 11). Omul harnic are tot ce-i trebuie, leneșul e chinuit mereu de doruri neîmplinite. «Sufletul celui leneș pofteste zadarnic, ci numai pofta celor silitori se împlinește» (13, 4). «Toamna leneșul nu ară ogorul, iar când vine secerișul zadarnic caută rod» (20, 4). «Lenea cufundă pe om în toropeală și sufletul trândav pătimește de foame» (Prov. 19, 15).

Leneșul nu numai că nu construiește dar și pustiește. «Omul lăsător pentru lucrul său e frate cu cel care dăramă» (18, 9). Omul are o răspundere față de grădina acestei lumi, căci Dumnezeu l-a lăsat să o lucreze, ca să-și dea rodurile ei și prin aceasta să-și arate chipul ei frumos în care se străvede măreția lui Dumnezeu. Dacă n'o lucrezi nu numai că ea rămâne fără rod, ci se și sălbăticește și se desorganizează, încât devine tot mai anevoie de lucrat și viața omului devine tot mai grea în ea. «Am trecut prin ogorul unui leneș și pe la via unui nebun. Și iată spinii creșteau pretutindeni, mărăcinii acopereau pământul, iar zidul de pietre se prăbușise» (24, 30-33). Dacă spinii și mărăcinii au apărut prima dată după căderea în păcat, dar pe de altă parte ei se ivesc acolo unde lipsește hărnicia, putem înțelege că lenea este o lature a păcatului.

Dar Proverbele arată într'un mod direct cum lenea este indisolubil legată cu o mulțime de păcate, iar munca cu o mulțime de virtuți. Omul harnic este un om prevăzător și chibzuit. El se știe conduce singur. Lucrând, el învață atâtea lucruri, își câștigă experiența de viață. Astfel noțiunile om harnic și înțelept devin sinonime pentru Proverbe și tot așa cele de leneș și de nebun. «Du-te la furnică leneșule, și uită-te la hărnicia ei, ca să ajungi înțelept. Cu toate că n'are vovod, nici conducător și nici stăpânitor, ea își strânge de cu vară hrana ei și își adună la seceriș demăncarea ei» (6, 6-8). Hărnicia îmbracă pe om în virtute și în nume bun. El n'are vreme pe care s'o piardă în păcate sau în vorbe mincinoase și bârfitoare. Dimpotrivă, duce o viață virtuoasă și dă sfaturi înțelepte. Virtuțile și numele bun le lasă moștenire și copiilor lui. Astfel omul harnic este în toate privințele un om de ispravă (cap. 31), pe când leneșul un om de nimic și fără căpătâi, care «umblă cu șiretenia în gură, clipește din ochi, freacă din picioare, face semne din degete, urzește rele plăsmuiri în inima lui, iscând certuri în toată vremea» (6, 12-14).

Astfel munca nu e numai poruncă dumnezeiască, prin a cărei împlinire se cinstește Dumnezeu și numai o condiție necesară de viață și de bunăstare, ci mai e și factorul principal prin care se formează, se educă omul pe linia virtuților. E al treilea sens pe care îl acordă muncii Vechiul Testament. Cinstirea aceasta pe care o acordă muncii Vechiul Testament, e firesc să se fi arătat și în comportarea practică a poporului evreu. Nimeni nu se rușina de muncă în sânul acestui popor. Ea era lege morală generală. Proorocii s'au recutat, în general, dintre oamenii muncitori (I Regi 19, 19). Nici chiar regele nu se sfia de muncă (I Sam. X, II, 5). Pentru zidirea templului, 1000 de preoți au lucrat ca cioplitori în piatră. În istoria de mai târziu a poporului Israel, fiecare rabin trebuia să învețe o meserie. Aceasta păzea poporul de împărțirea în două straturi: cărturarii și oamenii simpli. Înțelepciunea rabinică spunea că cine nu învață pe fiul său o meserie, îl învață meseria de hoț. În aceasta se exprimă adevărul că cine trăiește din munca altuia, e un hoț⁴).

Nu s'ar putea spune totuși că nu exista și la poporul evreu o exploatare a muncii, datorită faptului că erau bogați și săraci. «Căci iată voi zidi ceruri noi și pământ nou. Nimeni nu-și va mai aduce aminte de lucrurile vechi... Și mă voi bucura de Ierusalim și mă voi veseli de norodul meu și nu se va mai auzi în el, nici plâns, nici țipăt... Și ei vor zidi case și vor locui în ele, și vor sădi vie și din rodul lor vor mânca. Dar nu vor clădi ca altul să locuiască, nici nu vor sădi ca altul să mănânce» (Ies. 65, 17, 19, 21-22).

Faptul că munca are un loc în acest tablou al viitorului zugrăvit de Prooroci, arată că munca nu era considerată în Testamentul Vechiu ca incompatibilă cu bucuria. Munca nu va fi simțită atunci ca povară, ci ca pricină de bucurie. Fericirea acelui timp va consta în aceea că munca nu va mai fi turburată de războaie, ci armele de război vor fi transformate în obiecte de muncă. «Preface-vor săbiile lor în fiare de plug și sulitele în seceri și nu se va mai ridica neam împotriva altui neam și pravila războiului nu o vor mai deprinde» (Ies. II, 4).

Pe când la poporul evreu toată lumea considera munca lucru de cinste, nu tot așa era cazul la popoarele păgâne. La acestea judecata asupra muncii varia după clasa căreia aparțineau cei ce se rosteau asupra ei. Filosofii și literații, care aparțineau în general clasei celor avuți, consideră, cu unele excepții, munca drept o îndeletnicire inferioară studiului sau gândirii, bună doar pentru sclavi. Cicero spune că toate muncile murdăresc degetele. Cel ce muncește pentru plată este vrednic de dispreț. Cu totul altă părere au oamenii d'n popor. Pentru că trăiau muncind, munca le era dragă și cinstită. O femeie laudă într-o inscripție pe un mormânt pe bărbatul ei că a muncit mult pentru ea. Totuși lipsește la păgâni legătura între muncă și religie, munca nu e văzută ca poruncă¹ divină. Zeii nu muncesc, ci petrec; petrec adeseori în desfrânare.

4. Pe drept cuvânt zice Andruțos (op. cit., p. 213): «Cel ce nu muncește trăiește în fond în sarcina celorlalți. Din acest punct de vedere nu se deosebește cu nimic de cel ce cerșește sau fură, de cel ce trăiește din venituri nemuncite sau din camătă».

Creștinismul are marele merit că a extins concepția Testamentului Vechiu despre muncă, la toate popoarele pe care le-a convertit, complectând-o cu alte câteva trăsături pozitive.

VALOAREA ȘI SENSURILE MUNCII ÎN TESTAMENTUL NOU

Mântuitorul Iisus Hristos n'a rostit vreo sentință specială despre muncă, dar a arătat prin pilda Sa și prin parabolele Sale înalta apreciere ce o acorda muncii, însușindu-și întru totul concepția Testamentului Vechiu în privința ei. Este un lucru hotărâtor pentru atitudinea Creștinismului față de munca manuală că Fiul lui Dumnezeu s'a întrupat în familia unui teslar și El însuși a practicat această meserie până la vârsta de 30 de ani. Iar cei trei ani de propovăduire au fost ani de efort încordat și de mare osteneală (Luca VIII, 23). El nu are odihnă. «Eu trebuie să lucrez», declară El în mai multe rânduri (Ioan IX, 4). În aceasta trebuie să urmeze pilda Tatălui care și El lucrează (Ioan V, 17). Prin aceasta Mântuitorul confirmă legătura ce o făcea Testamentul Vechiu între religie și muncă, întemeierea și cinstirea supremă a muncii cu pilda de muncă a lui Dumnezeu. În timpul scurt cât îl are la dispoziție, Mântuitorul trebuie să realizeze o operă uriașă. Trebuie să meargă mereu în alte cetăți ca să propovăduiască (Marcu I, 38). Aproape toate parabolele Sale le ia din viața oamenilor muncitori, însușindu-și lauda cu care cinstește poporul munca. Toți ucenicii și i-a recrutat dintre oameni muncitori și în general a viețuit și a propovăduit în mijlocul poporului simplu care trăia din munca sa. Dar lărgirea concepției despre rostul muncii este implicată în condiția de care face Mântuitorul dependentă fericirea viitoare: în faptele de ajutorare ale aproapelui. Cine nu dă de mâncare celui flămând, cine nu îmbracă pe cel gol, cine nu cercetează pe cel bolnav, nu va avea parte de mântuire (Matei, XXV, 34, urm.). Dar toate aceste fapte presupun mijloace materiale, pe care Mântuitorul nu admite să și le dobândească cineva, decât prin munca sa. Astfel munca primește încă un rost, al patrulea, încadrându-se în duhul general al Creștinismului: ea este necesară pentru activarea iubirii aproapelui.

Dintre Sf. Apostoli, cel care s'a ocupat în mod direct cu problema muncii, este Sf. Apostol Pavel, — care a dat sentințe cu caracter de legi în privința ei. Preocuparea de mântuire începând să fie trăită în împrejurările concrete ale vieții, de membrii primelor comunități creștine, se pune problema atitudinii lor față de muncă, ca și față de celelalte aspecte ale vieții obișnuite. Poate și trebuie să muncească un om preocupat intens de grija mântuirii? Aceasta era una din primele întrebări ce au trebuit să și-o pună dela început în special creștinii dintre păgânii care nu aduceau tradiția poporului evreu despre legătura dintre religie și muncă. Și Sf. Apostol Pavel, întemeietorul și îndrumătorul celor mai multe dintre comunitățile creștine în lumea păgână, trebuia să dea răspuns la această întrebare. Și el își însușește pentru acest răspuns, ca și Mântuitorul, învățătura Testamentului Vechiu, pe care o desvoltă și o completează potrivit cu spiritul învățăturii lui Hristos.

Încă din prima sa petrecere la Tesalonic, care durase numai câteva săptămâni, Sf. Apostol Pavel vorbise Tesalonicienilor nu în mod întâm-

plător, ci dând o adevărată poruncă sau lege de viață despre datoria muncii: «Să faceți fiecare ce are de făcut și să lucrați cu mâinile voastre, precum v'am dat poruncă» (I Tes. IV 11). În Epistola a doua către Tesalonicieni revine, accentuând porunca de a munci. Cine nu muncește este un om care «umblă fără rânduială», un om desordonat și producător de desordine în societate. El nu-și are un loc al lui în acest proces de respirație regulată a vieții omenеști, care este munca. Dimpotrivă îi turbură și pe ceilalți distrăgându-i dela muncă. El n'are niciun rost în lume și în societate. În plus de aceea, cel ce nu muncește, împovărează și pe alții. Sau am putea spune că și în această împovărare a altora stă desordinea pe care o întreține, căci nemuncind și el nu se produc bunuri suficiente pentru toți și vrând nevrând unii se extenuiază muncind peste puteri sau rămânând cu mâncare insuficientă. Apostolul se dă ca pildă pe sine care n'a umblat în Tesalonic fără rânduială, ci a muncit ziua și noaptea, ca să nu împovăreze pe nimeni. «Fraților, vă poruncim în numele Domnului nostru Iisus Hristos, să vă feriți de orice frate care umblă fără de rânduială și nu după învățătura primită dela noi. Căci singuri știți cum trebuie să călcați pe urmele noastre, că noi n'am fost fără de rânduială când am fost la voi, nici n'am mâncat dela cineva pâine în dar, ci cu muncă și cu trudă am lucrat ziua și noaptea, ca să nu împovăram pe nimeni dintre voi... Și auzim că unii dela voi umblă fără niciun rost, nu lucrează nimic, ci se amestecă în treburile altora» (II Tes. III, 6-8, 11). Ca să își găsească un rost, ca să nu mai turbure pe alții, ca să se liniștească, Apostolul le poruncește să muncească și să mănânce din rodul muncii lor: «Unora ca acestora le poruncim și-i îndemnăm în Domnul nostru Iisus Hristos ca să muncească în liniște și să-și mănânce pâinea de ei agonisită» (II Tes. III, 12). Și formulând într'un verdict aspru, dar drept, condiționarea existenței prin muncă, le amintește că încă de când era la ei le dăduse porunca: «Cine nu vrea să muncească, acela să nu mănânce» (II Tes. III, 10). El dă aici o formulare negativă, dar cu atât mai pregnantă, cuvântului dela Gen. II, 15, după care omul numai lucrând grădina poate să guste din fructele ei. Munca este o datorie și o condiție absolută a vieții. Și cum Apostolul poruncește aceasta «în numele Domnului Iisus Hristos», ea e și o poruncă divină, o datorie religioasă. Creștinii recrutați din lumea păgână, obișnuiți să disprețuiască munca, primesc acum o fundamentare religioasă a muncii. Pavel luase aceste două sensuri ale muncii din Vechiul Testament și din învățătura rabinică. Iar după pilda rabinilor deprinsese, alătura de studiul Scripturii, o meserie cu care-și câștiga pâinea: era împletitor de corturi (Fapte XVIII, 3). El știa că munca lui de apostol îl dispensează de munca fizică, dar din grija de a nu fi nimănui spre povară și a da tuturor pildă de muncă, își practică în orele libere meseria, câștigându-și singur pâinea (II Tes. III, 9). «Nu doar că n'avem puterea aceasta (de a vă împovăra), ci ca să vă dăm o pildă cu noi înșine ca să faceți ca noi» (II Tes. III, 9). El nu voia să învețe comunitățile creștine să muncească numai cu cuvântul, ci și cu pilda sa. El accentuează mereu că el nu-și practică meseria numai pentru a-și câștiga cele necesare întreținerii, ci și pentru a fi credincioșilor spre pildă. El urmărește prin aceasta, în chip conștient, un scop educativ. Pentru el munca manuală și activitatea spirituală nu se exclud, cum se considera de obicei la păgâni, ci stau într'o legătură

binecuvântată (I Tes. II, 10). El își socotește chiar un titlu de laudă faptul că-și câștigă prin munca manuală proprie mijloacele de întreținere, înfruntând opinia filosofică păgână despre caracterul rușinos al muncii manuale. «Eu unul nu m'am folosit de niciunul din aceste drepturi (de a trăi de pe urma apostoliei) și nu v'am scris cu gând să mi se facă tot așa. Căci aș dori mai degrabă să mor decât să-mi nimicească cineva acest cuvânt de laudă» (I Cor. IX, 15). Am zice că pentru Sf. Pavel faptul de a-și câștiga cele necesare întreținerii prin munca proprie, era o chestiune de onoare și ar fi preferat să moară decât să fie lipsit de această onoare. Ceeace-i rușinos după el, este umblarea fără rost și fără rânduială, fuga de muncă (II Tes. III, 7).

Ceeace adaugă Sf. Apostol Pavel din spiritul creștinismului la concepția V. Testament despre muncă, este că o face și mai inevitabilă, întrucât pune la temelia ei în plus iubirea aproapelui. Este o explicitare a poruncii lui Hristos despre ajutorarea aproapelui. «Cine a furat să nu mai fure, ci mai vârtos să se ostenească lucrând cu mâinile lui, lucru cinstit, ca să aibă să dea celui ce n'are» (Ef. IV, 28). Prin aceasta munca devine pentru creștin o datorie dela care nu se poate sustrage. Prin muncă omul poate ajuta pe cel ce nu are și întrucât de aceasta depinde mântuirea omului, cel ce nu muncește nu se poate mântui. Dacă legea: «Cine nu vrea să muncească nici să nu mănânce», a putut fi multă vreme ocolită de unii, legea: «Cine nu vrea să muncească, nu se poate mântui», n'a putut și nu va putea fi ocolită niciodată de nimeni.

«Este instructiv să cunoaștem unde vede el punctul în care se întâlnește împărăția lui Dumnezeu și munca — factor economic —: îl vede în porunca dragostei. Iubirea de frați cere muncă... Fuga de muncă este un păcat împotriva iubirii. Numai iubirea creiază mijloacele cu care pot fi ajutați cei lipsiți»⁵⁾.

Munca apare astfel ca o obligație socială. Ea e o datorie față de colectivitate. Iar forma în care colectivitatea are lipsă de munca fiecăruia variază dela felul de organizare a societății. În timpul Sf. Apostol Pavel și în toată vremea cât au existat oameni lipsiți, din pricina orânduirii sociale, munca celui credincios împlinea porunca dragostei aproapelui, ajutând în mod individual pe cei lipsiți. În epoca noastră, când colectivitatea se străduiește să sporească prin efortul comun mijloacele de trai în mod egal pe seama tuturor, credinciosul împlinește porunca iubirii aproapelui prin muncă, încadrându-și munca în acest efort comun.

În felul acesta Sf. Apostol Pavel «leagă munca cu învățătura despre mântuire. Mântuirea suferă unde lipsește munca»^{5 b)}. Aceasta cu atât mai mult, cu cât o viață de lene influențează defavorabil asupra omului, făcându-l o ființă desordonată (I Tes. V, 14), capabilă chiar de furt (Ef. IV, 28).

MUNCA ȘI TRADIȚIA CREȘTINĂ.

Creștinismul primar a observat cu sfințenie regulile Sf. Apostol Pavel cu privire la muncă și le-a dezvoltat. Munca își are un rol important în viața comunităților creștine și după moartea Sf. Apostol Pavel. Comuni-

⁵ și ^{5 b)} Fr. Hauck, *op. cit.*, p. 160.

tățile se prezintă ca reuniuni în care principiul muncii membrilor lor este o regulă stabilită. Nimeni nu trebuie să fie în comunitate fără muncă. Datoria aceasta rezultă pentru toți membrii în mod inevitabil din iubirea aproapelui. Ajutorarea celor lipsiți era pentru comunitate un principiu de căpetenie. Dar comunitatea nu putea ajuta pe cei lipsiți decât cu mijloacele puse la dispoziția ei de membrii care la rândul lor le câștigau prin muncă. «Dacă luați pârgă din produsele linului și ale ariei, din boi și din oi, dați-o profetilor, căci ei sunt arhieriei voștri, iar dacă n'aveți profeti, dați săracilor. Dacă faci pâine, ia pârga și dă-o după poruncă» (Didachie, cap. 12). Pe de altă parte, promptitudinea comunităților de a ajuta pe cei lipsiți începu să fie exploatată de leneși. De aceea iubirea aproapelui își găsi granița în datoria aceuia de a munci. În cadrul acestor principii se stabilesc regulile de ajutorare a fraților ce vin în comunitate din altă parte. Dacă e un călător ce trece mai departe, trebuie sprijinit, dar să nu rămână mai mult de două sau trei zile. Dacă vrea să se stabilească în comunitate, de are o meserie, să lucreze și să-și câștige pâinea. Dacă nu, comunitatea trebuie să țină sfat cum poate fi ajutat. Dar să nu trăiască fără lucru. Dacă nu vrea să lucreze, să se ferească de el, ca de un neguțător de Hristos (Cap. XII). De aici se vede în primul rând că fiecare trebuie să lucreze în comunitate. Cine venea în comunitate, trebuia să-și aderească repede prin muncă seriozitatea sa. În al doilea rând, comunitatea e forul care veghează ca toți să lucreze, se îngrijește să găsească o ocupație pentru cei fără o meserie și ajută pe cei lipsiți prin mijloacele puse la dispoziție de membrii ei din produsul muncii lor, sau dirijează această ajutorare de către membrii ei. Dragostea membrilor față de aproapele se activează mai ales prin mijlocirea sau sub îndrumarea comunității.

Constituțiunile apostolice îndeamnă și ele pe creștini la muncă fără preget, atât pentru îndestularea lor, cât și pentru ajutorarea celor lipsiți, dând ca pildă pe apostolii cari deși s'au îndeletnicit cu predica Evangheliei, n'au neglijat nici lucrul. «Pe leneși îi urăște și Domnul Dumnezeuul nostru. Leneș deci nu trebuie să fie niciunul din cei ce se alipesc de Dumnezeu» (Cartea II, cap. 63).

Urmând Scripturii, Sf. Părinți și scriitorii bisericești laudă munca și condamnă lenea. Sf. Ioan Gură de Aur înfruntând concepția păgână, declară că nu munca este rușinoasă, ci inactivitatea: «Să nu se rușineze niciunul din cei care au o meserie, ci cei ce mănâncă degeaba și petrec în nelucrare, cei ce se folosesc de slujitori și se bucură de o slujire negrăită». Vizând pe cei ce înălțau filosofia deasupra muncii, spunând că munca este pentru sclavi și împiedecă desăvârșirea spiritului, Sf. Ioan Gură de Aur continuă arătând că munca este factor de desăvârșire personală, căci ea curăță sufletul de gânduri deșarte și îi ține mintea trează. «Căci a te hrăni muncind pururea, este o formă a filosofiei. Sufletele acestea sunt mai curate, mințile acestora mai ferme. Căci cel ce nu lucrează, grăiește mai degrabă în deșert și umblă mult fără rost și toată ziua nu lucrează nimic, fiind împovărat de lăncezeală. Dar cel ce lucrează nu primește repede nimic de prisos nici în fapte, nici în cuvinte, nici în gânduri. Căci tot sufletul lui e încordat spre o viață de osteneală»⁶⁾. Sf. Ioan Gură de

6. Omilia V la Ep. II către Cor., cap. 6, Migne, P.G. LXI, col. 47.

Aur e atât de departe de a socoti munca manuală mai prejos de cea spirituală, încât pune la același nivel arta de a conduce sufletele și arta de a lucra pământul⁷). Chiar și monahii dedicați prin excelență grijii de mântuire trebuie să muncească neconținut. Fer. Ieronim îndeamnă pe fecioara Demetriada ca în tot timpul să lucreze cu mâinile cugetând la Dumnezeu. Făcând așa nu-i va părea ziua lungă, ci scurtă, pentru că n'a putut termina vreun lucru. «Dacă ai împărțit toată averea ta săracilor nimic nu e mai prețios la Hristos ca ceea ce produci cu mâinile tale, fie pentru trebuințele proprii, fie spre pilda celorlalte fecioare, fie ca să o oferi stareții și maicii, ca să primești dela ele răsplată mai mare prin ajutorarea celor săraci»⁸). În mod mai deplin decât în primele comunități creștine, în obștea mănăstirească membrii își manifestă prin muncă iubirea față de oameni, întrucât prin obște ei pun la dispoziție rodul muncii lor spre folosul obștesc și ajutorarea celor lipsiți.

Iar pe monahul Rusticus îl îndeamnă ca păstrând în tot timpul în minte rugăciunea, tot timpul să lucreze ceva și cu mâinile, «ca diavolul să-l găsească întotdeauna ocupat». Să imite exemplul Sf. Apostoli care deși aveau dreptul să trăiască din Evanghelie, au lucrat cu mâinile lor, ca să nu împovăreze pe nimeni și să ajute și pe alții. «Mănăstirile egiptene țin acest obicei ca să nu primească pe nimeni fără să-i dea de lucru, nu numai pentru necesitățile întreținerii, ci și pentru mântuirea sufletului»⁹). Iată munca declarată categoric condiție a mântuirii sufletului.

Fer. Augustin laudă pe monahi că «fac cu mâinile acelea cu care se poate hrăni și trupul și nu poate fi împiedecată dela Dumnezeu nici mintea, iar rodul lor îl predau acelor pe care îi numesc decani, ca să nu încarce pe niciunul din aceia cu grija trupului propriu, nici în privința muncării, nici a îmbrăcămintii, nici pentru trebuințele zilnice, nici pentru caz de boală»¹⁰).

Sf. Vasile cel Mare vorbește despre necesitatea muncii pentru monahi în cap. 37 al Regulelor monahale¹¹), aducând în sprijinul ei toate temeiurile de mai sus: a) Munca poruncă divină, b) Munca factor de educație, c) Munca mijloc de întreținere a vieții și d) Munca factor de activare a iubirii aproapelui. Mai întâi aduce autoritatea cuvântului Domnului, care a spus că vrednic este lucrătorul de plată sa (Matei XVII, 17), nu omul, și a cuvântului Apostolului care a poruncit să lucrăm cu mâinile noastre ca să putem ajuta pe cel lipsit. Evlavie să nu fie un pretext spre lene, ci un îndemn la muncă, deoarece prin ea exercităm trupul, obișnuindu-l cu eforturile și cu suportarea greutăților și asprimilor vieții. Dar nu numai din motivul acesta muncim, ci și din dragostea aproapelui, ca Dumnezeu să procure prin noi, și celor lipsiți cele necesare. Trecând la opusul muncii, la nelucrare, spune că ea este un mare rău. De aceea a osândit-o Sf. Apostol Pavel, spunând că cine nu vrea să muncească, nici să nu mănânce. «Deci cum fiecare are lipsă de mâncare în fiecare zi, în fiecare zi are lipsă fiecare să lucreze». Lenea este după Sf. Vasile producătoare de

7. Omilia XV, cap. 3, la Ep. II către Cor., Migne, P.G. LXI, col. 506.

8. Ep. 130, «Ad Demetriadem», Migne, P.L. XXII, col. 1119-20.

9. Ep. 125, «Ad Rusticum Monachum», Migne, P.L. XXII, col. 1178-9.

10. De Moribus Catholicae Ecclesiae Lib. I, cap. 31, 67, Migne, P.L., col. 32.

11. Regulae fusius tractatae, 37, Migne, P.G. XXXI, col. 1009-1013.

viclenie, probabil pentru că cel leneș face fel de fel de combinații cum să trăiască din munca altora, cum să înșele pe altul. De aceea Domnul a unit aceste două vicii, spunând celui ce nu și-a sporit talantul prin muncă: «slugă vicleană și leneșe (Matei XXV, 26). Amintind de cuvântul lui Solomon: «Mergi la furnică, leneșule», (Prov. VI, 6), Sf. Vasile spune: «Deci să ne temem ca nu cumva să ni se spună aceasta și în ziua judecării, când Cel ce ne-a dat putere să lucrăm ne va cere o lucrare proporțională cu puterea. Căci «celui ce i s'a dat mult, i se va cere mai mult» (Luca XII, 48). Fiindcă unii refuză lucrul cu pretextul rugăciunii, trebuie să se știe că rugăciunea se poate face în vreme ce mâinile lucrează, fie cu gura, când e cu puțință, fie cu inima. Sf. Vasile arată cum se pot împăca cele două porunci ale Apostolului, de a ne ruga neîncetat și de a munci neîncetat.

«Mulțumind lui Dumnezeu celui ce a dat și putere mâinilor spre muncă și înțelepciune minții spre primirea științei și a dăruit și materia, atât cea a uneltelor, cât și cea supusă meșteșugurilor, să lucrăm unde ne aflăm, dar să ne și rugăm, ca lucrul mâinilor noastre să servească scopului de a bineplăcea lui Dumnezeu. În felul acesta realizăm și neîmprăștierea minții, întrucât în orice lucrare cerem dela Dumnezeu rezultat bun pentru munca noastră, dar împlinim și datoria de a mulțumi Celui ce ne-a dat puterea de a lucra și observăm și scopul de a-I bineplăcea Lui, precum s'a spus mai înainte. Căci dacă nu sunt acestea așa, cum se pot împăca între ele cele spuse de Apostol: neîncetat vă rugați (I Tes. V, 17) și: lucrând ziua și noaptea (II Tes. III, 8)».

Aceste două comandamente s'au împăcat de fapt în viața monahilor și a celor mai buni creștini. Patericul și Viețile Sfinților ne oferă numeroase pilde în sensul acesta. O convorbire din Pateric dintre un Avvă și niște călugări din secta Evhiților, care reduceau toată viața creștinului la rugăciune, arată în chip paradoxal că mai sigur realizează rugăciunea neîncetată, cel ce unește rugăciunea cu munca, decât cel ce stă numai la rugăciune. Iată povestirea: «Au venit odată la Avva Luchie, cel din Enat, oarecari călugări ce se zic Evhiți, adică rugători. Și i-a întrebat pe ei bătrânul: care-i lucrul mâinilor voastre? Iar ei au zis: Noi nu atingem lucrul cu mâinile, ci precum zice Apostolul, neîncetat ne rugăm. Și a zis bătrânul: Nu mâncați? Și au zis: Da, mâncăm. Și le-a zis lor: Apoi când mâncați cine se roagă pentru voi? Iarăși le-a zis lor: Nu dormiți? Și au zis: Da, dormim. Și a zis bătrânul: Apoi când dormiți, cine se roagă pentru voi? Și nu au găsit să răspundă la aceasta. Și le-a zis lor: Iertați-mă, iată nu faceți cum ziceți. Iar eu vă arăt vouă că lucrând cu mâinile, neîncetat mă rog. Șed cu ajutorul lui Dumnezeu, muindu-mi cele puține smicele ale mele, și împletind o funie zic: Miluește-mă Dumnezeule după mare mila Ta și după mulțimea îndurărilor Tale șterge fărâdelegea mea. Și au zis lor: Nu este rugăciune aceasta? Și au zis ei: Ba, da. Și a adăus bătrânul: Când petrec toată ziua lucrând și rugându-mă, fac mai mult sau mai puțin decât șasesprezece bani. Și dau dintr'înșii la ușa doi și ceilalți îi cheltuiesc la mâncare. Și se roagă pentru mine cel ce ia doi bani, când mănânc sau dorm. Și cu darul lui Dumnezeu se împlinește la mine cuvântul celui ce zice: «Neîncetat vă rugați» 12).

Primul rost al muncii este și pentru monah acela de câștiga prin ea cele necesare trupului. Ea este impusă de condiția noastră de ființe trupești. Iată o povestire tot din Pateric în acest sens: «A venit un frate la Avva Siluan în muntele Sinai și văzând pe frați că lucrează a zis bătrânului: Lucrați nu pentru mâncarea cea pieritoare (Ioan VI, 27), că Maria parte cea bună și-a ales (Lc. X, 42). Zis-a bătrânul ucenicului său: Zahario, dă fratelui o carte și-l pune într-o chilie care nu are nimic. Deci când a sosit ceasul al nouălea lua seama la ușa, de-l vor chema să mănânce. Iar după ce nu l-a chemat nimeni, sculându-se a venit la bătrânul și i-a zis lui: Nu au mâncat frații astăzi, Avvo? I-a răspuns lui bătrânul: Da, au mâncat. A zis lui: Pentru ce nu m'ați chemat? I-a zis lui bătrânul: Fiindcă om duhovnicesc ești și nu ai trebuință de mâncarea aceasta. Iar noi trupești fiind, vom să mâncăm și pentru aceasta lucrăm, iar tu partea cea bună ți-ai ales, cetind toată ziua și nevrând să mănânci mâncare trupească. Și dacă a auzit acestea, fratele a făcut metanie, zicând: Iartă-mă, Avvo» ¹² b). Avem în această povestire o plasticizare cum nu se poate mai potrivită a dictonului: «Cine nu vrea să lucreze, nici să nu mănânce».

Dar munca este și mijloc de desăvârșire și mântuire. De aceea cel ce poate să lucreze, își primejduiește mântuirea dacă primește milostenie și nu-și câștigă cele necesare prin munca proprie. Ce departe trebuie să fie creștinul adevărat de exploatarea muncii străine. «A venit odinioară la Rait un om bogat, străin, și a dat fraților milostenie câte un ban; asemenea a trimis și unui sihastru care ședea acolo într-o chilie. Și în noaptea aceea a văzut bătrânul o țarină plină de măracini și pe unul ce zicea lui: Ieși, seceră, în țarina celui ce ți-a dat milostenie. Dimineata a trimis sihastrul de a chemat pe iubitorul de Hristos, cel ce i-a trimis lui banul și l-a dat înapoi, zicând: Primește-ți, frate, banul tău, că nu pot să secer măracini străini. O de aș fi putut să-i smulg pe ai mei» ¹³). Sau: «Au venit unii din Elini la Ostrachin să dea milostenie și au luat cu dânsii pe iconom ca să le arate pe cei ce au trebuință și i-au dus pe ei la un bubos și i-au dat lui. Iar el nu a luat, zicând: Iată, ostenindu-mă, împletesc aceste puține smicele de finic și mănânc pâinea mea agonisind-o dintr'însele, și de mai mult nu am trebuință. Și iarăși s-au dus la chilăa unei văduve, care avea o fată și bătând la ușa, a auzit fata, care era înăuntru și care purta o haină ruptă ce abia îi acoperea părțile cele mai de nevoie ale trupului. Deci, văzând-o pe ea ieșind afară îi dăruia haine și bani. Iar ea nu a primit, zicând: Mi-a spus maica astăzi, că a găsit de lucru și voind Dumnezeu, avem hrana noastră. Și era mama ei spălătoreasă și se dusese să lucreze. Iar viind ea dela lucru, au rugat-o să ia și ea nu a voit zicând: Eu purtător de grije am pe Dumnezeu și voiți să-l luați dela mine? Și auzind au proslăvit pe Dumnezeu» ¹⁴).

Creștinul nu numai că nu trebuie să primească și să mănânce din munca altuia, ci mai mult, trebuie să ajute el cu munca sa pe altul, căci sunt totdeauna oameni cari nu pot munci, sau dacă nu sunt poate ajuta la promovarea obștei cu prisosul muncii sale. În acest sens,

12 b. Pag. 219, 5.

13. Pag. 388, 3.

14. Pag. 389, 8.

munca este o condiție a mântuirii, și mirenii care muncesc și ajută din munca lor pe alții și trăiesc în curăție, ajung pr'in acest fel de viață la cele mai înalte culmi de sfințenie, rivalizând cu monahii cei mai îmbunătățiți. Așa și-au dobândit sfințenia tăietorii de pietre, frații Flor și Lavru (cinstiți la 18 August) lucrând ziua la capîștea idolească, iar noaptea împărțind câștigul la săraci. Așa a ajuns la cea mai înaltă sfințenie cismarul Ioan, prăznuit la 17 Noembrie, sau păstorul Evharist și soția lui, de care vorbește Patericul¹⁵). «Iar lui Avva Antonie i s'a descoperit în pustie că în cetate este un oarecine asemenea lui, doctor cu știința, care din priscința lui dă celor ce au trebuință și în toate zilele cântă «Sfinte Dumnezeule» cu îngerii»¹⁶).

Dar monahismul, cu râvna lui după realizarea unei vieți creștine cât mai desăvârșite, aduce în domeniul muncii un principiu cu totul nou: munca de obște pentru întreținerea în comun.

Mai precis, o muncă în comun exista și în antichitate. Dar era o muncă de sclavi. Comunitatea, de muncă și de viață nu era o comunitate liberă. Sclavii lucrau în comun în atelierele stăpânului sau pe un pământ care nu era a lor și de ale căror roade nu se bucurau. În epoca feudală, lucrarea aceasta în comun a unui pământ străin o efectuau iobagii. Evanghelia vorbește și de o muncă comună salariată. (Parabola lucrătorilor tocmiți la vie. Mt. 20, urm.).

Forma aceasta de muncă salariată a devenit în timpurile noi tot mai frecventă, în măsura în care, dezvoltarea marelui industriei a necesitat tot mai multe brațe de muncă în orice unitate de producție. În aceste forme de muncă comună, se lucrează pe o proprietate străină.

Munca de obște monahală nu mai este o muncă de sclavi, nici o muncă salariată, ci munca unei comunități libere care dispune ea însăși în întregime de rodul muncii sale, folosindu-l pentru întreținerea membrilor ei și pentru alte realizări ale obștei. Monahul nu mai este subordonat unui stăpân și nu mai depinde de salariul pe care acesta binevoiește să i-l plătească, ci se află încadrat de bună voie, cu drepturi egale, într-o obște contribuind la toate hotărârile ce se iau în purtarea comună a muncilor și în folosirea roadelor ei. Prin aceasta este asigurată libertatea lui, desigur o libertate pe care o exercită în duh frățesc, o libertate care nu rupe unitatea dragostei. Toți membrii obștei sunt liberi pentru că au intrat și rămân liberi în ea și pentru că participă liber la discutarea și luarea hotărârilor celor mai folositoare pentru toată obștea. Dar odată luate aceste hotărâri, toți se supun lor.

Munca comună a membrilor obștei monahale este însuflețită de preocuparea de desăvârșire și e pusă în slujba acestui ideal. În două feluri le ajută ea să urmărească idealul desăvârșirii: a) prin faptul că-i eliberează de grija personală a procurării celor necesare existenței, deci își pot dedica gândurile lui Dumnezeu și b) prin faptul că îi ridică din egoism, din sfera intereselor personale precis delimitate, din preocuparea de a distinge mereu ceace-i al meu de ceace-i al tău, exercitându-i într-o

15. Pag. 69.

16. Pag. 16.

viață de comuniune, într'o preocupare de ceea ce-i în interesul tuturor și numai prin aceasta și în interesul personal.

RECAPITULARE.

Să încercăm să concentrăm acum într'o serie de puncte învățătura Sf. Scripturi și a Sf. Părinți despre muncă, expusă mai sus:

I. — Munca este poruncă dumnezeiască, dată omului sau legată de firea omului dela începutul existenței lui (Gen. II 15; II Tes, III, 11).

Cel ce nu împlinește această poruncă e urît de Dumnezeu (Const. Apost. Cartea II, cap. 63) și va fi osândit la judecata din urmă, pentru că n'a pus în lucrare talanții primiți, sau puterea de a muncii (Sf. Vasile).

II. — Munca este condiția sau legea fundamentală a existenței pământești, ea fiind mijlocul exclusiv prin care-și câștigă omul cele necesare vieții. Cine nu vrea să muncească n'are dreptul să mănânce, deci n'are putința să trăiască (Gen. II, 15; II Tes. III, 10). Trăirea fără muncă înseamnă trăirea din munca altuia, deci din furt. De aceea dreptatea cere ca lucrătorul să-și primească toată plata muncii sale și să nu se ia nimic din ea pentru cei leneși.

III. — Prin muncă omul nu-și câștigă numai cele necesare vieții, ci își și dezvoltă puterile trupesti și sufletești (Sf. Vasile, Sf. Ioan Gură de Aur). Munca este mai întâi o nevoie a organismului omenesc, care are lipsă de dezvoltare corporală și spirituală. Dezvoltarea puterilor trupesti și spirituale se face și la copiii care nu sunt apti pentru aceasta la vârsta fragedă, dar se realizează propriu zis prin muncă, care este proprie celor maturi. (Andrutsos, *ibid.*). Munca ferește mintea de gânduri rele și apoi trupul de păcate. Din acest punct de vedere, munca, pe lângă că e condiție fundamentală pentru existența pământească, e și o condiție neapărată pentru fericirea cerească (Feric. Ieronim).

IV. — Singură munca îngăduie creștinului să împlinească efectiv porunca iubirii aproapelui (Cuv. lui Hristos despre judecata din urmă, Ef. IV, 28, Didachia celor 12 Apostoli, Fer. Ieronim etc.). Deci și din acest punct de vedere ea e o condiție necesară mântuirii. Munca, adică, pe lângă faptul că e unicul mijloc de întreținere a vieții proprii și un factor absolut necesar pentru desăvârșirea proprie, mai are și o funcțiune socială. Funcțiunea aceasta are la bază următorul principiu: fiecare folosește prin munca sa pe semenii săi și are lipsă, la rândul său de munca lor. Când în societate există, din pricina unei nedrepte orânduirii și a unei rele organizări, săraci, creștinii îi ajută pe aceștia în mod direct din prisosul muncii lor. Când comunitățile creștine au avut o organizare mai bună, ca în primele timpuri ale creștinismului, ajutorarea celor lipsiți, cât și grija de a avea fiecare o ocupație, au fost asumate de comunități. Lucrul acesta s'a perfecționat și permanentizat în chinovia monahală. Activarea iubirii aproapelui prin muncă ia în aceste cazuri forma iubirii față de comunitate. În chinovia monahală însăși munca devine comună. Principiul că fiecare folosește prin munca sa pe semenii săi și are lipsă de munca lor, se manifestă aci în forma că toți muncesc pentru toți, toți muncesc pentru sporirea bunei stări a comunității, de care se împărtășesc toți. Comunitatea

a primit în gradul cel mai deplin sarcina de a conduce lucrurile în așa fel încât nimeni să nu fie fără lucru, când poate munci, și nimeni să nu fie în lipsă, când din motive de boală sau de vârstă, nu poate munci. Dar n'are să întrețină niciun leneș d'n munca membrilor ei, pentruca aceștia să nu se extenueze inutil. Ea dirijează munca tuturor membrilor ei în așa fel, ca să dea roade cât mai bogate spre binele tuturor.

În legătură cu aceasta amintim că toți părinții Bisericii învață că munca nu are să se facă pentru o îmbogățire personală, ci prisosul ei trebuie să servească aproapelui sau comunității. Dar întrucât comunitatea nu trebuie să-l folosească pentru cei leneși, rezultă că acest prisos are să fie folosit pentru sporirea bunei stări a comunității, de care se împărtășesc toți cei ce pun prisosul muncii lor la dispoziția ei.

V. — Munca înfrumusețează natura (Deut. VIII, 8-9; Prov. XVIII, 9), o supune și o stăpânește (Gen. I, 28), creind civilizația și cultura, prin care omul se arată ca o coroană a creațiunii și care îmbogățesc spiritul uman și fac posibilă o viață demnă de om.

VI. — Munca produce tot ce are omul și totul de ce are nevoie. E unicul factor creator după Dumnezeu. E izvorul continuu al tuturor bunurilor. E cea mai scumpă comoară (Prov. XII, 7).

VII. — Munca fizică și munca spirituală sunt la fel de cinstite. Mântuitorul Iisus Hristos și Apostolii au practicat deopotrivă pe amândouă. De obicei omul aplică în muncă o cugetare prealabilă. Fapta este încorporarea unei idei. De aceea munca fizică și munca intelectuală se întregesc reciproc. Dar o muncă spirituală încordată poate dispensa pe cel ce o săvârșește, de munca manuală, după cuvântul Sf. Apostol Pavel. Totuși e mai bine ca cel ce se îndeletnicește cu munca spirituală să practice și o meserie, împreunând, după putință, munca manuală cu cea spirituală. Toți Părinții bisericești învață că nu se poate ridica cineva pe treptele cele mai înalte ale cunoștinței, fără să fi trecut prin activitatea practică, prin care omul experimentează în concret legile lucrurilor și puterile proprii.

VIII. — Ca un corolar al tuturor punctelor înșirate, dar și din cuvintele Scripturii și ale Sf. Părinți, rezultă că munca este o datorie inevitabilă, dar și o mare cinste pentru om. E o datorie către Dumnezeu, către sine și către semenii. În același timp ea îmbracă pe om în cea mai înaltă demnitate. Căci însuși Dumnezeu lucrează. Omul care muncește imită pe Dumnezeu, continuând creația, întrucât scoate din natură bunurile puse de Dumnezeu în ea în stare virtuală, și participând la activitatea proniatoare a lui Dumnezeu, întrucât contribuie la întreținerea vieții sale și la întreținerea semenilor săi.

DUMNEZEU NU E AUTOR AL RĂULUI

Răul e una din cele mai vechi și mai generale probleme care frământă pe om aproape dela apariția lui. Viața însăși este o formă a luptei duse împotriva răului, căci nu se poate spune că omul și societatea n'au încercat, dealungul istoriei, să combată răul.

Prezența răului e tăgăduită — zice un filosof ortodox — de evoluționiști, umanitariști, anarhiști și teosofi, care, închiși în carapacea teoriilor lor, nu vor să vadă realitatea. Alții resimt așa de dureros lucrarea răului, încât, mistuiți de obidă sau neputând să judece cumpănit, atribue lui Dumnezeu paternitatea răului. De unde, decât dela Dumnezeu — zic ei — vin bolile, moartea timpurie, dărâmarea cetăților, naufragiile, războaiele? ¹⁾). Ideia că Dumnezeu este autorul răului era așa de răspândită în lumea veche, păgână și chiar creștină, încât unii autori s'au văzut nevoiți s'o combată prin lucrări întregi sau capitole de lucrări intitulate: **Ce sunt relele și de unde vin?**, ca la Plotin; **Dumnezeu nu e autor al relelor**, ca la Sf. Irineu, Sf. Vasile și Sf. Ioan Damaschin, ori să ia atitudine sub nume-roase și variate titluri ca la Fericitul Augustin, etc. Impărțirea nedreaptă a fericirii și nefericirii tratată în Iov, Psalmii 37, 49, 73, Filon, Plutarh, Seneca, Augustin, Teodoret, etc. ²⁾), repunea problema paternității divine a răului sub un aspect și mai acut. Dumnezeu, adică, fericește pe cei răi și nenorocște pe cei buni, spre marele scandal al oricărei morale. O ase-menea idee vine din eroarea rațiunii în aprecierea binelui și răului. «Cea mai mare greșală a vieții noastre, zice Sf. Grigorie de Nisa, este că noi nu putem să deosebim limpede, ceea ce e bun dela natură și ceea ce se dă drept astfel printr'o eroare ³⁾).

Evident, răul nu e o problemă simplă. Dacă, așa cum s'a zis, el e numai în om, iar binele e în tot restul creațiunii, atunci Dumnezeu rămâne în afara problemei răului. În cazul acesta, răul lucrează după capriciile sau legile sale, prezentându-se ca o forță independentă și nestăvilită de nimic, în fața căreia Dumnezeu rămâne neputincios. Dacă, însă, ca în cazul lui Iov și altele asemănătoare, răul a fost permis ca o încercare cu scop

---

1. Sf. Vasile cel Mare, *Omilie că Dumnezeu nu este autor al relelor*, 2, Migne, P.G. XXXI, col. 332 B.

2. Karl Gronau, *Das Theodizeeproblem in der altchristlichen Auffassung*, I.C.B. Mohr, Tübingen, 1922, p. 32.

3. Sf. Grigorie de Nisa, *Omilia V la Fericiri*, Migne, P.G. XLIV, col. 1249 C; cf. și Sf. Vasile cel Mare, *Omilia I la Psalm. I*, Migne, P.G. XXIX, col. 216 BC.

bun, aceasta înseamnă că nu numai binele, dar și răul, depind, într'un anumit fel, de Dumnezeu. În ce fel? Pentru a răspunde la această întrebare, e necesar, în prealabil, să răspundem la alte două întrebări: care e natura răului și care e origina răului?

Ce e răul? Definițiile abundă, fără ca una din ele să se fi impus definitiv. Filosofia elenică a propus o serie de definiții ale răului, mergând dela discordie până la absența binelui. Unii păgâni și eretici dualiști au prezentat răul ca o substanță, ca o esență de sine stătătoare⁴⁾. Alții au socotit că răul își are obârșia într'o materie veșnică, alții într'un suflet cosmic rău, alții într'o parte nerațională a sufletului omenesc. Toate aceste concepții încercau să așeze lângă Dumnezeu încă o origină a lucrurilor⁵⁾.

Concepția patristică și creștină, în general, despre natura răului se inspiră parțial din aceea a lui Plotin. După Plotin, răul nu există prin sine însuși. Răul este o lipsă care se află totdeauna în altcineva și n'are o realitate substanțială prin ea însăși⁶⁾. Pentru Origen, «răul e contrar binelui și ceeace nu există este contrar la ceeace există; din aceasta urmează că răul nu există... Răul nu există pentrucă e neipostatic»⁷⁾. Se militează pentru ideea că binele echivalează cu existența și răul cu non-existența. «Ființa e binele, neființa e răul», zice Sf. Atanasie. «Numesc binele ființă, pentrucă el are arhetipul său în Dumnezeu, care este Ființa. Numesc răul neființă, pentrucă neexistând, această neființă nu e decât o ficțiune a imaginației omenesti»⁸⁾. Făcând un pas mai departe și nemulțumindu-se cu definiția care prezenta răul ca pe o negație a existenței. Sf. Vasile afirmă că «răul nu este o esență vie și însufletită, ci o dispoziție în suflet opusă virtuții, dispoziție născută în cei ușuratici din cauza căderii lor dela bine»⁹⁾. Nu se poate demonstra, zice același autor, că răul are o esență cu adevărat existentă. Răul este lipsa binelui; el e față de bine ceea ce e orbirea față de ochii sănătoși. El se adaugă ca stare de paralizare a sufletului¹⁰⁾. El e o ieșire din starea naturală a elementelor pe care le afectează. Dumnezeu a făcut trupul, nu boala, El a creat sufletul, nu păcatul; dar sufletul s'a alterat pentrucă a ieșit din starea naturală, observă același Părinte Capadocian. Prin urmare, răul nu e numai o lipsă a binelui, în abstract, ci mai ales o dispoziție sufletească proprie omului, caracterizată prin ieșirea din starea naturală. Ideea aceasta e foarte dezvoltată de Sf. Ion Gură de Aur în omiliile sale. Fericitul Augustin a dezvoltat ca nimeni altul problema răului în numeroasele sale lucrări îndreptate contra maniheilor. Impotriva acestora, cari susțineau că răul e o substanță. Augustin nu se mulțumea numai cu afirmația că răul nu e o substanță, ci el preciza că acesta e un accident, o stare de dezordine,

4. Sf. Atanasie, *Cuvânt contra Grecilor*, 6, 7, Migne, P.G. XXV, col. 12 D, 13 ABCD, 16 ABC.

5. Karl Gronau, *op. cit.*, p. 59.

6. Plotin, *Ce sunt relele și de unde vin*. *Enneade*, I, 8, 11, ed. Em. Bréhier (Collection des Universités de France), Paris, 1924, p. 126.

7. Origen, *Comentar la Evanghelia după Ioan*, II, 7, Migne, P.G. XIV, col. 136 E, 133 D; ed. Erwin Preuschen, 1903, cap. 13, pp. 68-69.

8. Sf. Atanasie, *op. cit.*, 4, Migne, P.G. XXV, col. 9 C.

9. Sf. Vasile cel Mare, *Omilia la Exaemeron*, II, 4, Migne, P.G. XXIX, col. 37 D.

10. Idem, *Omilia că Dumnezeu nu este autor al relelor*, 5, Migne, P.G. XXXI, col. 341, BC.

care produce suferință, piericiune și atâtea altele¹¹). Nu există un principiu pozitiv al răului, un *summum malum*, deoarece a fi și răul se contrazice, ca: a fi și a nu fi. Augustin are meritul de a fi plasat problema răului în domeniul naturilor sau naturii lucrurilor. Dacă, după concepția manicheilor, răul este contrariul firii unui lucru, atunci nicio fire nu e răul, nu e rea, pentrucă ea e contrariul neființei¹²). Orice natură, întrucât e natură, e bună, zice Augustin, fiindcă în același lucru se găsesc și elemente de criticat și elemente de laudat. Dacă din natura respectivă se elimină cele bune, natura nu mai există. Dacă se elimină cele rele, rămâne natura nealterată. Dacă din apă se scoate noroiul și turbureala, va rămâne apa pură și liniștită. Dar dacă din ea se scoate coeziunea părților ei alcătuitoare, nu va mai fi apă. Deci, dacă se elimină răul, natura rămâne mai curată; dar dacă se elimină binele, nu mai rămâne natură. Acesta e motivul pentru care natura posedă binele, în timp ce răul nu e natură, ci e contra naturii¹³). Adâncind această idee, Augustin precizează că toate naturile, întrucât sunt naturi, sunt bune, pentrucă ele pot fi concepute ca bune, fără cele rele, dar nicio natură nu poate fi concepută fără cele bune; de exemplu, noi putem concepe apa fără turbureala noroiului, dar niciodată forma materială a apei nu se prezintă minții, fără coeziunea părților continui ale elementului lichid. Fără acest bun al coeziunii n'ar putea exista apele noroioase¹⁴). În perspectiva acestor lămuriri, răul este o alterare, o stricare sau o dezorientare. Alterarea unui suflet priceput se numește prostie, alterarea sufletului măsurat se numește imprudență, alterarea sufletului drept se numește nedreptate, a sufletului viteaz se numește trândăvie, a sufletului liniștit se numește poftă, sau teamă, sau tristețe, sau mândrie. Într'un trup însuflețit, alterarea sănătății se numește durere și boală, alterarea puterilor se numește epuizare, a liniștii se numește chin, alterarea frumuseții se numește urâtenie, a dreptății se numește strâmbătate, a ordinii se numește haos. Alterarea (corruptio) dizolvă starea naturală. Deaceia ea nu este natură, ci contra naturii. Dacă, deci, în lucruri, răul nu se află decât ca alterare și dacă alterarea nu e natură, urmează că răul nu e natură. Naturile alterabile făcute de Dumnezeu din nimic au fost create bune¹⁵). Prin natură Augustin înțelege ceva care există în felul său, cu specificul său și pe care-l numește și *esență* și de multe ori *substanță*. Răul este, deci, depărtarea de esență și tinderea spre ceea ce nu este¹⁶).

Răul este o lipsă de existență, adică un defect ontologic¹⁷). Inspirându-se din Aristotel și Plotin, Augustin relevă că răul e alterarea celor trei dimensiuni care definesc existența și, prin aceasta, bunătatea unui

11. E. Masson, *Le mal*, în *Dictionnaire de Théologie catholique*, IX, 2, 1927, col. 1693.

12. Idem, *op. cit.*, col. 1694.

13. Fericitul Augustin, *Contra epistolam Manichaei quam vocant fundamenta*, liber uns, 33, 36, Migne, P.L. XLII, col. 199.

14. Idem, *op. cit.*, 34 37, Migne, P.L. XLII, col. 199-200.

15. Idem, *op. cit.*, 35, 39; 36, 41, *Ibidem*, col. 201-202.

16. Idem, *De moribus Manichaeorum*, II, 2 Migne, P.L. XXXII, col. 1345-1346.

17. C. C. Pavel, *Problema răului la Fericitul Augustin*, Studiu de filosofie morală, București, 1937, p. 34.

lucru: măsura, forma și ordinea¹⁸). Pseudo-Dionisie Areopagitul, sub influența lui Proclu, are uneori idei contradictorii cu privire la natura răului. El așează răul când în cele existente, când în cele neexistente. Reținem observația interesantă că dacă cineva, considerând că răul distruge, iar distrugerea înseamnă nașterea a ceva, ar zice că răul contribuie la plinitudinea universului și-l salvează de imperfecțiune, n'ar judeca drept. În fond, răul numai distruge și alterează. Nașterea și existența sunt produsul binelui¹⁹). Pseudo-Dionisie Areopagitul a definit ca puțini alții specificul răului, ca accident. Răul are o existență prin accident, fiindcă «o are prin altceva și nu din propria lui obârșie... Răul este alături de drum, alături de scop, alături de natură, alături de cauză, alături de început, alături de țintă; el e contra legii, a voinței, a substanței». El e o lipsă, o disproporție, o slăbiciune, o eroare. «El este fără țintă, fără frumusețe, fără minte, fără rațiune, imperfect, fără temeii, fără cauză, nedeterminat, steril, inert, fără putere, dezordonat, neasemănător, nedefinit, tenebros, nesubstanțial, neavând existență de sine nici când și sub nicio formă»²⁰). Răul n'are o existență ipostatică. Pe linia acestui gând, Boethiu face afirmația paradoxală, că cei răi nu sunt nimic și nu pot nimic, fiindcă dacă ar fi rămas cu însușirea de a face binele, adică de a crea existența, ei n'ar săvârși răul; făcând răul care e nimic, ei nu fac nimic și nu pot nimic²¹). Ei nu fac nimic în domeniul existenței pure, dar câtă durere, suferință și mâhnire produc ei în viața reală! Sf. Ioan Damaschin profesază aceeași concepție despre rău ca Fericitul Augustin și Pseudo-Dionisie Areopagitul. Binele e sinonim cu existența, răul cu non-existența. Răul e o lipsă a virtuții, o lipsă a bucuriei, adică a obiectului dorit, dar este mai ales ceea ce se opune legii Creatorului²²). El e în același timp dezor-

Dacă dela aspectul pur filosofic al naturii răului, trecem la cel real, pe care-l întâlnim în viață, constatăm că răul nu e, în adevăr, o esență sau o substanță pe care s'o putem capta, analiza și defini în vreun fel. El e o neexistență care se prezintă ca existență, e o mască, e o minciună. Răul are puterea și îndrăzneala considerabilă a minciunii. Minciuna e fantoma, chipul ireal a realității. Răul e minciuna prin excelență, fiindcă el caricaturizează, deformează și îmbolnăvește existența. El trece drept realitate, fără să fie; el atrage prin înșelăciune. Diavolul împrumută totul dela alții, denaturând și caricaturizând. Cu puterea sa negativă și înșelătoare, el amăgește și primejduiește viața. Toate patimile ca: dușmânia, ura, pizma, răzbunarea, desfrânarea, lăcomia, gelozia, orgoliul și altele macină puterile omului și-i distrug viața. Răul nu poate crea o împărăție

18. Fericitul Augustin, *De natura boni*, 4, Migne, P.L. XLII, col. 553: «quod (scil. malum) nihil aliud est quam corruptio vel modi, vel speciei, vel ordinis naturalis. Mala itaque natura dicitur, quae corrupta est: nam incorrupta utique bona est».

19. Pseudo-Dionisie Areopagitul, *Numele divine*, IV, 19, 20. Cf. traducerea în rom. a Pr. Cicerone Iordăchescu și Prof. T. Simenscsy, Iași, 1936.

20. Idem, *op. cit.*, IV, 32, trad. Pr. C. Iordăchescu-Simenscsy, p. 61.

21. A.M.S. Boethii, *Philosophiae consolationis libri quinque*, IV, 2, 33-39, pp. 83-84, ed. G. Weinberger in *Corpus Scriptorum Ecclesiasticorum Latinorum*, Viena, 1934. Cf. trad. rom. David Popescu, București, 1944.

22. Sf. Ioan Damaschin, *Contra maniheiilor*, 13, 60, 15, Migne, P.G. XCIV, col. 1516 D, 1517 A, 1553 A, 1521 A.

a vieții, pentru că el e izolat de izvorul vieții. Ura, orgoliul, egoismul și alte patimi duc la moarte, pentru că omul deplasând centrul vieții sale din existența propriu zisă, adică din Dumnezeu, în propria sa periferie, se lipsește de toate bogățiile existenței. Răul este negația dragostei, e dorința de viață în afara vieții reale, e trebuința de a acorda neînțelegerii caracterul de ființă. Stă în natura răului ca el să provoace efecte mai mari decât cauzele care l-au determinat pe el. În rău, prin rău și din rău, toate lucrurile devin străine și dușmane unele altora.

Dacă astfel se prezintă natura răului, care e punctul său de plecare, care e origina lui? Această origină nu stă în Dumnezeu. Sfântul Vasile cel Mare relevă că «nu e permis să se spună că răul își are originea dela Dumnezeu, pentru că nimic din cele contrarii nu vine din contrariul său. Nici viața nu naște moartea, nici întunericul nu este principiul luminii, nici boala nu e cauza sănătății, ci, pe când, în schimbările dispozițiilor, au loc trecerile dela un contrariu la contrariul său, în nașteri fiecare ființă vine nu din contrariul său, ci din cel asemenea cu el. Dacă, deci, zice, răul nu e nici nenăscut, nici nu derivă din Dumnezeu, de unde are el natura lui?»²³). Răul nu se trage din bine, zice Pseudo-Dionisie Areopagitul, pentru că pomul bun nu poate să producă roade rele (Matei VII, 18). Binele dă tuturor lucrurilor armonie iar Sfinții scriitori îl numesc pace și dătător de pace. Lucrurile bune stau într-o atracție și înțelegere, ele sunt plăcute, se aseamănă, sunt binevoitoare unele către altele și sunt create în vederea unui bine. Dumnezeu nu e, deci, cauza răului²⁴).

Dacă Dumnezeu nu e cauza răului, atunci ce altceva poate fi această cauză?

S'a zis că imperfecțiunea lucrurilor create e legată de natura acestora, adică de caracterul lor de făpturi mărginite, oscilând între a fi și a nu fi. Dumnezeu a creat lumea, dar nu s'a atins de conținutul ei. Causa imperfecțiunii lucrurilor pământești stă în aducerea formelor lor la existență, adică în faptul creației însăși. Ființa creaturilor este mărginită și nedesăvârșită și de aceea ea trebuie să comită greșeli și să rătăcească. Concepția aceasta a fost uneori profesată de scriitori și Părinți bisericești ca Sf. Justin Martirul, Sf. Irineu, Tertulian, Origen, Sf. Grigorie de Nisa, Nemesiu de Emesa și Fericitul Augustin, de acord cu literatura hermetistă²⁵). E adevărat că tot ceea ce a creat e supus devenirii, că ceea ce devine este schimbător și că aceasta poate fi socotită numai posibilitate virtuală a apariției răului, nu cauză directă a acestuia.

Alții au așezat origina răului în materie. Gnosticii erau dualiști și vedeau răul în materie, împotriva căreia se desvolta procesul mântuirii. Concepția aceasta era împărtășită și de maniheism, după care lupta veșnică dintre cele două împărății: a luminii și a întunericului, era lupta între spirit și materie²⁶). Pseudo-Dionisie Areopagitul a demonstrat însă că răul n'are legătură cauzală cu materia. El a arătat că nu stă în picioare ideea platonice după care «răul este în materie, întrucât este materie», deoarece materia participă la ordine, formă și frumusețe. Dacă, potrivit

23. Sf. Vasile cel Mare, *Omilia la Exameron*, II, 4, Migne, P.G. XXIX, col. 37 C.

24. *Numere divine*, IV, 21.

25. Karl Gronau, *op. cit.*, pp. 79-80.

26. E. Masson, *Le mal*, ibidem, col. 1686-1688.

aceleiași concepții platonice, materia nu există, atunci ea nu e nici bună, nici rea, iar dacă există, ea vine din bine, și aceasta înseamnă că e un lucru bun. Dacă materia e necesară pentru desăvârșirea întregii lumi, ea nu poate fi răul. Dacă e rea, materia nu poate să producă și să întrețină natura. Răul din sufletele noastre nu vine din materie, ci din altă parte²⁷). Critica severă pe care unii autori patristici și creștini în general o fac materiei și în deosebi materiei trupului, nu atribuie propriu zis acesteia origina răului, ci subliniază lupta încordată a iubitorilor de desăvârșire cu răul aliat cu sensualitatea care e cadru și aliment al răului.

Antichitatea păgână și creștină și adesea vremea noastră atribuia și atribuie răul nu numai lui Dumnezeu, ci și necesității sau destinului, sau naturii, sau norocului, sau întâmplării. Nemesiu de Emesa a răspuns global, precis și succint acestor atribuiri a originii răului. După ce arată specificul lucrării fiecăreia din aceste presupuse cauze ale răului, notând că opera proprie lui Dumnezeu este ființa și providența, că opera necesității este mișcarea lucrurilor continuu identice cu sine, că aceea a destinului sunt lucrurile care se petrec în chip necesar, destinul însuși fiind o necesitate; că aceea a naturii sunt: nașterea, creșterea, dispariția, plante și animale, că opera norocului se petrece rar și neașteptat și că opera întâmplării e ceea ce are loc în domeniul celor neînsuflețite și necuvântătoare, Nemesius se întreabă: pot fi atribuite lui Dumnezeu și necesității acțiuni rușinoase și nedrepte? Acestea nu fac parte din categoria lucrurilor totdeauna identice cu sine. Asemenea acțiuni nu pot fi atribuite nici destinului, pentru că cele ale destinului nu sunt contingente, ci necesare. Nici naturii nu pot fi atribuite, căci lucrurile naturii sunt animale și plante. Nici norocului nu pot fi atribuite, pentru că faptele nu sunt rare și neașteptate. Nu pot fi atribuite nici întâmplării, pentru că întâmplările aparțin celor neînsuflețite și necuvântătoare²⁸).

Răul a fost și este atribuit diavolului și îngerilor lui. Cel mai mare scriitor bisericesc, special st în anghelologie, Pseudo-Dionisie Areopagitul, susține că răul n'are origina propriu zisă nici în îngerii răi. Demonii, zice el, nu sunt răi prin firea lor, căci ei n'ar fi provenit din bine, n'ar fi căzut dela bine și n'ar fi printre creaturile existente. Demonii sunt răi nu prin fire, ci prin lipsa virtuților îngerești, prin aceea că au încetat de a dori și a face lucrurile dumnezeiești. Ei sunt răi prin aceea că lucrarea lor cea firească a slăbit. Răul e, la ei, o pervertire, o slăbire din starea lor proprie, o lipsă, o nedeșăvârșire, o neputință, o pierdere, o scădere a puterii care trebuia să le păstreze desăvârșirea. B'nele hărăzit lor, precizează Pseudo-Dionisie, nu s'a transformat complet, ci ei au căzut dela deplinătatea acestui dar. Demonii au existența dela bine. Ei sunt buni, doritori de frumos și de bine, pentru că doresc să existe, să trăiască, să înțeleagă existența. Ei sunt răi, prin lipsa, căderea și pierderea bunurilor ce li se cuveneau. Sunt răi și întrucât nu există²⁹). Bunătatea demonică de care vorbește Pseudo-Dionisie Areopagitul e o simplă ipoteză în cadrul unui ontologism

27. *Numele divine*, IV, 28.

28. Nemesius de Emessa, *Despre natura omului*, 39, Migne, P.G. XL, col. 761 B, 764 AB.

29. *Numele divine*, IV, 22, 23 24.

general. Dorința demonilor de a exista nu e o contribuție la existența și la viața în sine, ci o contribuție la alimentarea și intensificarea răului. Insuși autorul nostru precizează că pentru demon răul înseamnă a fi contra gândului celui bun, ceea ce este poziție negativă față de existență. Faptul că demonii nu se pocăiesc după cădere, înseamnă că ei sunt morți sub raportul existenței. Căderea diavolului echivalează, la credincioși, cu moartea. De aceea, deși el insuflă patimile necurate și tot răul, el nu poate totuși forța pe nimeni, căci noi avem puțința să primim sau să nu primim sugestiile sale³⁰). În afară de aceasta, puterea demonului e limitată la ceea ce îi îngăduie Dumnezeu — așa cum știm din cazul lui Iov și din altele asemănătoare. Așa dar, origina răului se află parțial și în diavol, căci răul s'a instalat în el cu atâta putere, încât ambii aproape se identifică.

Origina reală a răului se află în ceea ce filosofii și teologii au numit și numesc liberul arbitru, libera alegere. În centrul chipului lui Dumnezeu dat omului la creațiune, strălucește acest minunat dar al libertății de alegere și de hotărâre. Grație acestei libertăți, sufletul poate înclina spre cele bune, dar se și poate abate dela acestea. El gândește binele și-i cunoaște dulceața; el poate stărui în contemplarea binelui și are puterea de a păstra viața. Dar el are și puterea de a se depărta dela bine. Părinții Bisericii sunt unanimi în afirmația că primul om a căzut prin abuzul de libertatea cu care era înzestrat. Adam a căzut prin preferința sa rea și a murit prin păcat. Nu Dumnezeu a făcut răul sau moartea, ci noi înșine ne-am atras-o prin hotărârea noastră rea. Dumnezeu ne-a dat libertatea, pentru că Lui nu-I place constrângerea, ci îndreptarea cea din virtute, iar virtutea vine din voința care alege, nu din constrângere. Cineva care ar reproșa lui Dumnezeu că nu ne-a făcut în așa fel încât prin firea noastră să nu păcătuim, acela preferă naturii noastre raționale, înzestrată cu libera alegere și cu puțința de activitate, o natură nerațională, imobilă și incapabilă de dorinți, zice Sf. Vasile. După cădere, sufletul a continuat să abuzeze de libertatea sa, dându-i o îndrăzneală care l-a abătut dela scopul său inițial. Oamenii au început să făptuiască lucruri contrarii acestui scop: mâinile furau, loveau și ucideau pe semenii, urechile nu ascultau, limba, în loc de binecuvântări proferă blesteme, insulte și sperjururi, picioarele se grăbeau spre asasinat, iar pântecul nu se mai sătura de mâncare și de băutură. Sf. Atanasie compară abaterea omului cu un călăreț care îndepărtându-se dela ținta spre care trebuia să meargă, ajunge cu cal cu tot în altă parte, sau cu unul care, închizând ochii în plină zi, își închipește că e întuneric și merge rătăcind ca în întuneric, adesea căzând și prăbușindu-se în prăpastie. Tot așa sufletul omenesc închizând ochiul prin care poate să vadă pe Dumnezeu și-a născocit sie-și cele rele și nu știe că părându-i-se că face ceva, nu face nimic, fiindcă el plăsmuește cele ce nu sunt³¹). Așa dar, «răul își are principiul în căderi liber consimțite. Dacă răul ar fi involuntar și nu ar depinde de noi, atunci n'ar apăsa

30. Sf. Ioan Damaschin, *Dogmatica*, II, 4, Migne, P.G. XCIV, col. 877 B.

31. Sf. Atanasie, *Cuvânt contra Grecilor*, 4, 5, 7, Migne, P.G. XXV, col. 9 CD, 12 ABC, 16 AB; Sf. Vasile cel Mare, *Omilia că Dumnezeu nu este autor al relelor*, 6, 7, Migne, P.G. XXXI, col. 344 BCD—345 AB.

o așa de mare teamă de legi asupra celor ce fac nedreptăți, iar pedepsele date de tribunale după merit, răufăcătorilor, n'ar fi așa de inevitabile»³²).

Noi amestecăm răul cu firea noastră printr'o mișcare a liberei voinți³³). Deși voința noastră este un bine, fiindcă e dată de Dumnezeu, totuși voința cea rea e de aceeași fire cu păcatul, pentrucă ea nu este după natură, ci contra naturii, întrucât ea e o îndepărtare dela opera lui Dumnezeu³⁴). E drept că cele rele sunt legate de cele bune, fără de care nici nu pot exista; răul se îndepărtează nu prin eliminarea vreunei firi, ci prin însănătoșirea și îndreptarea părții care se păcătoșise și se alterase. Dar păcatul nu e necesar și nu vine dela Dumnezeu³⁵). Răul n'are o cauză eficientă, ci una deficientă. Când voința coboară dela un obiect superior la unul inferior, ea devine voință rea. Devine rea nu atât prin obiectul în chestiune, cât prin coborîrea însăși. Nu atât obiectul inferior face voința rea, cât ea — voința însăși —, se face rea prin faptul că s'a alterat prin căutarea neregulată și vinovată a obiectului inferior. El ca și cum cineva ar voi să vadă întunericul sau să audă tăcerea³⁶).

Omul este suveran pe faptele sale bune sau rele și nimeni și nimic nu-i poate contesta această suveranitate pe care n'o împarte cu nimeni. Este meritul învățatului episcop Nemesiu de Emesa de a fi relevat caracterul absolut independent al omului în tot ceea ce gândește și face, prin trei puteri care conturează și definesc liberul arbitru: rațiunea, deliberarea și îndemnul sau sfaturile pe care le primim sau pe care le dăm. Minte sau rațiunea noastră, care e și principiul acțiunii, alege între un lucru și opusul lui. Această alegere e rodul lucrării rațiunii asupra situației sau situațiilor date. Deliberarea care frământă, argumentează, fundamentează și hotărăște alegerea, operează absolut independent, înlăuntrul rațiunii. Dacă, zice Nemesiu, omul nu este principiul niciuneia din faptele sale, atunci el deliberază degeaba. Dece deliberază, dacă el nu e stăpânul niciunei fapte? Ar fi culmea absurdității să facem de prisos tocmai lucrul cel mai frumos și cel mai de cinste din om. Omul deliberază din cauza acțiunii și pentru acțiune. Această deliberare se exercită în chip propriu, asupra lucrurilor în legătură cu sufletul, cu trupul, cu virtuțile, cu arta, cu viața în general. Dacă omul nu e stăpân pe acțiunile sale și dacă deci deliberarea e zadarnică, înseamnă că liberul arbitru e, în mod necesar, alături de rațiune, adică în afară de rațiune. În fine, îndemnul și sfaturile arată că obiectele acestora stau în puterea noastră. Nimeni nu îndeamnă pe cineva să nu-i fie foame, să nu-i fie sete, să nu sboare, fiindcă asemenea lucruri nu stau în puterea noastră. Răul stând în ținută sau comportare, iar comportarea fiind cea după alegere, urmează că noi suntem răi după alegere, nu după fire³⁷).

32. Sf. Vasile cel Mare, *Omilii la Exameron*, II, 5, Migne, P.G. XXIX, col. 40 B.

33. Sf. Grigorie de Nisa, *Marele Cuvânt catehetic*, VIII, Migne, P.G. XLV, col. 33 B.

34. Fericitul Augustin, *De civitate Dei*, XIV, 11, 1, Migne, P.L. XLI, col. 418.

35. Idem, *op. cit.*, loc. cit.; E. Masson, *op. cit.*, ibidem, col. 1694.

36. Fericitul Augustin, *De civitate Dei*, XII, 7, Migne, P.L. XLI, col. 355.

37. Nemesius de Emesa, *Despre natura omului*, 39, 40, 41, Migne, P.G. XL, col. 764 ABC, 765 B, 768 AB, 769 A, 776 A, 777 B.

S'a făcut observația că teoria liberului arbitru implică o bună doză de determinism și că atât păgânii cât și creștinii au trecut problema din domeniul libertății voinței în aceia al teoriei cunoașterii, în sensul că omul rațional vrea numai binele, dar din cauza mediului cade în rău. Se citează ideea Sf. Apostol Pavel că omul e păcătos prin trupul său, care moștenește păcatul originar și că deci păcătoșenia omului este naturală. Se invoacă ideea Fericitului Augustin după care voința omului nu contează nimic în procesul mântuirii, ci numai harul operează totul și că, dacă, în general, se poate admite că omul dispune de libera sa voință, în faptele sale, el stă, totuși, sub puterea de seducere a diavolului, sub influențele rele din afară, sub povara trupului și mai ales sub apăsarea naturii sale păcătoase, prin ereditate, grație vinii lui Adam sau aceleia din antropologia lui Origen ³⁸).

Este adevărat că mediul înconjurător, unele influențe externe și starea noastră de păcătoșenie cântăresc uneori în hotărârile pe care le luăm. Dar aceasta nu atinge prea mult sensul alegerii noastre, pentru că înseși aceste influențe sunt opera aceluiași liber arbitru al oamenilor dinaintea noastră, care au hotărât, în condiții în general asemănătoare cu ale noastre. Această tradiție nu-și exercită puterea decât într-o viață strict mecanică. Omul natural și liber hotărăște liber, orice i s'ar spune sau opune. Libera alegere, zice Grigorie de Nisa, e un lucru care nu poate fi supus, care e independent și stă în libertatea cugetării noastre ³⁹). Libertatea, caracteristica cea mai de seamă a chipului lui Dumnezeu în om, e cel mai frumos și mai prețios bun, fără de care noi am sta pe treapta ființelor fără rațiune. Libertatea de voință e organic legată de rațiune, din care iese în chip natural. Dacă natura cugetătoare pierde puterea hotărârii de sine, atunci ea pierde însuși darul de a cugeta, adică ar pierde chipul lui Dumnezeu ⁴⁰). A reproșa lui Dumnezeu că a dat omului libertate, înseamnă a-I reproșa că l-a făcut ființă rațională. Omul se deosebește de animale prin rațiune și prin virtute. Virtutea nu e posibilă fără libera alegere ⁴¹). Libertatea de voință a fost apărută de mulți păgâni și creștini, fie contra fatalismului stoic, fie pentru avantajile ei. Determinismul exclude răspunderea morală, pedeapsa și răsplata devin fără sens, iar legile ajung nefolositoare ⁴²).

Impărțirea răului în metafizic, fizic și moral n'are mare importanță, pentru că, la baza lui stând libera voință a omului, structura lui e mai ales morală, cu aspecte uneori felurite, ca cel fizic sau metafizic. Părinții Capadocieni susțin că nu există rău fizic, ci numai rău moral. După cum virtutea este una, tot așa și răul este unul ⁴³).

Dacă origina răului stă în voința omului, iar Dumnezeu nu-l produce în niciun fel, se poate totuși spune că Dumnezeu este cu totul indiferent față de prezența și lucrarea răului în lume? Dacă Dumnezeu nu este autorul răului, decurge din aceasta că El nu ia nici un fel de atitudine față

38. Karl Gronau, *Das Theodizeeproblem...*, pp. 60-64.

39. Sf. Grigorie de Nisa, *Marele Cuvânt catehetic*, 30, Migne, P.G. XLV, col. 77 A.

40. Idem, *op. cit.*, 5, Migne, P.G. XLV, col. 24 C. Cf. K. Gronau, p. 84.

41. Origen, *Contra lui Cels*, IV, 3, ed. P. Koetschau, I, 1899, p. 276, r. 18-19.

42. Karl Gronau, *op. cit.*, pp. 83-86.

43. Idem, *op. cit.*, p. 31-32.

de rău, că Lui îi este complet străină opera acestuia în lume și în oameni? În cazul acesta nu există providență și nu există mântuire. Afirmatia lui Lactantiu că un Dumnezeu autor al răului nu poate mântui lumea, e valabilă și pentru cazul unui Dumnezeu neautor al răului, dar indiferent față de rău. Istoria providenței divine și a economiei mântuirii demonstrează cu prisosință că Dumnezeu ia atitudine față de rău, că El trimite pe însuși Fiul Său ca să ne scape de rău. Dumnezeu e autor al tuturor naturilor și esențelor, dar El nu este și autor al răului, căci cum poate Acela care e cauză de existență să fie și cauză de neexistență, întreabă Augustin ⁴⁴). Și noi adăogăm: cum poate Autorul existenței să rămână indiferent față de opera neexistenței? Totuși, în multe cazuri, viața pare a da dreptate concepției că Dumnezeu stă deoparte de relele uneori cumplite care lovesc pe oameni. Se știe că unii au părăsit credința din această cauză. Se cunoaște capitolul celebru pe care Fericitul Augustin îl consacră distribuirii în aparență revoltătoare a binelui la cei răi și a răului la cei buni. Spicuim: «Nu știm după care socoteală a lui Dumnezeu omul acela bun este sărac, iar omul acela rău este bogat și se bucură, în timp ce noi credem că pentru purtările sale ticăloase el ar fi trebuit să sufere dureri. Nu știm de ce cel bun e doborât de tristețe, deși viața lui vrednică de laudă ne convinge că el ar fi trebuit să se bucure; de ce cel nevinovat iese din judecata omenească nu numai nerăzbunat, dar chiar osândit, fie prin apăsarea nedreaptă a judecătorului, fie prin covârșirea mărturiilor mincinoase, în timp ce adversarul său criminal, nu numai că rămâne nepedepsit, dar insultă răzbunător. Nelegiuitul e plin de sănătate, pe când cel evlavios se topește de boală. Tineri foarte sănătoși tâlhăresc. Copii mici, care nici măcar cu cuvântul n'au putut atinge pe cineva, suferă de diferite boli îngrozitoare. Cel folositor lucrurilor umane e răpit de o moarte prematură, în timp ce aceia cari se pare că nici n'ar fi trebuit să se nască, trăesc foarte mult. Cel încărcat de crime e înălțat la onoruri, pe când cel liniștit e acoperit de întunerecul anonimatului. Și altele de acest fel, pe care cine le adună, cine le înșiră?». Răspunsul lui Augustin este că Dumnezeu totuși veghiază asupra oamenilor și că distribuirea celor bune și a celor rele se face după judecățile Sale de nepătruns și după căile Sale greu de cercetat ⁴⁵).

Dumnezeu nu voiește răul nici cu o voință antecedentă, nici cu una subsequentă, dar îl îngăduie liberului arbitru ⁴⁶). Dumnezeu îngăduie răul pentru a face posibilă funcțiunea libertății. Neîngăduirea răului echivalează cu suprimarea libertății. Iar suprimarea libertății înseamnă prăbușirea omului în neexistență, pe care Dumnezeu n'o admite pentru că El este autorul existenței nu al neexistenței. Fără libertate nu sunt posibile nici virtutea, nici desăvârșirea, nici mântuirea.

Dumnezeu întoarce totdeauna răul spre bine. Dumnezeu a întors spre bine răutatea diavolului, pe aceea a lui Iuda și păcatul lui Adam ⁴⁷). Păcatul strămoșesc — zice Sf. Grigore de Nisa, reproducând o ipoteză — a

44. Fericitul Augustin, *De moribus manichaeorum*, II, 3, Migne, P.L. XXXII, col. 1346.

45. Idem, *De civitate Dei*, XX, 2, Migne, PL XLI, col. 660.

46. Sf. Ierarh Damaschin, *Dogmatica*, II, 29, Migne, P.G. XCIV, col. 969 B.

47. C. C. Pavel, *op. cit.*, p. 99.

servit la înmulțirea neamului omenesc. Fără acest păcat, neamul omenesc ar fi rămas la perechea umană dela început, fiindcă lipsa de teama morții n'ar fi împins această pereche să se reproducă. Căsătoria primei perechi a ferit umanitatea de peire⁴⁸). Această explicație n'are valoare demonstrativă, ci e numai o obiecție a adversarilor, căci Episcopul Nisei admite că, în cazul lipsei de păcat, oamenii s'ar fi putut înmulți după modul înmulțirii îngerilor. Dacă în păgânism, răul era socotit mai totdeauna ca având un caracter vindecativ sau fatal, în creștinism el este, cel mai adesea, un instrument pedagogic de îndreptare a oamenilor.

Origen și Sf. Grigore de Nisa fac mare caz de deosebitul rol pedagogic pe care tirania faraonului l-a avut în formarea sufletească a poporului evreu⁴⁹). Relele împiedecă unele rele și mai mari. Plantele și ierburile otrăvitoare sunt lăsate de Dumnezeu pentru vindecarea bolilor noastre.

Dar răul sau suferința în general nu e folositoare decât dacă aduce o îndreptare, o îmbunătățire, zice Augustin⁵⁰). Sf. Vasile compară rolul suferinței cu acela al intervenției medicale într'un corp bolnav. După cum medicul e un binefăcător, deși provoacă dureri trupului, tot așa și Dumnezeu e bun, pentrucă prin pedepse parțiale administrează tuturor credincioșilor mântuirea. După cum nu reproșăm nimic medicului, tot așa se cuvine să nu reproșăm nimic lui Dumnezeu⁵¹). Proporția răului în lume este până la un punct, expresia unui echilibru. În această viață, nu toate păcatele sunt pedepsite, pentrucă s'ar crede că nu s'a rezervat nimic pentru judecata finală. Și iarăși, dacă în această viață Dumnezeu n'ar pedepsi niciun păcat, s'ar crede că nu există providență. Deși alterările, zice Augustin, nu sunt opera lui Dumnezeu, totuși în puterea Acestuia stă orânduirea lor pentru ordinea lucrurilor și meritele sufletelor⁵²). Ordinea pune armonie, care e necesară existenței. Iar existența este unitatea. Ceva există numai în măsura în care are unitate. Unitatea constă în armonia și înțelegerea elementelor compuse. Dumnezeu nu încetează de a aduce și rândui pe cele ce se depărtează, reintorcându-le acolo de unde au plecat⁵³). În fine răul, după unii, joacă un rol estetic în ansamblul universului. El ar apărea chiar necesar după legea armoniei universale, care e făcută din contradicții, așa cum e și societatea⁵⁴). Lucrurile există toate, observă Augustin, pentrucă Dumnezeu nu le-a făcut egale. Orice s'ar întâmpla părții, aceasta intră în binele și armonia întregului. Dreptatea divină așează răul la locul ce i se cuvine⁵⁵). Răul nu crează

48. Sf. Grigorie de Nisa, *Despre facerea omului*, 17, Migne, P.G. XLIV, col. 188 AB.

49. Origen, *De principiis*, III, 1, 8-14, ed. P. Koetschau, pp. 206-221. Sf. Grigorie de Nisa, *Despre copiii care mor devreme, către Hieriu*, Migne, P.G. XLVI, col. 189 AB.

50. *De natura boni*, 20, Migne, P.L. XLII, col. 557.

51. Sf. Vasile, *op. cit.*, 3, Migne, P.G. XXXI, col. 333 BCD.

52. Fericitul Augustin, *De civitate Dei*, I, 8, 2, Migne, P.L. XLI, col. 20. Idem, *Contra epistolam Manichaei*, 38, 44, Migne, P.L. XLII, col. 204.

53. Idem, *De moribus manichaeorum*, VI, 8; VII, 9, Migne, P.L. XXXII, col. 1348, 1349.

54. K. Gronau, *op. cit.*, p. 54.

55. Fericitul Augustin, *Confessiones*, VII, 12, 18, Migne, P.L. XXXII, col. 743; Idem, *Contra Academicos*, I, 1, I, Ibidem, col. 905-906; Idem, *De ordine*, II, 7, 23, Migne, P.L. XXXII, col. 1005.

uritenția ci valorifică frumusețea ansamblului. El e ca o umbră care permite să distingem mai ușor relieful obiectelor atinse de iradierea luminii⁵⁶). După cum un pictor știe să așeze culorile în tabloul său așa fel ca acesta să arate cât mai armonios, tot așa Dumnezeu știe unde să așeze pe păcătos, ca totul să fie în ordine⁵⁷). În univers nu e nicio disonanță, pentru că Dumnezeu armonizează pe cele rele cu cele bune. Dumnezeu e așa de desăvârșit artist în cele mari, încât el nu poate fi mic în cele mici. Frumusețea infinitesimală a firilor temporale e făcută din trecerea lucrurilor și se apreciază prin moartea celor ce nasc. Dacă simțurile și amintirea noastră ar putea cuprinde ordinea și măsura acestei frumuseți, ea ne-ar plăcea așa de mult, încât cele prin care se distinge le-am numi lipsuri, nu alterări⁵⁸).

Teologia răului are meritul de a examina, teoretic, diferitele aspecte ale lucrării lui în lume și de a nu lăsa pe Dumnezeu impasibil față de această lucrare. Dumnezeu neutralizează această lucrare, întorcând-o cel mai adesea spre bine. Dar răul e o realitate așa de întinsă și de cumplită, așa de adâncă și de variată, încât n'a fost și nu este om care să-l ignoreze. El îmbracă felurite aspecte: orgoliul, minciuna, dușmănia, ura, nedreptatea, exploatarea, robia, războiul. Dintr'o lașitate rușinoasă, oamenii pun pe seama lui Dumnezeu aceste rele, sau fac din El un complice. S'a demonstrat mai sus și o știm cu toții din proprie experiență că nu Dumnezeu, ci noi, oamenii, suntem vinovați de toate nenorocirile și suferințele noastre. A pretinde altfel, înseamnă a fi împotriva evidenței. Răul are ca autor pe om, pentru că omul singur, prin propria sa voință, alegere și hotărâre determină sensul și scopul faptelor sale. Autorul greșelii și al nenorocirilor nu trebuie căutat în afară; el e înăuntrul, închis în noi înșine, zice Sf. Ambrozie. Controlează-ți proiectele, cercetează ținuta minții tale, pune pază gândurilor și plăcerilor sufletului. Tu însuți ești cauza răutății, tu însuți conduci vițiile tale și pui la cale crimele. Nu mai invoca o natură străină, spre a-ți scuza căderile tale. Nu te mai iuți, nu te mai precipita, nu te mai lăsa cuprins de ambiții nemăsurate, de mânie sau de plăceri, care ne țin prinși ca niște rețele!, observă cu durere Sf. Ambrozie⁵⁹). Principiile faptelor care vin din voința noastră și ai căror stăpâni suntem noi nu trebuie să le căutăm în afară, sau să le punem pe seama altora, ci să recunoaștem că sunt ale noastre⁶⁰). Niciun om cu mintea întreagă n'a admis vreodată că nedreptatea, exploatarea, robia sau războiul au ca autor pe Dumnezeu. Niciodată Dumnezeu n'a învățat pe oameni să fie nedrepti, asupritori, exploataitori sau ucigași. Războiul, cel mai mare rău ce se poate întâmpla oamenilor, pentru că el înseamnă practicarea uciderii sistematice și întinderea nestăvilită a morții, a fost și

56. Gérard Philips, *La raison d'être du mal d'après Saint Augustin* — Museum Lessianum, Section théologique, Nr. 17, Louvain, 1927, p. 24.

57. C. C. Pavel, *op. cit.*, p. 98.

58. Fericitul Augustin, *Contra epistolam Manichaei*, 41, 47, Migne P.L. XLII, col. 205-206.

59. *Exameron*, I, 8, 31, ed. C. Schenkl, in *Corpus Script. Eccles. Lat.*, 32, II, 1897, pp. 31-32.

60. *Ibidem*, p. 32.

este total condamnat de Dumnezeu. Scriitorii Bisericii condamnă războiul ca pe orice act de ucidere. Dumnezeu, zice Fericitul Augustin, ajută pe cei cari luptă pentru patrie, dar, adaugă el, e mai mare glorie să ucizi războiul cu cuvântul, decât să omori oameni cu sabia, și să câștigi pacea prin pace, nu prin război ⁶¹). Războiul este realmente o neexistență, cum zice scriitorii bisericești, în sensul că el produce distrugeri și moarte, care sunt neexistențe. Pacea este opusul total al celui mai mare rău, pentru că ea e izvorul tuturor creațiilor, sporurilor și existențelor.

Lumea a fost creată de Dumnezeu nu pentru ca să fie spațiu de desfășurare a forțelor răului, ci pentru ca omul să trăiască fericit și să laude pe Dumnezeu. Deaceea omul trebuie să facă tot ce poate pentru a elimina această miasmă. El trebuie să demaște răul pe orice cale și cu orice preț, — zice un filosof. El trebuie să-l denunțe și să-l distrugă, dar nu cu rău, căci a folosi răul împotriva răului, e o metodă proprie diavolului.

---

61. *Scrisoarea* 229, Migne, P.L. XXXIII, col. 1019.

CREȘTINISM ȘI PATRIOTISM

Din cercetarea trecutului popoarelor, vom constata că patriotismul a jucat un mare și însemnat rol în istoria societății omenеști. Acest lucru se datorește, în cea mai mare măsură, sentimentului patriotic, concretizat în năzuințele tuturor popoarelor spre o viață mai bună, spre libertate și independență națională. Lupta pentru apărarea patriei, a patrimoniului economic și cultural, dar mai ales a libertății, a unei vieți libere, a făcut ca patriotismul să devină unul din cele mai profunde sentimente sociale, ca primă expresie a virtuții cetățenești ce pătrunde adânc în sentimentul solidarității omenеști, izvorit din instinctul social natural al ființei umane. Datorită acestui lucru patriotismul a pătruns adânc în ființa popoarelor.

Dar problema patriotismului este astăzi din nou pe primul plan al preocupărilor popoarelor întrucât în fața lor s'a pus, în toată amploarea ei, necesitatea apărării libertății, independenței naționale și a suveranității lor de Stat. Unirea tuturor elementelor cu adevărat patriotice, pentru stăvilirea oricăror încercări de a duce omenirea într'un nou război, distrugător de bunuri materiale și culturale și nimicitor de vieți omenеști a devenit mai necesară, mai imperioasă.

Întrucât patriotismul se află pe primul plan al preocupărilor omenеști, se pune problema: în ce măsură Creștinismul adminte acest sentiment social; care este deci raportul dintre Creștinism și patriotism și ce-l îndreptățește pe adevăratul creștin să fie și un bun patriot. Înainte însă de a trece la analiza și schițarea acestui raport, cred că este necesar să ne oprim puțin asupra celor doi termeni: patrie și patriotism, pentru a le arăta înțelesul lor adevărat.

Cuvântul «Patrie» derivă dela latinescul «patres»=părinți, strămoși; patria fiind în sensul cel mai general, pământul pe care au viețuit strămoșii unui popor, pământ pe care ei l-au muncit și l-au apărut cu sângele lor. Chiar și Romanii care subjugaseră atâtea popoare ale lumii antice, aveau un sentiment patriotic dezvoltat, vorbind despre «terra patria» — pământul părinților; iar Grecii considerau patria drept aceea care naște, hrănește și crește poporul. Acest element constitutiv al noțiunii de patrie stă în raport direct cu însăși sensul general social al ei, căci patria, referindu-ne la cei ce o compun, este și ea o pluralitate de oameni, organizată și delimitată teritorial, ca și Statul. Este și ea o societate alcătuită din oameni liberi, care-și duc viața în comun, uniți în mod liber, pentru a realiza un scop comun, cu o conducere unitară, fiind supuși aceluiași legi, egali în drepturi și datorii. În felul acesta patria ne apare nouă, drept teritoriul țării pe care ne desfășurăm viața zilnică în toate domeniile de activitate.

Dar conținutul noțiunii de patrie nu se limitează numai la teritoriul și colectivitatea care-l locuiește, deși acestea sunt elementele principale, ci își întinde sfera lui și asupra altor elemente, care formează un ansamblu

al realităților înconjurătoare, al realităților în cadrul cărora se desfășoară viața pe teritoriul patriei.

Ca în orice colectivitate organizată și cetățenii unei patrii desfășoară în comun o activitate în vederea realizării binelui obștesc. Această activitate comună este suma tuturor eforturilor individuale prin care cetățenii își dau contribuția la sporirea binelui comun, dând naștere astfel unui mediu economic în care se desfășoară munca lor. Acest mediu economic, ca sumă a tuturor bunurilor materiale, asigură la rândul său atât existența societății, adică a patriei, cât și a cetățenilor care o alcătuiesc, luați ca indivizi. După cum starea înfloritoare a patriei se răsfrânge în mod natural asupra individului, ridicându-i nivelul de traiu, tot așa munca rodnică a individului creiază starea economică înfloritoare a patriei sale.

În desfășurarea unei asemenea activități, cetățenii stabilesc între ei anumite relații de ordin social. Aceste relații se bazează în primul rând pe instinctul uman de asociere, deoarece omul nu-și poate duce viața sa decât în chip social, în cadrul unei societăți. Complexul acestor relații sociale, fie dintre individ și individ, fie dintre individ și colectivitate, dă naștere mediului social specific fiecărei societăți, ca orânduire socială a patriei.

Pentru ca o orânduire socială să promoveze binele obștesc și ca o consecință a lui și pe cel individual, în cadrul ei, trebuie să fie îndeplinite și asigurate egalitatea, libertatea și dreptatea socială. Cu cât membrii unei societăți se împărtășesc mai mult de roadele acestor bunuri, cu atât va fi și patriotismul mai dezvoltat, pentru că dragostea de patrie dobândește un conținut tot mai de preț și ea devine astfel tot mai puternică.

Pentru sporirea cuprinsului pozitiv al patriei, în țările cu adevărat democratice, intervine în primul rând elementul de conducere, care îndrumază și supraveghează activitatea cetățenilor spre scopul comun bine precizat, al societății. Între această conducere și cetățenii patriei se stabilesc astfel de raporturi, care, la rândul lor, dau patriotismului un conținut politic.

Dela autoritatea de conducere se cere să fie expresia exactă a voinței libere a cetățenilor și garanția îndeplinirii binelui obștesc, iar dela aceștia se cere supunerea liberă și din conștiință față de patria căreia aparțin, concretizată în elementul conducător, ca expresie a întregului popor.

Din cele de mai sus rezultă următoarele elemente care alcătuiesc conținutul noțiunii de patrie: teritoriul, colectivitatea, mediul economic, social și politic. În acest sens patria este teritoriul pe care colectivitatea organizată (poporul) trăiește și muncește în ambianța vieții ei politice, sociale și economice.

Plecând dela faptul că patria este o colectivitate organizată și delimitată, în care toți cetățenii muncesc pentru îndeplinirea binelui comun, este natural ca între acești cetățeni să existe o legătură firească, o legătură în care să se sintetizeze toată munca lor în străduințele ce le depun pentru o viață liberă, mai bună și mai fericită. Fără această legătură, patria n'ar putea să existe, deoarece binele comun nu s'ar putea realiza.

Realizarea binelui comun atrage după sine și realizarea binelui individual, deoarece fericirea individului în cadrul patriei sale stă în raport direct proporțional cu bunăstarea comunității, a patriei. Deci în măsura

în care cetățenii unei patrii vor munci cu mai mult elan pentru înflorirea patriei lor, în aceeași măsură starea lor materială și culturală va spori. Intr'o patrie liberă și independentă, în care se urmărește înfăptuirea unei orânduiri sociale mai bune și mai drepte, așa cum este și țara noastră, Republica Populară Română, în mod firesc se stabilesc legături tot mai strânse între toți cetățenii ei muncitori, indiferent de naționalitate, religie sau cultură.

Această legătură firească dintre cetățenii aceleiași patrii, dă naștere unui puternic sentiment, dragostea față de pământul în care ei s'au născut, au crescut și muncesc și față de poporul din care fac parte. Sentimentul dragostei patriotice îmbracă apoi și aspectul vieții sociale, economice și politice în care cetățenii patriei trăiesc și muncesc. Deci la baza patriotismului stă devotamentul tuturor cetățenilor față de poporul lor și dorința de a-și închina toate forțele în munca dusă pentru binele întregului popor. În cazul acesta patriotismul nu se limitează numai la apărarea patriei în fața unei agresiuni externe, ci merge cu mult mai departe, îmbrățișând toată activitatea rodnică a cetățenilor patriei. Patriotism nu înseamnă numai apărarea libertății și independenței unui popor, a limbii și a culturii lui, de orice asuprire străină, ci și dorința fierbinte de înălțare a propriului popor în progresul care se înfăptuește prin angajarea în muncă a tuturor forțelor sale creatoare, dragostea față de tot ceea ce duce la realizarea binelui obștesc, față de tot ceea ce creiază poporului dintr'o țară o viață liberă, înfloritoare în toate domeniile: economic, cultural, social, etc. Cum însă patria, ca societate organizată, am văzut că are și un element de conducere, care călăuzește munca cetățenilor spre înfăptuirea binelui comun, patriotismul se îndreaptă și spre autoritatea de conducere a unei țări, întrucât ea este expresia liberei dorinți a întregului popor.

Dar patriotismul are în conținutul său și ideea de jertfă, de renunțare la interesele individuale în fața interesului general, comun, jertfă care merge uneori până la dăruirea vieții trupesti în folosul și spre binele patriei.

Patriotismul este așa dar atașarea vie și înflăcărată față de pământul țării, față de popor și față de munca lui rodnică pentru înflorirea patriei în toate domeniile de viață obștească. Din acest motiv patriotismul stă în fruntea tuturor datoriilor pe care le are cetățeanul față de patria sa, el fiind sinteza acestora. Sentimentul dragostei față de patrie este tot atât de natural ca și tendința de asociere ce zace în natura ființei umane. Odată ce omul, în baza instinctului său social tinde să se asocieze cu semenii săi, pentru el se creiază anumite drepturi și datorii în cadrul societății, datorii care culminează în sentimentul dragostei patriotice. Dela această datorie supremă nu se poate sustrage nici un cetățean al țării, deoarece acest lucru este egal cu trădarea față de popor, față de patria, în și prin care el își împlinește misiunea sa. După cum nu se poate concepe o patrie fără cetățeni și cetățeni fără patrie, tot așa nu se poate accepta existența unor cetățeni lipsiți de sentimentul patriotic, generatorul și motorul tuturor acțiunilor omenesti ce se săvârșesc în și spre binele obștesc, bine care prin răsfrângerea sa asupra indivizilor, creiază bunăstarea fiecărui cetățean în parte.

Am amintit mai sus că patria este o colectivitate organizată, deci unul din elementele ei este și colectivitatea cetățenilor. Dar în acest sens colectivitatea cetățenilor nu trebuie confundată cu națiunea. Este adevărat că și națiunea este o comunitate stabilă de oameni, o comunitate constituită istoricește pe un teritoriu, însă ea presupune și comunitatea de limbă și de cultură națională exprimată în particularitățile ei specifice (artă, port, datini, ș.a.). În cadrul patriei însă elementele specifice, care determină o națiune nu mai intervin. Patria nu presupune neapărat o comunitate de limbă sau existența unui psihic specific comun, creator de aceleași datini și temelie a unei și aceleași culturi, pentru că ea nu se limitează numai decât la cadrul strict al unei națiuni. O patrie este alcătuită din cetățeni de diferite naționalități, dintre care una poate să fie majoritară, iar celelalte mai mult sau mai puțin minoritare. În cazul acesta sfera noțiunii de patrie este cu mult mai largă, decât aceea a națiunii. Imbrățișând toate națiunile care alcătuiesc respectiva patrie, acestea își păstrează caracterul specific al culturii lor, dar devin o comunitate de cetățeni, care având interese comune (apărarea libertății, a bunei stări, a independenței și suveranității patriei) tind la realizarea binelui obștesc, se identifică cu patria lor.

Se știe că națiunile moderne au apărut într-o epocă determinată, epoca de trecere dela feudalism la capitalism. Odată cu această trecere dela o orânduire la alta, începând cu Revoluția franceză din anul 1789, s'a început și procesul istoric de constituire a națiunilor. Această formare a națiunilor a dus apoi la prefacerea lor în state naționale independente. Dacă în Apusul Europei s'au format astfel de state naționale, în Răsăritul ei, în aceeași perioadă, s'au format state multinaționale (Austro-Ungaria și Rusia). Pe teritoriul acestor state, în măsura dezvoltării stării economice, s'a născut în sânul națiunilor mici, tendința de emancipare, față de națiunile mari și dominante, lupta pentru libertate și egalitate.

Lupta care s'a dat mai întâi pe teren economic trece mai târziu și în domeniul politic, când burghezia națiunii dominante în tendința de a-și asigura pentru sine o viață de bunăstare, a venit cu măsuri restrictive și represive în contra celorlalte națiuni. Toate aceste măsuri, care au degenerat în persecuții și pogromuri, nu urmăreau altceva decât aservirea totală a națiunilor mici de către națiunea dominantă, reprezentată prin burghezia ei. În fața acestei situații, burghezia națiunilor asuprite a ridicat la luptă întreaga națiune, transformând lupta națională într-o cauză a tuturor națiunilor asuprite.

Trezirea la lupta pentru independența națională în masele mari ale popoarelor, a fost elementul care a alimentat toate năzuințele popoarelor spre o viață mai bună și în același timp și liberă. Burghezia însă nu urmărea realizarea binelui obștesc, ci numai interesele ei de clasă dominantă, de aceea sub masca aceasta a naționalismului, nu se urmărea altceva decât dominația politică și economică a burgheziei asupra tuturor naționalităților. Oricăteori națiunile se răsculau pentru a-și reclama și cuceri dreptul la libertate și o viață mai bună, burghezia dădea alarma, afirmând că patria este în primejdie, așa cum s'a întâmplat și în Țara Românească în anul 1907. În realitate nu patria era în primejdie, ci interesele de clasă ale burgheziei, interese care în concepția burgheză voiau să reprezinte

interesele întregului popor. În această epocă, înțelesul și conținutul patriotismului a fost complet schimbat și înlocuit cu naționalismul burghez, prin intermediul căruia se puteau asmuți națiunile unele contra altora, ca prin desbinare și ură, burghezia să poată domina, asupra și exploatarea întreg poporului. Conștient de modul în care burghezia concepe patria și patriotismul, Tudor Vladimirescu a afirmat marele adevăr: «Patria se cheamă norodul, iar nu tagma jefuitorilor».

Pe măsură însă ce dominația burgheziei se făcea tot mai accentuată, iar popoarele doreau tot mai mult libertatea, lupta devine mai tenace și mai dură. Acum burghezia, ca mijloc pentru a-și asigura conducerea și exploatarea popoarelor, lansează și propovăduiește teoria națiunilor alese, menite să domine națiunile inferioare.

Reversul recent al naționalismului șovin, este cosmopolitismul. Această ideologie a burgheziei a devenit mijlocul pentru justificarea și mascarea politicii ei de dominație și înrobire a popoarelor. Sub pretextul creerii unei culturi mondiale, comune întregii omeniri, cosmopolitismul, sub diferite formule amăgitoare ca: stat mondial, guvern mondial, federație europeană, cetățean al lumii — vrea să întindă dominația regimului capitalist asupra tuturor intereselor naționale, a independenței și suveranității de Stat a popoarelor.

După ideologia cosmopolitismului, popoarele trebuie să renunțe la cultura lor națională, la libertate și independență, să-și renege trecutul lor de luptă pentru cultură și progres, să-și minimalizeze geniile lor creatoare din literatură, artă și știință, și să-și plece capul recunoscând stăpânirea politică, dominația economică și supravaloarea culturii imperialiste. În cazul acesta nu mai poate fi vorba despre patriotism. Cosmopolitismul anihilează orice sentiment patriotic, trăgând cu buretele peste tot ceea ce formează tezaurul cultural al unui popor. El șterge tot ceea ce un popor a creat în artă, literatură și știință, acea contribuție națională prin care un popor completează și îmbogățește tezaurul comun al culturii mondiale.

Dacă burghezia imperialistă a desfigurat patriotismul, dacă i-a schimbat sensul cel adevărat, mergând până la o eliminare totală a sentimentului patriotic, apoi în lumea progresistă patriotismul și-a îmbogățit cuprinsul, ajungând la cea mai înaltă expresie.

El nu mai constituie un ideal lipsit de temelie reală, cum era în trecut, când rămânea ca un simplu deziderat în suflătele oamenilor cinstiți, ci a devenit o manifestare a conștiinței unor drepturi și libertăți reale. Patria nu mai este restrânsă la interesele unei clase dominante, ea fiind expresia tuturor năzuințelor nobile ale întregului popor.

În noua orânduire socială, în care se înfăptuește real egalitatea în drepturi a tuturor cetățenilor țării, așa cum este astăzi în R.P.R., indiferent de naționalitate, religie sau grad de cultură, se ajunge la o colaborare strânsă și se asigură încrederea reciprocă între toate naționalitățile conlocuitoare. De aceea în regimul democrat — popular, asuprirea, înrobirea și războiul nu se mai pot concepe, ci se luptă pentru lichidarea lor totală.

Colaborarea frățească dintre naționalitățile conlocuitoare, pe baza aceleiași orânduirii sociale, favorizează într-o largă măsură dezvoltarea

multilaterală a fiecărei naționalități, dezvoltarea economiei naționale, a culturii. Această colaborare duce apoi la o unitate indestructibilă între toți cei ce muncesc, care sunt conștienți de sarcinile ce le stau pe umeri, pentru a-și făuri un trai mai bun și mai îmbelșugat. Ei participă în mod activ la realizarea unei stări de înflorire a patriei, printr'o acțiune cinstită și conștientă față de muncă, spre binele tuturor celor ce muncesc. Și atunci dragostea lor față de patrie nu se limitează numai la pământul locuit și la comunitatea din care fac parte, ci îmbracă toate formele și laturile activității omenesti, fiind atotcuprinzătoare. Acest sentiment — patriotismul — străbate întreaga ființă a poporului nostru muncitor, gândurile, sentimentele și voința lui, dând naștere unei însuflețiri, prin care se realizează marile fapte eroice pe câmpul vast al muncii creatoare și constructive. Pătruns în ființa poporului, el creiază acea unitate morală și politică, unitate ce devine forța motrice a marilor realizări sociale, spre binele întregului popor.

El este capabil să stimuleze întreg poporul la cele mai mari jertfe în numele apărării patriei. El zămislește spiritul activ, pe care-l înalță la cele mai mari fapte eroice, fiind astfel o adevărată forță morală. Acest patriotism al oamenilor muncii nu poate să fie șovin, deoarece sintetizează dragostea și respectul față de toate minoritățile naționale, care se bucură în egală măsură de libertățile și drepturile acordate și garantate de o legislație pusă în slujba întregului popor. Aceste minorități naționale se bucură astăzi de toate libertățile și drepturile, putându-și dezvolta toate tradițiile și cultura lor. Ele au dreptul de a se instrui în limba lor prin școli și publicații, au dreptul de a se organiza, de a participa la conducerea Statului, iar acolo unde sunt în masă compactă, chiar de a avea o autonomie administrativ — teritorială (Regiunea autonomă Maghiară). Toate acestea dovedesc, că adevăratul patriotism este călăuzit de principiile ce stau la baza regimului nostru democrat-popular.

Dragostea poporului nostru față de țară este cu atât mai adâncă și mai completă, cu cât ea are la bază conștiința poporului întreg că toate bogățiile țării îi aparțin lui și sunt puse în slujba lui. El este conștient că tot ceea ce acest regim democrat-popular înfăptuiește este pentru creșterea, belșugului lui de bunuri materiale și spirituale.

Industrializarea țării, care va ușura munca poporului și-i va da produse din ce în ce mai bune și mai ieftine; planificarea economiei, eliberarea țaranului de asuprire și exploatare; electrificarea țării; lichidarea discriminărilor rasiale, naționale și religioase; crearea și îmbogățirea unei culturi și arte naționale; precum și garantarea drepturilor și libertăților cetățenesti, sunt tot atâtea realități care îndreptățesc patriotismul viu al poporului nostru muncitor.

Dacă ne oprim numai puțin asupra Constituției noastre, vom constata că prin ea sunt garantate un însemnat număr de drepturi și libertăți, a căror consolidare se realizează sub ochii noștri. În fruntea libertăților garantate de Constituție, în art. 84—88, stă libertatea de conștiință întru cât din ea se nasc toate celelalte libertăți. Libertatea de conștiință este, în acest caz, premisa libertății religioase, în virtutea căreia se acordă tuturor cultelor religioase din țara noastră dreptul de organizare, stabilindu-se deplina egalitate dintre culte în raporturile lor cu Statul. Intru

cât însă Statul nostru democrat-popular are un caracter laic, deci nu urmărește nici un scop cu caracter religios, lasă tuturor cultelor deplină libertate de activitatea în ajungerea țelului lor religios, bine înțeles că această activitate să nu dăuneze cu nimic independenței și suveranității Statului. În felul acesta Biserica Ortodoxă Română este egală în drepturi și obligațiuni cu celelalte culte religioase. Pe baza principiului autonomiei, ea are dreptul de a-și organiza și întreține școli speciale pentru pregătirea personalului de cult, proporțional cu numărul credincioșilor. Totodată în cadrul libertății religioase, Biserica noastră are dreptul de a întreține legături dogmatice, canonice și de cult cu toate Bisericile Ortodoxe. Această libertate religioasă asigură împlinirea misiunii Bisericii Ortodoxe creștine în mijlocul și spre binele credincioșilor ei, lucrând în mod liber pentru mântuirea lor sufletească.

Poporul nostru însuflețit de un patriotism luminat, respectă întru totul drepturile și tradițiile celorlalte popoare, călăuzit de sentimentele de prietenie și pace dintre toate popoarele lumii, dornice de libertate, civilizație și progres. Numai patriotismul, care pornind dela dragostea față de propriul popor și de cultura lui, duce la respectul față de celelalte popoare, față de tradițiile, cultura, libertatea și independența lor, este un patriotism sănătos. Practicând acest patriotism curat, fiecare cetățean cinstit din țara noastră își iubește poporul, își iubește patria, iubește pe conducătorii ei, precum și toate orânduirile ce cârmuesc țara, în care el își vede realizate toate aspirațiile sale spre o așezare socială mai bună și mai dreaptă.

*

Să vedem acum în ce fel privește și apreciază Creștinismul, sentimentul patriotic. S'ar părea că întrucât Creștinismul prezintă un caracter universalist, el n'ar ține seamă de existența popoarelor constituite în diferite țări, de existența națiunilor și implicit ar exclude sentimentul dragostei de patrie. Cercetând însă învățătura creștină, așa cum este cuprinsă în Sf. Scriptură, se va vedea că acest universalism nu exclude întru nimic existența popoarelor, a națiunilor, a statelor și deci nici patriotismul.

Noi trebuie să recunoaștem dela început că Creștinismul este străbătut în doctrina și morala sa de un spirit universalist. Acest lucru se evidențiază în special din legea draostei creștine, în virtutea căreia Creștinismul consideră pe oameni ca alcătuind o mare familie, toți fiind obligați să se iubească și să se ajute între ei. Dar acest caracter universalist al învățăturii creștine însă, vom vedea că nu exclude întru nimic existența de veacuri a colectivităților organizate, Patria și Statul.

Morala creștină se bazează pe porunca iubirii față de aproapele, poruncă ce devine în Creștinism temelia raporturilor sociale dintre oameni. Ce trebuie să înțelegem prin aproapele nostru, ne-a arătat atât de elocvent Mântuitorul în parabola samarineanului milostiv. Potrivit învățăturii Mântuitorului, creștinul trebuie să vadă pe aproapele său, în orice om, fără deosebire de rasă, neam, religie. Acest lucru reiese și din faptul că după doctrina creștină toți oamenii fiind egali între ei, trebuie să se bucure de aceleași drepturi și libertăți. În fața lui Dumnezeu nu există popoare superioare și inferioare, privilegiate și osândite, ci numai oameni care în

totalitatea lor alcătuiesc marea familie, căci toți sunt fiii aceluiași Tată Ceresce, care își revarsă harul și bunătatea Sa peste toți, îmbrățișându-i pe toți cu dragostea Sa cea nemărginită.

După învățătura creștină omul a fost creat de Dumnezeu ca ființă socială: **«Nu e bine să fie omul singur, să-i facem ajutor potrivit pentru el»** (Geneza II, 18). Și istoria ne arată că omul n'a putut trăi singur și că prin dezvoltarea genului omenesc s'a ajuns la organizarea lui în popoare și națiuni diferite. Toate aceste colectivități organizate au la bază instinctul social natural al omului și în acest caz Creștinismul, ca religie revelată, nu putea să fie contrar acestor colectivități organizate, care-și au temelia în însăși natura ființei umane, ceea ce nu cuprinde nimic pozitiv în revelației. Ba din contră, caracterul natural al constituirii omenirii în națiuni și popoare deosebite este mărturisit de însăși Sf. Scriptură. Chiar imediat după nașterea Mântuitorului, bătrânul Simeon, căruia i se făgăduise că nu va muri până ce nu va vedea pe Iisus Hristos, când Pruncul Iisus este adus la Templul din Ierusalim, exclamă: **«Căci văzură ochii mei mântuirea Ta, pe care ai gătit-o în fața tuturor popoarelor»** (Luca II, 30-31). Atunci când Mântuitorul se pregătea să părăsească pe cei 11 Apostoli ai Săi, i-a chemat la Sine și i-a sfătuit cum să procedeze în activitatea lor de răspânditori ai credinței celei noi. Intre poruncile date este și aceea de a răspândi învățătura cea nouă la toate popoarele: **«Mergând învățați toate neamurile...»** (Mt. XXVIII, 19). Sf. Apostoli aveau însărcinarea de a propovădui, în numele lui Iisus Hristos, **«Pocăința și iertarea păcatelor la toate neamurile, începând dela Ierusalim»** (Lc. XXIV, 47). În special Sf. Ap. Pavel este cel care în cadrul călătoriilor misionare a răspândit Creștinismul în cele mai largi cercuri ale lumii antice. Acest lucru îl și afirmă când scrie celor din Efes: **«Mie... mi s'a dat harul acesta de a binevesti între neamuri bogăția lui Hristos...»** (Ef. III, 8). Conștiința chemării sale de a propovădui învățătura evanghelică peste tot, îl face pe Apostolul neamurilor să scrie Romanilor: **«Prin care am luat harul și apostolia, spre ascultarea credinței la toate neamurile, pentru numele Lui»** (Rom. I, 5).

Deși creștinismul se adresează întregii omeniri, prin aceasta el nu exclude existența diferitelor popoare, organizate în țări și state deosebite. El nu se ridică împotriva împărțirii omenirii în națiuni și popoare. În realitate Creștinismul și popoarele s'au legat între ele prin anumite relațiuni, pe care viața socială nu le-a slăbit, ci le-a confirmat, și întărit, așa cum vom vedea că este cazul și cu dragostea de patrie. Istoria în general este o vădită mărturie în a ne arăta că Creștinismul n'a fost stingerit în dezvoltarea lui de existența diferitelor popoare, după cum nici popoarele n'au avut nimic de suferit din partea Creștinismului ortodox în evoluția lor naturală.

Predicând la toate neamurile învățătura evanghelică, Creștinismul a recunoscut implicit dreptul la viață și existență al tuturor popoarelor; căci cine recunoaște întregul, trebuie să recunoască și părțile lui componente și Creștinismul se adresează întregii omeniri prin diferitele popoare. Omenirea nu există fără popoarele care o compun, decât ca noțiune abstractă, nu ca realitate vie și acestei realități — popoarelor — i se adresează Creștinismul. Însăși minunea petrecută la Cincizecime — Pogorîrea Sf. Duh —

ne dă dreptul să susținem acest lucru. Căci ce-a fost darul pogorît asupra Sf. Apostoli, prin care li s'a împărțit în acel moment vorbirea în limbi, ca toate neamurile adunate atunci la Ierusalim să-i înțeleagă, decât o recunoaștere a existenței diferitelor popoare în cadrul marelui omenirii întregi. Ce este de altfel predicarea Cuvântului evanghelic de către Biserica creștină ortodoxă în limba națională a fiecărui popor, decât recunoașterea expresă a lui ca organizație socială existentă și separată de celelalte. Predicarea Cuvântului evanghelic pe înțelesul tuturor a fost una din dorințele și străduințele Bisericii creștine. Sf. Ap. Pavel scrie în acest sens celor din Corint următoarele: **«Dar în Biserică voiesc să grăiesc cinci cuvinte pe înțeles, ca să-i învăț și pe alții, decât zece mii de cuvinte neînțelese»** (I Cor. XIV, 19). În felul acesta recunoscându-se necesitatea de a se predica învățătura creștină pe înțelesul fiecărui popor, se recunoaște în mod indirect dreptul la existență și la mântuire al fiecărui popor în parte. Tot așa în imaginea pe care ne-o prezintă Sf. Ap. Ioan privitor la lauda lui Dumnezeu și a Mântuitorului, se spune că în jurul tronului divin era «mulțime mare, pe care nimeni nu putea s'o numere, **din tot neamul și semințiile și popoarele și limbile...**» (Apoc. VII, 9). Se recunoaște și aici existența și împărțirea omenirii în popoare diferite, făcându-se o deosebire strictă între comunitățile de seminții și popoare care vorbesc graiuri diferite. De altfel în toate textele din T.N., în care se vorbește despre predicarea Cuvântului evanghelic între oameni, se recunoaște totodată împărțirea omenirii în popoare, căci niciodată nu se spune că Sf. Evanghelie va fi predicată la omenirea întreagă, ci la **«toate neamurile»**.

Cu toate că Biserica creștină tinde să unească pe toți oamenii prin aceeași credință în Iisus Hristos, ea recunoaște totuși o existență de veacuri tuturor popoarelor. După mărturia Sf. Scripturi în fața tronului de judecată, la sfârșitul veacurilor, se vor înfățișa **«toate neamurile»** (Mt. XXV, 32).

Iată cum Creștinismul deși se adresează întregii omeniri, nu exclude întru nimic existența diferitelor popoare separate unele de altele.

Insuși sensul noțiunii de universal, ne îndreptățește de altfel să susținem acest lucru. Expresia «universal», nu spune altceva decât calitatea unui concept de a fi aplicat la un număr infinit de subiecte. În cazul acesta universalismul Creștinismului nu este altceva decât capacitatea lui de a fi predicat la un număr nesfârșit de popoare diferite. Să nu se uite însă un lucru, că acest universalism se referă numai la credință, la predicarea Cuvântului evanghelic, și că prin aceasta el nu desființează nici una din realitățile sociale existente, pe care le recunoaște și le sprijină, și trebuie să facă acest lucru în special când este vorba despre existența popoarelor și a sentimentului patriotic.

Creștinismul chiar contribuie prin predicarea învățăturii sale pe înțelesul fiecărui popor, la cimentarea legăturii dintre cetățenii aceleiași țări, la întărirea și sporirea sentimentului patriotic. Acest lucru se face în cea mai mare măsură însă prin legea dragostei creștine, poruncă ce formează temelia vieții religioase și sociale a creștinului.

Dacă în general privit, Creștinismul este o religie a mântuirii omului, în latura sa morală el este o religie a iubirii după porunca supremă dată nouă de Mântuitorul: **«Să iubești pe Domnul Dumnezeuul tău... Să iubești**

pe aproapele tău ca pe tine însuși» (Mt. XXII, 37-38). Prin această poruncă a iubirii, Creștinismul se leagă strâns de viața moral-socială a omului. Pătruns de iubirea față de aproapele, Creștinismul își formulează concepția sa despre viață și despre lume.

Creștinismul fiind în același timp și doctrină și viață, trebuie să fie trăit spre a fi pe deplin înțeles în fundamentele și sublimitatea lui. De aici urmează că Creștinismul nu este numai o realitate a vieții sociale, ci o concepție superioară, care însă îmbrățișează și domeniul vieții sociale, în special prin învățătura sa despre iubirea aproapelui. Ca religie a mântuirii, destinat pentru întreaga omenire, el nu se poate separa total de viața socială a oamenilor pe care-i conduce pe calea spre Dumnezeu. El trebuie să împletească învățătura sa religios-morală cu viața socială a omului, căci numai așa se va putea realiza porunca iubirii aproapelui și prin ea a iubirii față de Dumnezeu. Fără ca această lege a iubirii creștine să se și exteriorizeze, să devină practică prin săvârșirea faptelor bune, Creștinismul ar rămâne o doctrină curat teoretică, ruptă de realitatea vieții pământești a omului, o doctrină rigidă căreia i-ar lipsi viabilitatea, fiind distanțată de viața socială a omenirii.

Creștinismul fiind strâns legat deci, de realitatea vieții pământești a omului și a societății în care el trăiește, nu se poate desinteresa de modul cum este organizată societatea în mijlocul căreia lucrează. În cazul acesta, cu atât mai mult, Biserica creștină nu poate sta pasivă în fața noii ordini sociale ce se construiește astăzi ca un imperativ al năzuințelor omului spre o viață mai bună, mai fericită. Este un adevăr axiomatic că Creștinismul nu cuprinde în învățătura sa nimic ceea ce s'ar putea împotrivi celor mai juste și firești revendicări sociale. Nimic nu este în Creștinism care să se opună ideilor de egalitate, libertate și dreptate socială, idei care-și află realizarea lor în orânduirea cea nouă a societății, orânduire ce se înfăptuiește sub ochii noștri de către regimul democrat-popular din țara noastră.

Iubirea față de Dumnezeu și față de aproapele, fiind suprema poruncă pentru creștin, ea devine izvorul din care pornesc spre înfăptuire toate datoriile pe care el le are față de societatea în care trăiește. În ea se concretizează esența tuturor datoriilor cetățenești, ale creștinului, dintre care pe primul plan stă dragostea față de patrie, dragostea față de popor, față de munca și realizările lui. După cum viața creștinului nu se poate desprinde de viața naturală a genului omenesc, luată pe plan individual, familiar și social, aceeași gradare trebuie s'o urmeze și virtutea dragostei. Astfel creștinul nu s'a putut abate dela legea naturală a iubirii de sine, a iubirii familiare, dar mai ales a iubirii patriei și poporului său. Creștinul nu trebuie să se simtă turburat în conștiința sa de faptul că-și iubește patria și poporul, deoarece însuși Mântuitorul a arătat o anumită preferință față de poporul și patria sa cea după trup. Atunci când trimite pe Sfinții Apostoli la propovăduire, le spune: «**Ci mai vărtos mergeți către oile pierdute ale casei lui Israel** (Mt. X. 6). Către femeia canaaneancă, care stăruia să-i vindece fiica bolnavă, Mântuitorul declară: «**Nu sunt trimis decât către oile pierdute ale casei lui Israel**» (Mt. XV, 24). Mântuitorul și-a arătat în repetate rânduri dragostea Sa față de poporul iudeu și față de patria Lui în care s'a născut ca om, a predicat și a săvâr-

șit toate minunile în dorința de a călăuzi acest popor pe drumul mântuirii. Duiosia dragostei Sale față de popor și-o exprimă atât de sublim în cuvintele: «Ierusalime, Ierusalime... De câte ori am vrut să adun pe fiii tăi, cum adună cloșca puii săi sub aripi și n'ați vrut» (Mt. XXIII, 37). În momentul în care Mântuitorul, coborând muntele Măslinilor, urma să-și facă intrarea Sa triumfală în Ierusalim, prevăzând soarta tristă ce se va abate asupra cetății și asupra locuitorilor ei, din cauza necredinței lor, s'a întristat și a plâns. Glasul Său plin de amărăciune și durere pentru nenorocirea poporului Său îl face să plângă de milă și să zică: «De ai fi cunoscut și tu măcar în ziua aceasta cele pentru pacea ta... Căci vor veni asupra ta zile, când vrăjmașii tăi vor săpa șanț împrejurul tău și te vor înconjura și te vor strămtora de toate părțile. Și te vor face una cu pământul, pe tine și pe copii tăi în tine...» (Lc. XIX, 43-44). Această durere până la lacrimi exprimă, atât de elocvent, legătura strânsă dintre Creștinism și dragostea de patrie.

Sf. Ap. Petru predicând în casa sutașului Corneliu din Cezarea, arată patria în care Mântuitorul a trăit pe pământ zicând: «Și noi suntem martori pentru toate câte a făcut și în țara iudeilor, și în Ierusalim...» (F. Ap. X, 39). Aci, în țara Iudeilor, Mântuitorul s'a născut după trup, și-a petrecut copilăria, s'a botezat, a propovăduit. Față de poporul acestei țări și-a arătat toată dragostea prin tămăduirea bolilor, alinarea suferințelor și necazurilor. În dragostea Sa față de popor, Mântuitorul n'a făcut nicio deosebire de neam, El a vindecat pe sluga sutașului din Capernaum (Lc. VII, 1-10), a tămăduit pe fiica femeii canaanence (Mc. VII, 24-30), a înviat din morți pe fiica lui Iair, unul din mai marii sinagogii (Mc. V, 22 ss.), a stat de vorbă cu femeia samarineancă la fântâna lui Iacob (Ioan IV, 5 ss.), etc.

Aceeași dragoste de popor o găsim și la Sf. Ap. Pavel, când scrie Romanilor că întristat fiind de necredința celor de un neam cu el după trup, ar fi fericit să se jertfească pentru binele lor. (Rom. IX, 2-3). Dragostea lui pentru popor a mers atât de departe, încât chiar și atunci când Iudeii s'au opus ca el să devină liber, declară: «Am fost silit să cer a fi judecat de Cezarul; nu că aș avea de adus vreo învinuire neamului meu» (F. Ap. XXVIII, 19).

Din cele de mai sus rezultă că patriotismul privit prin prisma Creștinismului, nu este decât o formă a iubirii creștine față de aproapele, față de colectivitate. Este o prelungire a iubirii față de aproapele, care în ordinea naturală ajunge pe planul vieții obștești din cadrul patriei.

În tot cursul istoriei sale, Biserica creștină ortodoxă a sprijinit patriotismul, care pe lângă datoria iubirii față de aproapele, a devenit un motiv în plus ca cetățenii țării să se iubească și mai mult între ei, să-și iubească țara, orânduirile și așezămintele ei. Astfel în morala creștină patriotismul devine un îndemn în plus ca oamenii să-și îndeplinească cu mai multă râvnă datoriile lor față de aproapele. Totodată acest patriotism creiază și un imbold pentru împlinirea datoriilor față de întreaga comunitate, față de întreg poporul. Acest lucru determină cultivarea sentimentului patriotic ca un factor moral de mare valoare, fiind un sentiment puternic în săvârșirea binelui, stimulente care cuprinde în sine spiritul de jertfă pentru întregul popor. Prin iubirea față de aproapele, morala creștină nu

urmărește altceva, decât să ajungă la formarea omului, în sensul ca el să-și respecte pe semenul său ca pe un frate, să-și iubească cu toată căldura sufletului său poporul și patria. Să fie călăuzit de dorința de a munci pentru realizarea binelui comun, fiind în stare să-și jertfească toate forțele sale, toate bunurile sale, orice interes personal, ba chiar și viața, pentru apărarea patriei și pentru sporirea bogăției materiale și culturale a întregului popor.

Susținerea și afirmarea sentimentului patriotic a fost dealtfel totdeauna în spiritul tradiției creștine. Acest lucru se datorește în mare măsură doctrinei și principiilor de viață creștine, dar într-o măsură oarecare și faptului că sentimentul religios și sentimentul patriotic se întemeiază pe dragoste și pe jertfă. În Creștinism ideea de renunțare (jertfă) este formulată atât de expresiv în cuvintele Mântuitorului: «**Oricine voiește să vină după Mine, să se lepede de sine, să-și ia crucea și să-Mi urmeze**» (Mt. XVI, 24). Nimic nu este mai de admirat decât această renunțare a omului, care este totdeauna gata să-și jertfească nu numai interesele personale, dar chiar și viața trupească pentru și în folosul binelui obștesc. Să se jertfească pe sine pentru țara în care locuiește, apărând cu tot zelul și devotamentul interesele patriei și ale poporului său.

În spiritul tradiției creștine, Biserica Ortodoxă ținând seamă de anumite considerații de ordin istoric și etnografic, s'a organizat în cursul dezvoltării sale istorice, pe țări și popoare, ca Biserici naționale, autocefale. Organizată în Biserici naționale, Biserica Ortodoxă recunoaște și sub această formă dreptul la egalitate și existență al tuturor popoarelor, contribuind astfel la întărirea și sporirea patriotismului credincioșilor ei.

Prin acest lucru însă, Biserica Ortodoxă n'a renunțat cu nimic la unitatea ei. Unitatea ecumenică a Ortodoxiei nu este fărâmițată prin independența jurisdicțională. Toate Bisericile Ortodoxe, organizate în cadrul diferitelor state, mențin aceeași unitate de credință, tradiție și cult. Așa este și cazul Bisericii Ortodoxe Române, care are înscris în Statutul său de organizare și funcționare principiul menținerii acestei unități, când se prevede ca primă atribuție a Sfântului Sinod, de «a păstra unitatea dogmatică, canonică și a cultului cu Biserica Ecumenică a Răsăritului și cu celelalte Biserici Ortodoxe (art. 10).

Organizată pe țări, Biserica Ortodoxă nu numai că nu este potrivnică patriotismului, ci din contră, prin predica sa și săvârșirea cultului în limba națională a fiecărui popor, precum și prin organizarea sa națională, ea contribuie în cea mai largă măsură la cimentarea sentimentului patriotic în fiecare țară, trezindu-l și fortificându-l în ființa fiecărui credincios al ei prin intermediul și pe baza dragostei creștine față de aproapele și față de colectivitate. Așa după cum virtutea dragostei creștine nu trebuie să urmărească strict numai binele individual, ci și binele obștesc, sub toate aspectele lui, tot așa patriotismul trebuie să se extindă asupra tuturor ramurilor de activitate ale cetățenilor unei țări. Patriotismul nu trebuie să fie redus numai la un simplu sentiment, prin care să se înțeleagă în mod strict apărarea patriei în cazul unui atac extern. Sfera lui trebuie să fie mai cuprinzătoare, pentru a include în ea, așa cum am arătat la început, atât patria, cât și poporul cu toată activitatea lui pe care o depune atât în timp de război, cât și în timp de pace.

Dragostea față de patrie se dovedește și prin contribuția pe care fiecare o dă prin muncă rodnică la sporirea binelui comun, la ridicarea stării materiale și culturale a celor din jurul său. Devotamentul pe care îl pune la împlinirea tuturor însărcinărilor mari sau mici, de orice natură ar fi ele, în cadrul Statului nostru democrat-popular, precum și grija de a împlini cât mai bine toate datoriile, mai ales obligațiile cetățenești, sunt tot atâtea acte de patriotism.

Nu ne arată oare Sf. Apostol Pavel că fiecare creștin este obligat să-și îndeplinească serviciul său cu tot devotamentul, atunci când spune: **«Dacă avem slujbă: să stăruim în slujbă; dacă unul învață: să se sârguiască în învățatură; dacă îndeamnă: să fie la îndemnare; dacă împarte altora: să împartă cu firească nevinovăție; dacă stă în frunte: să fie cu tragere de inimă; dacă miluește: să miluiască cu bună voie»** (Rom. XII, 7-8). De altfel, tot Sf. Apostol Pavel, sfătuind pe ucenicul său Timotei, îi scrie acestuia: **«Însă tu fii treaz în toate... fii cu toată inima la slujba ta»** (II Tim. IV, 5).

Creștinismul, prețuind munca în adevărata ei valoare, creatoare de bunuri materiale și culturale, concepe această muncă nu ca o străduință curat individuală, ci drept o muncă depusă în colectivitate, rodul ei fiind destinat atât pentru necesitățile individuale imediate, cât și pentru realizarea binelui obștesc. În munca sa creștinul nu trebuie să se individualizeze cu totul, fără a respecta munca semenului său, ci să-l ajute pe acesta în muncă, așa cum spune Sf. Apostol Pavel: **«Purtați sarcinile unul altuia și așa împliniți legea lui Hristos»** (Gal. VI, 2).

Sentimentul patriotic se exprimă și prin supunerea și ascultarea față de regimul țării, față de legile ei și față de conducătorii ei. Patriotism înseamnă deci și devotament față de orânduirea socială a țării.

Supunerea aceasta față de tot ceea ce întruchiează în sine autoritatea de conducere a cetățenilor în realizarea binelui comun, trebuie să se facă din conștiință și cu deplină dragoste, căci numai așa se contribuie în mod real la înfăptuirea unei bune stări generale. **«De aceea, nevoie este să vă supuneți, nu numai de frica pedepsei, dar și pentru cugetul vostru»**, sună îndemnul Sf. Apostol Pavel (Rom. XIII, 5).

Supunerea creștinului față de conducerea țării, dobândește noi teme-iuri când se are în vedere faptul că în societatea cea nouă ce se construiește, el vede cum se realizează principiile unei vieți sociale drepte. Desigur că în acest sens, sfatul dat de Sfântul Apostol Pavel discipolului său Tit, este o realitate vie, constituind un îndemn ce se adresează și azi tuturor creștinilor: **«Adu-le aminte să se supună stăpânirilor și dregătorilor, să asculte, să fie gata spre orice lucru bun, să nu defaima pe nimeni, să nu se gâlcevească cu nimeni, să fie liniștiți, să arate către toți oamenii deplină blândețe»** (Tit. III, 1-2).

Intrucât conducerea țării reprezintă garanția înfăptuirii binelui comun, Biserica creștină, potrivit tradiției sale, înalță la altar rugăciuni pentru autoritatea de Stat. Ea se roagă pentru înalta conducere a Patriei, pentru poporul ei, pentru toate orașele și satele, îndemnând și pe cei prezenți la săvârșirea cultului să facă la fel. Bunăstarea patriei și ferirea ei de dușmani, sunt obiecte de rugăciune în Biserica creștină. Acest lucru Biserica îl face de veacuri, mergând pe linia tradiției creștine, și împli-

nind îndemnul dat de Sfântul Apostol Pavel, ucenicului său Timotei: «**Vă îndemn, deci, înainte de toate, să faceți cereri, rugăciuni, mijlociri, mulțumite, pentru toți oamenii, pentru conducători și pentru toți care sunt în înalte dregătorii, ca să petrecem viața lină și tihuită**» (I Tim. II, 1-2). În felul acesta pentru adevăratul creștin patriotismul devine o datorie morală, pe care el trebuie s'o îndeplinească în dubla sa calitate de creștin și cetățean, împlinind astfel atât îndemnul Bisericii creștine, cât și datoria sa de cetățean al patriei.

Este știut că un organism social, așa cum este și patria, nu poate să aibă viață și nici să se desvolte, dacă în interiorul său nu este o atmosferă de pace și liniște, de prietenie și respect reciproc între membrii săi. Numai în societatea în care membrii ei, indiferent de neam sau de credință, conlucrează într'un spirit de armonie și înțelegere, poate să existe un progres în toate domeniile de activitate omenească. Egalitatea, pacea și prietenia caldă dintre cetățenii patriei, îi vor aduce acesteia propășire. Deci desvoltarea și înflorirea patriei depinde într'o largă măsură de pacea internă care domnește în interiorul ei, așa cum o arată și Psalmistul în cuvintele: «**Pacea să domnească între zidurile tale și în casele tale propășirea**» (Ps. CXXI, 8). Propășirea este strâns legată de pacea și unitatea ce domnește între cetățenii patriei, în primul rând, și de pacea ce călăuzește și raporturile dintre un popor și celelalte popoare. Acest lucru este în spiritul învățăturii creștine. Ori de câte ori s'au ivit în sânul vreunei comunități creștine diferite mișcări, ce provocau destrămarea ei, s'a dus lupta contra acestor fărâmițări ale Bisericii, stăruindu-se pentru unirea tuturor, indiferent de neam, în duhul dragostei și al bune înțelegeri. Se urmărea înfăptuirea acelei armonii din societatea cerească, pe care Psalmistul o laudă în cuvintele: «**Cât este de bine și cât este de frumos, să locuiască frații în unire**» (Ps. CXXXII, 1). Este cunoscut de altfel cazul comunității creștine din Corint, căreia Sf. Apostol Pavel îi scrie, îndemnând pe toți să fie una: «**Noi toți într'un singur Duh ne-am botezat, ca să fim un singur trup, fie Iudei, fie Elini, fie robi, fie slobози și toți la un singur Duh ne-am adăpat**» (I Cor. XII, 13).

Ca într'o societate să fie unitate și deplină armonie, ea trebuie să fie călăuzită de ideea de egalitate și dreptate socială. Egalitatea dintre cetățenii unei patrii îi va face pe aceștia să-și iubească și mai mult țara și poporul, muncind cu mai multă râvnă pentru înălțarea și propășirea ei. Un exemplu real avem chiar sub ochii noștri, în Republica Populară Română, în care egalitatea dintre cetățenii ei, indiferent de neam, religie, vârstă sau sex, este înscrisă în art. 81 al Constituției, ca principiu călăuzitor al raporturilor dintre cetățeni și ca îndemn pentru sporirea dragostei lor față de țară și față de regimul democrat-popular, în făurirea unei vieți libere și mai bune.

Ideea aceasta de egalitate a membrilor ce alcătuiesc un organism social nu este deloc străină învățăturii creștine. Pătruns de spiritul de egalitate dintre credincioșii comunităților creștine, Sf. Apostol Pavel scrie Galatenilor următoarele: «**Nu mai este Iudeu, nici Elin; nu mai este rob, nici slobod; nu mai este parte bărbătească și femeiască, pentru că voi toți una sunteți, întru Hristos Iisus**» (Gal. III, 28). Același lucru îl

cere el și Colosenilor, îndemnându-i să nu mai facă nicio deosebire între păgân și Iudeu, între barbar și scit, între sclav și liber, toți creștinii formând un corp unitar din care a dispărut orice diferențiere de rasă, neam sau stare socială (Col. III, 11).

Pe lângă ideea de egalitate, învățătura creștină este pătrunsă și de ideea de dreptate socială, după principiul general că bogăția poate să fie o piedică în calea mântuirii și că datoria supremă a creștinului este iubirea față de Dumnezeu și față de semenii săi. Deși creștinul nu are, după învățătura evanghelică, cetate stătătoare pe pământ, el trebuie totuși să prețuiască și să știe să economisească bunurile materiale, nu ca scop în sine, nu ca aglomerare de bogății, care să-l reducă la o pasivitate totală și să-i primejduiască mântuirea sufletului, cum este cazul prezentat de Mântuitorul în parabola bogatului, căruia i-a rodit țarina (Lc. XII, 16 ss). Pentru creștin, bunurile materiale sunt numai mijloace prin care el își susține viața pământească și contribuie cu sporul lor la ridicarea materială a semenilor, pornită din dragoste.

În viața creștinului, dragostea față de aproapele trebuie să îmbrace și forme externe de manifestare în fapte pozitive de binefacere socială. «Căci de vor fi fratele sau sora goi și lipsiți de hrana de toate zilele, și le va zice cineva din voi: mergeți în pace, încălziți-vă și vă săturați, și nu le-ar da cele de trebuință trupului, ce folos ar fi? Așa și credința, dacă nu are fapte, este moartă în ea însăși», spune Sf. Iacob în epistola sa (II, 15-17).

Egalitatea și dreptatea socială aduc cu ele armonia sau pacea dintre cetățeni pe plan intern și pacea dintre popoare, pe plan extern.

Este natural ca Creștinismul care se adresează întregii omeniri, să fie și o solie a păcii între popoarele lumii. Cercetând Sf. Scriptură, vom constata cu ușurință că făclia păcii în lume este purtată de toți autorii sfinți, care îndeamnă pe cititori să tindă la realizarea păcii în această lume. Încă Profeții Vechiului Testament, anunțând venirea lui Mesia, subliniază epoca de pace pe care o va instaura între popoare. Această epocă de pace și liniște între popoare este descrisă atât de plastic de Profetul Isaia în cuvintele: «Vor preface săbiile în fiare de pluguri și lăncile lor în seceri. Niciun neam nu va mai ridica sabia împotriva altuia și nu vor mai face războaie» (II, 4). Tot Profetul Isaia îl numește pe Mesia «Domn al Păcii» (IX, 5), iar timpurile de fericire ale lui Israel le descrie în cuvintele: «Atunci pacea va fi lucrul dreptății, roada dreptății va fi liniștea și nădejdea... atunci poporul meu va locui într'un loc de pace...» (XXXII, 17-18).

Odată cu nașterea Mântuitorului, solia păcii între popoare este anunțată, și ea străbate toată activitatea Lui pe pământ. La Nașterea Mântuitorului, Ingerii din cer anunță pacea pe care El o va aduce popoarelor, în cuvintele: «Slavă intru cei de sus lui Dumnezeu și pe pământ pace, între oameni bună voire» (Lc. II, 14). Mai târziu, prin cuvânt și faptă, Mântuitorul a îndemnat mereu mulțimile care-L ascultau, la pace, fericiind pe cei care îndeplinesc această sublimă solie, în cuvintele: «Fericiți făcătorii de pace, că aceia fiii lui Dumnezeu se vor chema» (Mt. V, 9). În tot cursul activității sale pământești, Mântuitorul nu scapă niciun prilej pentru a oferi celor ce-L ascultau, sub forma de salutare sau îndemn,

mărețul dar care este pacea. Celor vindecați de boli, le spune adesea: **«Mergi în pace»** (Marcu V, 34; Luca VIII, 48). Pe Apostolii Săi, cercețându-i după Înviere, îi salută prin cuvintele: **«Pace vouă»** (Lc. XXIV, 36), iar mai târziu, cu ocazia Înălțării Sale la cer, lasă Apostolilor, și prin ei tuturor popoarelor, sublimul testament: **«Pace vă las vouă, pacea Mea o dau vouă»** (Ioan XIV, 27).

Pe drumul trasaț de Mântuitorul, în dorința de a realiza pacea între oameni au mers și Apostolii Săi. Predicând la atâtea popoare învățătura evanghelică, Sf. Apostol Pavel le îndeamnă în repetate rânduri să trăiască în pace unele cu altele. **«Dacă se poate, pe cât stă în puterea voastră, trăiți în bună pace cu toți oamenii»**, le scrie el Romanilor (Rom. XII, 18), condiționând în altă parte mântuirea, de strădania pentru înfăptuirea păcii în lume: **«Căutați pacea cu toată lumea și sfințenia, fără de care nimeni nu va vedea pe Domnul»** (Evr. XII, 14). Ca adevăratul creștin să poată contribui la înfăptuirea păcii între popoare, trebuie mai întâi să fie pătruns în ființa sa de această dorință, să fie convins că străduindu-se pentru pace, împlinește o mare poruncă a Bisericii creștine. În sufletul său să domnească pacea, după cuvintele de îndemn ale Sf. Ap. Pavel: **«Și pacea lui Hristos intru care ați fost chemați ca să fiți un singur trup, să stăpânească în inimile voastre...»** (Col. III, 15).

Din cele de mai sus reiese că pacea caracterizează întreaga doctrină creștină. Ea trebuie însă să devină și o realitate socială în viața de toate zilele a creștinului, căci numai așa va fi el un element constructiv al societății, un element care colaborează în mod cinstit la progresul societății omenesti, fiind pătruns în ființa lui de dorința de pace, pornită din dragostea pentru patria și poporul său. Pentru adevăratul creștin, ca și pentru orice om drept și cinstit, patriotism înseamnă și realizarea păcii, a egalității și dreptății sociale. Creștinul luptând pentru pace în lume, împlinește două mari datorii ale sale, pe de o parte înfăptuește testamentul lăsat de Mântuitorul, iar pe de altă parte devine și un bun patriot.

Ca societatea, adică patria, să propășească, are nevoie de anumite bunuri materiale, adică de susținerea ei materială din partea cetățenilor, pentru se putea realiza starea de progres și belșug în sânul ei. Datoria pe care o are fiecare cetățean în acest sens, deci și creștinul, este destul de clar precizată în Sf. Scriptură, chiar de Mântuitorul. Atunci când Mântuitorul este ispitit de fariseii și cărturarii, care doreau să-L prindă în cuvânt, le răspunde: **«Dați deci Cezarului, cele ce sunt ale Cezarului și lui Dumnezeu cele ce sunt ale lui Dumnezeu»** (Mt. XXII, 21). În aceste cuvinte este trasată în general pentru creștin porunca de a-și împlini toate obligațiile pe care le are în dubla sa calitate de cetățean și credincios al Bisericii, obligațiile pe care le are față de patria în care trăiește și față de Dumnezeu. Sunt cuvinte care consfințesc legitimitatea dublelor obligații pe care le are orice creștin, obligații care nu sunt în coliziune. Atât timp cât creștinul se află în viața pământească și trăește în societatea care-i asigură o viață de bunăstare și progres, el nu se poate sustrage sub niciun motiv, de orice natură ar fi el, dela înaltele obligații pe care le are în calitatea sa de cetățean al Statului nostru de democrație populară. La împlinirea acestor obligații îndeamnă Sf. Apostol Pavel pe credincioșii creștini, prin cuvintele: **«Dați tuturor ce sunteți datori să dați: cui datorati birul, dați-i**

birul; cui datorați vama, dați-i vama; cui datorați ascultare, dați-i ascultare; iar cui datorați cinstire, dați-i cinstire. Nimănu-i cu nimic să fiți datori» (Rom. XIII, 7-8).

Susținerea materială a patriei se face în primul rând prin plata impozitelor, ori chiar Mântuitorul a plătit impozitul către Stat pentru sine, așa cum rezultă din porunca dată lui Petru, zicând: «**Du-te la mare, aruncă undița și peștele care va ieși întâi, ia-l, deschide-i gura și vei găsi un statir (un ban de argint). Ia banul și dă-li-l lor, pentru mine și pentru tine**» (Mt. XVIII, 27).

Contribuția materială a cetățeanului pentru susținerea patriei sale îmbracă și alte forme, între care și achitarea acelui surplus de produse prin care se întregeste lipsa unora și a altora, făcându-se schimbul ce trebuie să existe între sat și oraș. Numai prin acest schimb se poate, de altfel, ajunge la ridicarea economiei naționale, la o stare materială mai bună. În acest sens creștinul achitând surplusul produselor sale către Stat, împlinește și porunca Sf. Apostol Pavel, redată în cuvintele: «**Ci, ca să fie potrivire: prisosința voastră să împlinească acum lipsa acelorora, pentru ca și prisosința lor să împlinească lipsa voastră, spre a fi potrivire, precum este scris: Celui cu mult nu i-a prisosit și celui cu puțin nu i-a lipsit**» (II Cor. VIII, 14-15). A aduna cât mai multe produse, fără a le pune la dispoziția celor care nu au, nu este în spiritul învățaturii creștine. Acumularea de produse din partea unora, ceea ce ar aduce după sine înfometarea altora, nu este decât un atentat la viața acestora din urmă, un act imoral, care descalifică ființa umană. Acest motiv îl determină pe înțeleptul Solomon să spună: «**Cel ce ține grâul e blestemat de popor, iar binecuvântarea (se revarsă) peste capul celui ce vinde**» (Prov. XI, 26).

Dacă patriotism înseamnă muncă rodnică în folosul binelui comun, devotament și supunere față de regim, și autoritatea de conducere, luptă pentru instaurarea și apărarea păcii, egalității și dreptății sociale, precum și susținerea materială a patriei, pentru creștinul adevărat nu poate exista nicio piedică în calea lui de a fi și un bun patriot. Nimic nu-l poate opri pe creștin de a-și împlini obligațiile sale față de patrie și popor, și mai ales de a-și iubi în mod viu și călduros patria și poporul său, dragoste care să meargă până la jertfirea persoanei sale fizice, pentru interesele poporului și ale patriei sale. Intrucât însă elementele de manifestare ale patriotismului sunt întru totul în spiritul învățaturii creștine, rezultă că orice credincios al Bisericii creștine trebuie să fie și un bun patriot, deoarece îndeplinindu-și obligațiile ce le are față de patrie și popor, împlinește totodată și poruncile învățaturii creștine. Creștinismul deci vine să întărească în fiecare membru al Bisericii și mai mult sentimentul dragostei de patrie și popor, acel sentiment natural care există în ființa umană și prin care se asigură progresul material și cultural al tuturor popoarelor.

Dar ca patriotismul să rămână curat în toată sublimitatea lui, el nu trebuie să degenereze în șovinism și cosmopolitism. În fața acestor degenerări ale patriotismului, Creștinismul are o poziție de totală respingere, tăgăduindu-le orice valoare socială. Fanatismul național, șovin sau rasial, care pretinde recunoașterea superiorității unei națiuni față de altele, n'a fost și nici nu poate fi în spiritul învățaturii creștine, care

este pătrunsă de dragostea față de aproapele și de egalitatea dintre oameni și popoare. Dacă șovinismul este pătruns de egoismul național și de ura față de celelalte popoare, nu poate avea nimic comun cu Creștinismul, întrucât nu este călăuzit de adevărata dragoste, ci de ură și învrăjbire. El este un păcat grav, un act contrar moralei din cauza respingerii totale a iubirii, de aceea nici nu face cinste vreunui neam sau vreunui individ. Creștinismul, în concepția sa despre viață, nu este călăuzit de egoismul, ura și învrăjbirea dintre popoare, ci de dragostea, libertatea și egalitatea dintre ele.

După concepția creștină, toate popoarele sunt dela Dumnezeu, deci toate sunt egale între ele și trebuie să se bucure în aceeași măsură de dreptul la viață, de libertate și progres. Popoarele fiind egale între ele, trebuie apoi să se respecte unele pe altele, să-și prețuiască reciproc originalitatea culturii lor, individualitatea și toate bunurile pe care le produc și prin care contribuie într-o măsură mai mare sau mai mică la dezvoltarea societății omenesti. În Creștinism nu există niciun colțisor pentru fanatismul rasial; discriminările rasiale sunt dușmane moralei creștine. Desbinarea, exploatarea, subjugarea și exterminarea națiunilor între ele, nu pote favoriza de altfel, nici împlinirea misiunii Creștinismului în lume. Ca religie a mântuirii, Creștinismul se adresează, după cum am văzut, tuturor popoarelor, chemându-le pe toate la mântuire. În misiunea sa de propovăduire a Cuvântului evanghelic, Creștinismul s'a dovedit că este nu numai stânjenit, dar chiar împiedecat total de manifestările șovine. De altfel, fanatismul rasial orbind prin ură și orgoliu popoarele, le duce la dezastru și distrugere totală, deoarece ele se ridică cu toată puterea lor în contra a ceea ce este natural, în contra solidarității umane, nascută din instinctul genului uman de asociere. Și în sensul acesta șovinismul se ridică împotriva Creștinismului, care afirmă că în fața lui Dumnezeu toate popoarele sunt egale și trebuie să se bucure de aceleași drepturi. În istoria dezvoltării Creștinismului ortodox, nu vom întâlni persecuții rasiale, exterminări și pogromuri, comune tuturor popoarelor stăpânite de naționalismul șovin. După principiile morale ale Creștinismului, omul trebuie să se transforme într'un om nou, care, pătruns în inima lui de dragostea față de aproapele, să vadă în orice semen pe fratele său, care să îmbrățișeze cu aceeași căldură a dragostei pe toți camenii.

În spiritul unei depline egalități a naționalităților conlocuitoare și a dragostei dintre ele să se rezolve în Creștinism conviețuirea dintre ele, în cadrul aceleiași patrii. Dar dacă Creștinismul cere respectarea dreptului la viață al tuturor popoarelor, în egală măsură, patriotismul trecut prin prisma creștină nu poate decât să propovăduiască aceeași dragoste pentru toate popoarele, pe care el o cere pentru poporul unei țări. Această dragoste trebuie să nască acel respect reciproc dintre popoare, de aceea cosmopolitismul nu este în vederile Creștinismului.

Am văzut mai sus că după cosmopolitism, popoarele trebuie să renunțe la patria, la cultura, independența și libertatea lor. Ele trebuie să se contopească într'un stat mondial, și statele imperialiste din Occidentul Europei propagă tot mai mult ideea formării de confederații, guvern sau stat mondial, pentru a putea înrobi și exploata din ce în ce mai multe

popoare, în aviditatea lor nesfârșită de îmbogățire, prin munca gratuită a altora.

Să nu uităm însă un lucru, că ștergerea granițelor naționale, nimicirea tradițiilor și obiceiurilor, a tot ce formează specificul unui popor, nu poate aduce progresul societății, ci mai curând o decadentă și lipsă a culturii mondiale. Tot ceea ce formează azi cultura și civilizația omenirii întregi, nu este decât o sinteză a eforturilor de milenii ale tuturor popoarelor, care prin strădaniile lor și-au dat contribuția la acest scump tezaur al omenirii. Dacă acest lucru s'a format prin contribuția fiecărui popor, atunci nu desființarea statelor naționale trebuie să fie preocuparea celor care doresc progresul societății umane, ci strângerea raporturilor dintre*popoare, bazată pe prietenie și respect reciproc.

Legătura strânsă dintre popoare, cu păstrarea specificului lor manifestat în originalitatea culturii, trebuie să fie călăuzitorul și factorul dinamic care să asigure progresul omenirii în toate. Creștinismul, care nu urmărește decât perfecționarea omului, desigur că nu poate împărtăși vederile cosmopolite. El nu poate aproba și deci nici sprijini o ideologie, care, infiltrându-se în toate domeniile vieții omenesti: economic, literar, artistic, politic, religios și social, să aducă discreditarea patrimoniului cultural al fiecărui popor în parte. Creștinismul nu poate sprijini decât ceea ce contribuie la progresul omenirii în general și progresul am văzut că se realizează prin dragostea și respectul dintre popoare, călăuzite de un patriotism viu și luminat, ori acest patriotism este pe deplin justificat de înviațatura creștină.

*

Din cele arătate, rezultă clar că Biserica creștină împărtășește, prin concepția ei despre lume și viață, patriotismul în adevărata lui lumină.

Cu toate că acest patriotism a fost totdeauna în spiritul tradiției creștine, Vaticanul doritor de stăpânire și mărire a renunțat cu totul la spiritul creștin în problema patriotismului. Era și natural să se întâmple acest lucru, deoarece Vaticanul în tot cursul istoriei s'a abătut dela principiile vieții creștine, înlocuindu-le cu principii politice și cu tendințe de dominație asupra tuturor statelor. Papa, considerându-se, prin uzurpare, vicar al lui Hristos pe pământ și avându-și scaunul în cetatea cezarilor romani, și-a arogat fără niciun temei dreptul de a se amesteca în viața internă a tuturor statelor, detronând și excomunicând în evul mediu pe regii care i se împotriveau. Vaticanul s'a organizat ca un adevărat Stat, cu o aristocrație — curia papală — care să-i asigure dominația și puterea în interiorul tuturor statelor. Ne sunt destul de bine cunoscute războaiele pe care le ațâtau și le întrețineau papii, asmuțind popoarele unele contra altora, urmărind să-și supună pe toți cei care ar fi dorit, dintr'un sentiment de libertate și independență, să nu asculte de marele pontif. Câte vieți n'au fost distruse și câte țări și popoare n'au cunoscut războaiele civile, persecuții și anateme din partea aceluia, care în loc să propovăduiască dragostea între națiuni și popoare, semăna ura și discordia, mergând pe linia șovinismului burghez, prin care burghezia, ca de altfel și Vaticanul, nu urmărea decât monopolul de dominație asupra popoarelor și asupra bogățiilor lor. Este de ajuns să amintim aici numai faptul că

Vaticanul s'a opus ani de zile unirii statelor italiene, într'un Stat unitar, care să cuprindă pe toți cetățenii, deși papa își avea sediul în mijlocul acestei țări. Prin intrigi și desbinări, scaunul papal voia să-și asigure mai departe stăpânirea. Ura confesională a fost arma de care Vaticanul a uzat întotdeauna în tendința lui de catolicizare a tuturor popoarelor, pe care apoi să le aservească intereselor sale pământești. În cazul acesta se mai putea oare pune pentru Vatican problema susținerii sentimentului patriotic? Nu. Însuși centralismul papal, în virtutea căruia misiunea crescuți special de Vatican, trebuiau să îndeplinească în cele mai îndepărtate țări, tot ceea ce decreta papa, era direct contrar tuturor năzuințelor patriotice ale popoarelor. De altfel și faptul că în Biserica apuseană s'a menținut ca limbă de cult numai limba latină, a contribuit într'••••• largă măsură la aservirea popoarelor pentru interesele politice ale Vaticanului.

În general prin politica sa, Vaticanul nu este condus decât de sentimente anti-patriotice, deoarece pe el nu l-a interesat niciodată progresul culturii și al civilizației omenirii, ci numai dominația politică prin și sub masca propovăduirii religioase. Este în deobște cunoscută atitudinea Vaticanului împotriva a tot ce concretiza, prin străduințele oamenilor de știință, progresul științei, artei, și în general al culturii și civilizației. Căci ce-a fost închiziția, indexul, excomunicările și persecuțiile oamenilor de știință, decât un atentat la progresul omenirii, care se înfăptuia prin contribuția fiecărui popor? Tot ceea ce nu convenea Vaticanului era ars pe rug, excomunicat, pus la index sau persecutat. Așa s'au stins oameni de știință, ca Galileo Galilei, Giordano Bruno, ambii fizicieni și matematicieni, predicatorul Savonarola, reformatorul Ioan Huss; și au suferit persecuții René Descartes, Jean Baptiste van Helmont, și chiar marele descoperitor Cristofor Columb. Operele marilor savanți și cugetători, ca Emanuel Kant, Spinoza, Pascal, Tolstoi, Gorki, au fost puse la index, întrucât nu erau în spiritul cosmopolit al Vaticanului.

Despre anti-patriotismul Vaticanului ne putem face cea mai clară idee din concordatul care timp de 20 ani a acordat privilegiu și libertate deplină Scaunului papal în țara noastră. Semnat în secret, la 1927 în Roma, și ratificat abia în 1929 de fostele noastre corpuri legiuitoare, acest concordat aducea ca dar Vaticanului țara și poporul nostru întreg. Este suficient să amintim două probleme prevăzute în acest Concordat: problema învățământului și cea a episcopatului. Vaticanului i se acorda dreptul de a întreține școli primare, teoretice și normale, care nu puteau fi controlate de organele noastre de Stat și în care studiul limbii și istoriei patriei noastre se făceau numai în măsura în care ele nu împiedecau studiile religioase și nu erau primejdioase caracterului acestor școli. Deși uneori persoanele de control din învățământul public au sesizat activitatea anti-patriotică de desnaționalizare din aceste școli, conducerea burgheză a Statului nostru n'a luat nicio măsură, fiind unealta Vaticanului.

Era prevăzut pe de altă parte, în Concordat, dreptul Vaticanului de a-și numi episcopi de origine străină în țara noastră, care însă să fie salariați din bugetul Statului. Cu toate că erau plătiți de Stat, ei nu depuneau jurământ de credință decât regelui și urmașilor lui, nu și către Statul Român. În schimb depuneau — în secret — jurământ papei, prin care se obligau a combate și prizoni celelalte Culte și pe oricine nu se

supune papei. Acest lucru însemna prigonirea poporului român, care în marea lui majoritate aparținea Bisericii Ortodoxe.

Mergând pe linia sa anti-patriotică, Vaticanul, mai ales din anul 1947, când s'a încheiat acordul dintre papa și Miron Taylor, reprezentantul Americii, s'a pus în slujba celor care voiau să-și întindă dominația lor asupra tuturor popoarelor, aruncându-le într'un nou război. În tendința lui de subjugare religioasă și politică, Vaticanul se inspiră azi din ideologia imperialistă, fiind chiar în serviciul ei. Sunt cunoscute de toată lumea mulțimea proceselor de spionaj, în solda imperialismului occidental, care s'au succedat prin fața instanțelor de judecată în țările de democrație populară, țări în care libertatea și dreptatea socială au devenit adevărate realități.

Vaticanul uită, în general, că însăși Sf. Scriptură se ridică în contra acelor care uneltesc împotriva păcii în lume, în contra celor ce propagă războiul. El uită că «Dumnezeu, celor trufași le stă împotriva» (I Ptr. V, 5), și «ține în mâna Sa sabia pedepsei pentru cei ce varsă sângele nevinovaților» (Ier. XLVI, 10). Vaticanul uită că facerea de bine și pacea în lume sunt misiuni de împlinit, așa cum spune Psalmistul: «Să-și oprească limba dela rău și buzele sale dela minciună. Să se ferească de rău și să facă bine; să caute pacea și s'o urmeze» (Ps. XXXII, 13-14), «căci cel ce face rău nu propășește» (Prov. XXIV, 20). În contra celor care uneltesc războiul și doresc vărsare de sânge, se ridică cuvintele Sf. Ap. Pavel: «Prăpăd și nenorocire sunt în drumurile lor și calea păcii ei nu au cunoscut-o; nu este frică de Dumnezeu înaintea ochilor» (Rom. III, 16-18). Pe semănătorii de vrajbă și aducători de rele în lume, Dumnezeu nu-i ascultă, căci «fața Domnului este împotriva acelor ce fac rele» (I Ptr. III, 12), iar «nedreptii... și răpitorii nu vor moșteni împărăția lui Dumnezeu» (I Cor. VI, 9-10).

Toți cei care uneltesc contra păcii între popoare, pe care vor să le arunce într'un nou măcel să nu uite acele cuvinte adresate de Mântuitorul lui Petru, după ce tăiașe cu sabia urechea servitorului arhiereului, zicându-i: «Întoarce sabia la locul ei, că toți cei ce scot sabia, de sabie vor muri» (Mt. XXVI, 52); să nu uite de ceea ce scrie Sf. Ap. Ioan: «Cine duce în robie, de robie are parte: Cine cu sabia va ucide, trebuie să fie ucis de sabie» (Apoc. XIII, 10).

În felul acesta Vaticanul a renunțat cu totul la principiile fundamentale ale învățăturii creștine. De pe catedra Vaticanului nu se mai propovăduiește dragostea și pacea între popoare. Nu se mai scoate în evidență dreptul de egalitate și libertate al popoarelor, dreptul lor la o cultură proprie originală și nici dreptul de a-și făuri ele înșile o viață mai dreaptă și mai bună. Dreptatea socială este considerată ca un privilegiu al Scaunului papal, căci Vaticanul crede că nu mai el are misiunea de a rezolva marile probleme sociale, care se nasc și se pun în cursul dezvoltării societății umane.

Vaticanul abdicând dela învățătura Mântuitorului Iisus Hristos, presărată peste tot de dragostea față de aproapele și de pacea în lume, se alipește și azi, ca și în trecut, de partea acelor care instigă popoarele la un nou război mondial, războiul de cutoipire și subjugare.

Iată cum patriotismul nu-și are niciun loc în concepția Vaticanului, care este peste tot imperialistă și cosmopolită, deci cu totul antipatriotică.

*

Dacă aceasta este în linii generale atitudinea Vaticanului în problema patriotismului, nu tot așa se prezintă cazul cu Biserica Ortodoxă, care a rămas credincioasă tradiției creștine căutând să-și împlinească misiunea ei de sol al păcii între popoarele lumii.

Organizată ca Biserica națională, Biserica Ortodoxă Română mergând pe linia tradiției a fost și în trecutul ei istoric alături de năzuințele credincioșilor săi. Slujitorii Sf. Altare au fost alături de popor în străduințele lui pentru pământ și libertate, pentru o viață mai bună și mai dreaptă în așezările ei sociale. Cercetând revoltele țăranilor iobagi din Principatele române, vom constata că preoții n'au lipsit din rândul celor care s'au jertfit pentru cauza cea sfântă a libertății și a unui traiu mai uman. În adevăr preoții nici nu se puteau detașa de poporul pe care erau chemați prin misiunea lor să-l păstorească și slujească.

Încă în răscoala lui Gh. Doja (1514) apare figura unui preot. Este popa Laurențiu, care duce sămânța răscoalei până în Maramureș, murind apoi tras în țeapă la Cluj din ordinul voevodului Transilvaniei Ioan Zapolya. În luptele contra asupririi turcești și feudale întâlnim pe popa Stoica din Farcaș — Caracal, ajuns conducător de oaste pe vremea lui Mihai Viteazul; iar în răscoala lui Horia, Cloșca și Crișan (1784) documentele înregistrează mai multe figuri de preoți care și-au jertfit viața pentru cauza iobagilor. Este cunoscută apoi figura preotului Radu Șapcă, numit «Popa Șapcă», care a binecuvântat adunarea dela Islaz (1848), precum și preoții Neagu Benescu, Ambrozie, zis «Popa Tun», Gheorghe Bodescu și alții. Vom găsi figuri de preoți și în revoluția lui Tudor Vladimirescu (1821), cum este Constantin din Butoiești, fost pandur; precum și în răscoala țăranilor din 1907, luptând și jertfindu-și viața alături de ei.

Dar ce sunt toate acestea, decât mărturii clare ale sentimentului patriotic, care a însuflețit poporul asuprit și împilat și pe cei care îl păstoreau în acele vremuri de grea încercare? Sunt mărturii care dovedesc până unde poate învinge dragostea de țară și popor pe cei care s'au identificat întru totul cu năzuințele lui drepte și juste.

Odată cu eliberarea țării noastre de sub dominația fascistă, de către Armata Sovietică, când ne câștigăm și noi o independență reală, se ivesc și la noi zorile înfăptuirii năzuințelor întregului popor pentru o viață socială care să fie așezată pe temelii ei drepte. Marile reforme sociale care trebuiau să transforme în vii realități aceste năzuinți au început să se înfăptuiască din clipa în care în țara noastră s'a instaurat un regim democratic popular și mai ales din clipa în care s'a născut din lupta poporului muncitor și a ajutorului dat de Uniunea Sovietică, Republica Populară Română, ca Stat al oamenilor muncii dela orașe și sate.

Reforma agrară, stabilizarea monetară, trecerea principalelor mijloace de producție în proprietatea Statului, ca bun al întregului popor, rezolvarea justă a problemei naționale, îngrădirea exploatării și așezarea pe noi temelii juridice a vieții de Stat, sunt tot atâtea reforme care au creat

poporului nostru un trai mai bun, cu perspective tot mai fericite în viitor. Astăzi în țara noastră toate aceste realități sociale și-au primit veșmântul lor juridic prin Constituția votată de Marea Adunare Națională la 24 Septembrie 1952. Este a doua Constituție care ține seamă de toată evoluția vieții sociale dela noi. Pătrunsă de principiile de egalitate deplină a tuturor cetățenilor, fără deosebire de neam, religie sau sex; de ideile de libertate deplină, de muncă cinstită și rodnică, răsplătită în mod just; de prietenia și colaborarea dintre naționalitățile conlocuitoare; precum și de ideea de pace, pe plan intern și extern, Constituția noastră este cheazășia ridicării poporului nostru la un nivel material și cultural din ce în ce mai sporit.

Este natural ca toate realizările înfăptuite la noi în țară pe tărâm economic, cultural, politic sau social să antreneze pe toți cetățenii în vastul câmp al clădirii unei noi vieți sociale și deci și pe credincioșii și slujitorii Bisericii noastre. Din cele anterioare reiese clar că înfăptuirile și principiile care stau la baza vieții noastre sociale de astăzi nu sunt nici străine și nici contrare învățăturii creștine. Acest lucru i-a determinat pe slujitorii Sfințelor Altare ale Bisericii noastre să se ataseze cu tot elanul și dragostea lor față de un regim, care le garantează pe lângă libertatea exercitării cultului, toate acele mijloace care le asigură o viață de propășire. Acest lucru determină clerul Bisericii noastre să-și iubească Patria și poporul, cu căldura adevăratului patriotism.

Clerul Bisericii noastre își poate dovedi patriotismul său prin loialitatea sa, prin sprijinul și colaborarea sa cu regimul nostru democratic-popular. Pe lângă loialitate, adică primirea și împlinirea din convingere a tuturor hotărârilor luate de conducerea de Stat, slujitorul altarului este chemat să-și dea tot sprijinul său în realizarea practică a tuturor măsurilor călăuzitoare în viața socială-publică a credincioșilor pe care-i păstorește. Sfatul, îndemnul și exemplul preotului vor fi de un real folos, mai ales arătând credincioșilor că împlindu-și obligațiile lor față de Patrie și popor, realizează totodată și principiile vieții creștine. Dar preotul își poate da aportul său de colaborare cu organele de conducere, mai ales în cadrul luptei pentru pace, în care colaborarea se transformă într-o datorie religioasă și patriotică. Lupta pentru pace este și trebuie să fie o datorie a preotului, deoarece activând în acest sector, el devine purtător al soliei păcii și înfăptuitor al poruncii Mântuitorului, ca pacea să domnească în lume. În măsura în care preotul este străbătut de dragostea de patrie, în aceeași măsură el se simte și obligat să-și împletească slujba sa preoțească cu îndatorirea patriotică de a apăra pacea, bunul cel mai de preț al patriei, al tuturor celor ce muncesc și fămuresc prin trudă eroică, o viață nouă, o patrie nouă. De aceea pentru preot activitatea în Comitetele de luptă pentru pace trebuie să se facă paralel cu activitatea sa religioasă.

Dovedindu-și loialitatea sa față de regim, căruia să-i acorde tot sprijinul și colaborarea, și activând în Comitetele de luptă pentru pace, precum și îndeplinindu-și datoriile sale cetățenești, preotul este dator să fie pildă de patriotism, de dragoste de patrie și de popor. La acest lucru, după cum s'a văzut îl îndreptățește însăși doctrina și viața Bisericii creștine Ortodoxe, al cărei slujitor este.

În afirmarea dragostei sale pentru Patrie și popor, preotul are azi un viu exemplu de urmat, pe Înalt Prea Sfințitul Patriarh Justinian, care și-a închinat toată munca sa fără preget în folosul și spre binele Bisericii, Patriei și Poporului nostru. Călăuzind clerul Bisericii noastre pe drumul tradiției creștine, **I. P. S. Patriarh Justinian** i-a pus în mână acel îndreptar de viață socială — «**Apostolat Social**» —, ajuns la volumul IV: «**Pilde și îndemnuri în lupta pentru pace**» (București 1952). Opera Înalt Prea Sfinției Sale este lumina care luminează activitatea preotului nostru în toate domeniile vieții sociale ce se desfășoară azi în Republica noastră Populară și în special activitatea sa patriotică și de luptă pentru pace.

Îndemnul I. P. S. Patriarh Justinian pentru dragostea de Patrie este larg, pornind dintr-o inimă curată și sinceră. El se adresează atât credincioșilor, cât și clerului mirean, monahilor, instituțiilor de cultură teologică și tinerelor lor elemente. Reproducem aici un fragment din îndemnul I. P. S. Patriarh adresat clerului din partea de vest a țării noastre, în Catedrala Ortodoxă din Beiuș: «**În primul rând, Prea Cucerniciile Voastre să dea dovadă de supunere, de ascultare și de prețuire față de Stăpânirea țării noastre și, în al doilea rând, dându-vă ca pildă, să învățați poporul să fie respectuos față de legile țării, să-și iubească Patria din toată inima**» (Pilde și îndemnuri... p. 269).

Ca unul ce a activat în «Comitetul pentru pace» al elementelor progresiste din Europa, încă din anul 1936, I. P. S. Patriarh Justinian nu putea rămâne în afara chemării la Lupta pentru Pace, lansată de toate popoarele lumii iubitoare de pace și libertate. Ca luptător îndelungat pe arena Păcii și împlinitor al tradiției creștine, I. P. S. Patriarh, declară în ședința Comitetului pentru Apărarea Păcii din R. P. R., în 1950, următoarele: «**Prezența mea în mijlocul Domniilor Voastre este determinată de convingerea clerului și credincioșilor ca și de convingerea întregii Ierarhii, că pacea omenirii și cu ea toate valorile lumii civilizate trebuie și pot fi salvate prin lupta împotriva ațățătorilor la un nou război. Ea mai este apoi determinată și de dorința și hotărîrea nestrămutată a tuturor fiilor Bisericii Ortodoxe Române de a se înrola fără nicio ezitare și de a nu cruța nimic pentru apărarea păcii**». În continuare declarația I. P. S. Patriarh Justinian spune: «**Apărarea păcii este astăzi cauza întregii omeniri, cauza principală a vieții fiecărui om, fiecărei instituții, a fiecărui popor, a fiecărui Stat, a fiecărei religii și a fiecărei Biserici**» («Pilde și îndemnuri»..., pp. 283-284).

Pătrunși de învățătura Bisericii noastre, și convinși de chemarea vremurilor de astăzi, preoții Bisericii Ortodoxe Române, după sfatul Întăistătorului lor, I. P. S. Patriarh Justinian, s-au înrolat și activează în «Comitetele de luptă pentru Pace», dovedindu-și atașamentul lor față de regim și dragostea față de Patrie. Ei știu că luptând pentru pace împlinesc o chemare a Mântuitorului, după mărturia Sf. Apostol Pavel: «**căci Dumnezeu ne-a chemat spre pace**» (I Cor. VII, 15). Ei știu că pacea aduce dreptate în lume: «**Și roada dreptății este semănată întru pace celor ce lucrează pacea**» (Iacob II, 18).

Activând în lupta pentru pace, în care de multe ori au conducerea Comitetelor, preoții Bisericii noastre aduc la îndeplinire acel angajament pe care Sf. Sinod și l-a luat față de Dl. Gheorghe Gheorghiu-Dej, Preșe-

dintele Consiliului de Miniștri: «Sfântul Sinod al Bisericii Ortodoxe Române vă asigură pe D-Voastră iubitul conducător al poporului nostru, că va desfășura în viitor o activitate și mai vie pentru a face din fiecare credincios și slujitor al Bisericii Ortodoxe Române, un fiu devotat Patriei, un cetățean loial al Statului și un hotărît luptător pentru apărarea păcii, pe care o amenință astăzi dușmanii libertății popoarelor, imperialiștii americano-englezi» (Pilde și îndemnuri... p. 504).

Ca o vie mărturie a patriotismului slujitorilor Bisericii Ortodoxe Române, în frunte cu I. P. S. Patriarh Justinian, stau ultimele două evenimente petrecute către sfârșitul anului trecut: Consfătuirea reprezentanților cultelor din țara noastră în legătură cu alegerile pentru Marea Adunare Națională — 25 Noembrie 1952; și Congresul Național pentru Apărarea Păcii — 5-7 Decembrie 1952.

Cu ocazia Consfătuirii la care au participat reprezentanții tuturor cultelor din Republica Populară Română, Biserica Ortodoxă Română și-a spus cuvântul prin Întâistătătorul ei, I. P. S. Patriarh Justinian, care a declarat: «**Hotărîrea noastră de a lua parte la munca pentru înflorirea patriei va fi prinosul dragostei noastre neclintite către patrie și popor, către Statul democrat popular și guvernul său**» (Universul Nr. 185/27.XI.1952).

Aceeași dragoste de patrie și popor străbate și chemarea adresată cu această ocazie către credincioșii tuturor cultelor din R. P. R., pe care îi îndeamnă: «**Să vă faceți datoria de cetățeni către Patrie și popor cu aceeași râvnă cu care vă faceți datoria de credincioși către altarele voastre și către Dumnezeuul vostru**» (Universul Nr. 185/27.XI.1952).

În cadrul Congresului Național pentru Apărarea Păcii, Biserica Ortodoxă Română a dat o nouă dovadă de patriotism și luptă pentru pace. Prin glasul reprezentantului ei, I.P.S. Patriarh Justinian, s'a făcut cunoscut tuturor activitatea depusă de toți slujitorii altarelor în lupta pentru pace, pe linie patriotică. În cuvântarea rostită, I. P. S. Patriarh a spus următoarele: «**Hotărîrea noastră de luptă pentru pace izvorăște din convingerile noastre religioase... Dar hotărîrea noastră fermă de a contribui la apărarea păcii izvorăște din dragostea noastră față de popor și din neclintitul nostru patriotism**» (Universul Nr. 188/8 Decembrie 1952).

Iată în linii generale, diverse aspecte de manifestare ale patriotismului Bisericii Ortodoxe Române, în concordanță cu învățătura creștină, după care patriotismul rămâne mereu o datorie de îndeplinit pentru credincioșii și slujitorii ei.

Dacă acesta este imperativul adresat tuturor, apoi slujitorilor altarelor le revine sarcina de a fi totdeauna în mijlocul credincioșilor, pentru a-i sfătui și îndemna, atât în viața lor religioasă, cât și în viața lor cetățenească. Slujitorii altarelor să urmeze acel îndemn al Înalt Prea Sfințitului Patriarh Justinian, adresat preoților dela cursurile de îndrumare, seria XIV-a: «**Preoții în altar, să fie buni slujitori, iar în afara lui, cetățeni devotați patriei și poporului!**».

PATIMILE MÂNTUITORULUI DUPĂ SFINTELE EVANGHELII

Patimile și Moartea Domnului nostru Iisus Hristos constituie actul prin care Fiul lui Dumnezeu cel întrupat răscumpără pe credincioși din osânda păcatului, împăcându-i cu Dumnezeu și deschizându-le calea spre mântuire. Din această cauză, descrierea lor ocupă un loc considerabil în cele patru Evanghelii (Matei XXVI-XXVII, Marcu XIV-XV, Luca XXII-XXIII și Ioan XIII-XIX) și în cateheza apostolică (F. A. II, 23, III, 13-15, IV, 10, V, 30, XIII, 27-29, I Cor. II, 2, XV, 3-4, etc.), precum și în cultul și predica ortodoxă.

Prezicerea Sfințelor Patimi. Evanghelistul Matei ne informează că, după rostirea învățăturii eshatologice (XXIV-XXV), care se încheiase în seara zilei de Marți, în săptămâna sf. Patimi, Mântuitorul a zis ucenicilor Săi: «**Știți că peste două zile vor fi Paștile și Fiul Omului se va da să se răstignească**» (XXVI, 1-2). Aceste cuvinte au fost rostite în dimineața zilei de Miercuri, pe când Domnul se afla în Betania, în casa lui Lazăr, pe care-l înviase din morți. În acel an (30), Paștile iudaice, instituite de Moisi ca să amintească Evreilor eliberarea minunată din robia egipteană (Exod III, 27), cădeau într-o zi de Sămbătă. Praznicul se începea însă de Vineri seara, căci Iudeii nu socoteau zilele dela răsăritul la răsăritul soarelui, ca celelalte popoare, și nici dela miezul nopții la miezul nopții, cum se socotesc mai pretutindeni în vremea noastră, ci dela apusul la apusul soarelui. Domnul arată Sfinților Săi Apostoli că drumul Crucii, despre care le vorbise în atâtea împrejurări, este acum foarte aproape și că El, Mesia cel adevărat, merge de bună voie spre moarte (Matei XVI, 21, XVII, 9, XX, 18, etc.).

Complotul sinedrului. Vorbind despre conspirația Iudeilor împotriva Mântuitorului, Sf. Matei spune: «**Atunci s'au adunat arhiereii și cărturarii și bătrânii poporului în curtea arhiereului ce se numea Caiafa și au făcut sfat să prindă pe Iisus cu vicleșug și să-L omoare. Dar ziceau: Nu, în ziua praznicului, ca să nu se facă tulburare în popor**» (Matei XXVI, 3-5, Marcu XIV, 1-2, Luca XXII, 1-2). Este un moment trist. Cu el se face începutul sfințelor Patimi. De aceea Biserica nu l-a putut uita nicio clipă, ci l-a întâmpinat cu durere în amintirea ei, când a hotărât ca ziua de Miercuri să fie zi de post și de pocăință pentru toți creștinii.

Sinedriul era senatul și tribunalul religios al Iudeilor. El se compunea din șaptezeci de membri recrutați dintre bătrânii poporului, dintre saducei, farisei și cărturari. Majoritatea o dețineau saduceii, mai toți preoți. Lucra sub președinția Arhiereului în funcțiune. De obicei, ședințele sale se țineau în templu, într-o sală specială. Acum, el se întrunește în casa lui Caiafa, spre a se asigura secretul absolut al discuțiilor și spre a se evita orice intervenție inoportună în favoarea lui Iisus. Caiafa era mare preot (arhiereu) de doisprezece ani și a rămas încă șapte ani în această

demnitate. Era un om arogant, ipocrit și crud și se lăsa condus din umbră de socrul său Ana, care fusese mare preot între anii 6 și 15 și care-și păstrase încă o influență determinantă asupra hotărârilor mai însemnate ale sinedrului.

De fapt, sinedrul mai luase în discuțiune problema lui Iisus și hotărâse de mult că trebuie suprimat (Ioan VII, 44 și urm., VIII, 59, X, 39, XI, 46-57, etc.). Acum, el se întrunește în ședință extraordinară și stabilește amănuntele arestării și uciderii Lui, care trebuiau făcute într'ascuns. Dar, de teama poporului, se hotărăște amânarea chestiunii până după trecerea praznicului.

Ungerea din Betania. Sf. Matei întrerupe, pentru moment, descrierea complotului, ca să intercaleze aci o scenă petrecută în Betania cu câteva zile mai înainte și să ne arate printr'însa complicitatea lui Iuda în actul prinderii Domnului: «Fiind Iisus în Betania, în casa lui Simon leprosul, a venit la Dânsul o femeie având un alavastru cu mir de mare preț și l-a turnat pe capul Lui, pe când ședea El la masă» (Matei XXVI, 6-13). Scena amintește mirungerea din casa fariseului Simon, care se făcuse cu mult înainte în Galileia (Luca VII, 36-50). Ea este istorisită aproape cu aceleași cuvinte și de către Sf. Marcu (XIV, 3-9) și se află și în Evanghelia după Sf. Ican, dela care aflăm că Domnul era însoțit, cu acest prilej, de Lazăr cel înviat din morți, că Marta servea la masă și că chiar Maria, sora ei și a lui Lazăr, este autoarea acestui gest de nesfârșită iubire și recunoștință față de Mântuitorul (Ioan XII, 1-8). Mirul de nard era un parfum extrem de scump și se importa din regiunea munților Himalaia. El se păstra în vase speciale, cu gâtul foarte strâmt, spre a se evita evaporarea și risipa. Conținutul acestor vase putea fi golit dintr-o dată numai spărgându-le. Gestul Mariei exprimă deci spontaneitatea unei neasemuite generozități față de Acela care-i făcuse atâta bine, înviindu-i fratele și vestindu-i cuvintele vieții celei veșnice (Luca X, 39, 42).

Gestul Mariei nu este însă înțeles de Ucenici și în deosebi de Iuda, care spune: «Pentru ce s'a făcut această risipă? Că mirul acesta se putea vinde scump, iar banii se puteau da săracilor». Sf. Marcu ne arată că, după aprecierea celor de față, mirul turnat de Maria pe capul lui Iisus valora peste trei sute de dinari (XIV, 4-5). Cu această sumă, care reprezenta salariul unui lucrător pe un an întreg, se puteau cumpăra șapte mii de rații de pâine pentru îndestularea săracilor la o masă. Iuda nu se gândea însă la săraci când făcea această remarcă mercantilă (Ioan XII, 6). La rândul lor, ceilalți Ucenici erau departe de înțelegerea simbolismului profetic al mirungerii. De aceea Domnul intervine și spune: «Pentru ce faceți supărare femeii? Că bun lucru a făcut cu Mine. Că pe săraci îi aveți cu voi pururea, dar pe Mine nu Mă veți avea pururea; că vărsând ea mirul acesta pe trupul Meu, spre îngroparea Mea a făcut-o. Adevăr grăesc vouă: Oriunde se va propovădui Evanghelia aceasta, în toată lumea, se va spune și ce a făcut ea, întru pomenirea ei» (Matei XXVI, 10-13). Ucenicii înțeleg acum că gestul Mariei constituie o adevărată profeție și că iubirea ei simbolizează cultul pe care toți creștinii îl datorăm lui Iisus. Numai Iuda gândește încă altfel, desaprobând în inima lui și gestul Mariei, și cuvintele Domnului.

Trădarea lui Iuda. Iuda — singurul Apostol de fel din Iudeia — începuse de mult să se înstrăineze de Domnul. El trebuia să-L fi părăsit încă din Galileia, când osândise, în adâncul sufletului său, cuvântarea Mântuitorului despre pâinea vieții și când mulți dintre primii Ucenici se depărtaseră de Domnul (Ioan VI, 64-66). Fără să creadă în mesianitatea și dumnezeirea lui Iisus, el continuase totuși să-L urmeze, nădăjduind mereu că Domnul va întemeia până în cele din urmă mult așteptata împărăție mesianică a lui Israil, pe care el și mulți alții o înțelegeau ca având caracter politic-pământesc. Ce desamăgit se va fi simțit Iuda Iscarioteanul, când Domnul refuzase ofertele multimilor de a-L proclama rege și când îl auzea vorbind despre drumul Crucii! Iuda regreta adesea, în adâncul sufletului său, că nu reușește să abată pe Iisus spre idealul său inferior și spre preocupările sale terestre. Incetul cu incetul, diavolul pusese astfel stăpânire pe inima lui. Acum el îl împinge în prăpastia mișeliei, punându-i în suflet gândul trădării.

Iuda ia deci într'ascuns contact cu adversarii Mântuitorului, află locul și data convocării sinedriului și după câteva zile, adică Miercuri spre seară, lasă pe Domnul și pe Ucenici în Betania, în casa lui Simon Leprosul, și vine de-a-dreptul în casa arhiereului Caiafa, spre a face sinedriștilor următoarea odioasă propunere: «Ce-mi veți da mie, și eu îl voi de pe El vouă? Iar ei i-au dat treizeci de arginți. Și de atunci (Iuda) căuta prilej să-L predea» (Matei XXVI, 15-16).

Deși trădarea lui Mesia fusese prezisă în Vechiul Testament și deși Domnul cunoștea mai de mult pe trădător, Iuda nu este deci un predestinat, cum îl prezintă anumiți teologi protestanți, care manifestă față de el o oarecare compătimire și care încearcă să sustină că el a îndeplinit un rol necesar în actul mântuirii. Sfintele Evanghelii ne arată că nicio circumstanță atenuantă nu se poate invoca în favoarea lui, ca să fie iertat, ori ca să i se micșoreze vina. Ele ni-l înfățișează lucrând din proprie inițiativă și ne arată că prinderea Mântuitorului, care fusese hotărâtă irevocabil de sinedriu, se putea face și fără el. Oferta lui servește doar ca să grăbească arestarea Domnului.

Trădarea săvârșită de Iuda este deosebit de gravă, având la bază pierderea credinței în Domnul. Izvorul ei nu stă însă numai în pierderea credinței, cum cred câțiva comentatori, ci și în iubirea de arginți, această cumplită desfigurare a caracterului omenesc. Evangheliile ne spun deci cu drept cuvânt că Iuda a vândut, pentru agonisire de câștig urît, pe Cel fără de preț și că pentru aceasta a dobândit el osânda cea veșnică. Trădarea, ca și apostasia, este ca atare expresia celei mai înfiorătoare decadente morale și religioase. Iuda își vinde fără necesitate În-vățătorul și primește în schimb treizeci de arginți. Când oferă lui Iuda această sumă, sinedriul crede că respectă porunca lui Mo'isi, care stabilise ca cel care va uide fără voie un sclav aparținând unui Iudeu, să-și răscum-pere greșeala achitând stăpânului păgubit prin fapta sa, treizeci de arginți (Exod XXI, 32). Fără să-și dea seama, sinedriul împlinește însă profetia mesianică făcută de Zaharia, care anunțase că Hristos va fi vândut pentru această sumă derizorie (XI, 12-13). După Sf. Marcu (XIV, 11) și după Sf. Luca (XXII, 5), sinedriul promite această sumă; după Sf. Matei (XXVI, 15), el o achită chiar în ședință, desigur însă numai parțial, sub forma

unei arvune. De acum, Iuda caută prilejul cel mai potrivit pentru arestarea Mântuitorului.

Pregătirile pentru Cina cea de Taină. După descrierea ospățului din Betan'ia și a complotului urzit de sinedriu cu complicitatea lui Iuda, Sf. Matei, la fel cu Sf. Marcu și cu Sf. Luca, istorisește pregătirile în vederea Paștilor, astfel: «Iar în ziua cea dintâi a Azimilor, au venit Ucenicii la Iisus, întrebându-L: Unde voiești să-Ți gătim să mânânci Paștile? Iar El a zis: Mergeți în cetate la cutare și-i spuneți: Învățătorul zice: Vremea Mea s'a apropiat; la tine voi să fac Paștile cu Ucenicii Mei. Și au făcut Ucenicii precum le-a poruncit lor Iisus și au pregătit Paștile» (Matei XXVI, 17-19). Discuția cu privire la pregătirile de Paști se petrece în Betan'ia. Ea este provocată de Ucenici, care se miră oarecum de neglijarea pregătirilor gospodărești în vederea Praznicului celui mare. El alege doi dintre dâșii — pe Ioan și pe Petru (Luca XXII, 8) — și-i trimite în Ierusalim, spunându-le că vor fi așteptați de un tânăr purtând un urcior cu apă (Marcu XIV, 13), care-i va conduce într'un foisor gata pregătit pentru festivitate (Marcu XIV, 15, Luca XXII, 12). Acolo, cei doi Ucenici vor face ultimele pregătiri în vederea mesei, conformându-se întru totul instrucțiunilor primite dela Domnul și păstrând cu strictețe secretul acelui loc, ca să asigure liniștea Cinei și să preîntâmpine întreruperea ei de către cei ce voiau să-L prindă. Casa aparținea, după o veche tradiție, Mariei, mama autorului Evangheliei a doua, iar tânărul cu urciorul, care aștepta pe cei doi Ucenici la poarta dinspre Răsărit a Ierusalimului, pare a fi chiar Sf. Ioan-Marcu (F. Ap. XII, 12; XV, 37). Era o casă înstărită și încăpătoare, putând adăposti un număr mai însemnat de persoane. Având deasupra, la etaj, un salon sau un foisor special, destinat anumitor reuniuni solemne. În mod obișnuit, grijile economice și cumpărăturile se încredințau lui Iuda; acum el nu trebuia să cunoască din vreme locul Cinei, ca să nu provoace arestarea prematură a Mântuitorului.

Dar în ce zi s'au petrecut acestea? După Evangheliile sinoptice (Matei XXVI, 17; Marcu XIV, 12; Luca XXII, 7), pregătirile pentru Cina cea de Taină și Cina însăși s'au petrecut în «prima zi a Azimilor». Bazându-se pe aceste cuvinte, comentatorii romano-catolici pretind că Mântuitorul a serbat, cu Ucenicii, un adevărat Paște iudaic, așa cum cereau prescripțiunile Legii mozaice și că, din această cauză, Sf. Euharistie s'a instituit nu cu pâine dospită, cum învață din vechime Biserica Ortodoxă, ci cu azimă. Adevărul nu este însă așa cum îl prezintă romano-catolicii, căci: Cina cea de Taină nu s'a prăznuit odată cu Paștile iudaice, ci cu douăzeci și patru de ore mai înainte, adică în seara zilei de Joi 13 Nisan, cum precizează Evanghelia a patra (Ioan XIII, 1 și urm.); Sf. Euharistie nu s'a instituit cu azimă, ci cu pâine dospită (ζωτος) cum arată Evangheliștii sinoptici (Matei XXVI, 26; Marcu XVI, 22, și Luca XXII, 19); Cina cea de Taină n'a fost un Paște iudaic, ci un Paște cu totul nou și deosebit, care desființează pe cel iudaic și-l înlocuiește cu Sf. Euharistie, jertfă și taină în același timp.

Intr'adevăr, toți Evangheliștii sunt de acord în a ne informa că Răstignirea Mântuitorului s'a făcut Vineri după amiază și mai înainte de sosirea Praznicului Paștilor iudaice, care aveau să înceapă numai după apusul soarelui. Ei arată că Domnul n'a fost răstignit chiar în ziua de Paști, căci

Simon Cirineanul este descris ca venind dela câmp, cu o povară în spate, soldații sunt arătați purtând arme, iar magazinele sunt încă deschise, putându-se face în grabă cumpărarea giulgiului și aromatorilor necesare înmormântării Domnului. Ei ne spun de asemenea că Iudeii n'au vrut să intre în pretoriu, unde Pontiu Pilat judeca pe Mântuitorul, ca să nu se spurce și să poată mânca după rânduiala Paștilor, și ne informează limpede că Cina cea de Taină s'a petrecut cu o seară înainte de Răstignire, adică Joi, 13 Nisan. După Legea mozaică, nici ziua de 13 Nisan, nici ziua de 14 Nisan nu erau zile de azime. Zilele de azime se începeau abia după apusul soarelui sau după trecerea zilei de 14 Nisan, când calendarul iudaic însemna începutul zilei de 15 Nisan și când se înjunghia, cu solemnitate deosebită, la templul cel mare din Ierusalim, mielul pascal destinat preoților și arhierilor. Se introdusese însă obiceiul ca orice aluat și orice pâine dospită să fie distruse și îndepărtate din case încă din primele ore ale dimineții de 14 Nisan și ca înjunghierea mieilor, aduși în mare număr de capii de familie pentru cina pascală, să se înceapă la templu încă din zorii aceleiași zile de ajun. Din această cauză, 14 Nisan — ajunul Paștilor — a devenit, în vocabularul curent al Iudeilor, «prima zi a Azimelor» și «ziua când trebuiau să înjunghie mielul de Paște». Ori, această zi se începuse, în anul Răstignirii Domnului, încă din seara zilei de Joi, 13 Nisan și la aceasta din urmă se referă Evangheliștii sinoptici, când ne vorbesc despre data pregătirilor pentru Cina cea de Taină și despre data Cinei însăși. Intre Evangheliști, nu există așa dar nicio nepotrivire reală cu privire la data Răstignirii și la data instituirii Sfintei Euharistii. De aceea adevărul este de partea Bisericii Ortodoxe, care a păstrat cu sfințenie tradiția săvârșirii tainei Sf. Euharistii cu pâine dospită.

Cina cea de Taină este istorisită în cuvinte asemănătoare de către Evangheliștii sinoptici (Matei XXVI, 20-30; Marcu XIV, 17-26 și Luca XXII, 14-38) și ocupă un loc însemnat și în Evanghelia după Sf. Ioan (XIII, 1-XVIII, 1). Mântuitorul vine cu Ucenicii Săi, din Betania în Ierusalim. Acum, Iuda se află din nou lângă Domnul, ca și cum nimic deosebit nu s'ar fi petrecut. El își ascunde gândul trădării și pândește momentul prielnic pentru traducerea lui nelegiuită în faptă.

Cina cea de Taină se începe seara. Ea are un caracter cu totul deosebit. Este cea mai solemnă masă luată de Iisus în timpul activității Sale pământești. Domnul știe că peste câteva ore se va despărți de Ucenici și de aceea o transformă într'un ultim prilej de dumnezeiască învățătură și comuniune. Toți sunt de față: Iisus în calitate de gazdă, iar cei doisprezece ca oaspeți. Sf. Evanghelist Ioan (XIII, 1-20) ne informează că Domnul, înainte de a se așeza la masă, oferă Ucenicilor un semn de suprema smerenie, servire și dragoste, spălându-le picioarele. Sf. Luca (XXII, 24-30) ne spune la rândul său, că Ucenicii au înrăstărit și acum pe Domnul, provocând o nouă discuție despre întâietate, cu prilejul ocupării locurilor la masă, și făcându-L să repete învățătura despre adevărata demnitate în împărăția lui Dumnezeu.

Spălarea picioarelor (Ioan XIII, 1-20) însoțește așezarea la masă și încheie, ca o lecție, discuția pentru întâietate amintită de Sf. Luca (XII, 24-30). Scena este prezentată de Sf. Ioan ca un semn de desăvârșită iubire din partea Mântuitorului pentru Ucenicii Săi: «Iar mai înainte de

sărbătoarea Paștelui, știind Iisus că I-a venit ceasul ca să se mute din lumea aceasta la Tatăl, a arătat că iubind pe ai Săi, care erau din lume, până în sfârșit i-a iubit; și făcându-se cină — când diavolul pusesese acum în inima lui Iuda al lui Simon Iscariotul gândul ca să-L vândă — știind Iisus că toate I-a dat Tatăl în mâini și că dela Dumnezeu a ieșit și la Dumnezeu merge, s'a sculat dela Cină și și-a pus veșmintele și luând un ștergar s'a încins. După aceea a turnat apă în lighean și a început să spele picioarele Ucenicilor Săi și să le ștergă cu ștergarul cu care era încins» (XIII, 1-5).

Spălarea picioarelor făcea parte din ceremonialul ospitalității iudaice și orientale. Ea era cerută și de o elementară regulă igienică, deoarece comensii se așezau la masă într-o intimitate pe care noi n'o cunoaștem și nu era plăcut să ai în apropiere un vecin cu picioarele prăfuite, cu părul îmbăcsit de transpirație și cu mâinile nespălate. Din această cauză, când masa avea un caracter mai intim și mai solemn și când era mai prelungită, invitații își spălau nu numai mâinile, cum cerea Legea mozaică, ci și picioarele și capul.

De obicei, serviciul spălării picioarelor îl îndeplinea un servitor, ori o slujnică. Dar, dacă nu voia, niciun Israelitean nu putea fi obligat să-l îndeplinească, chiar de era sclav, spălarea picioarelor fiind socotită ca un serviciu prea umilitor pentru un fiu al lui Avraam. Iisus, deși gazdă, învățător și stăpân față de Ucenici, nu se sfieste să-l facă El însuși. Și El îl face cu solemnitate și dragoste, conștient de demnitatea Sa de Fiu al lui Dumnezeu, de Mesia și de om desăvârșit. Cu câteva clipe mai înainte, El spusese Ucenicilor: «**Împărații păgânilor domnesc peste ei și cei ce-i stăpânesc se chiamă binefăcători; dar între voi să nu fie așa, ci cel mai mare dintre voi să fie ca cel mai mic și căpetenia ca acel ce ne slujește. Căci cine este mai mare: cel ce șade, sau cel ce slujește? Iar Eu sunt în mijlocul vostru ca cel ce slujește**» (Luca XXII, 25-27).

Spălarea picioarelor este așa dar, exemplu personal de slujire, de iubire și de smerenie, iar tâlcul ei grăește mai mult decât cuvintele înseși. De aceea Sf. Ioan Evanghelistul notează cu duioșie toate amănuntele acestei admirabile scene, în care Apostolii văd pe Domnul ridicându-se dela masă, înainte de aducerea bucatelor, scotându-și haina, luând un ștergar și încingându-se cu el, turnând apă în lighean și aplecându-se cu nețărmurită iubire de oameni la picioarele fiecărui Ucenic, spălându-le cu propriile Sale mâini și ștergându-le cu șervetul cu care era încins. Și Sf. Ioan nu poate uita, în această descriere, că Iuda Iscarioteanul, căruia Domnul îi arată aceeași dragoste, nutrea gândul diabolic al trădării și că, pentru acesta, spălarea picioarelor trebuia să însemne mai mult decât pentru oricare Apostol.

Dar Iuda nu schitează niciun gest și nu rostește niciun cuvânt când vede pe Fiul lui Dumnezeu luând chip de rob (Fil. II, 7), slujind, în loc să I se slujească (Matei XX, 28) și umilindu-se la picioarele tuturor (Marcu IX, 35). Sf. Ioan Gură de Aur crede că el este cel dintâi Ucenic, căruia Domnul îi spală picioarele și că, cu acest prilej, stau din nou față în față îndemnul la pocăință și iubire, cu împietrirea inimii și ura. Pentru Iuda, gestul Mântuitorului constituie, așa dar, o nouă încercare de a-l aduce la

sentimente mai bune și a-l smulge din ghiarele diavolului. Dacă Iuda ar fi înțeles și iubit pe Domnul măcar în clipa când L-a văzut stând în genunchi în fața sa și spălându-i picioarele, fiorul sfânt al apropierii de Dumnezeu i-ar fi topit în lacrimi de pocăință toată rătăcirea sufletească și l-ar fi salvat dela pieirea cea veșnică.

În contrast cu atitudinea lui Iuda, care-și ascunde gândul, este reacțiunea altui Ucenic față de gestul Mântuitorului: «Deci a venit la Simon Petru și acela l-a zis: Doamne, au Tu vrei să-mi speli picioarele? Răspuns-a Iisus și i-a zis: Ceea ce fac Eu, tu nu știi acum, iar după aceasta vei pricepe. Zis-a Petru Lui: În veac nu-mi vei spăla picioarele. Răspuns-a Iisus lui: De nu te spăl, n'ai parte cu Mine. Zis-a Simon Petru Lui: Doamne, spală-mi nu numai picioarele, ci și mâinile și capul. Zis-a Iisus lui: Cel ce s'a scaldat, n'are trebuință decât picioarele să i se spele, căci este curat tot. Și voi sunteți curați, dar nu toți; căci știa pe cel ce avea să-L vândă. De aceea a zis: Nu toți sunteți curați» (Ioan XIII, 6-11). Impotrivirea lui Petru este pripită și necugetată. Ea arată că «verhovnicul» Apostolilor n'a înțeles tâlcul spălării picioarelor și n'a simțit întristarea de pe chipul Mântuitorului în timp ce Ucenicii se certau pentru întâietate. Intenția lui Petru nu-i rea în sine. Dar ea-l poate despărți de Domnul, dacă se traduce printr'un gest de nesupunere față de voia Lui cea dumnezeiască. De aceea Mântuitorul îi spune, mai întâi, că ceea ce nu înțelege acum, va pricepe mai târziu și apoi, când vede că încă refuză a i se spăla picioarele, îl amenință zicând: «de nu te spăl, n'ai parte cu Mine». Acum, Petru înțelege că fără ascultare desăvârșită, comuniunea cu Hristos este cu neputință. Iar ca să-și arate devotamentul integral față de Domnul, cere să i se spele nu numai picioarele, ci și mâinile, și capul.

În spălarea picioarelor, unii comentatori au văzut simbolul pocăinței, care curăță de păcate pe cei renăscuți prin baia Botezului. Acest simbolism nu-i arătat în Evanghelie. De aceea rămânem la semnificația pe care i-o dă chiar Mântuitorului, în cuvintele adresate Apostolilor: «Deci, după ce le-a spălat picioarele și și-a luat vestimintele, șezând iarăși le-a zis: Înțelegeți ce v'am făcut? Voi Mă numiți Învățător și Domn, și bine ziceți, căci sunt. Deci dacă Eu, Domnul și Învățătorul, v'am spălat picioarele, și voi datori sunteți să spălați picioarele unul altuia; căci pildă v'am dat, ca, precum v'am făcut Eu, și voi să faceți. Amin, amin grăesc vouă: Nu este sluga mai mare decât stăpânul său, nici solul mai mare decât cel care l-a trimis. Când știți acestea, fericiti sunteți de le veți și face. Nu de voi toți zic, căci știu pe cei ce i-am ales, ci ca să se împlinească Scriptura: «Cel ce mănâncă pâine cu Mine, a ridicat călcâiul asupra Mea». Vă spun aceasta acum mai înainte de a se săvârși, ca atunci când se va săvârși, să credeți că Eu sunt. Amin, amin grăesc vouă: Cel ce primește pe cel ce voiți trimite Eu, pe Mine Mă primește; iar cel ce Mă primește pe Mine, primește pe Cel ce Mă trimis pe Mine» (Ioan XIII, 12-20). Așa dar, spălarea picioarelor dela Cina cea de Taină este o pildă de dragoste și un îndemn dumnezeiesc la smerenie, servire și iubire de aproapele. Ea nu are numai valoarea unei curățiri legale, exterioare, ci simbolizează purificarea sufletelor. Totodată, ea este menită să realizeze între creștini atmosfera frățască și spiritul de jertfă care să ridice în demnitate firea omenească,

să topească vrăjmășiile și să înmulțească în lume dragostea de aproapele și binefacerea.

În multe părți, spălarea picioarelor face parte din ritualul slujbelor bisericești din sfânta și marea zi de Joi, în săptămâna Patimilor. În unele țări, dregătorii de altădată spălau atunci picioarele săracilor, iar ierarhii picioarele preoților, diaconilor și credincioșilor. Astăzi, acest obicei s'a mai păstrat numai în unele mănăstiri. În schimb, Eiscopul Romei, cuprins de duhul mândriei, cere creștinilor și clericilor pe care-i primește în audiență să-i sărute papucul...

Când lămurește sensul spălării picioarelor, Mântuitorul arată din nou că unul din Ucenici îl va vinde. În acest scop, El citează un verset din Psalmul XLI, 8, zicând: «**Cel ce mănâncă cu Mine, a ridicat călcâiul asupra Mea**» (Ioan XIII, 18). Prin aceasta, îndeamnă din nou pe Iuda la scrutarea conștiinței proprii și previne pe Ucenici ca să nu-și zdruncine credința într'Insul, când toate acestea se vor săvârși, deoarece El merge spre Patimi cu deplină știință și de bună voie.

Prezicerea trădării și demascarea trădătorului urmează, în Evanghelia a patra, îndată după tâlcuirea scenei spălării picioarelor. Domnul se află la masă, înconjurat de cei doisprezece Ucenici. El are în dreapta pe Sf. Ioan, iar în stânga fie pe Sf. Iacob, fie mai probabil pe Iuda Iscarioteanul. Părerea că Iuda se afla în imediata vecinătate a lui Iisus se întemeiază pe considerațiunea că el primea adesea dispozițiuni gospodărești dela Domnul, iar la Cină Domnul îi întinde direct o îmbucătură muiată în blid și-i adresează câteva cuvinte fără a fi auzit de ceilalți Ucenici.

Sf. Evanghelist Matei intră direct în miezul discuțiunilor și faptelor dela Cină, spunând: «**Iar făcându-se seară, s'a așezat Iisus la masă cu cei doisprezece Ucenici ai Săi. Și pe când mâncau ei, a zis: Adevăr grăesc vouă: Unul din voi Mă va vinde. Iar ei întristându-se foarte, au început a-L întreba fiecare: Nu cumva sunt eu, Doamne? Iar El răspunzând a zis: Cel ce a întins cu Mine mâna în blid, acela va să Mă vândă. Ci Fiul Omului va merge, precum este scris pentru El, dar vai aceluia prin care Fiul Omului se vinde. Atunci Iuda, cel ce L-a vândut pe El, a întrebat: Nu cumva sunt eu, Învățătorule? Zis-a lui: Tu ai zis!**» (Matei XXVI, 20-25; Marcu XIV, 17-21). Domnul prezisese de mult trădarea unuia dintre Ucenicii Săi și arătase că drumul Crucii constituie singura cale pentru împlinirea planului divin de mântuire a lumii. Acum, El arată din nou că trădarea nu era necesară și face o ultimă încercare pentru convertirea lui Iuda. Nu vrea să-l dea pe față cu glas tare, ca să nu-l umilească în fața celorlalți Ucenici și să nu-i facă anevoioasă mărturisirea păcatului. Îl demască deci în chip indirect, preferând să întristeze pe ceilalți unsprezece. Totodată îi atrage atenția asupra înfricoșatei osânde ce-l așteaptă. Având conștiința curată, toți Ucenicii se întristează și se desvinovătesc rând pe rând. Îi imită și Iuda, cu cinism, dar nu fiindcă se credea nevinovat, ci pentrucă voia să nu se dea pe față. Iar Domnul îi răspunde în șoaptă, vădindu-i gândul și încercând să-i schimbe hotărîrea.

Sf. Evanghelist Ioan, completând pe sinoptici, ne spune că Mântuitorul — după ce a constatat că nici spălarea picioarelor, nici cele două aluzii la gândul trădării nu mișcă inima lui Iuda Iscarioteanul — «**s'a turburat cu duhul și a mărturisit și a zis: Amin, amin grăesc vouă, că unul din voi**

Mă va vinde. Deci se uitau Ucenicii unul la altul, nepricepând de cine vorbește. Și era culcat la sânul lui Iisus unul din Ucenicii Lui, pe care îl iubea Iisus. Deci a făcut semn acestuia Simon Petru și i-a zis: Spune, cine este cel de care vorbește? Și lăsându-se acela pe pieptul lui Iisus, i-a zis: Doamne, cine este? Răspuns-a Iisus: Acela este, căruia Eu întingând pâinea, i-o voi da. Și întingând pâinea, a luat și a dat lui Iuda al lui Simon Iscariotul. Și după pâine, atunci a intrat în el Satana. Deci i-a zis Iisus: Ceea ce ai să faci, fă mai degrabă. Și nimeni din cei ce ședea la masă n'au știut pentru ce i-a zis aceasta; că unii socoteau, de vreme ce Iuda avea punga, că îi zice Iisus: Cumpără cele ce ne trebuie pentru sărbătoare, sau să dea ceva săracilor. Deci, după ce a luat pâinea, a ieșit îndată; și era noapte» (Ioan XIII, 21-30; Matei XXVI, 21-24; Marcu XIV, 18-21 și Luca XXII, 21-23).

Niciun Apostol nu știa cine este trădătorul. De aceea, fiecare căuta să se desvinovățească, zicând rând pe rând: «Nu cumva sunt eu, Doamne?». Aceasta arată că Iuda nu făcuse niciun gest care să-l trădeze. Acuzarea care planează astfel asupra tuturor este grozavă, apăsătoare. Pentru limpezirea ei, Sf. Petru, care stătea mai departe de Domnul, roagă pe Sf. Ioan să întrebe pe Domnul. Ucenicii nu aud scurta convorbire dintre Domnul și Ioan și nu înțeleg sensul gestului de iubire și intimitate, pe care Domnul îl arată lui Iuda, când îi înmânează direct o bucată de pâine înmuiată în mâncare. La beduini și felahi, s'a păstrat până în zilele noastre obiceiul de a onora pe un oaspe înmânându-i direct o bucată de pâine sau de mâncare.

Gestul Mântuitorului față de Iuda, arătând iubire, cinstire și familiaritate, este deci încă o încercare de a-i deschide sufletul spre pocăință. Dacă Iuda și-ar fi revenit măcar cu acest prilej, el ar fi fost salvat. Dar el refuză și această licărire de grație divină. În loc de căință și remușcare, el se simte umilit și se turbură cu totul, căci nimic nu-i mai supărător pentru cei răi, decât să primească dovezi de iubire dela cei pe care-i urăsc pe nedrept. Iuda se simte înfrânt. De aceea, după spusele Evanghelistului Ioan, Satan intră definitiv într'insul. În loc de căință, el are deci și îndrăzneala să mai întrebe: «Nu cumva sunt eu, Invătătorule?», și să audă din gura lui Iisus răspunsul: «Tu ai zis», adică «este așa cum zici tu însuși» (Matei XXVI, 25). Domnul știe dinainte ce drum îl așteaptă și nu-l ocolește. De aceea spune trădătorului: «Ce vrei să faci, fă mai repede!». Și Iuda părăsește pentru totdeauna pe Domnul, trecând cu totul în tabăra adversarilor Săi, pierzând cu desăvârșire calea spre mântuire și afundându-se în bezna nopții și a osândeii celei veșnice.

Ceilalți Ucenici nu auziseră ultimele cuvinte adresate de Domnul lui Iuda Iscarioteanul în timpul acestei penibile discuții. Când îl văd ieșind, ei scotesc că-i trimis de Domnul să facă cumpărături pentru praznicul Paștilor, ori să împartă ajutoare săracilor, ca și în alte împrejurări similare. Ei nu-și dădeau seama că de acum Domnul îl lăsase definitiv în voia diavolului. Numai Ioan, care stătea rezemat la pieptul lui Iisus, aflase ce-i spusese Domnul și putuse informa în taină și pe Apostolul Petru, așezat ceva mai departe de Iisus (Ioan XIII, 18, 21-30). Când Iuda Iscarioteanul părăsește sala Cinei, Mântuitorul rămâne numai cu cei unsprezece Apostoli.

După plecarea lui Iuda, urmează instituirea Sfintei Euharistii și împărțirea Ucenicilor cu Trupul și Sângele Domnului. Nu subscriem, așa dar, părerea că Iuda a părăsit sala Cinei după Sfânta Cuminecătură, ce caută a se întemeia pe Sf. Luca, ci părerea că Sf. Euharistie urmează după această scenă, așa cum ne informează Sf. Matei și Sf. Marcu și cum ne sugerează Sf. Ioan, când plasează prezicerea trădării și demascarea trădătorului îndată după spălarea picioarelor și așezarea la masă. De altfel, ar fi fost prea grozavă lipsa de simțire a lui Iuda, dacă ar fi luat parte și la taina împărțirii cu Trupul și Sângele Domnului, al cărei realism îl scandalizase încă din Galileia (Ioan VI, 70-71), pentru ca îndată după aceea să meargă la sinedriști să ceară ostași ca să prindă pe Domnul. Că n'a comis și această înfricoșată rățăcire, nu-i de mirare — el era capabil de orice ticăloșie —, dar, pentru Sf. Euharistie Domnul anume a voit să rămână numai cu adevărații Săi Ucenici.

Sf. Ioan Gură de Aur, în omilia despre trădarea lui Iuda, demonstrează în chip neîndoios că Iuda s'ar fi putut salva, dacă ar fi voit. Iuda nu poate fi socotit, așa dar, ca un tip al predestinării absolute, cum s'a încercat. În repetate rânduri, Mântuitorul îl cheamă la pocăință și-i arată harul iertării și al iubirii divine. Dar Iuda refuză de bună voie orice chemare. Trădarea lui nici nu era necesară pentru arestarea Mântuitorului, căci aceasta fusese hotărâtă de căpeteniile Iudeilor mai înainte de intervenția lui spontană. Că trădarea a fost preștiută de Dumnezeu și prezisă de Prooroci și de Mântuitorul, e adevărat; dar preștiința nu-i echivalentă cu predestinația, iar omul rămâne toată viața stăpân pe voia sa și liber să dea ascultare fie poruncii lui Dumnezeu, fie ispitei diavolului. Iar Iuda urmează sugestia diavolului și se pierde în noaptea păcatului, părăsind iremediabil pe Domnul.

Instituirea Sfintei Euharistii constituie centrul Cinei celei de Taină. Ea este istorisită și de Evangheliștii sinoptici (Matei XXVI, 26-29; Marcu XIV, 22-25 și Luca XXII, 16-20), precum și de către Sf. Apostol Pavel (I Cor. XI, 23-25), formând dela început centrul cultului creștin (Sf. Justin, Apol. I, 66, 3). Relatarea ei lipsește în Evanghelia a patra, căci Sf. Ioan nu mai găsește necesar să repete, în scrierea sa, ceea ce se afla destul de clar și de comple în sinoptici și ceea ce se practica în chip uniform și constant în toate adunările de cult ale comunităților creștine dela sfârșitul veacului apostolic. De fapt. Sf. Ioan vorbește despre această Taină, când reprodușese, îndată după istorisirea minunii înmulțirii pâinilor, cuvântarea Mântuitorului despre «**pâinea vieții**», adică despre împărțirea credincioșilor cu însuși Trupul și Sângele Său (Ioan VI, 48 și urm.), așa încât și pentru acest motiv nu mai avea nevoie să revină asupra unui subiect atât de cunoscut. În completarea Evangheliștilor sinoptici, el notează așa dar doar faptul că Mântuitorul, rămas numai cu cei unsprezece Apostoli după plecarea trădătorului, respiră ușurat, ca după eliberarea de o povară apăsătoare și zice: «**Acum s'a proslăvit Fiul Omului și Dumnezeu s'a proslăvit în El. Dacă s'a proslăvit Dumnezeu în El, și Dumnezeu îl va proslăvi pe El în Sine și îndată îl va proslăvi**» (Ioan XIII, 31-32). Prin aceste cuvinte, Mântuitorul face aluzie la moartea Sa pe Cruce, la Înviere și la Înălțare și începe să pregătească pe Ucenici pentru clipa despărțirii.

Dacă Sf. Ioan Evanghelistul ar fi voit să istorisească instituirea Sf. Euharistii, de bună seamă că aici ar fi intercalat referatul său.

Instituirea Sf. Euharistii este descrisă aproape cu aceleași cuvinte și de către Evangheliștii sinoptici și de către Sf. Apostol Pavel: «**Deci mâncând ei, a luat Iisus pâinea și mulțumind a frânt și a dat Ucenicilor zicând: Luați, mâncați, acesta este Trupul Meu. Și luând paharul și mulțumind, le-a dat zicând: Beți dintru acesta toți, acesta este Sângele Meu, al Legii celei noi, care pentru voi se varsă, spre iertarea păcatelor**» (Matei XXVI, 26-28; Marcu XIV, 22-24; Luca XXII, 19-20; I Cor. XI, 23-25). Sf. Luca (XXII, 19) și Sf. Pavel (I Cor. XI, 24) ne informează că Domnul, îndată după cuvintele de instituire a Sfintei Euharistii, a adăugat: «**Aceasta s'o faceți spre pomenirea Mea**».

Concordanța dintre Evanghelistul Matei, martor direct la Cina cea de Taină și Apostolul Pavel, care a primit dogma euharistică chiar dela Iisus Hristos, printr'o revelație directă și personală — de pe o parte — și dintre Evangheliștii Marcu și Luca, ucenici direcți ai Apostolilor și martori ai tradiției și practicii Bisericii Primare — pe de altă parte —, are o deosebită însemnătate, căci ne arată că dogma euharistică n'a suferit niciun fel de evoluție în desvoltarea vieții creștine și că Biserica Ortodoxă a păstrat-o așa cum a primit-o dela însuși Intemeietorul ei, Domnul nostru Iisus Hristos. Cuvintele biblice despre instituirea Sf. Euharistii constituiesc prin urmare un document istoric original, înzestrat cu puterea unei mărturii directe, obiective și sincere despre origina și înțelesul acestei Sfinte Taine.

Aceste cuvinte ne arată că, la Cina cea de Taină, Domnul a prefăcut cu adevărat pâinea doșpită (ἄρτος) în însuși Trupul Său, iar vinul în însuși Sângele Său, rostind pentru fiecare o rugăciune specială. (εὐχαριστίας) și împărtășind apoi cu fiecare pe Ucenici. În noaptea când a fost prins — deci cu o zi înainte de Paștile iudaice — Domnul a instituit așa dar o adevărată sfântă și dumnezeiască Taină, oferind credincioșilor un nou și supranatural mijloc de comuniune cu El. Sf. Euharistie nu este deci numai o comemorare istorică, un simplu simbol sau un simplu rit, cum învață de obicei teologii protestanți, ci constituie cu adevărat o jertfă și o Taină. Ea înlocuiește jertfele Vechiului Testament, Pasha iudaică și tot cultul Legii Vechi și inaugurează cultul cel desăvârșit al religiei creștine. De aceea toate sfintele noastre slujbe s'au concentrat dela început în jurul Sfintei Liturghii, în cadrul căreia se săvârșește jertfa și Taina euharistică.

În istorisirea instituirii Sfintei Euharistii, se disting două momente diferite: momentul prefacerii și momentul împărtășirii. Momentul prefacerii coincide cu rugăciunea specială rostită de Domnul mai întâi asupra pâinii și apoi asupra vinului. Prefacerea elementelor euharistice este deci anterioară împărtășirii. Ea necesită o rugăciune anumită, epiclesa, pe care Biserica Ortodoxă o cunoaște din cele mai vechi timpuri și pe care liturghisitorul o rostește totdeauna asupra cinstitelor Daruri. După săvârșirea prefacerii, Domnul oferă Ucenicilor Săi nu pâine și vin, ci însuși Trupul și Sângele Său. Greșesc deci protestanții, care pun tot accentul numai pe momentul împărtășirii și greșesc și romano-catolicii, care socotesc că prefacerea elementelor euharistice nu s'a făcut de Domnul în clipa binecuvântării — care precede frângerea Trupului și distribuirea Sângelui Dom-

nului —, ci în momentul când Mântuitorul invită pe Ucenici să se împărtășească. Romano-catolicii greșesc de asemenea și când împărtășesc pe credincioșii lor laici numai cu Trupul Domnului, rezervând împărtășirea sub ambele forme doar membrilor ierarhiei bisericești. Nici Evangheliile sinoptice, nici cuvintele Sf. Apostol Pavel nu pot fi invocate în sprijinul unor astfel de neîntemeiate credințe și practici.

Marea cuvântare rostită de Domnul la Cina cea de Taină. Sf. Ioan Evanghelistul, completând pe sinoptici, ne informează că Mântuitorul, după instituirea Sfintei Euharistii și după împărtășirea celor unsprezece Ucenici cu Trupul și Sângele Său, a rostit o lungă și substanțială cuvântare, care cuprinde ultimele Sale sfaturi, făgăduințe și îndemnuri și care se încheie cu o rugăciune fierbinte pentru Sine, pentru Apostoli și pentru întreaga creștinătate (Ioan XIII, 31-XVII, 26). Această cuvântare reprezintă, în Evanghelia a patra, ceea ce reprezintă Predica de pe Munte în Evanghelia după Matei: rezumatul întregii învățături a Domnului nostru Iisus Hristos. Domnul se adresează, când o rostește, numai celor unsprezece Ucenici; cuvintele Sale depășesc însă acest cerc restrâns de ascultători, adresându-se întregii lumi creștine, dela Cincizecime până la sfârșitul veacurilor.

Substanța acestei dumnezeiești cuvântări e greu de rezumat. Trei idei centrale o străbat dela început până la sfârșit: a) Iisus Hristos, viața, lumina și iubirea cea desăvârșită și mai presus de fire, s'a întrupat pentru mântuirea lumii; b) Iisus Hristos se desparte acum de Biserica pe care a întemeiat-o în lume, dar n'o lasă singură, ci-i făgăduiește trimiterea Sfântului Duh-Mângâietorul; c) semnul caracteristic al Ucenicilor lui Hristos în lume este iubirea de aproapele, virtutea care sintetizează toată morală creștină. Cu toate acestea, cuvântarea rostită de Domnul la Cină e greu de sistematizat; ea are mai degrabă caracterul unei convorbiri, în care ideile și expresiile se repetă, ascultătorii intervin cu diferite întrebări, iar sentimentele de dragoste, intimitate și emoție stau mai presus de orice preocupare stilistică sau literară. De aceea, această parte din Evanghelia a patra trebuie citită și meditată într-una, spre a-i putea pătrunde înțelesul, spre a-i gusta farmecul inegalabil și spre a cunoaște sublimă iubire de oameni ce radiază din fiecare cuvânt al Domnului nostru Iisus Hristos.

De fapt, ceasul în care Iuda Iscarioteanul, părăsește sala Cinei marchează începutul propriu zis al Patimilor Domnului. De acum, clipa despărțiri trupesti de Ucenici este foarte apropiată. Din această cauză, cuvântarea Mântuitorului se începe cu sublinierea caracterului soteriologic al Morții, Invierii și Înălțării Sale (Ioan XIII, 31-32), cu anunțarea apropierei despărțirii de Ucenici și cu enunțarea celei mai de seamă dorințe ale Sale: «Fiilor, încă puțin sunt cu voi. Mă veți căuta și, precum am zis Iudeilor, că unde merg Eu, voi nu puteți veni, vă zic vouă acum. Poruncă nouă vă dau: Să vă iubiți unii pe alții! Precum v'am iubit Eu, așa să vă iubiți și voi unul pe altul! După aceasta vor cunoaște toți că sunteți Ucenicii Mei, de veți avea dragoste între voi» (Ioan XIII, 33-35). Aceste câteva cuvinte oglindesc, pe scurt, tot conținutul cuvântării. Totodată, ele servesc ca introducere pentru ideile următoare.

Micii Sale turme — cenaclul apostolic, care conține în germene toată Biserica —, Iisus Hristos îi încredințează, acum, la despărțire, supremul Său testament: **Porunca cea nouă a iubirii creștine**. Poruncă nouă, pentru trei motive mai de seamă: a) Ea stabilește relații noi între oameni; b) ea propune omenirii un ideal moral nou; c) ea constituie caracterul cel nou după care pot fi identificați creștinii între ceilalți oameni. Criteriul acestei iubiri este însăși măsura iubirii lui Iisus Hristos pentru noi oamenii; plinirea ei echivalează așa dar cu jertfa de sine pentru binele aproapelui. Dimpotrivă, lipsa acestei fundamentale virtuți evanghelice trădează lipsa unei convingeri creștine sincere, profunde și trainice, după cum prezența ei certifică în chip neîndoios adevărata credință și evlavie creștină, în mijlocul celorlalți oameni de pe pământ.

Remarcăm totodată că cuvântarea Mântuitorului începe, în Ioan XIII, 31, cu expresia «**Fiul Omului**». Această expresie are caracter mesianic. În sinoptici, ea este folosită de Mântuitorul mai ales când vorbește despre sfintele Sale Patimi. În Sf. Ioan, ea cuprinde, ori de câte ori e folosită, o aluzie la slava cuvenită Logosului întrupat, în schimbul consimțământului Său de a se coborî din cer pentru a se face om și de a primi Moartea pe Cruce pentru izbăvirea noastră. Și în sinoptici, și în Ioan, expresia «**Fiul Omului**» înfățișează însă mai mult umanitatea, decât dumnezeirea Mântuitorului. În pericopa de care ne ocupăm (Ioan XIII, 31-37, 26), vorbește deci mai mult omul în Dumnezeu, decât Dumnezeu în om. De aceea cuvântarea Mântuitorului este atât de intimă, de caldă și de duioasă și de aceea cuprinde ea atâtea expresii de umilință și atâtea mărturisiri de ascultare față de Tatăl.

Evanghelia a patra a arătat îndestul că Iisus Hristos este Dumnezeu adevărat, coexistând din veci în sânul Tatălui și participând cu El la crearea lumii văzute și nevăzute. Acum, Evanghelia ne arată, prin înseși cuvintele Mântuitorului, că Logosul, care n'a încetat niciodată a se bucura de slava Tatălui, va participa în curând la această slavă și cu firea Sa omenească, adică și ca om. Iisus Hristos este Dumnezeu adevărat, dar El a luat chip de om, primind asupra Sa firea omenească, cu toate infirmitățile ei, afară de păcat. El a fost unul ca noi, după firea omenească, dar în El s'a aflat a doua perscană a Sfintei Treimi. Prin Patimi, Moarte și Înviere, natura Sa umană se învâluie cu totul în slava dumnezeirii. De aceea, îndată ce Iuda merge să aducă ostași ca să-L aresteze și să-L conducă spre Golgota, Mântuitorul anunță pe Ucenici că prin Cruce se proslăvește Fiul Omului, primind adică slava pe care totdeauna Fiul lui Dumnezeu a avut-o la Tatăl (Ioan XIII, 31-32). Această idee este exprimată și mai clar în rugăciunea Mântuitorului dela sfârșitul cuvântării, unde citim: «**Părinte, a sosit ceasul. Proslăvește pe Fiul Tău, ca și Fiul Tău să Te proslăvească, precum I-ai dat stăpânire peste tot trupul, ca să dea viață veșnică la tot ce I-ai dat... Eu Te-am proslăvit pe Tine pe pământ; lucrul pe care Mi l-ai dat să-l fac, l-am săvârșit; și acum proslăvește-Mă Părinte, la Tine însuși, cu slava pe care am avut-o la Tine mai înainte de a fi lumea**» (Ioan XVII, 1-5).

Prezicerea lepădării lui Petru (Ioan XIII, 36-38). Apostolii înțeleg cu greu cuvântarea Mântuitorului. Nefiind încă Duhul Sfânt coborît asupra lor, ca să le descopere tot adevărul, ei nu sunt capabili să pătrundă

cu mintea profeția Mântuitorului despre Patimile care vor începe peste câteva ore și mai ales despre Învierea și Înălțarea Sa la cer. De aceea, când Domnul le spune: **«Fiilor, încă puțin sunt cu voi. Mă veți căuta și precum am zis Iudeliilor că unde merg Eu voi nu puteți veni, vă zic și vouă acum»** (Ioan XIII,33), Sf. Apostol Petru intervine întrebând: **«Doamne, unde mergi?»** (Ioan XIII, 36). a) Simon Petru credea poate că Iisus va merge cumva în afară de Palestina, cum făceau rabinii care plecau să convertească pe păgâni, ori că se va ascunde undeva, ca să nu fie prins de către cei ce-I voiau moartea. Domnul îi răspunde: **«Unde merg Eu, tu nu poți veni acum după Mine, dar mai pe urmă vei veni»** (Ioan XIII, 36) b) Acest răspuns umple de bucurie inima Sfântului Petru, deși mintea lui e încă departe de a-l înțelege cum se cuvine. Totuși, spre a-și arăta iubirea și devotamentul față de Domnul, zice: **«Doamne, pentru ce nu pot veni acum? Sufletul îmi voi pune pentru Tine»** (Ioan XIII, 37). Și Simon Petru s'a ținut de această făgăduință, dar nu «acum», cum promite laudându-se. ci abia după treizeci și șapte de ani și în Roma, când va fi răstignit, plin de umilință, cu capul în jos, ca să nu se asemene el cu Domnul. **«Acum»**, Simon Petru este mai aproape de lepădare decât de martiriu. De aceea Mântuitorul îi spune, privindu-l cu întristare: **«Sufletul îți vei pune pentru Mine? Amin, amin grăesc ție: Nu va cânta cocoșul până ce nu te vei lepăda de Mine de trei ori»** (Ioan XIII, 38). Cocoșii cântă pentru a treia oară înainte de aurora dimineții, deci după a treia straje din noapte.

Prezicerea lepădării lui Simon Petru este istorisită și de sinoptici. Sf. Ioan, de acord cu Sf. Luca, o plasează în sala Cinei; Sf. Matei și Sf. Marcu o plasează ceva mai târziu și anume în drum spre grădina Ghetsimani. Nepotrivirea nu-i greu de armonizat. Fericitul Augustin, urmat de majoritatea comentatorilor romano-catolici, cred că Mântuitorul a prezis de două sau chiar de trei ori lepădarea lui Petru. Alți comentatori, nu mai puțin numeroși, cred că Evangheliștii relatează unul și același fapt, rânduindu-l însă în contexte diferite, cum cere planul fiecăruia. Mai probabilă ni se pare opinia celor din urmă (Matei XXVI, 34-35; Marcu XIV, 30-31 și Luca XXII, 31-32).

După prezicerea lepădării lui Petru, enunțarea poruncii iubirii creștine și prevestirea Răstignirii (Ioan XIII, 31-38), o atmosferă de legitimă întristare și descurajare se abate peste sufletele celor unsprezece Apostoli. Pentru risipirea ei, Domnul rostește următoarea îmbărbătare: **«Să nu se turbure inima voastră! Credeți în Dumnezeu și în Mine credeți!»** (Ioan XIV, 1), și apoi face Apostolilor trei făgăduințe: a) că nu-i va părăsi pentru totdeauna; b) că nu-i va lăsa singuri până la reîntoarcerea Sa, ci le va trimite pe Duhul Sfânt Mângâietorul; c) că-i va pune în comuniune directă cu Dumnezeu-Tatăl, care le va împlini toate rugăciunile (Ioan XIV, 2-24). La sfârșitul acestui capitol, aceleași făgăduințe sunt repetate în ordine schimbată: Tatăl și Fiul vor rămâne cu Ucenicii; Duhul Sfânt va întări pe Ucenici și-i va ajuta să înțeleagă tot adevărul Evangheliei; Fiul merge la Tatăl pentru a purta grija de Ucenici.

a) În prima făgăduință, Mântuitorul spune: **«În casa Tatălui Meu multe locașuri sunt; iar de n'ar fi, v'aș fi spus. Mă duc să vă gătesc loc. Și de Mă voi duce și vă voi găti loc, iarăși voi veni și vă voi lua la Mine, ca unde sunt Eu să fiți și voi. Și unde merg Eu știți și calea o știți»**

(Ioan XIV, 2-4). Din aceste cuvinte, reies următoarele adevăruri dogmatice: În cer, locuința Tatălui, există loc pentru toți Ucenicii lui Hristos și locurile diferă după vrednicia fiecăruia; după Învierea din morți, Iisus Hristos se înalță la Tatăl și pregătește bună primire tuturor celor ce vor păstra credința într'însul și în Dumnezeu Tatăl; Domnul are să vină a doua oară, ca să conducă pe ucenici spre fericirea cerească; calea spre această fericire este cea arătată de Domnul în predica Sa mesianică.

Dar inima Ucenicilor, cuprinsă de întristare, încă-i ținută să nu înțeleagă dintr'odată cuvintele Domnului. De aceea Toma, unul din cei doisprezece, reia întrebarea pusă mai înainte de Simon Petru și zice: «Doamne, nu știm unde mergi, și cum putem să știm calea? (Ioan XIV, 5). Domnul îi răspunde: «Eu sunt calea, adevărul și viața. Nimeni nu vine la Tatăl, decât prin Mine. De M'ați fi cunoscut pe Mine, și pe Tatăl Meu L-ați fi cunoscut; și de acum îl cunoașteți și L-ați văzut» (Ioan XIV, 6-7). Acest răspuns sintetizează toată hristologia Evangheliei a patra: Iisus Hristos este calea pe care trebuie să mergem, adevărul în care trebuie să credem, viața în care trebuie să nădăjduim. În afară de Hristos, nimeni nu poate cunoaște sau dobândi pe Tatăl; prin Iisus Hristos, cunoaștem pe însuși Dumnezeu-Tatăl, dobândim viața cerească și ne împărtășim din fericirea cea veșnică. Iisus Hristos nu-i numai un model de urmat, ci este Învățătorul, Mijlocitorul și Izbăvitorul nostru. El ne arată calea spre Dumnezeu: chiar El este această cale; El ne descoperă adevărul: chiar El este acest adevăr; El ne făgăduiește viața cea veșnică; chiar El este această viață. Învingând păcatul, minciuna și moartea, El ne-a descoperit calea, adevărul și viața, adică virtutea, credința și sfințenia. În prologul Evangheliei sale, Sf. Ioan scrie: «În El era viața, și viața era lumina oamenilor» (Ioan I, 4); în prima sa epistolă, Sf. Ioan scrie: «Căci viața s'a arătat și am văzut-o și mărturisim și vă vestim viața de veci, care era la Tatăl și s'a arătat nouă. Ce am văzut și am auzit aceea vă vestim și vouă, ca și voi să aveți împărtășire cu noi, iar împărtășirea noastră este cu Tatăl și cu Fiul Său, Iisus Hristos» (I, 2-3); «Avem Mijlocitor către Tatăl pe Iisus Hristos cel drept; El este jertfa de ispășire pentru păcatele noastre» (II, 1, 2). Către Marta, sora lui Lazăr, Domnul spune: «Eu sunt învierea și viața. Cel ce crede în Mine, chiar de va muri, va trăi» (Ioan XI, 25), iar către Iudei spune: «Eu sunt ușa oilor... Prin Mine de va intra cineva se va mântui... Eu sunt păstorul cel bun... Oile Mele ascultă glasul Meu și Eu le cunosc și ele vin după Mine. Și le dau viață veșnică și nu vor pieri în veac și nimeni nu le va răpi din mâna Mea... Eu și Tatăl una suntem» (Ioan X, 7, 9, 11, 28, 30). Același lucru spune Domnul și acum, când amintește lui Toma că cel ce vede și cunoaște pe Fiul, cunoaște și vede pe Tatăl, cu care Fiul este de o ființă, egal și împreună veșnic.

Dar Apostolii sunt tot zăbavnici la minte. De aceea Apostolul Filip întrerupe iarăși pe Mântuitorul și-i zice: «Doamne, arată-ne nouă pe Tatăl și ne va ajunge» (Ioan XIV, 8). De această dată, Domnul se întristează și răspunde cu părintească mustrare: «Atâta vreme sunt cu voi și nu M'ai cunoscut, Filipe? Cel ce M'a văzut pe Mine a văzut pe Tatăl. Și cum zici tu: Arată-ne pe Tatăl? Nu crezi că Eu sunt în Tatăl și Tatăl este în Mine? Cuvintele pe care vi le spun nu le spun dela Mine, iar Tatăl care locuiește în Mine, Acela face lucrurile Lui. Credeți-Mă că Eu sunt în Tatăl și Tatăl

este în Mine; iar de nu, credeți-Mă pentru lucrurile acestea. Amin, amin grăesc vouă, cel ce crede în Mine va face și el lucrurile pe care le fac Eu și mai mari decât acestea va face, că Eu Mă duc la Tatăl Meu și ori ce veți cere în numele Meu, aceea voi face, ca să se proslăvească Tatăl în Fiul. De veți cere ceva în numele Meu, Eu voi face. De Mă închiți, păziți poruncile Mele» (Ioan XIV, 9-15). Aci, Mântuitorul descoperă un aspect al dogmei despre Sf. Treime. De sigur, cunoașterea raportului dintre persoanele Sf. Treimi face parte din domeniul credinței, depășind posibilitățile de informare de care dispunem cu ajutorul simțurilor și minții trupului. Dar cunoașterea prin credință are temeiuri sigure, fiindcă este luminată de revelația divină, supranaturală, și este confirmată de minunile săvârșite de Domnul nostru Iisus Hristos și de Ucenicii Săi. Dintr'un anumit punct de vedere, minunile săvârșite de Apostoli sunt chiar mai mari decât cele săvârșite de Domnul: predica Mântuitorului n'a depășit ținuturile Palestinei și n'a adus la credință decât un număr restrâns de oameni; propoveduirea Apostolilor, însă va răsună până la marginile pământului. Dar toate minunile aparțin lui Hristos, care lucrează prin Apostoli și prin urmașii lor. Săvârșirea lor depinde, așa dar, de tăria credinței în Dumnezeu, de iubirea nețărmurită față de Biserica lui Hristos și de îndeplinirea tuturor poruncilor cuprinse în Sfintele Evanghelii.

Tot, de prima făgăduință țin, în mare măsură, și cuvintele: «Nu vă voi lăsa orfani, ci voi veni la voi. Încă puțin și lumea nu Mă va mai vedea, iar voi Mă veți vedea, căci Eu trăiesc și voi veți trăi» (Ioan XIV, 18-19), precum și cuvintele: «Ați auzit că v'am zis: Mă duc și iar voi veni la voi. De M'ați iubi, v'ați fi bucurat că v'am zis: Mă duc la Tatăl, pentru că Tatăl Meu este mai mare decât Mine. Și acum v'am spus aceasta mai înainte de a se face, pentru ca atunci când se va face să credeți» (Ioan XIV, 28-29). Printr'insele, Mântuitorul anunță din nou pe Ucenici că, după ce-i va părăsi o vreme, se va înapoia din nou în mijlocul lor, pentru a nu-i lăsa niciodată singuri, orfani. Care va fi această reîntoarcere? Mulți comentatori se gândesc la venirea Sa cea de a doua, adică la Parusie. Dar atunci niciun Apostol nu va mai fi în viață, iar Domnul va veni ca să judece lumea. De aceea trebuie să ne gândim la o altfel de revenire a Mântuitorului în mijlocul Ucenicilor Săi și anume la cea inaugurată în dimineața învierii Sale din mormânt, când s'a arătat femeilor mironosite și Apostolilor și i-a incredințat că a biruit cu adevărat legăturile morții. De atunci, Mântuitorul este mereu prezent și dătător de viață în inimile credincioșilor, pe care îi sfințește prin harul Sf. Duh și-i conduce spre nemurire și fericire. Această prezență harică este refuzată lumii, adică celor necredincioși.

b) A doua făgăduință este cuprinsă în deosebi în cuvintele: «Și Eu voi ruga pe Tatăl și alt Mângâietor vă va da, ca să rămână cu voi în veac: Duhul adevărului, pe care lumea nu-L poate primi, pentru că nu-L vede, nici nu-L cunoaște; iar voi îl cunoașteți, căci cu voi este și în voi va fi» (Ioan XIV, 16-17), precum și în cuvintele: «Iar Mângâietorul, Duhul Sfânt, pe care-L va trimite Tatăl în numele Meu, Acela vă va învăța toate și vă va aduce aminte toate câte v'am spus» (Ioan XIV, 26). Așa dar, asistența acordată de Iisus Hristos Ucenicilor Lui nu v'a consta numai în ascultarea

rugăciunilor lor, ci și în trimiterea unui ἄλλος Παράκλητος, adică a unui alt apărător sau mângâietor, care să-i întărească în necazuri—pe Apostoli îi așteaptă mari greutăți în misiunea lor —, să le lumineze mintea pentru înțelegerea Evangheliei și să rămână cu ei deapaururi. Acesta este Sf. Duh, pe care-L primim prin Sf. Taine. El este a treia persoană a Sf. Treimi și Acela care conduce Biserica. Cu acest prilej, Mântuitorul revelează astfel toată dogma Sf. Treimi și asigură pe creștini, că vor avea comuniune atât cu Fiul lui Dumnezeu, cât și cu Dumnezeu-Tatăl și cu Dumnezeu-Duhul Sfânt.

c) A treia făgăduință, nu mai puțin însemnată, este arătată în versele următoare: **«In acea zi veți cunoaște că Eu sunt în Tatăl Meu și voi în Mine și Eu în voi. Cel ce are poruncile Mele și le păzește, acela este care Mă iubește: și cel ce Mă iubește pe Mine, va fi iubit de Tatăl Meu și îl voi iubi și Eu și Mă voi arăta lui. Zis-a Iuda Lui, nu Iscariotul: Doamne, ce s'a întâmplat că vrei să Te arăți nouă și nu lumii? Răspuns-a Iisus și i-a zis: De Mă iubește cineva, va păzi cuvântul Meu și Tatăl Meu îl va iubi și vom veni la el și locaș la el vom face. Cel ce nu Mă iubește, nu păzește cuvintele Mele, și cuvântul pe care îl auziți nu este al Meu, ci al Tatălui, care M'a trimis. Acestea vi le-am spus, fiind cu voi»** (Ioan XIV, 20-25). Această promisiune este excepțional de însemnată, arătând că Ucenicii lui Hristos stau în comuniune directă cu fiecare dintre persoanele Sf. Treimi și că cea dintâi condiție pentru a intra și a rămâne în comuniune cu Tatăl, cu Fiul și cu Duhul Sfânt este paza poruncilor lui Hristos.

După această întreită făgăduință, Mântuitorul spune: **«Pace vă las, pacea Mea vă dau. Nu precum dă lumea vă dau Eu. Să nu se turbure inima voastră, nici să nu se înspăimânte... Nu voi mai vorbi multe cu voi, căci vine stăpânitorul lumii acesteia și în Mine n'are nimic. Dar ca să cunoască lumea că iubesc pe Tatăl și precum Mi-a poruncit Tatăl așa fac. Sculați-vă să mergem de aici!»** (Ioan XIV, 27, 30-31). Sunt cuvinte finale, cuprinzând o binecuvântare și un îndemn. Domnul dăruiește Ucenicilor Săi pacea Sa proprie, adică, după spusele Fer. Augustin, «seninătatea gândului, liniștea sufletului, curăția inimii, legătura dragostei, comuniunea iubirii». E pacea interioară, durabilă, adevărată, care n'are nimic comun cu pacea exterioară pe care o promite lumea. Este pacea religioasă care ne dă încredere nesdruncinată în biruința binelui asupra răului, a adevărului asupra minciunii, a vieții asupra morții. Și zicând acestea, Mântuitorul anunță pe Ucenici că Iuda este de acum gata să vină, cu ostași și răufăcători înarmați, spre locul în care aveau să-L aresteze. De aceea El își întrerupe cuvântarea și se pregătește să meargă de bună voie spre grădina Ghetsimani, unde avea să fie căutat, nu după multă vreme, chiar în acea dramatică noapte.

Când Mântuitorul rostește cuvintele: **«Sculați-vă, să mergem de aici»** (Ioan XIV, 31), Ucenicii își părăsesc locurile din sala Cinei și trec cu El în foisorul alăturat, unde mai zăbovesc o vreme înainte de a porni împreună cu Dânsul spre grădina Ghetsimani.

Aci, Mântuitorul continuă să le vorbească. În cuvântarea rostită în sala Cinei, accentul căzuse pe necesitatea credinței pentru păstrarea co-

muniunii cu Hristos. Acum, accentul cade mai ales pe rolul iubirii creștine, cimentul care trebuie să întărească legătura creștinilor cu Hristos, în Biserica Lui cea sfântă. Trei idei principale străbat cuvântarea Mântuitorului din Ioan XV și XVI: comuniunea dintre Hristos și Ucenicii Săi, misiunea și rolul Sf. Duh în Biserică, și încercările care așteaptă pe credincioși în mijlocul lumii.

Comuniunea dintre Iisus Hristos și creștini (Ioan XV, 1-17) este descrisă de Mântuitorul în următoarea parabolă: «Eu sunt vița cea adevărată și Tatăl Meu este lucrătorul. Orice coardă care nu aduce roadă în Mine o taie, și pe cea care aduce roadă o curățește, ca mai multă roadă să aducă. Acum voi sunteți curați pentru cuvântul pe care vi l-am spus. Rămâneți în Mine și Eu în voi. Precum coarda nu poate aduce roadă de sine, de nu va rămâne în viță, așa nici voi, de nu veți rămâne în Mine. Eu sunt vița, voi coardele. Cel ce rămâne în Mine și Eu în el, acela aduce roadă multă, pentru că fără de Mine nu puteți face nimic. De nu rămâne cineva în Mine, se scoate afară ca o coardă și se usucă și o adună și în foc o aruncă și arde» (Ioan XIV, 1-6). Imaginea despre vie este luată din Vechiul Testament, unde ea simbolizează poporul ales (Ps. LXXIX, 8-13, Os. X, 1; Is. V, 1-5; Ier. II, 21; Ez. XV, 2; XIX, 10; Ezdra V, 23), dar Mântuitorul îi dă un înțeles aparte: Pe când Israelul plantat de Dumnezeu în pământul făgăduinței n'a adus niciun rod bine-plăcut înaintea Domnului, Biserica creștină, Trupul tainic al lui Hristos, este via cea adevărată, care aduce și înmulțește în lume roadele mântuirii. Vierul, via, vița, mlădițele și strugurii din parabolă simbolizează alegoric pe Dumnezeu-Tatăl, Biserica, Hristos, creștinii și faptele bune. Un scriitor creștin, într'una din frumoasele sale meditații asupra Evangheliei, rezumă înțelesul parabolei astfel: «Comuniunea noastră cu Iisus Hristos presupune mai întâi aceeași natură între El și noi, așa cum mlădițele viei sunt de același fel cu tulpina viței. Cuvintele lui Iisus presupun, în al doilea rând, o uniune atât de intimă între El și noi, încât să alcătuim un singur trup cu El, așa cum coardele și mlădițele alcătuiesc un singur trup cu tulpina viței. Ele presupun în al treilea rând o influență interioară a lui Iisus Hristos asupra noastră, ca și aceea a tulpinei asupra coardelor viței, care-și trag dintr'însa toată seva cu care se hrănesc».

Creștinul poate rămâne în legătură cu Hristos numai printr'o credință vie, activă, producătoare de mântuire, nu printr'o credință moartă, sterilă și nefolositoare. Legătura dobândită printr'o credință vie și activă se arată prin faptele cele bune și ne asigură viața cea veșnică. Credința neînsoțită de fapte bune este cu totul inutilă; ea face din noi mlădițe uscate, a căror destinație este osânda și moartea cea veșnică. Între creștini și Hristos este însă și o legătură mai apropiată, care angajează și trupul și sufletul nostru; aceasta este comuniunea euharistică, adică împărtășirea credincioșilor cu însuși Trupul și Sângele Domnului, la Sfânta Liturghie. Despre aceasta, Sf. Ioan Evanghelistul face amintire pe larg când relatează cuvântarea rostită de Mântuitorul după minunea înmulțirii pâinilor (Ioan VI, 26 și urm.). Aici adaugă încă un fel de comuniune cu Iisus Hristos: paza poruncilor lui Dumnezeu și iubirea de aproapele. În acest sens, Mântuitorul spune: «De veți rămâne în Mine și cuvintele Mele de vor rămâne în voi, cereți orice veți vrea și vi se va da. Prin aceasta s'a proslăvit Tatăl Meu,

ca să aduceți roadă multă și să vă faceți Ucenicii Mei. Precum M'a iubit pe Mine Tatăl, și Eu v'am iubit pe voi. Rămâneți în dragostea Mea. De veți păzi poruncile Mele, veți rămâne în dragostea Mea, precum am păzit Eu poruncile Tatălui Meu și rămân în dragostea Lui. Acestea vi le-am spus, ca bucuria Mea să rămână în voi și bucuria voastră să fie deplină. Aceasta este porunca Mea, ca să vă iubiți unul pe altul, precum v'am iubit Eu. Mai mare dragoste decât acesta, ca cineva să-și pună sufletul pentru prietenii săi, nimeni nu are. Voi sunteți prietenii Mei, de veți face câte vă poruncesc. De acum nu vă mai zic slugi, căci sluga nu știe ce face stăpânul ei, ci v'am numit prieteni, pentru că toate câte am auzit dela Tatăl Meu v'am arătat. Nu voi m'ați ales pe Mine, ci Eu v'am ales pe voi și v'am rânduit să mergeți și roadă să aduceți și roadă voastră va rămâne, ca orice veți cere dela Tatăl în numele Meu, să vă dea. Aceasta vă poruncesc, ca să vă iubiți unul pe altul» (Ioan XIV, 7-17).

Așa dar, două sunt condițiile și semnele comuniunii creștinului cu Trupul Tainic al lui Hristos: iubirea de Dumnezeu și de aproapele și paza tuturor cuvintelor Sfintei Evanghelii, care se arată în faptele cele bune. Două sunt și darurile cu care ne răsplătește Domnul pentru acestea: bucuria de a fi prietenii Lui și favoarea de a fi ascultați în toate cererile noastre cele către mântuire. Iar această prietenie întreține între noi și Iisus Hristos nu legături ca între stăpâni și slugi — cum erau cele dintre Israel și Iahve în Vechiul Testament —, și nici măcar ca între părinte și fii — cum sunt cele dintre oameni și Dumnezeu-Tatăl în creștinism —, ci relațiuni de dragoste și de intimitate reciprocă, cum sunt acelea dintre adevărații prieteni și frați. De aceea Mântuitorul și Sfinții Săi Apostoli ne spun că în comuniunea dragostei stă însăși plinirea Legii. Tatăl iubește pe Fiul, precum Fiul iubește pe Tatăl; Fiul iubește pe Ucenici, precum iubește pe Tatăl și precum îl iubește pe El Tatăl, iar Ucenicii iubesc pe Tatăl, precum iubesc pe Fiul, și se iubesc unii pe alții, precum iubesc pe Hristos și precum fiecare se iubește pe sine însuși. Numai astfel comuniunea noastră cu Dumnezeu cel în Treime este deplină, desăvârșită și nepieritoare. Iar această comuniune divină se realizează numai în Biserică, unde sălășluiesc toate darurile lui Dumnezeu pentru mântuirea lumii.

Încercările care așteaptă pe credincioși în mijlocul lumii (Ioan XV, 18-25, 27; XVI, 1-5 a). În Predica de pe Munte, pe care o relatează în deosebi Sf. Evangelist Matei (V-VII), Mântuitorul fericise pe toți cei ce vor suferi din pricina credinței creștine. În dese rânduri, în timpul predicii Sale, El prezisese Apostolilor Săi nenumărate și grele lupte și suferințe misionare. Acum, când se desparte de Ucenici și le grăește pentru ultima oară, El descrie din nou necazurile celor ce vor crede într'însul și vor urma învățătura Sa. Ucenicii să nu se aștepte, de pe urma propovăduirii Evangheliei, la iubirea, recunoștința sau aprobarea oamenilor, ci dimpotrivă: încreștinarea popoarelor va necesita, pentru dânsii, un lung drum de privațiuni, suferințe și necazuri. De aceea Domnul spune: «De vă urăște pe voi lumea, știți că pe Mine mai înainte de voi M'a urit. De ați fi din lume, lumea ar iubi ce este al său; dar pentru că nu sunteți din lume, ci Eu v'am ales din lume, pentru aceasta vă urăște lumea. Aduceți-vă aminte de cuvântul pe care vi l-am spus: Nu este sluga mai mare decât stăpânul său. De M'au prigonit pe Mine, și pe voi vă vor prigoni. De au păzit

cuvântul Meu, și pe al vostru îl vor păzi. Dar toate acestea le vor face vouă din pricina numelui Meu, pentrucă ei nu cunosc pe Cel ce M'a trimis. De n'ași fi venit și nu le-ași fi spus, păcat n'ar avea; dar acum n'au îndreptățire pentru păcatele lor. Cel ce Mă urăște pe Mine urăște și pe Tatăl Meu. De n'ași fi făcut între ei lucruri pe care nimeni altul nu le-a făcut, păcat n'ar avea; dar acum și M'au văzut și M'au urit și pe Mine și pe Tatăl Meu. (Dar s'a făcut) ca să se împlinească cuvântul scris în Legea lor, că «fără pricină M'au urit». ...Încă și voi mărturisiți, pentrucă dela început sunteți cu Mine» (Ioan XV, 18-25, 27).

Prezicerea acestor suferințe misionare nu surprinde pe Ucenici. Ei mai auziseră pe Domnul vorbind în felul acesta, încă din Galileia, curând după chemarea lor la apostolat (Matei X, 16-42 și par.). Niciodată nu gândiseră însă că atât de curând se vor despărți de Învățătorul lor și vor rămâne singuri. Acum, când vor trebui să înfrunte singuri vrăjmășia Iudeilor și a păgânilor, Domnul îi previne pentru ultima oară asupra suferințelor ce-i așteaptă și le spune: «Acestea vi le-am grăit, ca să nu vă smintiți. Vă vor scoate din sinagogi și va veni vremea, ca oricine vă va ucide, să i se pară că aduce slujbă lui Dumnezeu. Și acestea vă vor face, fiindcă n'au cunoscut nici pe Tatăl, nici pe Mine. Dar acestea vi le-am spus, ca, dacă va veni vremea, să vă aduceți aminte de ele, că vi le-am spus. Și nu v'am spus acestea dela început, pentrucă eram cu voi. Iar acum Mă duc la Cel ce M'a trimis» (Ioan XVI, 1-5 a). Aceste cuvinte sunt atât de clare, încât nu necesită nicio explicație suplimentară spre a fi înțelese de cei unsprezece Ucenici. Ele descriu profetic persecuțiile ce vor fi îndurate de creștini din partea imperiului roman și în deosebi pe cele suportate de Apostoli din partea Iudeilor.

Trimiterea și rolul Sf. Duh în Biserică (Ioan XV, 26; XVI, 7-15). Încă din primul an al activității Sale mesianice, când începe să se ocupe de pregătirea celor doisprezece Apostoli pentru misiunea lor viitoare, Domnul făgăduiește Ucenicilor Săi că vor fi asistați de Sf. Duh oridecâteori vor fi prigoniți din pricina numelui Său (Matei X, 19-20). În cuvântarea de despărțire pe care le-o adresează înainte de a-i lăsa singuri, de patru ori le promite că le va trimite un Mângâietor, care să-i întărească în necazuri și să-i desăvârșască opera. În prima făgăduință (Ioan XIV, 16-17), El le spune că acest Mângâietor, Duh al adevărului, va rămâne cu ei în veac; într'a doua (Ioan XIV, 26), El îi anunță că Duhul Sfânt îi va învăța toate și le va aduce aminte de toate cuvintele Sale. Acum, în a treia făgăduință, adaugă: «Iar când va veni Mângâietorul pe care îi voi trimite (πέμψω) vouă dela Tatăl, Duhul adevărului, carele dela Tatăl purcede (εκπορεύεται) acela va mărturisi pentru Mine» (Ioan XV, 26). În ultima făgăduință spune: «Ci adevărat vă spun: Mai de folos vă este să Mă duc, că de nu Mă voi duce Eu, Mângâietorul nu va veni la voi, iar de Mă voi duce îl voi trimite (πέμψω αὐτόν) la voi. Și venind acela va vădi lumea de păcat și de dreptate și de judecată; de păcat, pentrucă nu cred în Mine; de dreptate, pentrucă la Tatăl Meu Mă duc și nu Mă veți mai vedea; și de judecată, pentrucă Stăpânitorul lumii acesteia a fost judecat Încă multe am a vă spune, dar nu le puteți purta acum; iar când va veni Acela, Duhul adevărului, vă va călăuzi la tot adevărul, căci nu va vorbi dela Sine, ci câte va auzi va vorbi și cele viitoare vă va vesti. Toate

câte are Tatăl ale Mele sunt. De aceea am zis, că din al Meu va lua și vă va vesti» (Ioan XVI, 7-15).

Aceste cuvinte au o importanță covârșitoare pentru combaterea romano-catolicilor, care învață că Sf. Duh purcede și dela Tatăl și dela Fiul (Filioque). Mântuitorul arată precis că Sf. Duh, a treia persoană a Sf. Treimi, purcede din veșnicie numai din Tatăl, dar că în lume se trimite temporar de către Fiul. Între purcedere (ἐκπορεύειν) și trimitere (πέμπειν) deosebirea este, așa dar, și de mod și de timp, și trebuie păstrată cu strictețe în definirea dreptei credințe cu privire la Sf. Treime.

Prezența Sf. Duh în lume nu va fi de scurtă durată, cum a fost activitatea mesianică a Logosului întrupat, ci va ține până la sfârșitul veacurilor. De roadele ei se vor împărtăși mai întâi cei unsprezece Apostoli, plus Matias, cel ales în locul lui Iuda Iscarioteanul, și după aceea toți creștinii, prin Sf. Taine. Rolul Sf. Duh va fi să descopere Apostolilor tot adevărul și să conducă pe credincioși spre mântuire, conferindu-le harul divin, precum și să asigure triumful final al Bisericii lui Hristos în lume. În acest ultim și suprem scop, Sf. Duh va convinge pe credincioși de grozăvia păcatului pe care l-au săvârșit cei ce au ucis pe Domnul, va adevăra dreptatea cauzei lui Hristos, care s'a înălțat la cer și șade de-a dreapta Tatălui, întru slavă, și va vădi judecata de osândă atât împotriva lui Satan, a cărui stăpânire a surpat-o Mântuitorul, cât și împotriva celor ce săvârșesc faptele lui cele rele.

În opera de mântuire a lumii, colaborează așa dar și Tatăl, și Fiul, și Sf. Duh, fiecare cu rolul și la timpul Său: Tatăl promite și pregătește, Fiul începe și realizează, iar Sf. Duh continuă și desăvârșește mântuirea noastră, într-o deplină unitate de acțiune. De aceea Mântuitorul afirmă că Sf. Duh va slăvi pe Fiul, așa cum Fiul slăvește pe Tatăl și cum Tatăl se proslăvește prin Fiul.

După tristețea despărțirii, va urma bucuria reîntoarcerii lui Iisus Hristos Biruitorul (Ioan XVI, 5-6, 16-33). După ce descrie comuniunea lui Hristos cu Ucenicii și rolul Sf. Duh în opera soteriologică, Domnul revine la gândirea care domină toată cuvântarea: apropiata Sa despărțire de Apostoli și înapoierea Sa în mijlocul lor, după Înviere. Simon Petru (Ioan XIII, 36), Toma (Ioan XIV, 5) și Filip (Ioan XIV, 8) ceruseră Mântuitorului să le spună clar unde se va duce când se va despărți de lumea aceasta, iar El le răspunse că va merge la Tatăl Său (Ioan XIV, 28). După acest răspuns, Apostolii sunt lămuriiți, dar inima li se umple de întristare, căci n'ar fi voit să se despartă de Acela pe care îl iubeau. Ca să-i îmbărbăteze, Domnul iarăși le spune: «Iar acum Mă duc la Cel ce M'a trimis și nimeni din voi nu Mă mai întreabă: unde te duci? Dar pentru că v'am spus acestea, întristarea v'a umplut inima... Puțin și nu Mă veți mai vedea și iarăși puțin și Mă veți vedea, că la Tatăl Mă duc. Deci au zis unii din Ucenicii Lui întru sine: Ce va să zică aceasta ce ne spune: Puțin și nu Mă veți mai vedea, și iarăși puțin și Mă veți vedea și că la Tatăl Mă duc? Deci ziceau: Ce este aceasta ce zice: Puțin? Nu știm ce spune. Înțeles-a Iisus că voiau să întrebe și le-a zis: Despre aceasta vă întrebați între voi, că am zis: Puțin și nu Mă veți mai vedea și iarăși puțin și Mă veți vedea? Amin, amin grăesc vouă, că voi veți plânge și vă veți tângui, iar lumea se va bucura. Vă veți întrista, dar întristarea voastră în bucu-

rie se va schimba. Femeia, când naște, întristare are, căci i-a sosit ceasul ei; iar după ce naște copilul, nu-și mai aduce aminte de durere, pentru bucuria că s'a născut un om în lume. Deci și voi întristare aveți acum, dar iarăși vă voi vedea și se va bucura inima voastră și bucuria voastră nimeni nu o va lua dela voi. Și în acea zi nu Mă veți întreba nimic» (Ioan XVI, 5-6, 16-23).

Și într'adevăr, mare a fost bucuria Ucenicilor văzând pe Domnul biruitor asupra legăturilor morții, iar bucuria aceasta nimic nu le-a putut-omulge. Când Cel înviat a treia zi din mormânt li s'a arătat, niciunul dintre dânsii n'a mai cutezat a-L întreba ceva (XXI, 12), iar întristarea care-i cuprinsese când L-au văzut răstignit pe Cruce și pecetluit în groapă s'a prefăcut dintr'odată în bucurie fără seamăn. Din clipa aceasta, și relațiile dintre ei și Hristos s'au schimbat: «Amin, amin grăesc vouă: Ori ce veți cere dela Tatăl în numele Meu, vă va da. Până acum n'ați cerut nimic în numele Meu. Cereți și veți lua, ca bucuria voastră să fie deplină. Acestea vi le-am spus în pilde; dar va veni ceasul când nu vă voi mai vorbi în pilde, ci pe față vă voi vorbi de Tatăl. În acea zi veți cere în numele Meu și nu vă zic că voi ruga pe Tatăl pentru voi, că însuși Tatăl vă iubește, pentru că și voi M'ați iubit și ați crezut că dela Dumnezeu am ieșit. Ieșit-am dela Tatăl și am venit în lume. Acum iarăși las lumea și Mă duc la Tatăl. Zis-au Lui Ucenicii: Iată, acum lămurit grăești și nicio pildă nu spu. Acum știm că știi toate și nu-ți trebuie să Te întrebe cineva. De aceea credem că dela Dumnezeu ai ieșit. Răspuns-a lor Iisus: Acum credeți. Iată vine ceasul, și acum a sosit, ca să vă risipiți fiecare la ale sale și pe Mine să Mă lăsați singur; dar nu sunt singur, căci Tatăl Meu este cu Mine. Acestea v'am vorbit, ca în Mine să aveți pace. În lume necaz veți avea, dar îndrăzniți, Eu am biruit lumea!» (Ioan XVI, 23 b-33). Cu acest îndemn, cuvântarea Mântuitorului către Ucenici se încheie (Ioan XVII, 1 a).

Rugăciunea arhierască a Mântuitorului (Ioan XVII). În dese rânduri, Domnul nostru Iisus Hristos vorbea Sfinților Săi Apostoli despre necesitatea, condițiile pe foloasele rugăciunii către Dumnezeu. El le dăduse și un model de rugăciune: «Tatăl nostru», și le arătase adesea, cu propriul Său exemplu, cum trebuie să se roage Aceluia dela care ne vine tot binele trupesc și sufletească. În deșertul Iordanului, după Botez, înainte de alegerea celor doisprezece Apostoli, pe Muntele Tabor, în sala Cinei celei de Taină, în grădina Ghetsimani, ori pe Crucea de pe Golgota și în atâtea alte împrejurări din timpul activității sale mesianice, El se retrage în Sine și își îndreaptă inima către Părintele Cerească, întreținându-se cu El printr'o sublimă rugăciune de laudă, de cerere sau de mulțumire. Niciuna din rugăciunile păstrate dela El în Sfintele Evanghelii nu-i însă atât de fierbinte și de cuprinzătoare ca cea rostită în clipa când se desparte de Ucenici și merge spre Patimi. Sf. Ioan îi consacră 26 de versete în Evanghelia sa și-i acordă o importanță pe care niciun comentariu n'o poate sublinia îndeajuns. Dela Chytraeus (Kochaf, † 1600), ea poartă numele de **Rugăciunea sacerdotală a lui Iisus**; dar acest titlu nu-i o invenție modernă, deoarece încă din secolul al IV-lea Sf. Ciril al Alexandriei observase că în Ioan XVII, Mântuitorul vorbește și în calitate de preot și în calitate de jertfă și că El ni se arată aci ca Arhierul nostru la Dumnezeu-Tatăl.

Prin conținutul, scopul și caracterul ei, această rugăciune este infinit superioară celeia pe care Domnul ne-a lăsat-o pentru împlinirea trebuințelor noastre religioase obișnuite. Ea oglindește nu numai încrederea omului Iisus în Dumnezeu — încredere pe care mulți sfinți au avut-o și o pot avea —, ci și conștiința că Iisus Hristos este cu adevărat însuși Fiul lui Dumnezeu. În Ioan XVII, 1-26, Mântuitorul se roagă ca om, dar se roagă cum numai Fiul lui Dumnezeu Cel Intrupat o poate face: cu dragoste fierbinte pentru Apostoli, cu neajmurnită purtare de grijă pentru întreaga creștinătate, cu nesfârșită milostivire pentru tot neamul omenesc, cu îndrăzneală sfântă față de Părintele Său cel Cereșc. Din această cauză, cuvintele care încoronează și încheie ultima convorbire dintre Domnul și Apostoli sunt atât de simple ca formă și totodată atât de profunde ca înțeles, încât niciun creștin evlavios nu le mai poate uita farmecul citindu-le, și n'ciun suflet încălzit de dorul celor veșnice nu se mai satură meditând asupra lor. Mai mult decât oricare altă pagină din Sfintele Evanghelii, ele alcătuiesc așa dar testamentul suprem al inimii Mântuitorului și cel mai desăvârșit rezumat al învățăturii Sale. De aceea, cei ce voiesc să se facă preoți, sunt datori să facă din meditația lor zilnică hrana vocației lor sacerdotale.

Rugăciunea arhierască a fost rostită de Mântuitorul în momentul în care a ieșit cu Ucenicii din Ierusalim și s'a îndreptat spre Muntele Măslinilor, trecând valea Cedronului sau a Cedrilor (comp. Ioan XIV, 31 și XVIII, 1). Unii comentatori socotesc însă că atât această rugăciune cât și cuvântarea de despărțire de Ucenici, au fost rosite în întregime în sala Cinei, îndată după doxologia amintită de Sf. Matei (XXVI, 30) și de Sf. Marcu (XIV, 26). Lipsindu-ne o indicație precisă asupra acestei chestiuni, oricare din aceste opinii poate fi acceptată. Sf. Ioan ne informează că, după ultimele cuvinte adresate Ucenicilor, Mântuitorul «și-a ridicat ochii către cer» (Ioan XVII, 1 a), așa cum obișnuia oridecâteori se ruga lui Dumnezeu (Ioan XI, 41, Marcu VI, 41 și par.), și că în această poziție solemnă s'a pregătit suflătește pentru jertfa supremă.

Cuvintele rostite cu glas tare de Arhierarul Legii celei Noi, înainte de a se sacrifica pentru mântuirea noastră și în fața acelor pe care avea să-i investească, la Cincizecime, cu plinătatea puterii sacerdotale, alcătuiesc o singură rugăciune. Dar ele pot fi împărțite, în scop didactic, în trei părți principale: a) Rugăciunea lui Iisus Hristos pentru Sine ca om (Ioan XVII, 1-5); b) Rugăciunea lui Iisus pentru Sfinții Săi Apostoli (Ioan XVII, 6-19) și c) Rugăciunea lui Iisus Hristos pentru Biserica Sa (Ioan XVII, 20-26).

a) Rugăciunea lui Iisus Hristos pentru Sine ca om (Ioan XVII, 1 b-5). este următoarea: «Părinte, a sosit ceasul. Proslăvește pe Fiul Tău, ca și Fiul Tău să Te proslăvească, precum I-ai dat stăpânire peste tot trupul, ca să dea viață veșnică la tot ce I-ai dat. Și aceasta este viața veșnică: Să Te cunoască pe Tine, Unicul Dumnezeu adevărat și pe Cel pe care L-ai trimis, pe Iisus Hristos. Eu Te-am proslăvit pe Tine pe pământ, lucrul pe care Mi l-ai dat să-l fac, l-am săvârșit; și acum proslăvește-mă, Părinte, la Tine însuși, cu slava pe care am avut-o la Tine mai înainte de a fi lumea». Iisus Hristos, Logosul Intrupat, știe că misiunea Sa pământească este acum aproape de sfârșit. Doar câteva clipe îl mai despart de momentul

arestării, după care va fi judecat de cei răi, răstignit pe Cruce și pus în mormânt. Dar El merge spre Patimi nu ca un învins, ci ca un biruitor: de bună voie, stăpân pe sine, conștient de însemnătatea jertfei Sale pentru mântuirea lumii și sigur de puterea Sa dumnezeiască asupra legăturilor morții, diavolului și iadului. Cât a petrecut pe pământ, El a descoperit oamenilor pe Dumnezeu-Tatăl și I-a proslăvit numele, întemeind religia cea adevărată, singura capabilă să ne ofere cu adevărat viața cea veșnică. În tot acest timp, El a renunțat de bună voie la prerogativele externe ale slavei Sale dumnezeiești, primind a se întrupa din pânțele Fecioarei Maria, luând asupra Sa toate neajunsurile firii omenești — cu excepția păcatului —, și făcându-se ascultător până la moartea pe Cruce (Fil. II, 5-11). Acum, El cere Tatălui să fie tratat ca Fiul al lui Dumnezeu, adică să reintre în slava pe care a avut-o la El mai înainte de facerea lumii. El nu cere să i se restituie slava intrinsecă firii Sale divine, căci aceasta nu i-a lipsit nici după Întrupare, ci voește ca, drept răsplată pentru sfințenia Sa morală ca om, de cinstea convenită dumnezeirii Sale celei deapaururi să se împărtășească și firea Sa omenească, adică întreaga persoană a Logosului Întrupat. Iar această cerere va fi împlinită de Dumnezeu-Tatăl când va învia pe Iisus Hristos din morți și-L va înălța la ceruri, ca să-L facă Domn tuturor celor din cer și de pe pământ, văzutele și nevăzutele. Atunci se va împlini cuvântul grăit de Mântuitorul în fața sinedriului: «De acum veți vedea pe Fiul Omului șezând de-a dreapta puterii și venind pe norii cerului» (Matei XXVI, 64), precum și cuvântul de încheiere scris de Sf. Marcu în Evanghelia sa: «Deci Domnul, după ce a vorbit cu ei, s'a înălțat la cer și a șezut de-a dreapta lui Dumnezeu» (Marcu XVI, 19; comp. Fap. Apost. II, 33; V, 31; VI, 55; Rom. VIII, 34; I Cor. XV, 23-28; Col. III, 1; Evrei I, 3; II, 8; I Petru III, 22, etc.).

b) Rugăciunea lui Iisus Hristos pentru Sfinții Săi Apostoli și Ucenici (Ioan XVII, 6-19) are următorul conținut: «Arătat-am numele Tău oamenilor pe care Mi i-ai dat din lume. Ai Tăi erau și Mie Mi i-ai dat și cuvântul Tău au păzit. Acum au cunoscut că toate câte Mi-ai dat, dela Tine sunt; pentru că cuvintele ce Mi-ai dat le-am dat lor, și ei le-au primit și au cunoscut cu adevărat că dela Tine am ieșit și au crezut că Tu M'ai trimis. Eu pentru aceștia Mă rog, nu pentru lume Mă rog, ci pentru cei pe care Mi i-ai dat, că ai Tăi sunt și ale Mele toate ale Tale sunt și ale Tale ale Mele și M'am proslăvit în ei. Părinte Sfinte, păzește-i în numele Tău pe cei pe care Mi i-ai dat, ca să fie una, ca și noi. Când eram cu ei în lume, Eu îi păzeam în numele Tău. Pe care Mi i-ai dat i-am păzit și nimeni din ei n'a pierit, decât fiul pierzării, ca să împlinească Scriptura; iar acum vin la Tine și aceștia rostesc în lume, ca să fie bucuria Mea deplină în ei. Eu le-am dat cuvântul Tău și lumea i-a urit, pentru că ei nu sunt din lume, precum nu sunt Eu din lume. Nu mă rog să-i iei din lume, ci ca să-i păzești de cel viclean. Ei nu sunt din lume, precum nici Eu nu sunt din lume. Sfințește-i în adevărul Tău, căci cuvântul Tău este adevărul. Precum M'ai trimis pe Mine în lume, și Eu i-am trimis pe ei în lume; și pentru ei Mă sfințesc pe Mine însumi, ca și ei să fie sfințiți în adevăr».

Timp de trei ani și jumătate, Domnul nostru Iisus Hristos a străbătut în lung și în lat localitățile mai de seamă din ținuturile Palestinei, propovăduind Evanghelia Impărăției Cerurilor și vestind oamenilor pe Dum-

nezeu-Tatăl și voia Sa cea sfântă. Deși a fost trimis pentru mântuirea tuturor, predica Sa n'a câștigat însă decât un număr restrâns de oameni. Între aceștia, grupul celor doisprezece — respectiv unsprezece — Apostoli ocupă un loc de frunte. Pe aceștia, harul divin i-a despărțit de restul lumii și i-a alipit cu totul de Mântuitorul, Care i-a înconjurat cu toată dragostea Sa și i-a pregătit în chip special pentru continuarea operei Sale mesianice. Aceștia, și mai ales aceștia, au primit cu credință cuvântul lui Dumnezeu, păstrându-l cu sfințenie în inimile lor și modelându-și viața după învățătura și pilda lui Hristos, Logosul Intrupat. Aceștia, și în deosebi aceștia, cunosc acum și mărturisesc, plini de fiorul credinței, filiațiunea divină a lui Iisus Hristos și sunt vrednici să se bucure de predilecția lui Dumnezeu-Tatăl, ca o recompensă pentru încrederea, ascultarea și devotamentul lor față de Fiul Său cel iubit. Nimic deci mai firesc decât ca, după ce s'a rugat Tatălui pentru Sine ca om, Domnul să se roage și pentru Sfinții Săi Ucenici și Apostoli.

Motivele care determină pe Mântuitorul să se roage în chip cu totul special pentru cei unsprezece Apostoli, sunt în număr de cinci. a) Ei aparțin deopotrivă și Tatălui și Fiului (Ioan XVII, 8-10); b) prin credința și ascultarea lor, ei au slăvit înaintea oamenilor nu numai pe Dumnezeu-Fiul, ci și pe Dumnezeu-Tatăl, Care L-a trimis în lume (Ioan XVII, 6-7); c) de acum, ei rămân singuri în lume, ne mai având altă ocrotire decât Pronia Divină (Ioan XVII, 11-13); d) de acum, ei trebuie să înfrunte singuri toată nepăsarea, împotrivirea și răutatea lumii, din pricina credinței lor în cuvântul lui Dumnezeu (Ioan XVII, 14-15); e) de acum, ei sunt cei chemați să continue opera mesianică a Fiului lui Dumnezeu Celui Intrupat (Ioan XVII, 16-18). De aceea, ca încheiere, Mântuitorul spune: «**Și pentru ei Mă sfințesc pe Mine însumi, ca ei să fie sfințiți în adevăr:** καὶ ὅπῃς αὐτοὶ ἐγὼ ἀγιάζω ἑμαυτὸν, ἵνα ὡσιν καὶ αὐτοὶ ἁγιασμένοι ἐν ἀληθείᾳ» (Ioan XVII, 19).

Pentru înțelegerea acestei ultime cereri din rugăciunea Mântuitorului pentru Sfinții Săi Apostoli, trebuie să amintim aci că, în Sf. Scriptură, verbul «a sfinți» (ἀγιάζειν) înseamnă a despărți o persoană ori un obiect de contactul obișnuit cu mediul înconjurător și de orice folosință profană, pentru a le consacra cu totul numai lui Dumnezeu și cultului divin. Din Vechiul Testament aflăm că Domnul Dumnezeu își alege, dintre celelalte popoare, pe Israel, pe care-l sfințește și-l transformă în pepinieră a monoteismului și nădejdi mesianice; că El sfințește pe Moisi și-l delegează să scoată pe Evrei din Egipt; că El sfințește Sămbăta și o rezervă numai slujirii Sale; că El sfințește pe Prooroci, ca să facă d'într'înșii crâncinii voci Sale în sânul poporului ales; că Moisi sfințește pe Aaron și pe fiii lui, spre a-i destina preoției, precum și vasele și veșmintele liturgice, spre a le dedica trebuințelor cultului divin, și așa mai departe. Din Noul Testament aflăm, în același sens, că Mântuitorul își alege doisprezece Apostoli și-i consacră continuării operei Sale în lume, iar Apostolii, la rândul lor, deosebesc pe creștini de ceilalți oameni, le dau numele de «sfinți» și-i organizează într-o comunitate nouă numită Biserică (Ἐκκλησία, dela ἐκ = din și καλέω = chem, convoc).

Când se roagă ca cei unsprezece «să fie sfințiți în adevăr», Domnul nostru Iisus Hristos vrea așa dar ca Sfinții Apostoli să fie consacrați, ca și El însuși, propovăduitorii cuvântului adevărului celui dumnezeesc,

adică să fie investiți cu puterea deplină a sacerdoțiului Legii celei Noi, ca să poată continua opera de mântuire a lumii în Hristos, predicând Evanghelia, administrând Sfintele Taine și conducând pe credincioși spre viața cea veșnică. El vrea totodată ca Apostolii să fie păstrați în unitatea credinței, nădejzii și dragostei celei adevărate, adică în directă și indestructibilă comuniune cu Tatăl și cu Fiul în Duhul Sfânt. Iar dacă Mântuitorul și-a pecetluit opera prin Jertfa de pe Golgota, unde ni s'a arătat, mai mult decât oricând, ca Mielul lui Dumnezeu, care ridică păcatele lumii, El vrea acum ca și Sfinții Săi Apostoli să primească dela Dumnezeu-Tatăl nu numai puterea de a-I ține locul, în calitate de urmași legitimi în conducerea Bisericii, ci și harisma de a-L imita întru totul, până la jertfa de sine pentru răspândirea Evangheliei și triumful binelui în lume.

c) Rugăciunea lui Iisus Hristos pentru Biserica Sa (Ioan XVII, 20-26) are următorul cuprins: «Și nu numai pentru aceștia Mă rog, ci și pentru cei care vor crede în Mine, prin cuvântul lor, ca toți să fie una, precum Tu, Părinte, în Mine și Eu în Tine, așa și aceștia în Noi să fie una, ca să creadă lumea că Tu M'ai trimis. Și Eu slava pe care Mi-ai dat-o am dat-o lor, ca ei să fie una, precum Noi una suntem; Eu în ei și Tu în Mine, ca să fie desăvârșiți întru una și să cunoască lumea că Tu M'ai trimis și i-ai iubit, precum M'ai iubit pe Mine. Părinte, voiesc ca unde sunt Eu, să fie împreună cu Mine și aceia pe care Mi i-ai dat, ca să vadă slava Mea, pe care Mi-ai dat-o, pentru că M'ai iubit mai înainte de întemeierea lumii. Părinte Drept, lumea nu Te-a cunoscut, iar Eu Te-am cunoscut, și aceștia au cunoscut că Tu M'ai trimis; și le-am arătat numele Tău și-l voi arăta, ca dragostea cu care M'ai iubit să fie în ei și Eu în ei».

Unitatea Bisericii constituie, în fața lumii necreștine, cea dintâi dovadă a dumnezeirii misiunii lui Iisus Hristos și a superiorității Creștinismului față de celelalte religii. Pentru crearea și păstrarea acestei unități, Mântuitorul vrea ca toți credincioșii să alcătuiască o singură comunitate duhovnicească, după modelul indisolubilei legături dintre persoanele Sfintei Treimi. Ca Trup al lui Hristos, Biserica e o tainică prelungire a vieții și activității teandrice a Logosului întrupat. În sânul ei, slava dăruită de Dumnezeu-Tatăl lui Iisus Hristos se răsfrânge haric asupra fiecărui credincios, asemenea sevei care pornește din tulpina viței spre fiecare coardă și spre fiecare mlădiță.

Iisus Hristos a fost trimis de Tatăl cel Cereșc să răscumpere neamul omenesc din osânda păcatului și să întemeieze religia cea adevărată, în care să ne aflăm mântuirea, viața cea veșnică.

Când Iisus Hristos și-a îndeplinit misiunea, El a trimis pe Apostoli ca să-I continue opera, iar aceștia, la rândul lor, pe Episcopi, preoți și diaconi, așa încât, prin colaborarea tuturor, numărul credincioșilor s'a înmulțit neconținut. Înainte de a se înapoia la Tatăl, dela Care a venit, Iisus Hristos cuprinde așa dar în rugăciunea Sa, printr-o viziune de ansamblu asupra viitorului și pe deasupra celor unsprezece Apostoli, pe toți cei ce vor crede într'însul, prin cuvântul lor și cere lui Dumnezeu ca pe toți să-i păstreze în aceeași unitate de credință, de nădejde și de dragoste, pentru ca toți să fie vrednici de slava primită de El dela Tatăl și făgăduită celor ce vor trăi după învățătura Sa.

Sf. Ciril al Ierusalimului, în comentarul său asupra Evangheliei a patra, ne spune că în două feluri se fac părtași creștinii de slava lui Hristos: unindu-se cu El trupește și ca om, prin Sfânta Euharistie, și duhovnicește și ca Dumnezeu, prin lucrarea Sf. Duh din celelalte Taine (P. G. LXXIV, col. 564). Mântuitorul nu are însă în vedere, în rugăciunea Sa pentru credincioși, numai viața lor pământească, unde comuniunea cu Dumnezeu se realizează prin har, credință și fapte bune, ci și viața viitoare, unde ne așteaptă viziunea beatifică, adică desăvârșita cunoaștere a lui Dumnezeu și împărtășirea directă din izvorul venșicei fericiri. Mântuitorul voiește, așa dar, ca toți creștinii, printr'o justă răsplătire din partea dreptății divine, să fie împreună cu El în ceruri, pentru ca să vadă slava cea dumnezeiască și să se împărtășească deapururi din dragostea cu care Dumnezeu-Tatăl a iubit din vece pe Fiul Său cel Unul Născut.

«Și acestea zicând Iisus, a ieșit împreună cu Ucenicii Săi dincolo de pârâul Cedrilor, unde era o grădină, în care au intrat El și Ucenicii Lui» (Ioan XVIII, 1).

Cuvântarea rostită de Mântuitorul în sala Cinei celei de Taină, îndată după instituirea Sf. Euharistii și împărtășirea Apostolilor cu Trupul și Sângele Său, se află numai în Evanghelia a patra. În această cuvântare, Domnul prezice, cum s'a arătat, lepădarea lui Simon Petru și fuga celorlalți Ucenici, care chiar în noaptea aceea îl vor lăsa singur în mâinile păcătoșilor (Ioan XIII, 38; XVI, 32). După Sf. Matei (XXVI, 30-35) și după Sf. Marcu (XIV, 26-31), Domnul repetă aceste preziceri și în drum spre Muntele Măslinilor. Muntele Măslinilor se afla în partea de Răsărit și Miază-Noapte a Ierusalimului, la o distanță de cca. un km. de oraș. Aci petrecuse Domnul ultimele nopți. Locul preferat era grădina Ghetsimani, situată pe coasta apuseană a muntelui, deasupra văii Cedronului.

Până să străbată distanța dela Cină la locul unde știa că va fi arestat, Domnul discută cu Ucenicii. El prezice din nou lepădarea lui Simon Petru și anunță fuga celorlalți Apostoli. Toți îi făgăduesc devotament până la moarte, dar toți îl vor părăsi chiar în noaptea aceea. Cunoscând dinainte tot ce avea să se întâmple, Domnul îi anunță deci încă odată că va învia din morți și le dă întâlnire în Galileia, unde-L vor vedea înălțându-se cu slavă la Dumnezeu-Tatăl (Matei XXVI, 32; Marcu XIV, 28).

Rugăciunea Mântuitorului în Ghetsimani este descrisă numai în Evangheliile sinoptice (Matei XXVI, 36-45; Marcu XIV, 32-41 și Luca XXII, 39-46). Domnul ne arată, acum, mai ales, firea Sa omenească. El este cuprins de întristare. Ca om, El știe că numai prin rugăciune poate fi întărit sufletește. Poruncește deci Ucenicilor să privegheze și să se roage împreună cu El. Apoi ia cu Sine pe Petru, pe Iacob și pe Ioan și le destăinuiește tot zbuciumul care-l copleșește sufletul. Se depărtează după aceea și de ei, ca la o aruncătură de piatră, ca să rostească o întreită rugăciune.

În prima rugăciune, Domnul cade cu fața la pământ și spune: «Părintele Meu, de este cu putință, treacă dela Mine paharul acesta, dar nu precum voesc Eu, ci precum voiești Tu» (Matei XXVI, 39). El nu vrea să se abată dela drumul Crucii, pe care Tatăl l-a rânduit din veac pentru mântuirea lumii, dar se cutremură în fața morții pe care, neavând păcat, nici ca om nu trebuia s'o guste. «Și fiind în zbucium — notează Sf. Luca (XXII, 44) — mai cu stăruință se ruga și se făcuse sudoarea Lui ca pică-

turele de sânge ce pică pe pământ. Și I s'a arătat Inger din cer, întărindu-L». După aceasta, El s'a întors spre Ucenici și, găsindu-i dormind, s'a adresat lui Petru, zicându-le: «Așa, n'ați putut priveghea un singur ceas împreună cu Mine? Priveghiați și vă rugați, ca să nu intrați în ispită, căci duhul este osârduitor, iar trupul neputincios» (Matei XXVI, 40-41). După aceasta, Domnul s'a depărtat iarăși de Ucenici și s'a rugat a doua oară, zicând: «Părintele Meu, de nu este cu putință să treacă dela Mine paharul acesta, ca să nu-l beau, fie voia Ta!» (Matei XXVI, 42). Acum el se încredințează cu totul lui Dumnezeu-Tatăl și este gata să-I împlinească voia nu numai ca Fiul, ci și ca om desăvârșit. Apoi se întoarce din nou la Ucenici și aflându-i dormind, se retrage și se roagă pentru a treia oară, rostind aceleași cuvinte.

Iisus este acum liniștit sufletește, împăcat cu Sine însuși și deplin stăpân pe voia Sa omenească. Prin puterea rugăciunii, El biruise încă odată ispita celui rău, care-L încercase după Botez și care, atunci, se depărtase de El numai pentru o vreme (Luca IV, 13). El gata pentru Patimi. Sbuciumul firii Sale umane a încetat cu desăvârșire. El se supune de bună voie morții pe care n'o merita și merge senin spre chinuri și Răstignire. De aceea, când se înapoiază pentru ultima oară lângă Ucenici și-i găsește cuprinși de somn, nu-i mai mustră, ci-i lasă cu bunătațe să se odihnească o vreme, priveghind asupra lor ca un părinte înțeleghător și bun. Vremea este însă extrem de scurtă. Dinspre valea Cedronului, pe alea ce duce în Ghetsimani, cei nelegiuți vin spre Dânsul cu arme, lumini de torțe și făclii. Sosise ora ca Fiul Omului să se dea în mâinile păcătoșilor, spre a fi osândit la Moarte pe Cruce. De aceea, Domnul trezește pe Ucenici, spunându-le: «Sculați-vă, să mergem! Iată, s'a apropiat cel ce M'a vândut» (Marcu XIV, 42).

Arestarea lui Iisus este istorisită de către toți Evangheliștii (Matei XXVI, 47-56; Marcu XIV, 43-50; Luca XXII, 47-53; Ioan XVIII, 1-12). Ea se face în toiul nopții, în grădina Ghetsimani, și este condusă de Iuda Iscarioteanul. După ce părăsise sala Cinei, Iuda luase contact cu Caiafa, cu arhieriei, cu cărturarii și cu bătrânii poporului și stabiliseră arestarea Mântuitorului chiar în acea noapte. Aceștia i-au pus la dispoziție o parte din garda templului, care era alcătuită din leviți. Ei au obținut și o ceată de soldați romani din garnizoana locală, care staționa chiar în vecinătatea templului, în fortăreața Antonia și care sta sub comanda supremă a lui Pilat, procuratorul Iudeii, de curând sosit în Ierusalim. Cu ei se unesc servitorii sinedriștilor și pornesc spre Ghetsimani, purtând sulite, făclii și felinare. Nu lipseau, desigur, nici câțiva membri ai sinedriului, care aveau mandatul să încurajeze pe ostași și să asigure reușita planului.

Cei mai mulți, și în deosebi soldații romani, nu văzuseră niciodată pe Iisus. Ca să-L poată identifica, Iuda le dă concursul printr'un consemn: când se apropie de Domnul, vinel la El, îl sărută și-I spune cu glas tare: «Bucură-Te, învățătorule!» (Matei XXVI, 49). Trădarea este acum un fapt consumat și se arată în toată oribila ei ticăloșie. Dar Domnul încearcă din nou să smulgă pe Iuda din ghiarele pierzării și-l cheamă măcar acum, în ceasul din urmă, la pocăință, zicându-i cu părintească mustrare: «Prietene, pentru ce ai venit?» (Matei XXVI, 50, și: «Iuda, cu sărutare vinzi tu

pe Fiul Omului?» (Luca XXII, 48). Iar Sf. Evanghelist Ioan arată că Domnul, ca să-și arate Dumnezeuirea, săvârșește o minune: Face pe soldați să cadă cu fețele la pământ (XVIII, 4-6). El este deci stăpân pe destinul Său și, dacă ar voi, ar putea scăpa și acum din mâinile păcătoșilor (comp. Ioan VIII, 59; X, 39). Sosise însă vremea împlinirii misiunii Sale. De aceea se predă de bună voie, lăsând pe ostași să se apropie de El și să-L aresteze. Cel dintâi care se grăbește să-L lege este Malhus, sluga lui Caiafa. Indignat, Sf. Petru scoate sabia și-l lovește, tăindu-i o ureche. Iisus însă nu îngăduie Ucenicilor folosirea violenței. El vindecă urechea lui Malhus și spune lui Petru: «Intoarce sabia la locul ei, că toți cei ce scot sabia, de sabie vor pieri» (Matei XXVI, 52). Apoi Domnul spune lui Petru, în auzul tuturor: «Au ți se pare că n'aș putea ruga pe Tatăl Meu să-Mi trimită acum mai mult de douăsprezece legiuni de Ingeri? Dar cum se vor împlini Scripturile, că așa trebuie să fie?» (Matei XXVI, 52-53). Iar ostașilor și celor de față, după ce le poruncește cu autoritate să lase în pace pe Ucenici (Ioan XVIII, 8), le spune cu indignare: «Ca la un tâlhar ați ieșit cu săbii și cu sulite să Mă prindeți! În fiecare zi ședeam în templu și nu M'ați prins. Dar toate acestea s'au făcut ca să se plinească Scripturile Proorocilor. Atunci toți Ucenicii, lăsându-L, au fugit. Iar ei, prinzând pe Iisus, L-au dus la arhiereul Caiafa, unde erau adunați cărturarii și bătrânii» (Matei XXVI, 55-57). În felul acesta, Domnul însuși asigură libertatea Ucenicilor, care sunt lăsați să plece (comp. Ioan XVII, 12). El rămâne singur. Numai un tânăr îl urmează de aproape, ca să-l afle unde-L vor duce, dar ostașii îl pun pe fugă (Marcu XIV, 51-52). După o veche tradiție răsăriteană, acest tânăr este însuși Sf. Ioan Marcu, fiul Mariei din Ierusalim, în casa căreia se prăznuise Cina cea de Taină, adică acela care va deveni mai târziu ucenicul Sfântului Apostol Pavel, colaboratorul Sf. Petru și autorul Evangheliei a doua.

Procesul Mântuitorului este istorisit de către toți Evangheliștii și se împarte în două. El este la început religios, înaintea sinedrului iudaic (Matei XXVI, 57-XXVII, 1; Marcu XIV, 53-XV, 1; Luca XXII, 54-71; Ioan XVIII, 13-28) și după aceea politic, înaintea lui Pontiu Pilat și, în parte, înaintea lui Irod Antipa (Matei XXVII, 2-26; Marcu XV, 2-15; Luca XXIII, 1-25; Ioan XVIII, 28-XIX, 16).

Sf. Ioan ne informează că Domnul, după arestare, a fost condus mai întâi în casa lui Ana, socrul lui Caiafa, situată în apropiere de Muntele Măslinilor. Ana avea aci o casă rustică și o fermă în care creștea și vindea porumbei pentru jertfele oferite templului de oamenii mai nevoiași. El pierduse de cincisprezece ani scaunul de președinte al sinedrului iudaic, dar se bucura încă de o mare putere și influență. După îndepărtarea sa din postul de mare-preot al Iudeilor, reușise să transmită această funcțiune fiului său Eleazar (16-17) și apoi ginerelui său Caiafa (18-36). După Caiafa, care părăsește postul de mare-preot la câțiva ani dela răstignirea Mântuitorului (36), Ana izbuteste să impună numirea ca arhierei a încă patru dintre fiii săi: Ionathan (36), Teofil (37), Mathias (43) și Ana cel Tânăr (62). Caiafa locuia cu el, într'un apartament situat în același imobil. Aci se strânge în grabă sinedrul, pentru a scrie cea mai tristă pagină din istoria omenirii corupte de păcat.

Procesul religios se împarte în două: o parte sub președinția lui Ana, alta sub președinția lui Caiafa, ambele săvârșite în timpul nopții și urmate, la ziua, de o ședință pur formală, în care sinedriul votează condamnarea Mântuitorului la moarte și hotărăște modalitatea obținerii ratificării ei de către Pontiu Pilat. Sf. Matei, ca de altfel și ceilalți Evangheliști, ne dă o descriere sumară a acestui odios proces, când spune: «Iar mai-marii preoților și bătrânii și tot sinedriul căutau martori mincinoși împotriva lui Iisus, ca să-L omoare, și n'au aflat, deși veniseră mulți martori mincinoși. Iar mai pe urmă venind doi, au zis: Acesta (Iisus) a zis: Pot să dărâm templul lui Dumnezeu și în trei zile să-l zidesc. Și sculându-se marele preot a zis Lui: «Nu răspunzi nimic la cele ce mărturisesc aceștia împotriva Ta?». Iar Iisus tăcea. Și răspunzând marele preot, a zis Lui: Juru-Te pe Dumnezeu cel Viu, să ne spui de ești Tu Hristosul, Fiul lui Dumnezeu! Zis-a Iisus lui: Tu ai zis! Ci vă spun vouă, că de acum veți vedea pe Fiul Omului șezând de-a-dreapta puterii și venind pe norii cerului. Atunci marele preot și-a sfâșiat veșmintele, zicând: A hulit! Ce mai avem nevoie de alți martori? Iată, acum ați auzit hula Lui. Ce vi se pare? Iar ei răspunzând au zis: Vinovat este de moarte... Iar dacă s'a făcut ziua, sfat au făcut toți mai-marii preoților și bătrânii poporului asupra Lui, ca să-L omoare și, legându-L, L-au dat lui Pontiu Pilat, dregătorul». Domnul este deci condamnat ca Mesia și ca Fiul al lui Dumnezeu. Nepuținându-se întemeia pe depozitiile martorilor mincinoși aduși în ședință, sinedriul, după cum notează și Sf. Marcu și Sf. Luca, osândește pe Domnul pe baza propriei Sale mărturisiri: s'a numit pe Sine Dumnezeu. Legea interzicea însă osândirea cuiva la moarte, pe baza propriei sale mărturii și impunea categoric o procedură cu totul specială în judecarea proceselor capitale. În procesul religios al Mântuitorului, această procedură a fost călcată dela început până la sfârșit. Totul s'a făcut în grabă, din ură și cu răutate. În plus, Domnul a fost supus celei mai umilitoare batjocuri din partea servitorilor sinedriului, care-L scuipă în obraz, îl bat și «acoperindu-l fața, îl întreabă zicând: Ghicește, cine este cel ce Te-a lovit? Și multe altele ziceau, hulind împotriva Lui». O, nemăsurată umilință a Fiului Omului! O, adâncă rătăcire a celor vânduți păcatului și nedreptății!

Lepădarea lui Petru este relatată de toți Evangheliștii (Matei XXVI, 69-75; Marcu XIB, 66-72; Luca XXII, 54-62; Ioan XVIII, 15-18, 25-27). După arestarea Mântuitorului, Petru se strecurase în mulțime și venise până în curtea arhierelui, ca să urmărească desfășurarea procesului. Aci l-a introdus fie Ioan Evanghelistul, cum socotesc unii, fie Ioan-Marcu, cum cred alții, care cunoștea pe sluga lui Caiafa, dacă nu pe Caiafa însuși (Ioan XVIII, 16). Pe când Petru ședea afară în curte, «a venit la el o slujnică, zicând: Și tu erai cu Iisus Galileianul. Dar el s'a lepădat înaintea tuturor, zicând: Nu știu ce zici. Și ieșind el la poartă, l-a văzut alta și a zis celor de acolo: Și acesta era cu Iisus Nazarineanul. Și iarăși s'a lepădat el cu jurământ: Nu cunosc pe Omul Acesta. Iar după puțin, apropiindu-se cei ce stăteau în preajmă, au zis lui Petru: Cu adevărat și tu ești dintre ei, căci și graiul tău te vădește. Atunci el a început să se blesteme și să se jure: Nu cunosc pe Omul Acesta. Și îndată a cântat cocoșul. Și și-a adus aminte Petru de cuvântul lui Iisus, Care-i zisese: Mai înainte de a cânta cocoșul, de trei ori te vei lepăda de Mine. Și ieșind afară, a

plâns cu amar». Lepădarea lui Petru este deci gradată și lașă. El reneagă pe Domnul. Se leapădă de El cu jurământ. De acum, Petru nu mai este Apostol. Sf. Luca ne informează că, după cea de a treia lepădare, Domnul, pe când era dus dela Ana la Caiafa, s'a întors spre Petru și l-a privit, muștrându-l și amintindu-i de precizarea ce-i făcuse și de făgăduința lui. Iar când a auzit cocoșul, Petru s'a strecurat afară, s'a umplut de înfrigare și a plâns cu lacrimi de pocăință. La ziua, condamnarea Mântuitorului de către sinedriu era definitivă. El a fost deci trimis înaintea lui Pilat, pentru ratificarea sentinței și executarea ei.

Sinuciderea lui Iuda Iscarioteanul este intercalată de Sf. Matei (XXVIII, 3-10) între procesul religios și procesul politic la care a fost supus Domnul. Iuda asistă la judecarea Mântuitorului de către sinedriu. El se convinge curând că a vândut sânge nevinovat și constată dela început că toți judecătorii lui Iisus sunt oameni perversi până în măduva oaselor. Când vede că Iisus este trimis înaintea lui Pilat spre a fi ucis, conștiința lui se trezește d'ntrodată, sub loviturile celei mai necruțătoare remușcări. Iuda este însă incapabil de pocăință. Dacă, în această clipă hotărâtoare, el ar fi pornit spre Domnul, sufletul său era salvat. Dacă și-ar fi topit inima în lacrimile regretului, ca Petru, încă putea găsi iertare. Dar el se îndreaptă tot spre templul iudaic, ca să încerce acolo repararea greșelii. Odată mai mult, el se convinge de perversitatea membrilor sinedriului. Căci atunci când declară că a greșit vânzând sânge nevinovat, i se răspunde cu cinism că aceasta îl privește numai pe el. Atunci Iuda svârle banii în templu și, ca un desnădăduit, merge de se spânzură.

Așa se încheie, după Sfintele Evanghelii, viața acestui fiu al Gheenei. În cartea Faptelor Apostolilor, Sf. Luca ne spune însă că Iuda Iscarioteanul nu și-a găsit sfârșitul numai prin simplă spânzurare. După cuvintele Sf. Petru, el a căzut dela înălțime în adâncul prăpastiei și, plesnind dela mijloc, i s'au vărsat toate măruntaiele (Fapt. Ap. I, 16-19). «Iar arhieriei, luând arginții, au zis: Nu se cuvine a-i pune în vistieria templului, de vreme ce sunt preț de sânge. Și, sfătuindu-se, au cumpărat cu ei țarina olarului, pentru îngroparea străinilor. De aceea s'a și numit locul acela Țarina sângelui, până în ziua de azi. Atunci s'a împlinit ceea ce s'a spus prin Proorocul Ieremia ¹⁾, ce zice: Și au luat treizeci de arginți, prețul celui prețuit, care s'a prețuit de fiii lui Israil; și i-au dat pe țarina olarului, precum mi-a spus mie Domnul. Iar Iisus sta înaintea procuratorului... (Matei XXVII, 6-11). Ce cumplită fățarnicie religioasă! Cei ce condamnă la moarte pe cel fără de vină, se arată plini de scrupule în utilizarea celor treizeci de arginți!

Procesul înaintea lui Ponțiu Pilat, procuratorul Iudeii, se începe în dimineața zilei de Vineri, 14 Nisan (7 Aprilie). El se desfășoară în pretoriu, adică în sala de judecată, aflată fie în vechiul palat al lui Irod Idu-meul, din partea de Sud-Vest a orașului, fie în fortăreața Antonia, din vecinătatea Nord-Vestică a templului. Pretoriul avea o curte încăpătoare și era prevăzut cu o estradă pardosită cu pietre, — Litostratos, sau Gabatha —, pe care se afla scaunul de judecată. Iisus este adus aci sub stare de arest, adică legat și păzit de ostași, ca un răufăcător de rând. Pe biroul tribunalului lui Pilat s'a depus, fără îndoială, actul de condamnare

1) Zaharia XI, 12-13 și Ieremia XVIII, 2, XIX, 1, 11 XXII, 6-7.

redactat de mai-marii preoților, în frunte cu Ana și cu Caiafa, și semnat de membrii sinedriului. Aceștia n'au vrut să intre în pretoriu, instituție păgână, ca să nu contracteze o impuritate care, după credința lor, i-ar fi făcut nedemni de participarea la masa pascală din seara aceleiași zile.

Procesul înaintea procuratorului se desfășoară într-o atmosferă cu totul diferită de aceea dinaintea sinedriului. Pilat cercetează pe Iisus cu răbdare și, negăsindu-L vinovat, încearcă să-L achite. Mulțimea-i cere însă răstignirea, sub influența fariseilor, a saduceilor, a cărturarilor și a bătrânilor poporului. Membrii sinedriului substituie învinuirile religioase ridicate cu rea credință împotriva lui Iisus cu învinuiri politice. Sf. Ioan Evanghelistul notează că, la început, Pilat a încercat să se debaraseze de acest proces penibil, zicând Iudeilor: «**Luați-L voi și după legea voastră judecați-L**». Iudeii îi atrag însă atenția asupra pretenției gravității politice a procesului și-i răspund: «**Nouă nu ne este îngăduit să omorăm pe nimeni**» (XVIII, 31). În fața acestei insistențe, Pilat cedează cu ușurință. Sf. Luca ne arată, la rândul său, că trei învinuiri politice invoacă cu rea credință Iudeii împotriva lui Iisus: a răzvrătit poporul, a împiedecat a se da dajdie Cezarului și s'a intitulat rege al Iudeilor (Luca XXIII, 2 și urm.). Sf. Luca ne informează, totodată, că Iisus este condus și înaintea lui Irod Antipa, tetrarhul Galileii și Pereli, care-L batjocorește și-L trimite înapoi la Pilat, ca să fie răstignit (Luca XXIII, 6-12). Apoi, el istorisește din nou procesul înaintea lui Pilat, care încearcă iarăși să-L elibereze, dar fără curajul și bărbăția necesară unui adevărat magistrat roman (Luca XXIII, 13-16). Sf. Matei este mai scurt. El rezumă toate aspectele procesului astfel: «**Iar Iisus sta înaintea dregătorului și L-a întrebat dregătorul, zicând: Tu ești împăratul Iudeilor? Iar Iisus i-a răspuns: Tu zici! Iar când grăiau împotriva Lui mai-marii preoților și bătrânii, nimic nu răspundea. Atunci a zis Pilat Lui: Nu auzi câte măturisesc împotriva Ta? Și nu i-a răspuns lui niciun cuvânt, încât se mira dregătorul foarte. Iar la praznicul Paștelui avea obiceiul dregătorul să slobozească poporului un vinovat, pe care-l vreau ei. Și aveau atunci un vinovat vestit, ce se numea Varava. Deci, adunați fiind, le-a zis Pilat: Pe cine vreți să vă slobozesc? Pe Varava, sau pe Iisus, care se cheamă Hristos? Că știa că din urmă L-au dat lui. Și șezând El în scaunul de judecată, i-a trimis vorbă soția lui, zicând: Nimic (rău) să nu faci Dreptului Acestuia, că multe am pățimit azi în vis pentru El. Iar mai-marii preoților și bătrânii au înduplecat gloatele să ceară pe Varava, iar pe Iisus să-L piardă. Și răspunzând dregătorul, le-a zis: Pe care voiți din amândoi să vă slobozesc? Iar ei au zis: pe Varava. Zis-a lor Pilat: Dar ce să fac cu Iisus, ce se cheamă Hristos? Zis-au toți: Să se răstignească! Iar el a zis: Dar ce rău a făcut? Și ei mai vârtos strigau, zicând: Să se răstignească! Deci văzând Pilat că nimic nu folosește, ci mai multă turburare se face, luând apă și-a spălat mâinile înaintea poporului, zicând: Nevinovat sunt de sângele Dreptului Acestuia; voi veți vedea. Și răspunzând tot poporul, a zis: Sângele Lui asupra noastră și asupra copiilor noștri. Atunci le-a slobozit pe Varava, iar pe Iisus, biciuindu-L, L-a dat să fie răstignit» (XXVIII, 11-26). Cu aceasta, procesul este încheiat. Pilat lucrează împotriva datoriei sale. El se declară nevinovat când ucide un nevinovat. El nu ascultă nici de propria sa conștiință, nici de sfatul soției sale, care**

era, după tradiție, prozelită iudaică și se numea Claudia Procula sau Procla. El rămâne deci părtaş la răstignirea Mântuitorului, având a primi aceeași grea osândă și în cer, și pe pământ. Pedepsa primită de Pilat dela oameni se cunoaște. Istoria ne spune că a fost depus din demnitatea de procurator al Iudeii, în anul 36 și că Vitellius, legatul Siriei, l-a trimis la Roma, ca să dea socoteală de cruzimile, abuzurile și nedreptățile pe care le săvârșise în Iudeia și Samaria. Împăratul Calligula, găsindu-l vinovat, l-a exilat în Galia. Acolo, el s'a sinucis de disperare, apucând calea lui Iuda Iscarioteanul.

Cununa de spini și batjocorirea Mântuitorului de către soldații lui Pilat urmează îndată după pronunțarea sentinței de condamnare la moarte prin răstignire (Matei XXVII, 27-31; Marcu XV, 16-21; Ioan XIX, 2-3). Scena se petrece după flagelarea sau biciuirea lui Iisus. Flagelarea era un supliciu oribil și infamant, rezervat numai sclavilor și răsvrațiților politici. Era o pedeapsă îngrozitoare. Adesea provoca singură moartea victimelor. Domnul a suferit-o în pretoriu, înainte de pronunțarea sentinței de condamnare la moarte pe Cruce. Apoi ostașii L-au desbrăcat, L-au îmbrăcat cu o hlamidă roșie, cum purtau regii și împărații orientali, I-au pus pe cap o cunună de spini, I-au dat în mână o trestie drept sceptru și, îngenunchind înaintea Lui, își băteau joc de El, zicând: «**Bucură-Te, împăratul Iudeilor!** Și scuipându-L, au luat trestia și-L băteau peste cap. Și după ce L-au batjocorit, L-au desbrăcat de hlamidă și L-au îmbrăcat în hainele Sale și L-au dus să-L răstignească». Soldații reținuseră bine vina capitală imputată lui Iisus: Se considerase regele Iudeilor! Sf. Evanghelist Ioan notează că, după pronunțarea sentinței, Pilat poruncise să se scrie, pe o tăbliță, motivul pedepsei: «**Iisus Nazarineanul, Regele Iudeilor**». Prin aceasta, el ironiza pe aceia care-l siliseră oarecum să condamne un nevinovat. Simțind afrontul, mai-marii preoților i-au cerut să schimbe inscripția. Cererea lor mergea însă prea departe și nu convenea deloc lui Pilat. De aceea el le-a răspuns sec: «**Ce am scris, am scris**». Pilat poruncește așa dar ostașilor să execute sentința, dând pe Domnul spre chinuri și moarte. Iată pentru ce numele lui Ponțiu Pilat rămâne deapăduri legat de amintirea Sfințelor Patimi și pentru ce întreaga creștinătate repetă, cu durere, ori de câte ori rostește simbolul credinței: «**Și s'a răstignit pentru noi, în zilele lui Ponțiu Pilat, și a pățimit și s'a îngropat**».

Momentul culminant al activității pământești a Mântuitorului se apropie. El este precedat de «**Drumul Crucii**» (Via dolorosa), adică de calea străbătută de Domnul din pretoriu până la locul răstignirii. Sf. Matei îi consacră un singur verset: «**Și ieșind afară, au aflat pe un om din Cirene, cu numele Simon. Pe acela l-au silit să ducă Crucea lui (Iisus)**» (XXVII, 32). Sf. Marcu spune același lucru: «**Și după ce L-au batjocorit, L-au desbrăcat de porfiră și L-au îmbrăcat cu hainele Sale și L-au dus să-L răstignească. Și au silit pe un trecător care venea din țarină, Simon Cirineanul, tatăl lui Alexandru și al lui Ruf, ca să-L ducă Crucea**» (XV, 20-21). Sf. Luca, după ce istorisește această scenă în cuvinte asemănătoare, adaugă: «**Și mergea după El mulțime multă de popor și de femei, care se tânguiau și-L plângeau. El întorcându-se către ele, a zis Iisus: Fiice ale Ierusalimului, nu Mă plângeți pe Mine, ci pe voi și pe copiii voștri. Căci iată vin zile, în care vor zice: Fericite sunt cele sterpe și pântecele**

care n'au născut și sâniși care n'au alăptat. Atunci vor începe a zice muncitorilor: Cădeți peste noi, și dealurilor: Acoperiți-ne; că de fac acestea cu copacul verde, dar cu cel uscat ce va fi? Și duceau cu El pe doi făcători de rele, ca să-i răstignescă împreună cu El» (XXIII, 26-32). Iar Sf. Ioan, care nu vrea să repete cele scrise mai înainte de către sinoptici, spune, pe scurt: «Și au luat pe Iisus și L-au dus să-L răstignescă. Și ducându-l și Crucea, au ieșit la locul ce se cheamă al Căpățânii, care se zice evrește Golgota» (XIX, 16-17). Acestea sunt toate informațiile evanghelice despre Drumul Crucii.

Tradiția creștină, care s'a aplecat cu deosebită evlavie asupra Sfințelor Patimi, împarte **Drumul Crucii** în douăsprezece stări sau trepte, și anume: 1. Domnul este batjocorit și supus chinurilor în pretoriu. 2. Domnul ia Crucea în spate și pornește spre Golgota. 3. Epuizat de chinuri și zdrobit de greutatea Crucii, Domnul cade. 4. Maica Domnului își face loc prin mulțime și încearcă să-și ajute Fiul. 5. Simon Cirineul este silit de ostași să ducă Crucea lui Iisus. 6. O femeie bună la suflet, Veronica, oferă Mântuitorului o mahramă, ca să-și șteargă fața. 7. Domnul cade din nou, la ieșirea din cetate. 8. Spre dealul Golgotei, fiicele Ierusalimului plâng pe Domnul. 9. Aproape de locul Răstignirii, Domnul cade pentru a treia oară. 10. Când ajunge la locul Răstignirii, Domnul este desbrăcat și pregătit pentru crucificare. 11. Domnul este pironit pe Cruce. 12. Domnul își dă viața pentru mântuirea lumii.

Răstignirea este cel mai însemnat moment din activitatea mesianică a lui Iisus Hristos. Ea constituie jertfa supremă prin care Fiul lui Dumnezeu Cel Intrupat ia asupra Sa păcatele lumii și împacă pe om cu Creatorul. Este deci firesc ca toți Evangheliștii să-I consacre un loc considerabil în scrierile lor (Matei XXVII, 33-56; Marcu XV, 20-41; Luca XXIII, 32-49; Ioan XIX, 16-37).

Crucea era cel mai crud instrument de tortură și de pedeapsă în lumea veche. Din această cauză, Romanii o rezervaseră numai rebelilor și sclavilor. Iudeii o considerau un adevărat blestem dumnezeiesc (Deut. XI, 23; Gal. III, 13), o adevărată sminteală, un scandal (I Cor. I, 23). Răstignirea era precedată, din oficiu, de flagelare, adică de o cruntă biciuire, care rănea până la desfigurare trupul condamnaților. Se foloseau, în acest scop, mănunchi de bice prevăzute cu noduri, cu bucăți de lemn, de os sau chiar de metal (flagellum, flagrum), care răneau profund țesăturile și provocau hemoragii puternice. Adesea victimele sucombau sub loviturile lor, sau mureau după aceea din cauza rănilor provocate de ele. Legea mozaică, ceva mai umanitară decât legile popoarelor păgâne, interzicea a se aplica cuiva mai mult de patruzeci de lovituri; ca să nu se depășească cumva acest număr, se dădeau, în practică, numai treizeci și nouă. La Romani, numărul loviturilor depindea de cruzimea și bunul plac al călăilor. După flagelare, osândiții erau siliți să-și ducă singuri crucea până la locul răstignirii. Supliciu crucei era socotit pedeapsă exemplară. El trebuia să înspăimânte pe toți aceia care s'ar mai fi putut gândi să calce legile romane. De aceea se alegeau întotdeauna, pentru răstignire, locurile cele mai frecventate și zilele de târg sau de sărbătoare. Vina celor condamnați se scria pe o tăbliță, spre a fi purtată de ei și spre a se atașa apoi pe cruce. Ea era strigată de un aprod tot timpul lugubruului cortegiu, spre

a fi auzită de mulțimi. Crucea putea să aibă fie forma literei T (cruz commissa), fie forma arătată în iconografia creștină: † (cruz immissa), fie, mai rar, forma literei grecești X (cruz decussata). După legea romană, nu era îngăduită înmormântarea celor răstigniți. După legea mozaică, ei trebuiau neapărat îngropați îndată ce se constata că au murit și în cursul aceleiași zile. În Palestina, Romanii respectau obiceiurile locale, care aveau și caracter religios. Chinurile răstigniților erau înfiorătoare. Între ele, cel mai insuportabil era setea, consecința inevitabilă a oboselii, a febrei și mai ales a pierderii considerabile de sânge. Răstigniții erau fixați pe cruce cu ajutorul cuielelor, câte unul pentru fiecare mână și pentru fiecare picior. Adesea, amândouă picioarele erau prinse de lemn cu același cuiu. Pentru susținerea greutății trupului, partea verticală a crucii era prevăzută uneori cu un suport special sau cu un căluș care consta dintr'un cui mai mare, înfipt în așa fel, încât să vină între coapsele victimei. Alte ori, răstigniții erau legați de cruce înainte de pironire.

Mântuitorul a fost răstignit în locul numit Golgota, cuvânt ebraic însemnând «Căpățână». Golgota era o înălțime calcaroasă, care semăna, dela distanță, cu o țeastă. Era situată în afara cetății, în partea de Nord-Vest a orașului, la o distanță de câteva sute de metri. Se ajungea acolo ieșindu-se prin poarta lui Efraim, de unde porneau drumurile spre Samaria și Galileia, spre Perea, Cezareea, Iaffa și Betleem. O legendă pioasă ne spune că în locul Răstignirii Mântuitorului sălășluiau osemintele strămoșului nostru Adam și că Crucea s'a înfipt tocmai acolo unde stătuse cândva craniul primului om. Această legendă vrea să ilustreze adevărul dogmatic că Iisus Hristos a șters, prin Cruce, osânda lui Adam. Ea nu are însă temei istoric sau biblic.

Sf. Matei descrie Răstignirea Mântuitorului astfel: «Și venind la locul numit Golgota, care însemnează locul Căpățânii, I-au dat să bea oțet amestecat cu fiere; și gustând, n'a vrut să bea. Iar după ce L-au răstignit, au împărțit hainele Lui, aruncând sorți, ca să se împlinească ceea ce s'a zis de Proorocul 1): «Împărțit-au hainele Mele loruși și pentru cămașa Mea au aruncat sorți». Și șezând, îl păzeau acolo. Și I-au pus deasupra capului vina Lui scrisă: Acesta este Iisus Împăratul Iudeilor. Atunci au răstignit împreună cu El doi tâlhari, unul de-a dreapta și unul de-a stânga. Iar cei ce treceau huleau, clătinându-și capetele și zicând: «Cel ce dă râmi templul și 'n trei zile îl zidești, mântuiește-te pe Tine însuși! De ești Fiul lui Dumnezeu, coboară-Te de pe Cruce! Asemenea și mai-marii preoților, batjocorindu-L împreună cu cărturarii și cu bătrânii și cu fariseii, ziceau: Pe alții a mântuit, iar pe Sine nu se poate mântui? De este împăratul lui Israil, coboară-Se acum de pe Cruce și vom crede în El. Nădăjduia în Dumnezeu. Să-L scape acum, dacă îl vrea, căci a zis: Fiul lui Dumnezeu sunt. Asemenea îi ocărau și tâlharii cei răstigniți împreună cu El» (XXVII, 33-44). La fel scrie și Sf. Marcu (XV, 22-32). Sf. Luca notează, în plus, că Mântuitorul s'a rugat și pe Cruce pentru iertarea celor ce L-au răstignit și a celor ce-L batjocoreau (XXIII, 34) și precizează că unul dintre tâlhari a aflat mântuire dela Hristos (XXIII, 39-43). Sf. Matei și Sf. Marcu notează că dela început s'a dat lui Iisus o băutură amețitoare, alcătuită din vin și smirnă, menită să-I ușureze oarecum suportarea chinurilor. Băutura a fost oferită, probabil, de sfintele femei. Domnul a gustat-o, dar

1) Ps. XXI, 19, cf. Ioan XIX, 24.

n'a băut-o, fiindcă a voit să-și păstreze integritatea facultăților psihice și să guste conștient tot amarul durerilor noastre. Sf. Luca arată că nu numai Iudeii și trecătorii, ci și ostașii romani batjocoreau pe Domnul, apropiindu-se de El și zicând: «**Dacă ești regele Iudeilor, mântuește-Te pe Tine însuși**» și ne spune că tăblița așezată deasupra capului lui Iisus era scrisă cu litere grecești, latinești și ebraice, adică în cele trei limbi vorbite pe atunci în Palestina.

Ultimele clipe ale Mântuitorului pe cruce sunt arătate de Sf. Matei prin cuvintele: «**Iar de la al șaselea ceas, întuneric s'a făcut peste tot pământul până la al nouălea ceas. Iar în al nouălea ceas a strigat Iisus cu glas mare, zicând: «Eloi, eloi, lama sabahtani!», adică: Dumnezeu Meu, Dumnezeu Meu, de ce M'ai părăsit? Iar unii din cei ce stau acolo, ziceau: Pe Ilie strigă acesta. Și îndată alergând unul dintre ei și luând un burete, l-a umplut de oțet și punându-l într-o trestie, l-a dat să bea. Iar ceilalți ziceau: Lasă să vedem, veni-va Ilie să-L mântuiască? Iar Iisus iarăși strigând cu glas mare, și-a dat duhul**» (XXVII, 45-50).

Domnul este aproape de moarte. Ultimele Sale clipe, mai grele, sunt însoțite de semne supranaturale. Sinopticii ne informează că, timp de trei ore, cât au durat chinurile lui Iisus pe Cruce, s'a făcut întunec peste tot pământul acela, adică în Ierusalim, în Iudeia și în toate ținuturile palestinene locuite de ucigașii lui Mesia. Nu știm dacă întunecul a fost provocat de o slăbire parțială și trecătoare a luminii soarelui, sau de o îngrămădire neobișnuită de nori grei. Fenomenul fusese prezis în Vechiul Testament (Amos VIII, 9). El era un semn special voit de Dumnezeu pentru arătarea puterii Sale și pentru mustrarea orbirii sufletești a acelor care au răstignit pe Fiul Său.

În acest timp, puterile trupești ale Mântuitorului scad tot mai mult. El rostește pe cruce șapte cuvinte, pe care Sfinții Evangheliști le-au notat cu grijă. Cel dintâi este transmis de către Sf. Luca: «**Părinte, iartă-le lor, că nu știu ce fac**» (XXIII, 34) și izvorăște din nemărginita iubire de oameni a lui Mesia, care n'are niciun cuvânt de osândă pentru călăii Săi. Al doilea cuvânt se află tot în Evanghelia după Sf. Luca: «**Adevăr îți spun Ție, astăzi vei fi cu Mine în raiu**» (XXIII, 43) și ilustrează conștiința de sine a Dumnezeuirii Sale absolute, pe care Iisus Hristos o păstrează și pe Cruce. Al treilea cuvânt ne este transmis de către Sf. Ioan: «**Femeie, iată fiul tău; iată mama ta**» (XIX, 26, 27) și arată grija Mântuitorului pentru Prea Curata Sa Maică. Al patrulea cuvânt este reprodus de către Sf. Matei și de către Sf. Marcu: «**Dumnezeu Meu, Dumnezeu Meu, pentru ce M'ai părăsit**» (Matei XXVII, 46 și Marcu XV, 34), și ne arată pe Domnul luptându-se pentru ultima oară, ca om, cu ispita desnădăjdii, în fața morții. Al cincilea cuvânt se află în Evanghelia a patra: «**Mi-e sete**» (XIX, 28) și ilustrează cumplita durere fizică îndurată de Domnul pe Cruce. Al șaselea cuvânt este notat tot de către Sf. Ioan «**Săvârșitu-s'a**» (XIX, 30) și arată că în Hristos s'a împlinit toate profețiile Scripturii și că opera Sa mântuitoare este acum terminată. Al șaptelea cuvânt, cel din urmă, se află în Sf. Luca: «**Părinte, în mâinile Tale dau duhul Meu**» (XXIII, 46) și exprimă absoluta încredere a lui Iisus Hristos în Dumnezeu-Tatăl.

Cu acestea, activitatea Sa pământească de Învățător, de Profet și de Preot se încheie. Acum, Hristos primește moartea trupească, dându-și

viața pentru noi oameni și pentru a noastră mântuire (Luca XXIII, 46; cf. Matei XXVII, 50; Marcu XV, 37 și Ioan XIX, 30).

Sinopticii ne informează că, în clipa când Mântuitorul și-a dat duhul, pământul s'a cutremurat, pietrele s'au despicat, mormintele s'au deschis, trupurile multor drepti din Ierusalim au înviat și catapeteasma templului s'a rupt în două (Matei XXVII, 51-53; Marcu XV, 38 și Luca XXIII, 45). Sfășierea catapetesmei, adică a bogatei draperii care despărțea Sfânta Sfintelor de restul templului, simbolizează abolirea Legii mozaice, reprezentată în deosebi prin jertfele dela templu. Învierea trupurilor Sfinților decedați este cel dintâiu rod al Jertfei de pe Golgota: nimicirea păcatului, boldul morții. După Învierea Mântuitorului, aceste trupuri s'au arătat multora în Ierusalim (Matei XXVII, 53). Deschiderea mormintelor, despicarea pietrelor și cutremurul de pământ, care le-a provocat, sunt, ca și întunecul, fenomene extraordinare menite să arate Dumnezeuia Celui pironit pe Cruce. De aceea, Sf. Matei le descrie astfel: «Și iată, catapeteasma templului s'a rupt în două, de sus până jos, și pământul s'a cutremurat și pietrele s'au despicat și mormintele s'au deschis și multe trupuri de sfinți adormiți s'au sculat; și ieșind din morminte, după Învierea lui, au venit în sfânta cetate și s'au arătat multora. Iar sutașul și cei ce împreună cu el păzeau pe Iisus, văzând cutremurul și cele ce s'au făcut, s'au înfricoșat foarte, zicând: Cu adevărat Fiul lui Dumnezeu a fost Acesta!» (XXVII, 51-53, comp. Luca XXIII 47-49).

Moartea trupească a lui Iisus Hristos este un fapt petrecut pela ora trei în după amiaza zilei de Vineri, 7 Aprilie (14 Nisan), anul 30. Se aflau lângă Cruce, când Domnul și-a dat duhul, soldații romani și centurionul care-L răstigniseră și care-L păzeau, leviți din garda templului, numeroși bărbați, femei și copii din popor, farisei, cărturari și sinedriști, precum și câțiva prieteni și cunoscuți ai Mântuitorului, din Iudela și mai ales din Galileia. Dintre aceștia din urmă, nu lipseau sfintele femei: Maria Magdalena, Maria, mama lui Iacob cel Mic și a lui Iosi, Salomi, mama fiilor lui Zevedeu și Maria, soția lui Cleopa, ruda Maicii Domnului. Între ele, desigur, Prea Curata Fecioară Născătoare de Dumnezeu. Apostolii sunt reprezentanți prin Sfântul Ioan Evanghelistul. Ceilalți stau încă departe, de frica Iudeilor. Ei nu mai sunt însă înspăimântați, ca 'n momentul arestării Domnului. Câțiva dintre ei erau poate de față, privind dela distanță sfârșitul Învățătorului lor (Matei XXVII, 54-56; Marcu XV, 39-41; Luca XXIII, 47-49 și Ioan XIV, 25-27).

Înmormântarea Domnului este istorisită de către toți Evangheliștii (Matei XXVII, 57-60; Marcu XV, 42-47; Luca XXIII, 50-56 și Ioan XIX, 31-42). Ea este precedată de următoarele momente istorice:

a) Iudeii iau măsuri pentru îngroparea răstigniților. Legea romană ordona, în general, ca trupurile răstigniților să rămână pe cruce, spre a servi ca hrană fiarelor și păsărilor de pradă. Legea mozaică, pe care Romanii o îngăduiau Iudeilor, oprea însă acest obicei, poruncind ca leșurile celor spânzurați pe lemn să fie îngropate în aceeași zi, înainte de apusul soarelui (Deut. XXI, 23). În plus, niciun trup nu trebuia să spânzure pe lemn în zi de sărbătoare, ca să n'o spurce. Graba Iudeilor de a lua primele măsuri pentru înmormântarea răstigniților nu pornește însă numai din scrupule religioase, ci și din motive de ordin psihologic: Dacă nu se elimină

cât mai curând orice urmă a existenței lui Iisus, s'ar putea ca, din cauza seunelor și minunilor săvârșite în timpul agoniei Sale, poporul să revină și să creadă într'însul. De aceea, după cum ne informează autorul Evangheliei a patra, sinedriștii trimit îndată o delegație la Pilat și-l roagă să îngăduie ca cei răstigniți să fie îngropați înainte de apusul soarelui, după care începea sărbătoarea Paștilor (Ioan XIX, 31).

b) Pilat îngăduie îngroparea victimelor, dar ordonă verificarea prealabilă a decesului. În acest scop, el trimite ostași pe Golgota — alții decât aceia care păzeau crucile. Ostașii aplică celor doi tâlhari răstigniți împreună cu Domnul pedeapsa zdrobirii fluierelor picioarelor, care grăbește procesul morții și face cu neputință reîntoarcerea vieții. Zdrobirea fluierelor picioarelor (crurifragium) era ultimul și cel mai îngrozitor act de cruzime față de cei răstigniți. Ea era de prisos pentru Iisus, care murise de câteva minute. Ca să-I asigure totuși o moarte definitivă, sutașul înfige sulita în coasta lui Iisus străpungându-I inima. Din rană, a ieșit sânge și apă, ceea ce arată evidența decesului. Biserica vede în aceste două elemente simbolul Sfintei Euharistii și simbolul Tainei Sfântului Botez și le amintește totdeauna la Proscomidie (Ioan XIX, 31-37).

c) Iosif din Arimatea, membru al sinedriului și prieten într'ascuns al Mântuitorului, vine la Pilat și cere trupul lui Iisus. Pilat se miră când află că Iisus a murit atât de curând. Centurionul e însă de față și confirmă spusele lui Iosif. Legea iudaică interzicea înmormântarea onorabilă a răstigniților. Legea romană îngăduia însă, în anumite cazuri și numai pe baza unei autorizații speciale date de către autoritatea locală supremă, ca victimele să fie cedate rudelor sau cunoscuților în vederea înmormântării. Pilat aprobă deci cererea lui Iosif, conformându-se datinilor romane (Digeste XLVIII, 24). Altfel, trupul Domnului urma să fie aruncat de ostași în groapa comună pregătită pentru cei răstigniți (Ioan XIX, 38).

d) Coborîrea lui Iisus de pe Cruce și pregătirile de înmormântare se fac de către Iosif din Arimatea, ajutat de Nicodim și de femeile mironosițe. Nicodim era, ca și Iosif, membru al sinedriului. El făcuse parte dintre Ucenicii ascunși ai Mântuitorului. Acum, se dă pe față cu curaj și aduce pentru înmormântarea Domnului ca la o sută de litre (aproape 30 litri) amestecătură de smirnă și de aloe. Iosif aduce un giulgiu de în de mare preț și oferă Mântuitorului mormântul pregătit pentru sine și situat în grădina sa din vecinătatea Golgotei. Tradiția ne spune că, de pe Cruce, Domnul a fost coborît în brațele Maicii Sale, care asistă la îmbălsămare și înmormântare. După obiceiul vremii, Trupul lui Iisus a fost spălat, uns cu smirnă și aloe și înfășurat în giulgiuri: *ὀθόνια*, cu care se înfășurau pe rând mâinile și picioarele, *σοδάριον*, cu care se înveleau capul și *σινδων* sau giulgiul cel mare, cu care se acoperea în întregime tot corpul. Aromatele se turnau pe trup, pe giulgiuri și în mormânt; de aceea s'au adus în cantitate atât de mare (circa 30 Kgr.). Dintre pregătirile pentru înmor-

mântare, a lipsit doar ungerea cu mir. Mironosițele n'au mai avut vreme să pregătească după rânduiială mirul, deoarece se apropiase momentul începerii praznicului Paștilor iudaice. Ele se gândeau să completeze îmbălsămarea Mântuitorului îndată după trecerea primei zile de Paști, când trebu'au să se odihnească, potrivit prescripțiilor Legii mozaice (Marcu XVI, 1 și Luca XXIV, 1). Mirungerea fusese primită însă de Domnul, în chip profetic, cu câteva zile mai înainte (Matei XXVI, 6-13). El a primit deci în întregime ceremonialul unei înmormântări onorabile. În plus, a fost învelit într'un giulgiu de in, făcut adică din pânza folosită pentru confecționarea vesmintelor preoțești, arătându-ni-se și prin aceasta că El este veșnicul nostru. Arhiereu la Tatăl (Evrei V, 1 și urm. VII, 24, 27).

e) În mormântarea Domnului s'a făcut de către Iosif și Nicodim, spre asfințitul soarelui. Femeile nu participau la acest act funerar, rezervat numai bărbaților. Ele stăteau deoparte, privind totul în tăcere. Mormântul era săpat pieziș în stâncă și consta dintr'o criptă precedată de un mic vestibul, care se închidea cu o piatră verticală greu de urnit. Era un mormânt nou, în care nu fusese așezat nimeni până atunci. Acolo au așezat deci Trupul Domnului și, după ce au prăvălit piatra la ușa lui, Iosif, Nicodim și sfințele femei, s'au înapoiat în oraș, ca să respecte odihna Sabatului și a Paștelui iudaic. Era ultimul Sabat și ultimul Paște prăznuit de Ucenicii Domnului după Legea Veche. Așa se încheie, după Sfintele Evanghelii, Patimile Mântuitorului.

Paza și sigilarea mormântului. Sf. Evanghelist Matei ne informează că sinedrștii nu s'au mulțumit cu ceea ce se făcuse. Ei constată cu surprindere că Iisus are adepți chiar între dânsii. Ei află că poporul, văzând minunile care însoțiseră moartea lui Iisus, regretă cele întâmplate și-i gata să creadă într'Insul. Ei își amintesc, în sfârșit, că Nazarineanul pe care-L răstigniseră anunțase că a treia zi va învia din morți. Pentru toate acestea, ei cad pe gânduri, se întrunesc în grabă și trimit o delegație la Pilat, cerându-i pază în jurul mormântului. Plictisit de cazul lui Iisus, care-l turburase atâta, și ostil credinței în posibilitatea învierii unui mort, Pilat le răspunde ironic: **«Aveți strajă! Mergeți de întăriți cum știți»**. Mulțumiți de acest răspuns, delegații sinedrștului iau deci câțiva ostași romani — cel puțin patru — și merg de sigilează mormântul, după ce se asigură, în fața străjerilor, că Trupul lui Iisus se află acolo. După o veche tradiție, garda era comandată de centurionul Petronius și primise ordin să păzească mormântul timp de trei zile și trei nopți. Pecetluirea făcută de Iudei în fața lor trebuia să garanteze că mormântul se va păstra neatins. Comentatorii notează, pe bună dreptate, că niciun răstignit n'a fost urmărit și după moarte cu atâta furie și că niciun mort n'a primit vreodată atâta cinstire din partea adversarilor săi. Fără să-și dea seama, sinedrștii îndeplineau însă un act cu totul providențial pentru credința noastră: stabileau realitatea istorică a Morții și a Învierii lui Iisus Hristos, Fiul lui Dumnezeu. Căci așa ne arată Sf. Matei, când scrie: **«Iar a doua zi, care este după Vineri, s'au adunat mai-marii preoților și fariseii la Pilat,**

zicând: Doamne, ne-am adus aminte că amăgitorul acela a zis, încă fiind viu: După trei zile Mă voiu scula. Deci poruncește să fie păzit mormântul până a treia zi, ca nu cumva, venind Ucenicii Lui noaptea, să-L fure și să spună poporului că s'a sculat din morți și să fie astfel rătăcirea de pe urmă mai rea decât cea dintâi. Zis-a lor Pilat: Aveți strajă, mergeți de întăriți cum știți. Iar ei mergând, au întărit mormântul cu strajă și au pecetluit piatra» (Matei XXVII, 62-66).

Și Biserica ne învață că Domnul, pe când zăcea cu Trupul în mormânt, s'a coborât în iad cu sufletul, ca să binevestească și acolo împlinirea profețiilor mesianice și începutul prăbușirii puterii diavolului și a morții (Ef. IV, 9; I Petru III, 18-20; IV, 6). Iar Sfintele și mântuitoarele Patimi ale Domnului nostru Iisus Hristos se încheie cu Învierea Sa din morți, dogma fundamentală a credinței creștine și temeiul nădejzii noastre în învierea morților (I Cor. XV, 1-34).

ANAFORA SAU ANTIDORON

1. Introducere.

Precum am subliniat într'un studiu mai vechiu ¹⁾, dezvoltarea simțului de comunitate sau sentimentului de adâncă legătură sufletească și de solidaritate în Hristos, cu întreaga creștinătate ortodoxă din antichitate până la cea din zilele noastre, constituie una din notele esențiale ale funcțiunii Liturghiei. Realizarea acestei comunități în Hristos a tuturor creștinilor dreptslăvitori are o bază supranaturală în Jertfa euharistică și în Taina Sfintei Împărtășiri. Deși, cu vremea, deprinderea împărtășirii tuturor, la fiecare Liturghie, a ieșit din uzul comun, totuși semnificația comunitară a Liturghiei nu s'a șters d'n mentalitatea bisericească. În parte însă, afirmarea practică a acestei funcțiuni a început să fie suplinită încă de mult, printr'unul din elementele secundare și de amănunt ale cultului și anume prin ceea ce se numește **anaforă**, sau, în pronunția populară românească, **anafură** și **nafură**.

Cuvântul acesta este de origine greacă (*ἀναφορά*) și înseamnă ofrandă sau aducere de daruri, **jertfă**. De aceea, el este întrebuințat în liturgică drept termen tehnic pentru Jertfa euharistică, în aspectul ei subiectiv și obiectiv. Cuvântul a trecut însă în limba română cu o aplicare derivată. Prin «**anaforă**» sau «**anafură**», noi înțelegem adică părțile rămasse d'n pâinea sau prescurile aduse și întrebuințate la pregătirea Sfintei Euharistii, ce se împart credincioșilor după slujbă. Grecii — și după ei și alte neamuri — le numesc *ἀντίδορον*, adică «în loc de dar». Această denumire, mai proprie într'adevăr decât termenul de «**anaforă**», desleagă prin însemnarea ei înțelesul, în care a intrat și este folosit cuvântul «**anafură**» în limba noastră.

Pentru a evita confuzia între semnificația de Jertfă liturgică și de prescuri binecuvântate, la care se pretează cuvântul **anaforă**, noi vom folosi în studiul de față, una d'n formele de pronunție populară și anume pe cea de **anafură**, pentru părțile provenite din prescura binecuvântată.

2. Termenul εὐλογία și faza arhaică din istoria anafurei.

De altfel, în cursul istoriei, anafura a purtat numiri diferite, fiecare din ele inspirată într'un fel sau altul de raportul anafurei față de Sf. Euharistie. Dintre acestea, cea mai veche o reprezintă termenul evloghie (*εὐλογία*, benedictio), adică **binecuvântare**. Cuvântul acesta a avut aplicațiuni variate în domeniul vieții religioase și bisericești, dar, la început, prin el se desemna Sf. Euharistie. În cele din urmă, el a ajuns să însem-

---

1. *Funcțiunea ecleziologică sau comunitară a Liturghiei*; extras din revista «Biserica Ortodoxă Română», an. LXIV (1946), Nr. 1-3 (Ianuarie-Martie).

neze daruri de diferite nuanțe, binefacere, cotizație, milostenie sau po-mană (Romani, XV, 29; 2 Cor. IX, 5) ²⁾.

În legătură cu semnificația pe care a dobândit-o mai târziu anafura, cuvântul **evloghie** este întâlnit, se pare pentru prima oară, în scrierile Părinților apostolici și anume în Constituțiile Sf. Apostoli, cartea VIII, cap. 31. Prin el, se desemnează aci darurile rămase după ce s'a pregătit Jertfa euharistică; «**Evloghiile**, care prisosesc dintre cele aduse pentru Sf. Taine (Τὰς περισσεύσας ἐν τοῖς μυστικοῖς εὐλογίαις), să le împartă la cler diaconul, cu încuviințarea episcopului sau a preoților: episcopului 4 părți, preotului 3 părți, diaconului 2 părți, iar celorlalți, ipodiaconilor, sau psalților sau diaconitelor o parte» ³⁾.

Prin ele înșile, aceste cote constituiesc un indiciu evident despre cantitățile însemnate de evloghii-pâine sau prosfore, ce se strângeau la altar. Împărtășirea obștească la fiecare Liturghie fiind atunci una din regulile vieții creștine, credincioșii veneau la biserică pregătiți nu numai prin spovedanie și pocăință, ci aduceau fiecare și materiile de pâine și vin pentru Sf. Jertfă, ca simbol concret al ofrandei lor spirituale. Cât de imperativă era o astfel de cerință pentru un suflet cu adevărat credincios se poate vedea din tonul duios al compătimirii Fericitului Augustin pentru femeile și fecioarele luate captive în timpul invaziei Vizigoților lui Alaric, care, în această situație, «nu mai aveau mângâierea de a aduce darul lor la altarul Domnului sau de a găsi un preot, prin mâinile căruia să-l poată oferi lui Dumnezeu» ⁴⁾.

Sub ecoul încă viu în acea vreme, al poruncii din Deuteronom (XVI, 16) și Exod (XXIII, 15), care cerea ca «nimeni să nu se înfățișeze înaintea feții Domnului cu mâinile goale», toți, afară de cei cu totul săraci, se sileau la împlinirea unei astfel de datorii. Nu erau excluse nici obișnuitele evaziuni printre bogații avari, precum se poate deduce din muștrările și aluziunile Sf. Ciprian la matroana, care «e bogată și se crede bisericooasă, dar de ofrandă uită cu desăvârșire; vine la biserică fără darul de jertfă, iar la împărtășire ia o parte din jertfa, pe care a adus-o cel sărac» ⁵⁾.

Nevoia de cantități atât de apreciable era explicabilă, între altele, și prin chipul în care se administra Împărtășirea. Sf. Trup primindu-se în mână, evloghia euharistică nu se reducea la dimensiunile minuscule ale miridei din sistemul de mai târziu al împărtășirii cu lingurița, ci era atât de mare, că uneori întâmplarea putea să dea ocazie unui credincios să recunoască în pătica primită pâinea pregătită și adusă de el însuși ⁶⁾.

2. Expuneri dezvoltate asupra aplicațiunilor cuvântului evloghia se găsesc în deosebi la Du Cange, *Glossarium ad scriptores mediae et infimae latinitatis*, Lutetiae, Paris, t. II, col. 290 sq.; Ioh. Caspari Suicerus, *Thesaurus ecclesiasticus e patribus graecis*, Amsterd., 1728, t. I, p. 1248 sq.; F. X. Kraus, *Real-Encyklopädie der christlichen Alterthümer*, Fr. i. Breisgau, t. I, p. 451 sq. ș. a.

3. După textul grec editat de P. A. Lagarde, *Constitutiones apostolorum*, Lipsca și Londra, 1862, p. 267.

4. Fericitul Augustin, *Epistola CXL*; la Mgr. Chevrot, *Notre Messe*, p. 116.

5. Sf. Ciprian, *De opere et elemosynis*, c. 15. P. L., t. IV, col. 636.

6. Se citează astfel incidentul istorisit de Paul Diaconul, biograful Sf. Grigore cel Mare (Dialogul). O credincioasă din nobilimea romană nu și-a putut stăpâni surâsul în momentul când era să primească evloghia euharistică, în care recunoscuse propria-i ofrandă, nevenindu-i să creadă că aceea ar putea să fie Trupul Domnului. Severul ierarh i-a refuzat din această cauză Împărtășirea și a invitat pe vinovată

Discurile și potirele, în general mai multe pe aceeași sfântă masă, erau astfel, după observația cuiva, adevărate tăvi și amfore.

Mai târziu, când s'au observat delăsări în îndeplinirea acestei datorii, au intervenit chiar dispozițiuni pozitive de drept politico-bisericesc, cum este, de exemplu, obligația pusă în spre finele veacului al șaselea, de sinodul d'n Mason (în Galiia francă), ca «în fiecare duminică, toți asistenții, bărbați și femei, să aducă ofranda lor de pâine și vin». Această măsură se găsește întărită și de legislația lui Carol cel Mare ⁷⁾. Practica nu putea să fie alta⁸⁾ nici în Răsărit, unde vedem în rânduelile bisericesti intitulate Testamentum Domini (cartea II, 8) ⁸⁾ că înșiși catehumenii erau obligați să aducă fiecare câte o pâine pentru Liturghia d'n noaptea de Paști, când aveau să primească botezul și după aceea prima Împărtășire. În comparație cu aceste reguli, canonul 11 al Patriarhului constantinopolitan Nichifor Mărturisitorul († 818) reprezenta, de sigur, un pogorământ necesar față de posibilitățile unora dintre credincioși, când nu scotește o greșeală dacă se aduce o prosforă (prescură-pâine) pentru trei persoane ⁹⁾. În mănăstiri însă, a rămas mai multă vreme în vigoare practica unei prosfore de fiecare nume, așa cum ne informează unele acte de fundațiuni și întocmiri speciale pentru mănăstiri ¹⁰⁾.

De formă rotundă și de mărimea celor din întrebuințarea zilnică, pâinile sau prosforele credincioșilor purtau deasupra o cruce crestată înaintea de coacere sau monogramul Mântuitorului ¹¹⁾. Ele erau aduse întregi și, deci, peste trebuințele personale de împărtășire, așa că apare explicabilă rămășița atât de însemnată, care face obiectul rânduelii din Constituțiile Sfinților Apostoli. Aceste prosfore nu intrau în categoria darurilor în natură, ce se aduceau în vederea întreținerii clerului, pentru nevoile Bisericii și pentru asistența săracilor, văduvelor, bolnavilor și streinilor. Potrivit canonului 4 apostolic, aceste din urmă ofrande erau dirijate la casa Episcopului sau a preoților, spre a fi administrate în scopurile menționate ¹²⁾.

Denumirea de evloghie pentru prosforele aduse de credincioși s'ar putea presupune că a fost sugerată de binecuvântarea (εὐλογία) primită de pâinile, d'n care se alegeau părțile necesare pentru pregătirea Sfintelor Taine. Această ipostază găsește o confirmare în faptul că în comentarul său liturgic, Patriarhul Gherman I al Constantinopolului întrebuințează numele de evloghie, pentru prescură în situația dinaintea de scoaterea Sf. Agneț: «Iar **prescura**, care se numește și pâine, și binecuvântare (εὐλογία),

să se explice, după încheierea oficiului. Sfântul Grigore aflând adevărul, luă motiv de aci pentru a predica poporului despre prezența reală a Domnului în Sf. Euharistie. Paul Diaconul, *Viata Sf. Grigore*, P. L., t. LXXV, col. 52 C.D.

7. Vezi L. A. Molien, *La prière de l'Eglise*, vol. I, p. 225.

8. «In Sămbăta Paștelui..., acei care au să fie botezați să aducă o pâine pentru Euharistie». *La version syriaque de l'Octateuque de Clément*, traducere franceză de P. Nau, Paris, 1913, p. 67.

9. «Nu păcătuiește cel ce proscumdește dintr-o prescură pentru trei oameni sau aprinde o singură candelă».

10. Vezi Pr. Petre Vintilescu, *Liturghiile bizantine privite istoric*, p. 27, n. 3.

11. Vezi Pr. Petre Vintilescu, *op. cit.*, p. 23, n. 1.

12. Cf. și *Constituțiile apostolice*, cartea II-a, cap. 25 și cartea VII, cap. 29, precum și canoanele 7 și 8 ale sinodului din Gangra.

și pârgă, din care se taie Trupul Domnului, se ia întru închipuirea pururea Fecioarei și Născătoarei de Dumnezeu...»¹³⁾.

Nu greșim însă dacă presupunem că ofrandele de pâine, aduse pentru Sf. Euharistie, au putut fi considerate evloghii mai degrabă prin însuși faptul aducerii lor ca **dar**, ca **evloghie**, în sensul în care găsim acest cuvânt în epistola a II-a către Corinteni, IX, 5. Prescurile sunt, adică, evloghii, întru cât ele reprezintă darul credincioșilor adus la altarul Domnului, simbol material al cultului lor de adorațiune (de laudă sau binecuvântare, etc.), sens pe care verbul *εὐλογεῖν* îl are în formulele liturgice adresate lui Dumnezeu¹⁴⁾. În acest caz, o traducere oarecum interpretativă a textului din cartea a VIII-a, 31 a Constituțiilor Apostolice ar putea să sune astfel: «**Darurile**, care prisosesc dintre cele aduse pentru Sf. Taine...». De fapt, aceasta este forma, care reprezintă sensul și traducerea exactă a textului. În acest caz, însă, se poate pune chestiunea dacă și vinul era sau nu subînțeles sub termenul de evloghie, ori numai singură pâinea. Negreșit, ca ofrandă sau dar adus în vederea Jertfei liturgice, și vinul este cuprins în termenul de evloghie din cartea a VIII-a, 31 a Constituțiilor Apostolice. Noi menționăm totuși ca evloghie numai **pâinea** și vom continua să ne exprimăm în același chip, deoarece numai sub această unică formă a evloghiei-pâine a fost admisă în practica bisericească anafura, ca simbol de comuniune spirituală.

Deosebirea și scoaterea evloghiilor-prosfore din categoria alimentelor de consum își poate găsi, deci, temeiul nu numai într-o rugăciune de binecuvântare, ci în însăși destinația lor inițială, ele fiind pregătite cu intenția de a fi aduse ca dar lui Dumnezeu. Caracterul lor religios era marcat pe de altă parte prin crucea și monogramul Mântuitorului, imprimare deasupra arestelor pâinii. Iată, prin urmare, atâtea motive, pentru care Constituțiile Apostolice limitau consumarea evloghiilor-prosfore numai în sfera liturghisitorilor și a auxiliarilor lor. De altfel, reguli similare fu-

13. Pseudo-Gherman, *Comentar liturgic*. P. G., t. XCVIII, col. 397 C.

14. Indemnând pe Corinteni la organizarea unei colecte pentru creștinii din Ierusalim, Sf. Apostol Pavel își exprimă dorința ca această contribuție să fie făcută într-o astfel de dispoziție sufletească, încât ea să nu aibă caracterul unui bir, ci al unei binecuvântări: «...ca darul (binefacerea, *εὐλογία*) făgăduit de voi mai dinainte, să fie gata așa ca o *binecuvântare* (dărnicie, *εὐλογία*), iar nu ca un act de zgârcenie». Dacă, potrivit cuvântului Mântuitorului (Matei XXV, 40 și 45), binefacerea față de cei în nevoi au valoarea unor daruri făcute lui Dumnezeu, cu atât mai mult o ofrandă făcută Lui direct, la altar, iar nu indirect prin săraci, ia caracterul unui act pentru cinstirea lui Dumnezeu. Ca expresiune a unei renunțări sau a unui sacrificiu, prosfora este deci prin ea însăși o evloghie sau un simbol al omagiului nostru față de Dumnezeu, iar oferirea ei un act de cult în sensul impropriu al acestui cuvânt. Aceasta concordă cu sensul verbului *εὐλογεῖν* (a binecuvânta), care, în limbajul liturgic față de Dumnezeu este întrebuit cu însemnarea de a *lauda*, a *slăvi* (Binecuvântat ești, Doamne...; Binecuvintează suflete al meu pe Domnul; Binecuvântat este Dumnezeul nostru..., etc.). A se vedea sensurile cuvintelor *εὐλογέω*, *εὐλογιᾶς* și *εὐλογία* în Vechiul și Noul Testament, la Gerhard Kittel (în colaborare), *Theologische Wörterbuch zum Neuen Testament*, vol. II, pp. 751-763.

Rezumând: în limbajul religios, ideea de dar, de ofrandă, fiind principală în noțiunea de evloghie, nu este greu a explica aplicarea acestei denumiri la prosforă, precum și pentru ce Sf. Gherman socotește echivalenți termenii *prosforă*, *pâine* și *evloghie*. Deși nu s'a insistat asupra acestui aspect în explicațiunile de până acum cu privire la desemnarea prescurii prin termenul de evloghie, noi îi atribuim totuși un caracter esențial.

seseră practicate deja în legătură cu jertfele dela templul din Ierusalim, unde anumite părți din jertfele de pâine și animale reveneau în cele mai multe cazuri preoților (Levitic, II, 3, 10; V, 13; VII, 14, 31-34); pentru rămășițele din anumite jertfe de pâine se prescria chiar obligația de a fi consumate lângă jertfelnic (Levitic, X, 12-13), în timp ce părți din anumite jertfe de carne puteau fi întrebuințate înăuntrul familiilor preoțești (Levitic, X, 14).

În tot cazul, este stabilit mai presus de orice discuție că evloghia-prosforă a fost dintru început considerată de Biserică articol binecuvântat sau într'un anumit fel sfințit. Caracterul acesta i s'a păstrat cont'nuu în cursul timpului și el se vede subliniat mai târziu într'una din recomandățiunile făcute de Patriarhul constantinopolitan Nicolae Gramaticul (pe la finele sec. al XI-lea și începutul celui de al XII-lea). Provoacat de nedumeririle monahilor din Muntele Athos, dacă se cuvine preoților să consume «ca pâine obișnuită» prescurile rămase neîntrebuințate, Patriarhul având și avizul sinodului său, îl lămurea că prescurile, din care s'a proscomidit, trebuiesc consumate numai în biserică; celelalte pot fi consumate și afară din biserică, însă singure, fără alte alimente.

Întrebarea, care fusese pusă, era dacă «se cuvine preotului să mănânce fără deosebire și cum voiește cele aduse în biserică, precum sunt prescurile și vinul și de se cuvine a le mânca întocmai ca pe pâinea obișnuită și ce trebuie să facă dacă s'ar aduna multe de acestea?». S'a răspuns că «părțile din prescura, care s'a înălțat (ἀπὸ τοῦ ὁψωθέντος ἁγίου ἄρτου), să nu se mănânce decât numai în biserică, până ce se vor consuma toate; iar părțile din celelalte prescuri se pot mânca și afară din biserică, însă separat și singure, iar nu cu lapte și cu brânză și cu ouă și cu pește»¹⁵).

Deși acest canon scoate fără deosebire din întrebuințarea comună atât frânturile din prescura proscomidită cât și prescurile neîntrebuințate, prescrie totuși două feluri de consumare, corespunzătoare fiecăreia din cele două categorii de pâine. Sinodul nu face însă nicio mențiune despre vinul adus de credincioși; rămâne totuși subînțeles că el este socotit în aceeași situație cu prescurile neînălțate sau neproscomidite, deoarece vinul nu se înălță și nu se binecuvintează înainte de a fi turnat în potir¹⁶).

3. Anafura, semn de comuniune și denumirea antidoron (ἀντίδωρον)

În centrul primei faze din istoria anafurei stă dispoziția din Constituțiile Sf. Apostoli, VIII, 31, care, prin indicațiile privitoare la întrebuințarea profsorelor-evloghii, consacră simplă calitatea acestora de obiect binecuvântat și, deci, scos din uzul vieții profane. Elementul nou, care caracterizează «anafura» propriu zisă și marchează începuturile adevăratei sale istorii, îl reprezintă semnificația ei de semn sau simbol al comuniunii între credincioși, cu care apare în curând evloghia-prosforă. De această idee se vede inspirată una din dispozițiile unei Rândueli bisericești din aceeași familie cu Constituțiile Apostolice, dar mai evoluată decât acestea. Astfel, Testamentum Domini (cartea II-a, cap. 19) îngăduie

15. Canon 5 al Patriarhului Nicolae. La Dr. Nicodim Mîlaș, *Canoanele Bisericii Ortodoxe*, vol. II, partea II-a, traducere de Dr. Popovici și Uroș Kovinci.

16. Cf. Ralli și M. Potli, *Sintagma dumnezeieștilor și sf. canoane*, Atena, 1853, vol. IV, p. 422.

catehumenilor candidați la botez să primească bucați din evloghiile-prosfore, în sâmbăta Paștelui, adică în ajunul botezului lor: «**Se va da drumul mai întâi catehumenilor, după ce vor fi primit binecuvântarea (evloghia) dela frângerea pâinii**»¹⁷). Iată, deci, o măsură prin care anafura capătă un caracter de rit, simplu într'adevăr, dar este un rit.

În restul anului erau opritți dela evloghii nu numai catehumenii, ȋnergumenii și cei excomunicați, ci chiar credincioșii din diferitele grade ale penitenței publice. Canonul 8 al lui Teofil al Alexandriei († 412), este categoric în această privință: «Cele ce se aduc sub cuvânt de jertfă, după ce se folosesc câte sunt necesare pentru Taine, să le împărțească clericii, dar catehumenii nici să nu mănânce, nici să nu bea din acestea, ci numai clericii și frații credincioși, cei ce sunt împreună cu dâșșii»¹⁸). De altfel, chiar după rânduelile din Testamentum Domini, catehumenii nu aveau voie să participe la nimic din cele ce ar fi putut să aibă semnificație de comuniune cu credincioșii; astfel, ei erau opritți chiar dela ospețele și mesele de pomenire, care, prin binecuvântare, primeau un caracter asimilat evloghiilor într'o măsură oarecare și constituiau o ocaziune de comuniune spirituală cu credincioșii trecuți prin deces în rândurile Bisericii de dincolo¹⁹).

Este clar, deci, că gustarea din evloghiile-prosfore era oprită catehumenilor. Cu toate acestea, măsura din Testamentum Domini de a se acorda evloghii catehumenilor din clasa cea mai ȋnaintată, în ajunul botezului lor, nu este lipsit de orice explicație. Trebuie să subliniem că ea nu constituia o regulă comună, ci o măsură excepțională sau mai bine zis extraordinară. La sfârșitul cursului și probelor catehumenatului, acești candidați la botez se găseau de fapt în comunitate de credință și doctrină cu Biserica, ceea ce motiva ȋnsăși avansarea lor. Desăvârșirea comuniunii lor și prin har avea să se consume în noaptea următoare, prin primirea botezului și a primei Împărtășiri. În ajunul acestor acte atât de ȋnsemnate, evloghia-prosforă reprezenta pentru ei o anticipație, o «arvună», o introducere și pregătire pentru primirea Sf. Euharistii.

Ceea ce constituia, pentru motive de «ȋconomie bisericească», o excepție în legătură cu catehumenii cei mai avansați, trebuie să presupunem ȋnsă că era o regulă sau un drept firesc pentru credincioșii împăcați cu Biserica. Într'adevăr, menționatul canon al lui Teofil de Alexandria marchează în această privință o situație evoluată în comparație cu Constituțiile Apostolice, deoarece ȋngăduința de a se împărtăși de prosfore este extinsă peste cercul restrâns al clericilor, la laici și, pe cât se pare, nu pentru simplul considerent al necesității de a se asigura consumarea ră-mășitelor din prosforele aduse pentru Jertfă, ci, de sigur, în spirițul în care erau acordate și catehumenilor, în ajunul botezului lor. Mai mult, așa cum este și logic, extinderea acestei măsuri și la catehumeni trebuie să fi fost precedată și pregătită ca idee, de practica mai mult ori mai puțin ȋndelungată a admiterii credincioșilor laici la gustarea din evloghii.

Este interesant, de sigur, să știm când a ȋntrat și a fost acceptată anafura în practica religioasă, ca rit sau instituție bisericească.

17. *La version syriaque de l'Octateuque de Clément*, trad. de P. Nau, p. 73.

18. La Nicodim Milaș, *op. cit.*, vol. II, partea II-a, p. 181.

19. Cf. *Testamentum Domini*, cartea II-a, cap. 13; la F. Nau, *op. cit.*, p. 71.

O dispozițiune cu caracter pozitiv în această privință lipsește. Vom încerca, de aceea, printr'o confruntare a canoanelor, în care se reflectă viața religioasă de atunci, să smulgem istoriei secretul, dacă nu asupra unei date sau epoci exacte, cel puțin cu privire la realitățile care au condus la transformarea vechii evloghii-prosfore într'un rit liturgic al anafurei.

Potrivit regulei de viață bisericească din epoca primară, credincioșii, care veneau la Liturghie, erau obligați să rămână până la sfârșitul slujbei, când aveau să se împărtășească. Într'adevăr, canonul 9 apostolic hotără ca «toți credincioșii care intră (în biserică) și ascultă Scripturile, dar nu rămân la rugăciune și la Sf. Împărtășire, trebuie să se afurisească, ca unii care fac desordine în biserică». Pentru a face mai simțită și mai constrângătoare lipsa de comunitate a celor pedeșți cu aforisirea sau excomunicarea, canonul 10 apostolic lovește de aceeași pedeapsă și pe credincioșii, care ar fi încercat să dea un fel de compensație celor excomunicați, rugându-se cu ei în particular, adică în casă. Măsurile acestea constituiesc însă o mărturie indirectă despre frecvența cazurilor de abatere de la datoria de a se împărtăși. Textul canonului 9 apostolic și, precum vom vedea, în deosebi cel al canonului 2 Antiohia ne înlesnește reprezentarea situației în chipul următor. Unii credincioși, profitând de momentul când se dădea drumul catehumenilor, se strecurau afară din biserică odată cu ei, îndată după lecturile biblice (Evanghelia și Apostolul) și omilia asupra acestora; alții, ceva mai zeloși, rămăneau până la sfârșitul Liturghiei, dar, nesocotindu-se vrednici să se apropie de Sf. Taine, nu intrau în rândurile celor ce se împărtășeau.

Sesizându-se de această scădere a nivelului disciplinei bisericești, precum și pentru a se înlătura pricina turburării ordinii în timpul serviciului divin de către aceia care îl părăseau la momentele considerate oportune de fiecare, sinodul local ținut la Antiohia, în anul 341, hotărăște prin canonul 2 că «toți cei care intră în biserică și ascultă Sf. Scripturi, dar nu participă la rugăciune împreună cu poporul, sau se feresc de împărtășirea cu Sf. Euharistie, urmând oarecare neorânduială, aceștia să fie excluși din Biserică, până ce se vor mărturisi și vor dovedi roduri de pocăință și vor fi dobândit iertare prin rugămintile lor». Canonul se completează apoi, într'o formă mai dezvoltată, cu măsurile prevăzute în canonul 10 apostolic.

Deci, așa precum sublinia Zonară, sub sancțiunea excomunicării din acest canon cădeau nu numai cei care părăseau biserica în timpul slujbei, ci și cei care evitau momentul împărtășirii «pentru motive de evlavie și smerenie»²⁰), sustrăgându-se din rândurile celor care se apropiau de ea. Probabil că din cauza amenințării canoanelor 9 și 10 ap., precum și a canonului 2 Antiohia «s'a conceput, pe cât se pare», cum se exprimă Balsamon, «împărțirea anafurei; așa încât este neapărată nevoie ca și aceia care nu pot să se împărtășească cu Sf. și de viață făcătoarele Taine, să rămână până la sfârșitul dumnezeieștii slujbe, ca s'o primească din mâna preotului, spre sfîntire»²¹).

20. G. Ralli și M. Potli, *Sintagma dumnezeieștilor și sfintelor canoane*, tom. III, pagina 126.

21. La G. Ralli și M. Potli, *op. cit.*, tom. III, p. 128.

Prin măsura de a se împărți anafură credincioșilor, care se considerau nepregătiți să primească dumnezeescul Trup și Sânge al Domnului, nu numai că se înlătura motivele de părăsire a serviciului divin, ci îi și determina să aștepte până la sfârșit, când aveau să primească părțile din prosforele binecuvântate, rămase dintre cele ce serviseră la pregătirea Sf. Jertfe. Nesocotindu-se vrednici să participe la Cina Domnului, credincioșii se împărțeau totuși de fărâmiturile rămase din elementele pentru pregătirea mesei euharistice, ca să ne exprimăm în spiritul Sf. Evanghelii (Mat. XV, 27). De aceea, în faza nouă, aceste părțile au primit numele de **Antidoron** (ἀντιδωρον), adică în loc de (ἀντί) Sfântul și Dumnezeescul **Dar**, denumire care a rămas până astăzi un termen tehnic pentru anafură. În latina bisericească a Apusului, acest cuvânt a primit o traducere aproape ad litteram: **vicedoni, sanctae communionis vicarium** și de multe ori **compensatio, remuneratio**.

Nu se poate afirma nimic sigur cu privire la epoca, în care termenul antidoron a intrat ca o expresie curentă în limbajul bisericesc. În documentele din veacul al XI-lea și al XII-lea îl găsim însă ca o denumire deja uzuală pentru anafură²²).

Cum se explică însă, proveniența și accepțiunea cuvântului **anafură** în limba română, ca și în vocabularul religios al altor Biserici?

Termenul **anaforă** (ἀναφορά=ridicare, înălțare, ofrandă, jertfă) a putut fi întrebuințat în limbajul bisericesc întocmai ca odinioară cuvântul evloghie, adică atât pentru darurile de jertfă aduse de credincioși, cât și pentru jertfa însăși. Prescura (προσφορά) adusă la altar fiind privită ca ofranda sau jertfa credinciosului, n'a fost greu ca numirea de anaforă (ἀναφορά) să alunece asupra acestei prescuri binecuvântate, distribuită în părțile după Liturghie, cu atât mai mult cu cât această prescură a fost **înălțată**, după cum și Agnețul scos din ea este înălțat, devenind anaforă, adică Jertfa propriu zisă, atunci când este sfințit. Termenul anaforă a intrat, deci, în uz cu accepțiunea dela noi, printr'un schimb de întrebuințare cu cuvântul prosforă, prescură, amândouă având însemnarea de

22. Cele dintâi manuscrise liturgice, în care este întrebuințat termenul antidoron, datează de prin veacurile XII-XIII (Codic. 662 din Bibl. Națion. Atena. La Pan. N. Trembela, *Ἀλτρεῖς λειτουργίαι κατὰ τοὺς ἐν Ἀθῆναις κωδικας* p. 15; ms. Nr. 1020, Bibl. mănăstirii Sinai, la A. Dmitrievski, *Descrierea manuscriselor liturgice păstrate în bibliotecile Orientului ortodox*, t. II (Εὐχολόγια) Kiev, 1901, p. 146). Se știe însă că vechimea manuscriselor, ce ni s'au păstrat cu slujba Liturghiei în extenso și cu indicații mai dezvoltate de tipic, apropiate de genul Liturghierelor de astăzi, nu se urcă dincolo de această epocă. Așa se explică pentru ce n'ci redacțiile comentariului liturgic al lui Pseudo-Gherman, anterioare secolului al XI-lea, nu se referă la termenul antidoron. Ediția din Patrologia greacă a lui J. P. Migne (t. XCVIII), a acestui coment. redă ideea de antidoron printr'o parafrază, în care este folosit verbul ἀντιπροσφέρω (col. 452 D.). În aceeași epocă, Balsamon (sec. XII) folosește cuvântul antidoron ca termen tehnic în comentariul său la canonul 2 Antiohia. Cf. și A. Petrovskii, *Antidor*, în *Enciclopedia teologică ortodoxă* (în limba rusă). Petrograd, 1904, edit. de Prof. A. P. Lopuhin, t. I, p. 796.

Câteodată, anafura este numită și *kataklastōn* (κατακλαστόν), ca de ex. în Evhologhiul-manuscris Nr. 986 (sec. XV) din Biblioteca mănăstirii S'mai, publicat de A. Dmitrievski, *op. cit.*, p. 614 și în *Ieratikōn*ul de Constantinopol, 1895, p. 150. Vezi și Léon Clugnet, *Dictionnaire grec-français des noms liturgiques en usage dans l'Eglise grèque*, p. 13.

ofrandă, jertfă, deși cu nuanțe diferite, corespunzătoare momentelor liturgice. Noi, ca și Biserica bulgară, care folosește cuvântul «anaforă», am reținut termenul anaforă, așa precum Biserica rusă a acceptat pentru același obiect cuvântul prosforă (în pronunția populară rusă pròsfora), întrebunțat la noi în forma coruptă «prescură».

Cu privire la fixarea începuturilor intrării în practica liturgică, a împărțirii anafurii, un prim punct de orientare îl aflăm în dispozițiunile luate prin canoanele 14 și 32 ale sinodului dela Laodiceea (la o dată dintre anii 345-381). Pe la mijlocul veacului al IV-lea adică, acest sinod ia în considerare ca fapt deja existent practica schimbului de evloghii din simplă pâine binecuvântată, alături de evloghiile euharistice. Până la această dată, era bine stabilită, prin urmare, semnificația evloghiilor-prosfore ca simboale de comuniune.

Pe de altă parte, canonul 8 al lui Teofil, Episcopul Alexandriei (381-412), ne face dovada că, în ultimele decenii ale veacului al IV-lea sau cel mai târziu în primele decenii ale veacului al V-lea, credincioșii erau admiși să participe alături de clerici, la împărțirea de anaforă. Impresia noastră este că tonul acestui canon cade mai mult pe oprirea catehumenilor dela acest drept. Nu este exclus ca accentul acestei reguli a lui Teofil să fi vizat tocmai practica — locală poate — înscrisă în Testamentum Domini, de a se învoi evloghii catehumenilor în ajunul botezului lor.

Dacă, acum, ne așezăm pe o poziție de mijloc în legătură cu concluziile criticii literare, privitoare la data compunerii rânduelii din Testamentum Domini (între jumătatea veacului al IV-lea și a doua jumătate a secolului al V-lea)²³, ne-am găsi în jurul sfârșitului veacului al IV-lea și începutul celui următor, adică în preajma datei, când a fost redactat canonul, prin care Teofil recunoaște dreptul credincioșilor la anafură. Toate aceste conjecturi ne indică prin urmare, în chip logic, jumătatea veacului al IV-lea sau a doua jumătate a lui, dacă nu ca epocă în care împărțirea anafurei a putut primi o încadrare liturgică, apoi cel puțin ca atmosferă, în care germinează începuturile ideii anafurei, ca simbol de comuniune. Faptul că această practică este comună tuturor Bisericilor eterodoxe din Răsărit, ieșite din sânul Ortodoxiei în veacurile următoare, constituie o confirmare în acest sens, nu de mică importanță.

Cea mai veche mențiune istorică despre anafură ca practică liturgică provine însă din veacul al VII-lea, sub forma instrucțiunilor, pe care le dă sinodul din Nantes (la o dată dintre anii 638-658), prin canonul 9, înregistrat mai târziu în așa numitele Capitulare ale Episcopului Hincmar din Reims (secolul IX). «Preotul», recomandă acest canon, «va pune într'un vas curat o cantitate îndestulătoare de părțicele din pâinile rămase din cele aduse de credincioși, pentru a le împărți după Liturghie, în zilele de duminici și sărbători, celor care nu s'au împărțășit; preotul le va distribui după ce le-a binecuvântat, luând seama să nu cadă pe jos vreo fărămitură»²⁴).

23. Cf. F. Nau, *op. cit.*, p. 16 și J. Tixeront, *Précis de patrologie*, ed. IX, p. 283.

24. Vezi Dom Urbain Serès, *Le pain béni*. In rev. Les questions liturgiques et paroissiales. Louvain, an. XVIII (1933), Nr. 6 (Dec.), p. 286; L'abbé Migne, *Prem. encycl. théolog.*, pp. 562, 263.

Este locul să subliniem că datele menționate mai sus, în legătură cu cronologia anafurei, reprezintă unul din argumentele, care înlătură definitiv afirmația frecventă într'un anumit sector al literaturii teologice, de unde a trecut și în Liturgica lui V. Mitrofanovici și T. Tarnavski²⁵), că anafura s'ar împărți în amintirea vechilor agape. Se știe însă că acestea se găseau despărțite de Liturgia euharistică, înainte de jumătatea secolului al II-lea, iar asistența bisericească față de cei în nevoi se alimenta, precum am menționat în paragraful precedent, din darurile în natură colectate la sediul conducătorilor Bisericii²⁶). Pe de altă parte, împrejurările care au dus la instituirea anafurei, sunt pe deplin edificatoare asupra cauzei, scopului și semnificației exacte a acestei instituții.

Acestea sunt în general elementele privitoare la datele în legătură cu anafura și cu împrejurările, care au provocat așezarea ei într'un cadru liturgic. La început, ea era destinată numai unei categorii anumite de credincioși și anume celor care asistau la Sf. Liturghie, dar nu se împărțeau. În veacul al VII-lea și al VIII-lea însă, împărțirea de obște ajunsese așa de rară, încât putem considera că ea încetase în ultimele două veacuri ale primului mileniu creștin²⁷). Ajungând astfel să nu se mai împărțască nimeni în zilele de sărbători, afară de liturghisitori, s'a îndătinat obiceiul ca anafura să se distribuie tuturor credincioșilor prezenți, dacă n'au gustat nimic mai înainte.

Practica anafurei a fost generală în Biserică, mai cu seamă până pe la jumătatea evului mediu. Astăzi, ea este în uzul tuturor Bisericilor ortodoxe și eterodoxe din Orient. În Apus, anafura se păstrează numai în parohiile din unele eparhii, dar prin excelență în parohiile rurale romano-catolice din Franța.

4. Anafura în raport cu Sf. Euharistie.

Relațiunea dintre anafură și Pâinea euharistică este o idee nu numai vie în conștiința credincioșilor²⁸), ci și exprimată în cele mai de seamă erminii liturgice. Pentru cei mai mulți dintre autorii lor, temeiul acestui raport îl formează simbolismul specific, în momentul respectiv al lucrărilor Procomidiei, al pâinii sau prescurii, din care se scoate sau se alege Agnețul. Cum aci se închipuiesc cele în legătură cu nașterea și patimile Mântuitorului, această pâine sau prosoară simbolizează pe Sf. Fecioară, din sânul căreia El s'a născut trupește. Resturile din această prescură, care se împart credincioșilor ca anafură, apar deci față de Sf. Agneț euharistic în raportul, în care se găsește trupul omenesc al Sf. Fecioare, față de Trupul dumnezeesc (Dumnezeu-Omului) al Fiului ei. Sfîntenia anafurei derivă, ca atare, în primul rând din relațiunea și poziția ei față de Sf. Taine.

25. Precum se poate verifica în ediția din anul 1909 a acestui manual, la pagina 543.

26. Vezi mai înainte nota 12 și Sf. Justin Martirul și Filosoful, *Apologia întâia*, cap. LXVII, 1 și 6.

27. Cf. Dr. V. Mitrofanovici și Dr. Tarnavski, *Liturgica*, ed. 1909, pp. 699-700.

28. În această privință, este de o elocvență particulară vechiul terțet, repetat de credinciosul simplu în epocile de pietate: «Anafură, te-oiu lua; — dar de m'o s'osi moarte, — să-mi fii ca Grijania». Vezi S. Salaville, *Liturgies orientales. La Messe*, p. 72, notă.

Deși această idee nu se află formulată expres în comentarul liturgic al lui Pseudo-Gherman, totuși ea nu este străină de cugetarea lui, precum reiese din următoarea explicație: «Iar **prescura** (προσφορά), care se numește și pâine și binecuvântare și pârgă, din care se taie Trupul Domnului, se ia întru închipuirea **pururea Fecioarei și de Dumnezeu Născătoare, care** — după bunăvoința Tatălui și cu voia Fiului Său și a Cuvântului și după sălășluirea dumnezeescului Duh — primind în sine pe unul din Treime, pe Fiul Lui Dumnezeu și Cuvântul, L-a născut Dumnezeu desăvârșit și om desăvârșit. După cum iarăși Dumnezeu, cel mai presus de fire, întrupându-se din aceasta într-o singură ipostasă... tot astfel și Trupul Domnului se taie..., cu un oarecare instrument de fier, care se numește și copie..., ca dintr'un pântece oarecare și din carnea unui corp fecioresc, (zic din pâinea întreagă a evloghiei și a prescurii) și se scoate astfel de sine stă-tător din mijlocul ei»²⁹).

Teodor de Andida, întemeindu-se pe acest raport simbolic dintre prescură și Pâinea euharistică, subliniază categoric că din această rela-țiune derivă calitatea de lucru sfânt și sfințitor a anafurei. «Ce altceva», zice el, «decât închipuirea trupului Fecioarei este partea rămasă, (ce este) împărțirea evloghiei și a prosforei (anafurei)? Căci (Sf.) Pâine se frânge și se împarte ca împărțășire de nespusă binecuvântare, celor ce se împăr-tășesc cu credință; iar prosfora (anafura) se dă înapoi plină de sfințenie dela Sfintele (Taine), celor ce au adus-o și astfel, dela participarea la Trupul cel fără prihană și la cinstitul Sânge ale lui Hristos, Dumnezeu/ul nostru, Cel ce s'a născut din Sf. Fecioară, sfințirea și binecuvântarea ajunge la credincioși»³⁰). Exprimată în termeni mai generali, aceeași idee aproape, despre relațiunea anafurei cu Sf. Taine, o găsim invocată în tâlcuirea Pidalionului, în legătură cu oprirea catehumenilor dela anafură prin canonul 8 al lui Teofil de Alexandria: «Pentru că acestea s'au adus la sf. jertfelnic și **părțile au ieșit din ele intrând în dumnezeieștile Da-ruri. Pentru aceasta, și cele rămase din acestea s'au sfințit**»³¹).

Simion, Arhiepiscopul Tesalonicului, accentuând în acest raport nota de deosebire esențială între anafură și Euharistie, este de acord într-o altă formă că sfințenia și puterea sfințitoare a anafurei provin din rela-țiunea ei cu Jertfa liturgică. Această valoare îi este însă împărțită prin-tr'un element fenomenal, sub forma acțiunilor și formulelor din ritualul Proscomidiei, în legătură cu scoaterea Agnețului. «Anafura aceasta», zice Arhiepiscopul Simion, «este pâine sfințită, (este prescura) proadusă la Proscomidie, din care se scoate partea din mijloc (Sf. Agneț), care se jertfește și se face Trupul Domnului. Deci, în locul celui Dar mare al înfricoșatei Cuminecături, de vreme ce nu sunt toți vrednici a se împăr-tăși cu el, li se dă această anafură, care, după cuviință, se numește anti-doron, adică în loc de dar, pentru că dă darul hărăzirii lui Dumnezeu. Această pâine este sfințită fiind însemnată cu copia și primind sfinte cu-vinte; nu este însă împărțășirea Trupului lui Hristos, căci acelea sunt Tai-nele, iar aceasta numai dătătoare de sfințire și dăruitoare de dumneze-

29. Pseudo-Gherman, I, *Comentar liturgic*. P. G., t. XCVIII, col. 397 C.D.

30. Teodor de Andida, *Comentar prescurtat*... P.G., t. CXL, col. 465 C. Cf. și Pseudo-Gherman I, *op. cit.*, P.G., t. XCVIII, col. 452 D.

31. *Pidalion*, Neamț, 1844, fila 485 verso.

escul Dar, care se dă cu cuvintele cele dela Proscomidie³²). La Nicolae Cabasila însă, motivarea caracterului de lucru sfințit al anafurei îmbracă forma unei explicațiuni logice: «...tăind în multe părțile pâinea proscomidită, din care s'a scos Sf. Agneț (preotul) o împarte credincioșilor ca pe una ce a devenit sfântă prin aceea că a fost afierosită (rânduită, destinată) și prezentată ca dar de jertfă lui Dumnezeu»³³).

La toate aceste considerațiuni nu s'ar potrivi, în fine, o concluzie mai proprie și mai sugestivă decât cea sugerată de Fericitul Augustin în legătură cu alt rit. «Deși nu este Trupul lui Hristo», anafura «este, cu toate acestea, ceva sfânt și mai sfânt decât alimentele cu care ne hrănim, fiindcă este un lucru sfânt»³⁴). Numai astfel se poate înțelege pe deplin temeiul vechii disciplini bisericești, care interzicea luarea anafurei de către cei ce nu se găseau intrați în comunitatea creștină prin botez.

Precum am afirmat la începutul prezentului studiu, unul sau altul din aspectele corelațiunii anafurei cu Pâinea euharistică și-au găsit expresiunea chiar în denumirile sub care a fost desemnată anafura. În ceea ce privește termenul **anafură**, dacă ar fi luat în sens propriu, el ar fi mai presus de orice idee de raport, deoarece reprezintă un termen tehnic pentru însăși Jertfa liturgică. În sensul impropriu însă din limbajul bisericesc curent, în care cuvântul anafură este întrebuințat în locul termenului prosforă pentru pâinea, ce se ridică sau se înalță ca dar de jertfă, în vederea scoaterii agnețului și împărțirii ca anafură a resturilor din ea, denumirea de anafură exprimă același raport față de Pâinea euharistică, întocmai ca termenul evloghia.

Termenul antidoron se prezintă incomparabil mai expresiv decât aceste două denumiri. Poziția anafurei față de Sf. Euharistie apare, într'adevăr, mai exact determinată prin el. Totuși, însuși acest termen, deși se referă tot la un raport extern, nu face imposibile unele confuziuni, prin interpretări superficiale și eronate, care-i pot transpune semnificația pe un plan strein de ideea ce-i este proprie. De aceea, nu socotim de pri-sos să subliniem că termenul antidoron (în loc de dar) nu stabilește o echivalență între anafură și Pâinea euharistică, ci arată că în loc ca credinciosul să fi primit Sf. Trup și Sânge așa cum s'ar cuveni, la momentul indicat prin chemarea știută, primește mai în urmă anafură sau pâine sfințită printr'o «binecuvântare mică». Anafura nu înlocuiește, deci, Sf. Euharistie. Primirea anafurei este menită numai să întrețină viu în suflete simțul lipsei Sfintei Euharistii și, deci, aspirațiunea neîncetată de a ne învrednici de ea printr'o viață îmbunătățită.

Nu este ușor, fără îndoială, a trage o linie de demarcație categorică în judecata pietății populare, între subtilitățile teologice, pe care le implică raportul dintre Pâinea euharistică și părțilele din prescurile învestite cu o binecuvântare simplă. Se explică, așa dar, pentru ce un abate francez, care-și manifestă satisfacția că Biserica patriei sale se găsește,

32. Simion, Arhiepiscopul Tesalonicului, *Despre Sf. Liturghie*, cap. 100; traducere românească retipărită la București în anul 1865; in P. G., t. CLV, col. 301-304 A.

33. Nicolae Cabasila, *Explicarea dumnezeieștei Liturghii*, cap. LIII. P. G., t. CL, col. 489 B.

34. Aurelii Augustini, *De peccatorum meritis et remissione*, cartea II-a, cap. 26. P. L., t. XLIV, col. 176.

prin practicarea anafurei, în consonanță cu Bisericele Răsăritului, opinează totuși că n'ar trebui, poate, să se insiste în predici asupra calității de antidoron a anafurei, în sensul că ea este o locțiitoare a împărtășirii. El justifică pentru același motiv teama cunoscutului cardinal belgian Mercier, de confuzia pe care ar fi putut-o crea credincioșii simpli în cazul că s'ar fi încercat să se restabilească și în Belgia vechiul uz al anafurei sau al pâinii binecuvântate ³⁵).

Autorii erminiilor liturgice descriu anafura nu numai ca pe un aliment sfințit ci, în același timp, și cu un efect sfințitor. Arhiepiscopul Simion al Tesaloncului se exprimă limpede că anafura «este sfințită» și «dă-tătoare de sfințenie» și «dăruitoare de dumnezeescul dar» ³⁶), iar la sfârșitul Liturghiei «se dă anafura spre sfințirea noastră» ³⁷). El explică această însușire ca un reflex al ceremonialului pentru scoaterea Sf. Agneț, în timp ce Teodor de Andida crede că derivă din corelațiunea simbolică a prosforei proscomidite, cu Sf. Taine înseși; anafura este înfățișată de acest exeget, chiar ca un mijloc de împărtășire indirectă a credincioșilor, de sfințenia Pâinii euharistice. Aceste explicații rămân însă la caracterul unor afirmații generale sau de principiu. Ele nu artibuesc, adică, anafurei un efect sau o eficacitate specifică, notă caracteristică de fapt Tainelor, care se disting una de alta prin natura acțiunii și a efectelor harului dumnezeesc, ce se împărtășește credincioșilor, corespunzător scopului divin al instituirii fiecăreia.

Anafura se clasează însă în categoria ierurgiilor (sacramentaliilor) bisericești, adică a «celor mijloace și acte sfinte ale Bisericii, în care și prin care aceasta își exercită puterea de binecuvântare și sfințire predată de Intemeietorul său» ³⁸). În ceea ce privește anafura, ea este menită în primul rând să lucreze asupra constituției noastre psihologice, prin semnificația simbolului material al pâinii. Prin natura sau specificul său, acest element indică adică «efectele, al căror instrument este». Astfel, «anafura este un semn al dragostei frățești, care unește pe toți cei care o mănâncă, așa precum Pâinea euharistică arată că toți acei care o primesc sunt uniți în Iisus» ³⁹). Aceasta a fost rațiunea și scopul în imediată legătură cu instituirea anafurei.

Ca urmare a rugăciunii pentru binecuvântarea ei, anafura produce, fără îndoială, și anumite efecte, ca lucrări ale grației actuale, în legătură cu trebuințele sau nevoile vieții noastre zilnice. Scopul ei este același ca al tuturor ierurgiilor și al întregului cult, adică «preamărirea lui Dumnezeu și sfințirea omului» ⁴⁰); binecuvântarea, pe care o primește anafura, face ca ea să devină «un instrument al darurilor dumnezești, al binefacerilor

35. Semnatarul micului studiu *Le pain béni*, în care se dă acest sfat, este Dom Urban Sères. În rev. «Les questions liturgiques et paroissiales», Louvain, an. XVIII (1933), Nr. 6 (Decembrie), p. 290, n. 2.

36. Simion, Arhiepiscopul Tesalonicului, *op. și loc. cit.*

37. Simion, Arhiepiscopul Tesalonicului, *Despre Sfintele Rugăciuni*, cap. 350. P. G., t. CLV, col. 596 D.

38. Dr. Vasile Mitrofanovici și Dr. Teodor Tarnavski, *Liturgica Bisericii dreptcredincioase răsăritene*, ed. 1909, p. 771.

39. L'Abbé R. Aigrain, *Liturgia, encyclopédie populaire des connaissances liturgiques*, p. 754.

40. Dr. V. Mitrofanovici, etc., *op. și loc. cit.*

și puterilor dumnezeiești, să depărteze piedicile mântuirii, să înmulțească dispozițiunile subiective la primirea dumnezeieștilor daruri și să pregătească pentru daruri mai înalte»⁴¹).

Acesta este, de altfel, sensul în care se găsește interpretată anafura în pietatea religioasă populară, afară de câteva exagerări, abuzuri și deformări, de care nu este scutit creștinismul atât în Orient cât și în Occident. Credincioșii o primesc și, dacă sunt nemâncați, o consumă îndată, într-o atitudine de impresionantă evlavie; dacă nu se găsesc în stare de ajunare, ei o iau acasă spre a o întrebuința în altă zi, pe nemâncați, făcându-și semnul crucii înainte de a o consuma. Anafura este dusă chiar și celor bolnavi, precum și celor care nu au putut să vină la biserică, iar cei mai evlavioși își fac o rezervă, din care iau în alte zile de peste săptămână. «Sunt creștini, care», după informația venită dela un preot de parohie, «nu se împărtășesc până ce nu gustă mai întâi din sfînțita anafură, câteva săptămâni înainte de precestanie»⁴²).

Formele de pregătire în vederea primirii anafurei se prezintă uneori ca simple postulate ale conștiinței religioase individuale sau ca datini locale. Astfel, în unele parohii rurale, cei învrăbiți obișnuiesc să se împace, chiar în biserică, cu puțin înainte de momentul împărțirii anafurei, credincioasele mai tinere sărutând mâna celor mai în vârstă și chiar a bărbaților în etate și cu autoritate morală recunoscută. Rânduețile disciplinare sunt dominate însă de o notă oarecum rigoristă. Astfel, printr-o interpretare inspirată de analogie, «Indreptarea legii» sau așa zisa «Pravilă a lui Matei Basarab» extinde și la anafură obligațiile puse de cancanele 5 și 13 ale lui Timotei al Alexandriei, în legătură cu împărtășirea, cerând soților curăție trupească încă din ajunul zilei în care vor lua anafură⁴³). Pe de altă parte, Nicolae Gramaticul, Patriarhul Constantinopolului, oprește prin canonul 10 și dela luarea anafurei pe cei oprți dela Sf. Taine ale Trupului și Sângelui Domnului. Canonul 19 al lui Nichifor Mărturisitorul (în *Pidalion* numerotat 18) face un pogorământ în această privință, îngăduind monahilor aflați sub epitimii, să primească anafură după mărturisire. Precum vom vedea mai în urmă, Teodosie, Mitropolitul Ungro-Vlahiei (către finele veacului al XVII-lea și începutul veacului al XVIII-lea), sfătuește că, celor ce nu se spovedesc niciodată, să nu li se dea nici anafură.

Întocmai ca pe vremea împărtășirii de obște, se păstrează și astăzi încă, pe cale tradițională, ca o datorie de conștiință, regula ca toți cei care vin la biserică să fie pregătiți, adică cel puțin în stare de ajunare, spre a lua anafură. Oricât de vag, nu este greu de recunoscut că substratul acestor deprinderi de pietate, al tuturor acestor recomandări și măsuri îl formează conștiința despre o corelațiune între pâinea anafurei și Pâinea euharistică. Nu este lipsită de temei, deci, observația că toate aceste date, «care revelează originea nobilă a anafurei și raportul ei cu Sf. Liturghie, ne ajută să înțelegem semnificația sa cu totul supranaturală»⁴⁴).

41. Idem, *ibidem*, p. 772.

42. Preot Mihail Reguș, *Anafora*, în revista «Biserica Ortodoxă-Română», an. L, Nr. 11 (620), Noembrie, 1932, p. 735.

43. *Indreptarea Legii*, glava 170.

44. Dom Urbain Serés, *op. și loc. cit.*, p. 290.

Istoria, literatura aghiografică și folklorică au înregistrat forme variate despre considerația de care s'a bucurat anafura în pietatea populară, care, de cele mai multe ori, pune accentul pe însușirea ei de instrument al grației actuale. Vom cita aci, cu titlu de documentare și de curiozitate în același timp, numai trei exemple, atât din creștinismul răsăritean cât și din cel apusean.

Unul din acestea se referă la un caz de vindecare extraordinară, istorisit de Sf. Grigore de Nazianz, în cuvântarea funebă ținută cu ocaziunea înmormântării tatălui său. Mama acestui sfânt bărbat se găsea slăbită de o boală îndelungată și de nehrănire. Intr'o noapte îi apare însă fiul său, cu coșulețul cu pâini foarte albe, făcând asupra lor o rugăciune și binecuvântându-le cu semnul crucii, după obiceiul lui de totdeauna. Mâncând din acestea, ea s'a simțit întărită, puterile i-au revenit și speranța i-a crescut. Această vedenie a avut într'adevăr un puternic efect asupra bolnavei, așa precum a putut să verifice Sf. Grigore însuși a doua zi dimineața, când a mers în camera mamei sale. Văzând-o mai înviorată decât înainte, el a întrebat-o cum a petrecut noaptea și cum se mai simte. «M'ai hrănit, fiul meu», îi răspunse ea, «cu foarte multă bunăvoință și cu dragoste și apoi mă întrebi cum mă aflu: destul de bine și de liniștită. În același timp însă», zice Sf. Grigore Teologul, «îngrijitoarele îmi făceau semn cu capul să nu o contrazic, ci să accept neapărat răspunsul, pentru ca nu cumva, descoperindu-se realitatea, să fie doborâtă de descurajare»⁴⁵). Aceasta este, se pare, cea mai veche mențiune istorică despre pâinile binecuvântate.

Un alt exemplu este extras din Viețile sfinților din Bretagne. Odată, după săvârșirea Liturghiei, Sf. Melaniu, Episcop în veacul al V-lea la Rennes, vechea capitală a acestui ținut din Galia, a împărțit în semn de comuniune evloghii celor patru Episcopi, care se aflau de față. Unul din ei, Sf. Mars, Episcop de Nantes, socotind că nu trebuie să întrerupă ajunarea, în loc să mănânce evloghia a ascuns-o în sân. «Legenda adaugă, că ea s'a prefăcut în șarpe. Sf. Mars își dete seama atunci că el se abătuse dela datoriile dragostei frățești, și se duse să-și ceară iertare dela Episcopii, a căror comuniune simbolică, pe cât se pare, el n'o prețuisese cât se cuvine»⁴⁶).

Impresionată prin gingășia și semnificația ei este în deosebi următoarea piesă mărunță din folklorul grec. Motivul este luat în legătură cu clădirea bisericii Sf. Sofia din Constantinopol, minunea arhitecturii bizantine din timpul lui Iustinian. Legenda spune că într'o duminică, după săvârșirea Liturghiei, în vechea biserică a Sf. Sofia, care nu fusese încă dăruită, împăratul s'a apropiat de sfintele uși, spre a primi antidoronul din mâna Patriarhului. «Intr'un moment de stângăcie, nu se știe din partea cui, particica dată căzu jos. O albină, care tocmai intrase pe fereastră, se repezi, apucă pâinea și-și reluă zborul. Împăratul găsi că ar fi fost o faptă nelegiuită să se îngăduie unei găngănii să mănânce anafură. El porunci deci să se deschidă toți stupii din imperiu. Intr'unul din aceștia se

45. Sf. Grigore Teologul, *Cuvântarea XVIII-a*, cap. 30. P. G., t. XXXV, col. 1021-1024.

46. La Jules Corblet, *Histoire dogmatique, liturgique et archéologique du sacrement de l'Eucharistie*, t. I, p. 237.

găsi păticea de anafură, dar, în acest stup, toată ceara fusese prelu-crată de către albine. Ele făcuseră din ea o măreață bisericuță și ca sfântă masă trona păticea de anafură. Această machetă extraordinară fu dusă împăratului care, precum spune legenda, puse să se contruiască biserica după modelul albinelor»⁴⁷). Este vrednic de remarcat în această formă naivă finețea cu care este prezentată corelațiunea dintre anafură și Jertfa euharistică de pe Sf. Masă.

5. Ritul Anafurei.

Corelațiunea d'ntre anafură și Sf. Pâine se afirmă și în formele ritului anafurei, în care se văd umbrele sau imitațiile liniilor mari ale ritului Sf. Impărtășiri. De fapt, elementele ceremonialului anafurei nu sunt unificate într'o încheiere organică, unitară și consistentă, ci sunt reprezentate de condițiuni și momente deosebite sau d'stanțate între ele, prin care se încadrează, ca prin niște articulații, în ultima parte a Liturghiei, ținându-se în umbra Sf. Euharistii. Astfel, prin analogie cu aceasta și în deosebi cu administrarea ei, anafura implică o **formulă de binecuvântare, condițiuni în vederea obținerii ei și un ceremonial de împărțire.**

Acestea sunt singurele aspecte, sub care a fost actualizată problema anafurei, în câteva articole de diletanți, publicate la răstimpuri în ultimele decenii⁴⁸). În obscuritatea, care a domnit cu privire la originea, semnificația și poziția ei în istorie, doctrină și liturgică, au apărut, cum era firesc, diversități și devieri în practică, ce au determinat pe câțiva preoți, în majoritate din parohii rurale, să ia atitudine, procurând cu această ocaziune material util în vederea uniformizării practicii anafurei. Desorientarea asupra acestei practici este rezultatul inevitabil al lipsei complete de instrucțiuni, fie sub forma unor dispozițiuni ale autorității bisericești, fie a unor reguli de tipic în cărțile de slujbă sau, cel puțin, păstrate în vechile manuscrise liturgice.

Astfel, singurele **formule pentru binecuvântarea anafurei**, consacrate în hotărâri oficiale și investite cu autoritate, prin înscrierea lor în cărțile de ritual, le găsim în Occident. Cea mai veche dintre acestea ne este transmisă de Sacramentarul (Evhologhiul) Sf. Grigorie cel Mare sau Dialogul († 604), sub forma unei scurte rugăciuni: «Doamne Iisuse Hristoase, Căla ce ești pâinea îngerilor și pâinea cea vie a vieții veșnice, binecuvintează pâinea aceasta, precum ai binecuvântat cele cinci pâini în pustie, pentru ca toți cei ce vor gusta dintr'însa să dobândească sănătatea trupului și a sufletului, Tu, Cel ce viezi și stăpânești în vecii vecilor. Amin». O altă formulă poartă girul sinodului din Nantes, care, în canonul 9 menționat mai înainte, arată că aceste evloghii vor fi binecuvântate prin următoarea

47. Citată de Sophie Antoniadis, *Place de la liturgie dans la tradition des lettres grèques*, p. 285, din lucrarea lui N. G. Politis, *Λαογραφικά Σύμμεικτα*, Atena, 1920.

48. Cităm, astfel, câteva dintre cele venite la cunoștința noastră: Icon. Ilie Teodorescu, *Anafora*, în rev. «Amvonul», an. X, Nr. 8 (Noembrie 1907), pp. 246-248; Pr. C. Mărgineanu, *Paștile mare și Paștile mic*, în rev. «Adevărul Bisericesc» din Pitești, an. III, Nr. 6-7 (Iunie-Iulie, 1914), pp. 230-234; Pr. Nic. Iancu, *Anafora*, în rev. «Biserica Ortodoxă Română», an. L, Nr. 1 (610), (Ianuarie, 1932), pp. 45-48; Pr. Mihai Regus, *Anafora*, în rev. «Biserica Ortodoxă Română», an. L, Nr. 11 (620), (Noembrie) 1932, p. 735; Pr. Ioan Năcorescu, *Anafura*, în rev. «Biserica Ortodoxă Română», an. LI, Nr. 9-10 (630-631), (Septembrie-Octombrie, 1933), pp. 417-418, etc.

rugăciune: «Sfinte Doamne, Părinte Atotputernice și Dumnezeu cel veșnic, binecuvintează pâinea aceasta cu binecuvântarea Ta cea sfântă și spirituală, pentru ca toți cei ce vor mânca dintr'însa să dobândească sănătatea trupului și a sufletului și apărare împotriva boalelor și a curse-lor vrăjmașilor. Te rugăm, pr'n Fiul Tău, Domnul nostru Iisus Hristos, adevărata Pâine a vieții, care s'a coborât din cer pentru viața și mântuirea lumii și care, ca un Dumnezeu, viază și (împărătește) stăpânește împreună cu Tine în unitatea Sf. Duh, în vecii vecilor. Amin». Practica actuală de a se stropi cu aghiazmă această pâine binecuvântată, nu se găsește indicată în vechile manuscrise ⁴⁹).

Negreșit, necesitatea unui ceremonial distinct, cu o rugăciune specială pentru binecuvântarea anafurei, era firesc să fie simțită în chip particular în Apus, unde legătura organică dintre anafură și Sf. Euharistie s'a rupt în urma căderii treptate în desuetudine, a deprinderii ca darurile de jertfă să fie aduse de credincioși. Pentru Sf. Euharistie, intrară astfel în uz așa numitele oblate, un preparat sintetic am putea spune, de azimă, procurate de preot. Ele sunt niște comprimate cu înfățișarea și de grosimea hârtiei, deci mai puțin de 1 mm., în forma unor monezi de mărimi diferite, având imprimată pe una din fețe răstignirea Domnului. Pentru anafură însă, familiile prepară și aduc cu rândul, câte o pâine ⁵⁰), care este împărțită credincioșilor la sfârșitul Liturghiei, după ce a fost binecuvântată cu un ceremonial deosebit, printr'una din rugăciunile de mai sus, și anume într'un moment asupra căruia uzul a variat: aceasta are loc adică, fie la finele Liturghiei ca în vechime, fie înainte sau la începutul Liturghiei, dar mai obișnuit la ofertoriu (pregătirea darurilor înainte de consacrare, corespunzând ca idee Proscomidiei ortodoxe), înainte sau după el ⁵¹).

Orice legătură între planurile deosebite ale celor două feluri de pâine este astfel întreruptă.

În Biserica Ortodoxă însă și în cele orientale în general, materiile de jertfă sunt aduse de credincioși, iar anafura, care provine ca și Sf. Agneț dintr'una și aceeași prosforă proscomidită, este considerată împărțită de sfințenie, cum am văzut, prin însăși lucrările Proscomidiei; necesitatea și importanța unei rugăciuni dezvoltate și independente nu s'a impus, prin urmare, cu aceeași stringență ca în Apus. Negreșit, existența unei formule pentru binecuvântarea anafurei nu poate fi pusă la îndoială, dar ea nu a îmbrăcat caracterul unei rugăciuni aparte, ci s'a găsit inclusă ca un articol în ritul Proscomidiei. După toate aparențele — și aceasta este puțin spus — binecuvântarea pâinii sau prosferei de proscomidit, ale cărei resturi devin anafură, servea în același timp și era considerată suficientă ca binecuvântare și pentru anafură, ea făcându-se prin formula pentru de-

49. Vezi Dom Urban Serès, *op. cit.*, p. 286; L'abbé Migne, *op. cit.*, pp. 562, 563; Jules Corblet, *op. cit.*, t. I, p. 242; F. X. Kraus, *Real-Encyklopädie der christlichen Alterthümer*, Freiburg im Breisgau, t. I, p. 452.

50. Sub regimul dinaintea Revoluției, epitropiile bisericești din Franța puteau să fie autorizate prin hotărâre judecătorească, să facă cheltuelile necesare pentru procurarea acestor pâini, în contul acelor credincioși, care refuzau să-și împlinească o astfel de obligație sau nu respectau cu strictețe rândurile stabilite de uz în legătură cu această ofrandă. Cf. J. Corblet, *op. cit.*, vol. I, p. 251.

51. Cf. J. Corblet, *op. cit.*, t. I, p. 243; Migne, *op. cit.*, p. 563; F. X. Kraus, *op. cit.*, p. 451; L. A. Molien, *op. cit.*, vol. I, p. 232.

achiderea serviciului Proscomidiei: «**Binecuvântat este Dumnezeuul nostru, totdeauna, acum și pururea și în vecii vecilor**». Acțiunea sau gestul de binecuvântare, care însoțește această formulă, este concludent în acest sens. Astfel, potrivit practicilor bunilor bisericași din trecut, prescura de proscomidit se ținea împreună cu copia în mâna stângă, în timp ce preotul o binecuvântează cu dreapta în semnul crucii, spunând formula de mai sus, după care apoi o sărută⁵²). Ediția din anul 1908 a Liturghierului de Ierusalim indică deasemenea: «preotul, luând prescura cu amândouă mâinile, face cu ea semnul crucii deasupra sf. discos, zicând totdeauna: **«binecuvântat este Dumnezeuul nostru»**⁵³). Liturghierul de Atena prescrie același lucru, cu varianta că preotul ia prescura și sf. copie cu amândouă mâinile și o înalță (ὀψώνει) până la frunte, încă dela începutul troparului «Răscumpăratu-ne-ai pre noi din blestemul legii...»⁵⁴).

Prin urmare, dintru început a existat o formulă de binecuvântare a anafurei și, sub această formă, pe care o putem considera cea mai veche, tradiția a transmis-o în practica din diferite părți, unde o găsim consemnată în manualele de Tipic și în relatări incidentale, ca formulă pentru binecuvântarea anafurei, în timpul Axionului⁵⁵).

În acest sens devine înțeleasă și explicarea dată de Simion, Arieписcopul Tesalonicului, când afirmă că anafura se împărtășește de binecuvântare, prin cele ce se fac la Proscomidie.

Se înțelege, însă, că această formulă era și este valabilă numai în cazul că credincioșii pot fi îndestulați cu resturile provenite exclusiv din prescura înălțată, adică proscomidită, ca odinioară în deosebi, când prosforele aveau mărimea pâinilor din uzul zilnic. În Biserica Ortodoxă rusă, unde s'a păstrat obiceiul ca cele cinci proscuri necesare Proscomidiei să fie întregi, iar nu numai câte un singur corn sau pecete, nu se cunoaște și nu se practică o formulă aparte pentru binecuvântarea anafurei, într'un moment anumit al Liturghiei. În celelalte părți ale Bisericii Ortodoxe însă, ajungând să se folosească în general o singură prescură pentru întreaga Proscomidie, adică cinci cornuri sau peceti, nu mai poate fi respectată regula de a se pregăti anafura exclusiv din prescura întrebuințată pentru scoaterea Sf. Agneț, mai ales în forma raționalizată, la care a ajuns prescura prin uzul din cursul istoriei. De aceea, autorul unui manual de liturgică îndeamnă ca această prosforă «să se facă cât un taler de mare, având în mijloc un singur sigil sau pistornic pentru Sf. Agneț»⁵⁶). Chiar așa, însă, experiența a dovedit că mărimea prosforei se poate întâmpla să fie depășită în anumite ocazii, de numărul mare al credincioșilor, așa că s'a recurs și la prosfora din care s'a scos părțica Prea Sfintei Născătoare ori miridele pentru cele nouă cete, ba chiar și la cele din care

52. Vezi Iconom Dimitrie Lungulescu, *Manual de practica liturgică*, p. 53.

53. Λειτουργικόν, Ianuarie, 1908, p. 57.

54. Ἡ δὲ δὲ λατρυγία, Atena, 1924, p. 27.

55. Ca, de pildă, la: Protosinelul Gherasim Saffirin, *Tipic asupra serviciilor divine*, București, 1905, p. 58; Iconom Dim Lungulescu, *op. cit.*, p. 68; Icon. Ilie Teodorescu, *Anafora*, în rev. «Amvonul», an. X, Nr. 8 (Noembrie 1907), p. 247; Icon. D. Georgescu, *Observațiuni asupra serviciului divin*, Buc., 1911, p. 14; Arhim. Fotie Balamace, *Explicațiuni la practica liturgică*, curs litografiat, ed. 1924, p. 174.

56. Ghenadie, fost Episcop al Argeșului, *Liturgica sau explicația serviciului divin*, Buc., 1877, p. 125.

s'a proscomidit pentru vii și morți, nefiind excluse nici împrejurările, când se ajunge chiar la folosirea stocului de prescuri neîntrebuințate în niciun fel la Proscomidie. În perfectă concordanță însă cu simbolismul prescurii și semnificația anafurei, Nomocanonul în 228 de capitole nu dă încuviințare pentru tăierea anafurei decât din prosforele ce au servit la scoaterea Sf. Agneț și cel mult și a miridei în cinstea Sfintei Fecioare. Astfel, în can. 213, după ce dă indicațiile cu privire la numărul de prosfore, necesar pentru Proscomidie, adaugă: «Afară de aceasta să știi și acest lucru: prima prescură să fie întreagă, ca să scoți artosul Domnului, sau după cum vei chibzui, ca să-ți ajungă pentru anafură; iar celelalte patru să fie numai pecetea. Dacă este însă popor mult și nu ajunge o singură prescură pentru anafură, pune și prescura Panaghiei întreagă, iar celelalte să fie peceti» 57).

În acest caz însă, cine se mai poate îndoi de necesitatea unei formule aparte pentru binecuvântarea anafurei?

Deși nicăeri, cu excepția ultimelor două ediții de București ale Liturghierului român din anii 1937 și 1950, nu se dă vreo indicație cu privire la binecuvântarea anafurei și la formula respectivă, totuși în practică anafura s'a binecuvântat totdeauna, folosindu-se formule variate. Ceremonialul este sumar. În timpul Axionului, vasul cu anafură este prezentat preotului cu invitația: «Binecuvintează, Părinte, anafura». Luându-l, preotul îl poartă în chipul sfintei cruci deasupra ȋri în fața vaselor cu Sf. Taine, unii obișnuind chiar să atingă sf. discos și sf. potir în timp ce se rostește formula de binecuvântare, care, în unele cazuri, este aceea prin care se deschide serviciul Proscomidiei 58); după alte practici, această formulă are un caracter introductiv, ea fiind completată prin următoarea, în timp ce anafura este atinsă sau apropiată de sfintele vase: «Binecuvintează, Doamne, pe toți cei ce vor gusta dintr'însa» 59).

57. Vezi textul grec la I. Hanessens, *Institutiones liturgice de ritibus orientalibus*, tom. II, p. 191, Nr. 341. Vezi și pr. P. Vintilescu, *Liturghiile bizantine private istoric*, p. 35, n. 3.

Precum se vede, ediția Liturghierului de București, 1937, nu se găsește pe linia acestui canon, atunci când dă indicația că se poate tăia și din prescurile care n'au servit la Proscomidie, dacă trebuința cere (p. 159). Fără temei, deci, consideră și S. Bulgakov (*Manual practic pentru săvârșirea slujbelor religioase în Biserica ortodoxă*, Harkov, 1893, p. 70, n. 27, în limba rusă) că este admis să se taie și să se împartă ca anafură nu numai prescurile folosite la scoaterea miridelor pentru cele nouă cete, pentru vii și pentru repauzați, ȋri pâinea binecuvântată la slujba Litiei, ci chiar prescurile neîntrebuințate, dar stropite cu aghiazmă, în cazurile în care nu sunt îndestulătoare părțile rămase din prescura Sfântului Agneț și cea a Panaghiei.

58. Vezi citațiunile din nota 80, precum și *Dumnezeieștile Liturghii*, ediția București din anul 1937, p. 159 și din anul 1950, p. 137; Dom Placide de Meester, *La divine liturgie de S. Jean Chrysostome*, n. 58, pp. 132-133; J. Corblet, *op. cit.*, p. 254.

Ar fi greu de lămurit dacă obiceiul purtării anafurei deasupra Sf. Taine și atingerea ei de sfintele vase, practicat în multe părți ale Ortodoxiei răsăritene, este sugerat de erminia lui Teodor de Andida, care subliniază, precum am văzut, că anafura își trage sfințirea dela Sf. Taine, transmitând-o la rândul ei credincioșilor, ȋri dacă, mai degrabă, explicarea acestui exegēt liturgic se referea tocmai la practica curentă deja în vremea lui.

59. Cf. Arhim. Fotie Balamace, *ibidem*.

Cea dintâi formulă, pe care am cunoscut-o noi personal în practica preoților de acum 60 de ani, are o formă foarte simplă: «**Binecuvântată este anafura sfinților Tăi, totdeauna, acum și pururea și în vecii vecilor**», rostită în timp ce cu dreapta se făcea semnul binecuvântării peste vasul cu anafură. Tot atât de simplă și, pare-se, cu o întrebuintare tot atât de largă, este și următoarea: «**Binecuvântată este hrana (mâncarea) sfinților Tăi, totdeauna, acum și pururea și în vecii vecilor**»⁶⁰). Cele cu text mai dezvoltat, avem impresia că s'au bucurat de un uz mai restrâns. Una dintre acestea își întemeiază binecuvântarea pe numele Sf. Treimi: În numele Prea Sfintei Treimi, care știe toate, se sfințește pâinea aceasta, spre sfințirea celor ce vor gusta dintr'însa. Că Tu ești sfințirea noastră și Ție mărire îți înălțăm: Tatălui și Fiului și Sfântului Duh, acum și pururea și în vecii vecilor»⁶¹). Alta, obișnuită în părțile Banatului, este adresată Mântuitorului, prezentând în factura ei internă înrudiri cu rugăciunile respective, obișnuite în Apus: «**Doamne, Iisuse Hristoase, carele binecuvintezi și sfințești toate câte sunt, însuși binecuvintează și sfințești și aceste prescuri, care se aduc spre tăierea sf. anafuri și pe credincioșii care vor gusta dintr'însele, sfințește-i; iartă-le, Doamne, păcatele, dăruiește-le sănătate și viață veșnică**»⁶²). Cea mai dezvoltată dintre formulele pentru binecuvântarea anafurei se inspiră din aceleași motive euhologice, ca și rugăciunea pentru binecuvântarea pâinilor la serviciul Litiei, cu care se găsește într-o deaproape înrudire verbală. «**Doamne Iisuse Hristoase, Dumnezeuul nostru. Cel cei ai binecuvântat cele cinci pâini în pustie și ai săturat cinci mii de bărbați, însuși binecuvintează și pâinile acestea și pe credincioșii, care vor gusta dintr'însele, îi sfințește, că Tu ești sfințirea noastră, și Ție mărire înălțăm, împreună și Celui fără de început al Tău Părinte și Prea Sfântului, Bunului și de viață Făcătorului Tău Duh, acum și pururea și în vecii vecilor**»⁶³).

Nu este greu de observat că, în general, aceste formule sunt lipsite de expresivitatea cerută de caracterul, simbolismul și semnificația anafurei. Cele mai dezvoltate, care, după părerea noastră, sunt și cele mai noi, nu se află departe de a întreține ideea unei analogii cu litiile, deși anafura nu trebuie confundată cu acestea și nici cu pâinea din alte întrebuintări religioase⁶⁴). Ediția Liturghierului de București, 1937, pag. 159,

60. Icon. Ilie Teodorescu, *op. cit.* și *loc cit.*; *Sfintele și Dumnezeieștile Liturghii*, Buc., 1937, p. 159.

61. Icon. Ilie Teodorescu, *op. cit.* și *loc. cit.*

62. Pr. Ioan Năcorescu, *Anafora*, în rev. «Biserica Ortodoxă Română», an. LI, Nr. 9-10 (630-631), Sept-Oct., 1933, p. 417.

63. Icon. Ilie Teodorescu, *op. cit.* și *loc. cit.* Cu neînsemnate diferențe verbale, care o apropie și mai mult de textul rugăciunii pentru binecuvântarea litiilor, vezi și la Econ. D. Georgescu, *op. cit.* și *loc. cit.*

64. Confuzie, pe care unii autori apuseni, ca, de ex. Maximilianus de Saxonia (*Prælectiones de Liturgiis orientalibus*, t. II, p. 280), au putut s'o facă, afirmând că «eulogiile au sau forma pâinii obișnuite sau sunt împodobite, mai ales în zilele de sărbători, cu tot felul de figuri».

Binecuvântarea pâinii și a vinului, împreună cu alte elemente, la slujba Litiei, a fost rânduită la origină în mănăstiri, pentru ca monahii, gustând din ele la sfârșitul Vecerniei, să capete oarecare putere de rezistență pentru slujba Privegherii din timpul nopții. Din mănăstiri, obiceiul a trecut apoi în întrebuintare generală (Cf. Simion, Arhiepiscopul Tesalonicului. *Despre Sfintele Rugăcuni*, cap. 342; în

pare că chiar stabilește o astfel de echivalență, când recomandă să se citească în plus «și rugăciunea de sfințire dela Litie, zicând la timpul cuvenit... însuși binecuvintează și sfântă anafura aceasta», «atunci când trebuința cere a se tăia prescuri mai multe și nu din acelea care au slujit la slujirea sfintei Proscomidii». Indirect, de altfel, se recunoaște că aceste prescuri nu pot avea valoarea de anafură.

Un progres îl reprezintă formulele, care nu ignorează **momentul**, când se face binecuvântarea anafurei. Precum am văzut, tradiția a consacrat în acest scop timpul când se cântă Axionul⁶⁵), amănunt de care iau act pentru prima oară instrucțiunile din ultimele două ediții amintite ale Liturghierului român de București. Un preot bănățean propune, însă, în acest scop vremea din timpul rugăciunii domnești, susținând că această practică apucată dela preoți, care au făcut teologia la Sârbi (Vârșet), e mai potrivită pentru două motive; întâi, pentrucă liturghisitorul ar fi mai puțin ocupat în timpul rugăciunii «Tatăl nostru» decât în timpul «Axionului» și apoi fiindcă «știm că oricărei binecuvântări și sfințiri îi premerge rostirea «Tatălui nostru»⁶⁶). Fără a ne opri asupra acestei propuneri, afirmăm că, în chip indiscutabil, momentul cel mai indicat pentru binecuvântarea anafurei îl reprezintă vremea din timpul cântării Axionului. În primul rând pentrucă acest imn în cinstea Sfintei Fecioare concordă cu simbolismul anafurei, care preînchipuie pe Sf. Fecioară (care a născut nouă pe Pâinea cea cerească, cea vie, veșnică și pururea hrânitoare sufletelor noastre»⁶⁷); în al doilea rând fiindcă acest moment corespunde ideii exprimată în erminiile liturgice despre o anumită corelațiune între anafură și Pâinea euharistică. Pe de altă parte, binecuvântarea anafurei îndată după consacrarea Sfintelor Taine, adică după Epiclesă, satisface logica ritului specific anafurei, care, ca antidoron, se ține în dependență și în umbra Sf. Euharistiei, momentele acestui rit urmând întotdeauna după consumarea principalelor acte din ritul Sf. Impărtășiri. Momentul din timpul Axionului nu a fost fixat deci în mod arbitrar.

O formulă pentru binecuvântarea anafurei, adecvată acestui moment sau mai bine zis simbolismului ei, o reprezintă următoarea rugăciune, obișnuită mai ales în Bisericele Ortodoxe de limbă greacă, nu numai la Liturghie, ci și în Rânduiala pentru ridicarea Panaghiei: «**Mare este numele Sfintei Treimi. Prea Sfântă Născătoare de Dumnezeu, ajută-ne. Pentru rugăciunile ei, miluește-ne și ne mântuește, Dumnezeule**»⁶⁸). În

traducerea română citată, p. 222, col. 2; P. Lebedev, *Liturgica*, traducere și prelucrare de Iconomul Nicolai Filip. Buc., 1892, p. 297. Recomandația înscrisă în Liturghierul Bisericii Ortodoxe Române la sfârșitul slujbei Vecerniei, ca pâinile-litie să fie împărțite credincioșilor «ca anafură», se referă deci la modalitatea sau ceremonialul de distribuire, iar nu la identitatea între cele două feluri de pâine binecuvântată.

65. Vezi nota 55 și Nicodim Patriarhul, *Călduza creștinului la biserică*, ed. XI, pp. 118-119.

66. Pr. Ioan Nicorescu, *op. și loc. cit.*

67. Simion, Arhiepiscopul Tesalonicului, *Despre Sfintele Rugăciuni*, cap. 357, traducerea română citată, p. 239.

68. Textul grec la Dom Placide de Meester, *La divine liturgie de S. Jean Chrysostome*, n. 58, pp. 132-133; vezi de asemenea: Simion, Arhiepiscopul Tesalonicului, *Despre Sf. Rugăciuni*, cap. 357 și 359, traducerea rom. citată, pp. 239 și 240; Episcopul Iacov Antonovici, *Rânduiala pentru ridicarea Panaghiei după cum se oficiază în Moldova*, Cernica, 1924, pp. 14-15, 20, 24.

aceeași categorie poate fi considerată și rugăciunea, adoptată de ultima ediție a Liturghierului de București (an. 1950), la p. 127: «**Doamne Iisuse Hristoase, pentru rugăciunile Maicii Tale, miluește-ne pre noi**»,

Marele cusur al acestor două formule îl constituie însă faptul că le lipsește ideea de binecuvântare. Ele sunt, într-adevăr, rugăciuni, dar numai de laudă și de cerere, fără însă ca obiectul și intenția acestei cereri să fie exprimate în vreo formă sau să se refere la binecuvântarea anafurei; ca atare ele nu au în esența lor caracterul unor formule de binecuvântare. Forma, în care socotim că s'a realizat cea mai potrivită formulă pentru binecuvântarea anafurei, o reprezintă următorul text, ce apare ca o prelucrare ușor amplificată a primei dintre cele două rugăciuni de mai sus: «**Mare este numele Prea Sfintei Treimi, întru care nădăjduim mântuirea, Pentru rugăciunile Prea Sfintei Născătoare de Dumnezeu și ale tuturor sfinților, binecuvîntează, Doamne, pâinile acestea și sfințește pre cei ce vor gusta dintr' inele. Că tu ești care binecuvîntezi și sfințești toate, Hristoase, Dumnezeul nostru și Ție mărire înălțăm, împreună și Celui fără de început al Tău Părinte și Prea Sfântului, Bunului și de viață Făcătorului Tu Duh, acum și pururea și în vecii vecilor. Amin**⁶⁹). Cu totul cuprinzătoare și caracteristică prin traducerea însăși ideii de antidoron în textul ei, este următoarea formulă practică de I. P. S. Patriarh Justinian și aflată în practica unui bătrân preot din Râmnicul Vâlcea, acum mai bine de un sfert de veac în urmă: «**Binecuvîntează, Doamne, pâinea aceasta, ce se aduce pentru a ține loc Sfintelor Tale Taine, totdeauna, acum și pururea și în vecii vecilor**».

De sigur, numărul formulelor nu se poate considera epuizat de cele înregistrate în studiul de față. Ceea ce trebuie neapărat subliniat este faptul că, în lipsa unor instrucțiuni din oficiu, mulțimea variantelor acestor rugăciuni constituie o mărturie venită din toate părțile despre caracterul de imperativ categoric, cu care s'a impus în practică conștiinței liturghisitorilor, datorită de a binecuvînta anafura. Pentru timpul din urmă, pare însă semnificativ tonul de avertisment, în care este redactată nota dela pag. 159 din ediția Liturghierului tipărit la București, în anul 1937: «Nu se cade preotului a lăsa nebinecuvîntată anafura în timpul Axionului».

Pâinea anafurei păstrează intactă nota aceluiași simbolism până în ultimul moment al ritului ei, reprezentat de **ceremonialul împărțirii anafurei**. În legătură cu aceasta, Meletie Sirigul tâlcuește că «după plecarea lui Hristos, a rămas în lume Fecioara Maria spre mângâierea credincioșilor. De aceea, se împarte așa numita anafură (*ἀντίδορον*), întru închinuirea Prea Sfintei Născătoare de Dumnezeu, din prescura din care s'a scos Agnețul»⁷⁰).

69. Scrisă de mână de pr. Paraschiv Popescu, la 17 Octombrie, 1910, pe coperta interioară dela începutul unui Liturghier, ed. București, 1902, ce se află în întrebuințarea bisericii Sf. Vineri-Herasca din București.

Pentru stabilirea consecvenței necesare în legătură cu expresiunile de adresă din text, se impune o ușoară amendare, sub forma adăugirii cuvintelor: *Iisuse Hristoase*, după vocativul *Doamne*.

70. *Scurtă explicare a dumnezeieștei și sfintei Liturghii*, de Meletie Sirigul, încadrată în scrisoarea sinodală a Patriarhului Paisie I, către Necon al Moscovei

În urma unei devieri a practicii, am ajuns să vorbim în limbajul românesc de «luarea», iar nu de «primirea» sau de «împărțirea» anafurei. Regulile înscrise în Liturghierele manuscrise și imprimare, ca și în manualele de liturgică și de Tipic, sunt însă de acord fără excepție arătând că «preotul împarte sf. anafură», cum se exprimă una din edițiile Liturghikonului de Ierusalim (1908)⁷¹), tot așa după cum tot preotul dă și Sf. Împărțășire. Când slujește Arhiepiscopul, acesta împarte poporului anafura spre binecuvântarea și curățirea sufletului»⁷²). Ceremonialul împărțirii anafurei este descris astfel de Nicolae Cabasila în completarea textului citat mai înainte (nota 33): preotul «o împarte credincioșilor..., iar ei o primesc cu toată evlavie și-i sărută dreapta, care s'a atins puțin mai înainte de Prea Sfântul Trup al Mântuitorului Hristos și se crede că sfințirea primită de aci o împărțășește celor care se ating de ea».

Adevăratul temei al regulii de a se împărți anafura de către preot derivă din caracterul ei de antidoron. Așa se și explică pentru ce întreg ceremonialul pentru distribuirea ei a fost întocmit prin analogie cu cel pentru administrarea Sf. Împărțășiri⁷³). Astfel, Liturghierele, cu excepția unora din edițiile gercești mai noi, prevăd nu numai împărțirea anafurei de către preot, ci și cântarea în acest timp a psalmului 33, care se mai recitează încă în unele mănăstiri⁷⁴); acest amănunt este cât se poate de semnificativ, atât pentru motivul că acest psalm se recita în Biserica primară, în timpul împărțirii credincioșilor⁷⁵), cât și prin ideea în deosebi din textul versetului 8 al acestui psalm («Gustați și vedeți că bun este Domnul»). Prin acest psalm, comunitatea întâmpină astfel primirea evloghiei sau anafurei, cu un imn de binecuvântare sau de laudă adresat lui Dumnezeu: «Binecuvânta-voiu pe Domnul în toată vremea, lauda lui va fi pururea în gura mea...».

După regula observată întotdeauna, anafura se consumă numai de cei care se găsesc în stare de ajunare. Cormceaia Cniga prevede că celui

(1665). La K. Delikanis, *Πατριαρχικά ἔγγραφα*, t. III, Constantinopol, 1905, p. 51. După traducerea în manuscris a pr. prof. Ene Braniște.

Patriarhul român Nicodim lămurește de asemenea că «acelor creștini, care vin la biserică și ascultă sf. slujbă cu evlavie, dar care nu s'au putut împărtași cu Sfintele Taine», «Biserica a început a le da ca o mângâiere anafură sau pâine sfințită în cinstea Maicii Domnului, ca astfel ei, măcar prin mișlocirea Prea Curatei Fecioare Maria, marea noastră solitoare către Dumnezeu, să se învrednicească a se apropia de Mântuitorul și Dumnezeul nostru Iisus Hristos». *Op. cit.*, pp. 109-110.

71. Cf. și ms. Nr. 1020, Biblioteca mănăstirii Sinai (sec. XII-XIII), la A. Dmitrievski, *op. cit.*, p. 146; Simion, Arhiepiscopul Tesalonicului, *Despre Sf. Liturghie*, cap. 99; I. M. Hanssens, *op. cit.*, t. III, p. 534; Maximilianus de Saxa, *op. cit.*, vol. II, p. 280; J. Corblet, *op. cit.*, t. II, p. 254; pr. Dim. Lungulescu, *op. cit.*, p. 77, etc.

72. *Tipicul arhieresc bizantino-slavon la sfintele Liturghii* (tradus după Rânduiala-slujbei arhieresti, tipărită la Moscova, ca ediție sinodală, în an. 1907), p. 44.

73. Cf. și I. M. Hanssens, *Institutiones liturgicae de ritibus orientalibus*, t. II, pagina 534.

74. Cf. S. Salaville, *Liturgies orientales*, II, la Messe, p. 73 (notă); Protoiereu Grigorie Mansvetov, *Explicarea pe scurt a Liturghiei* (în l. rusă), St. Petersburg, 1825, p. 123; A. Zvirlev, *Tipic bisericesc...* (în l. rusă), Moscova, 1894; prof. Dr. Tit Măscovski, *Expunerea Liturghiei țarigrădene* (în l. rusă), Lemberg, 1926, p. 157.

75. *Constituțiile Sf. Apostoli*, cartea VIII, cap. 13.

ce a mâncat chiar puțin ori a băut, nu-i este îngăduit să ia antidoron ⁷⁶⁾, «căci este sfințit și se cuvine să-l primească pe nemâncate» ⁷⁷⁾.

Mai mult, ca și la împărțirea cu Sfintele Taine, împărțirea anafurei este însoțită de o formulă rostită pentru fiecare credincios. Ea variază. În practica din unele părți este folosită formula «Hrană a dat Domnul celor ce se tem de dânsul», sau «Hrană se dă celor ce se tem de Domnul» ⁷⁸⁾, ori «Ajutorul meu (tău) dela Domnul, Cel ce a făcut cerul și pământul » (Ps. XX, 2), aceasta din urmă fiind înregistrată și în ediția din an. 1937, Buc. a Liturghierului (pag. 79). Mult mai expresivă și mai corespunzătoare caracterului anafurei este însă forma întrebuințată în edițiile grecești și bulgare: «Binecuvântarea Domnului și mila Lui să vie peste tine (totdeauna, acum și pururea și în veci vecilor. Amin)» ⁷⁹⁾. Reiese și se afirmă astfel credința despre diferența esențială între Sf. Taine și pâinea obișnuită, numai binecuvântată ⁸⁰⁾; în timp ce prin cele dintâi ni se împărțășește harul sfințirii sau mântuirea prin însuși Trupul și Sângele Domnului, anafura ne face părtași numai de binecuvântare.

Practica «miruitului» la finele Liturghiei, generalizată în Biserica Ortodoxă Română la toate sărbătorile ⁸¹⁾, a făcut din preot mai mult un simplu asistent la luarea anafurei de către fiecare credincios, din vasul în care se află pusă, formula de mai sus fiind rostită de fapt odată cu miruirea. Așa precum se exprimă categoric Balsamon, împărțirea anafurei a fost rânduită însă, ca cei care nu pot să se împărțășească «să o primească din mâna preotului, spre sfințire».

Asupra momentului exact pentru distribuirea anafurei, indicațiunile din Liturghiere nu se găsesc într'un acord perfect. Multe din cele mai bune manuscrise și ediții vechi fixează acest moment după rugăciunea amvonului, deci înainte de apolisul Liturghiei. Altele, însă, îl înscriu după ce s'au încheiat complet formulele otpustului, aceasta fiind de fapt regula, care a prevalat în practică ⁸²⁾. Această ultimă modalitate a fost indicată de considerațiuni de practicitate, întru cât experiența a demonstrat că, prin împărțirea anafurei, se creiază ocaziune pentru plecarea

76. *Cormceția Cniga*, partea II-a, Răspunsul al șaptelea și al s'nodului al XVII-lea, din timpul Patriarhului Nicolae al Constantinopolului, la întrebarea monahului Ioan. La Grigorie Diacenko, *Dicționar bisericesc slav complet* (în l. rusă), Moscova, 1900, p. 18.

77. *Tipicul arhieresc bizantino-slavon* citat, p. 44.

78. Fr. D. Lungulescu, *op. cit.*, p. 77 și Pr. Gavril Tealeaga, *Tipiconul cu note ritualistice*, 1901 (Curs litografiat), p. 413.

79. Cf., de ex.: *Liturghikonul de Ierusalim*, 1908, p. 109; *Dumnezeiasca Liturghie*. Atena, 1924, p. 59; *Slujebnik*, Sofia, 1928, p. 143; S. Salaville, *op. cit.*, p. 73.

80. Prof. dr. T. T. Mașcovschi, *op. cit.*, p. 157.

81. Miruitul la finele Liturghiei nu se practică în unele din mănăstirile noastre (D. Lungulescu, *op. cit.*, p. 77) și nici în Biserica Ortodoxă din alte țări. În Biserica Ortodoxă Rusă se miruește numai la sărbătorile mari și anume în cursul Utreniei, după citirea Evangheliei, ori la sfârșitul Utreniei, când nu e polieleu.

82. Confuzia ajunge uneori până acolo că, într'unul și același Liturghier, împărțirea anafurei este indicată înainte de apolis la Liturghia Sf. Ioan Gură de Aur și cea a cărurilor mai înainte sfințite, în timp ce la Liturghia Sf. Vasile cel Mare o găsim după apolis. Ca exemplificare, cităm la întâmplare edițiile Liturghierului român de Neamț, 1860, de București, 1902 și 1937.

credincioșilor din biserică, înainte de încheierea serviciului divin prin formulele consacrate ⁸³).

În strictă logică, însă, a spiritului în care a fost instituită anafura, momentul într-adevăr indicat pentru împărțirea ei este cel dinaintea apolisului ⁸⁴). Pe de o parte, pentru că anafura, ca antidoron (în loc de dar), trebuie distribuită și consumată ca și Sfânta Împărtășire, în cadrul Liturghiei, deci înăuntrul comunității credincioșilor, iar nu după plecarea lor. Pe de altă parte, formula Liturghierului dinaintea apolisului, «Binecuvântarea Domnului peste voi, cu al Său har...», urmează întocmai ca o concluzie, pecetluind printr-o formulă generală și publică caracterul de binecuvântare (εὐλογία) al anafurei, afirmat fiecărui credincios în parte odată cu formula din timpul distribuirii ⁸⁵). Această demonstrație se referă, de sigur, la poziția teoretică a problemei. Întru cât însă astăzi, întreaga comunitate, în loc să se împărtășească, ia anafură, deplasarea momentului d'istribuirii ei după otpust, nu contrariază semnificația anafurei ca semn de comuniune.

În limbajul bisericesc curent se întrebuintează expresiunea de anafură și pentru prescurile ce se consumă cu vin, îndată după împărtășire, de către cei care s'au apropiat de Sfintele Taine. Gustarea aceasta, chiar dacă se face din anafură, nu are însă caracterul unui semn de comuniune, care, de altfel, s'a săvârșit în chip real prin însăși Sf. Împărtășire ⁸⁶), ci se practică cu scopul de a se ajuta degajarea gurii de orice urmă din Sfintele Taine, spre a nu fi expuse la eliminare prin vorbire, etc. Pentru același motiv, instrucțiunile din unele Liturghiere și Tipice recomandă liturghisitorilor înșiși să gustе anafură și vin, la proskomidiar, după împărtășire ⁸⁷). De asemenea, regulile Cuv. Benedict recomandă ca, după cuminecare, să se dea puținel vin amestecat cu apă monahului rânduit la lecturile în auz din trapeză, în timpul prânzului celorlalți ⁸⁸).

83. Noi am cunoscut totuși parohii rurale, unde se statornicise disciplina ca nimeni să nu iasă din biserică mai înainte de a se fi desbrăcat preotul de vestimentele liturgice, ieșind cel dintâi în fața bisericii, unde credincioșii vin toți, pe rând, să-l sărute mâna, urmând apoi o întreținere asupra chestiunilor de interes deosebit.

84. Cf. și Dom Placide de Meester, *Genèse, sources et développements du texte grec de la liturgie de S. Jean Chrysostome*, p. 114.

85. Se pare că Liturghierul bulgar (Sofia, 1928, p. 250) încearcă un compromis între cele două poziții, indicând pentru împărțirea anafurei, la Liturghia darurilor mai înainte sfințite, momentul dintre apolis și formula finală «Pentru rugăciunile Sfinților Părinților noștri...»).

86. Pentru acest motiv, dispozițiile sinodale ale lui Pierre de Colemediu, Arhiepiscop de Rouen, interziceau împărțirea anafurei la Paști și la praznicele mari, deoarece în aceste zile trebuia să se împărtășească toți credincioșii. J. Corblet, *op. cit.*, vol. II, p. 242 și L. Molien, *op. cit.*, vol. I, p. 232.

87. *Ieratikon*, Constantinopol, 1895, p. 150; Gherasim Saffirin, *op. cit.*, pp. 65 și 93; *Culendarul bisericesc* pe anul 1947, Moscova, p. 54. *Tipicul cel mare* (Iași, 1816), la pp. 42-43, în capitolul 34: «Pentru spălarea gurii fraților celor ce se împărtășesc: cu prea curatele Taine ale lui Hristos, recomandă ca, după împărtășire, să ia anafură și apoi «puțină căldură din cea rămasă din turnarea dumnezeescului pahar». Obiceiul acesta trebuie să fie vechiu și comun întregii Biserici, de vreme ce îl găsim practicat și în Apus. Astfel, o regulă atestată de papa Inocențiu al III-lea, în anul 1204, prescrie liturghisitorului să-și curățească gura cu vin, atunci când nu mai are de săvârșit o altă missă. Mgr. Pierre Batiffol, *Leçons sur la messe*, XI mille, p. 294.

88. *Rânduiala* Cuviosului Benedict, cap. 38. În *Vechile rânduieli ale vieții mo-*

Ceea ce se dă însă credincioșilor, împreună cu vin după împărtășire, sunt prescurile neînălțate și neîntrebuințate la Proskomidie. În categoria acestora intră și vinul, chiar dacă provine din cel care s'a turnat în sfântul potir, «deoarece vinul nu se înalță, ci numai se sfințește»⁸⁹), adică nu este înălțat și binecuvântat înainte de a fi turnat în potir; ceea ce rămâne din el păstrează, deci, simplul caracter de ofrandă prezentată de credincioși, ca și prescurile neproscomidite. Tocmai «prescurile și vinul» acestea au format obiectul întrebării inclusă în textul canonului 5 al Patriarhului constantinopolitan Nicolae.

Prin urmare, prosforele ce se consumă cu vin, după împărtășire, nu sunt anafură.

6. «Paștele mic».

Pentru aceleași motive, nu are valoarea unei adevărate anafure nici ceea ce, printr'un abuz și sub un nume uzurpat, a ajuns să se cheme «Paște mic». În virtutea unui obicei «tolerat de preoți», relativ răspândit și destul de vechi în Biserica românească, se împarte în noaptea de Înviere, credincioșilor care nu se împărtășesc, prescuri tăiate în bucățele mărunte și stropite din abundență cu vin; ele sunt aduse în acest scop de anumiți credincioși, iar la nevoie sunt completate cu prescurile ce n'au avut nicio întrebuințare la Proskomidie. Acest amestec este binecuvântat apoi într-o formă simplă, iar în cazuri rare este binecuvântat odată cu anafura⁹⁰). Creștinii sunt convinși astfel că primesc nu anafură, ci ceva mai mult decât anafură, un fel de împărtășire sau un Paște mai mic. Într-înălțat sub pretextul unei forme de mângâiere a celor care nu se pot împărtăși, această practică compromite însă mântuirea credincioșilor, care nu mai au astfel motive de a se angaja la îmbunătățirea vieții lor religioase-morale, spre a se face vrednici să se apropie de Sf. Taine.

Spre a împlini lipsa unei rugăciuni speciale pentru binecuvântarea acestui așa numit «Paște mic», ediția Molitfelnicului din București, 1937, a transcris la pag. 449-450 din cuprinsul său, o lungă formulă din Trebnicele de Chișinău traduse din limba rusă, intitulând-o «Rugăciune la binecuvântarea artosului, care se numește de popor Paște, în sfânta Duminică a Paștelor». Calea spre oficializare a «Paștelui mic» a fost astfel definitiv deschisă, asigurându-se continuarea mai departe a confuziei. Mai mult, printr-o interpretare greșită ori tendențioasă, Molitfelnicul românesc redă

nahale (traducere după ediția rusă a Episcopului Teofan, apărută la Moscova, în 1892). Editura mănăstirii Dobrușa, 1929, p. 710; vezi și Ign. Ephr. Rahmani, *Les liturgies orientales et occidentales*, p. 252, n. 1: «Se văd și astăzi în unele Biserici din Răsărit credincioși, care, înainte de a pleca după împărtășire, cer paracliserului o înghițitură de apă sau de vin».

89. Interpretarea canonului 5 al Patriarhului Nicolae, la G. Ralli și N. Potli, *Sintagma*, vol. IV, p. 422.

90. La o Liturghie precedentă, probabil în Sămbăta Paștilor, căci numai așa poate fi interpretată informația dată de pr. D. Georgescu (locul citat), că «unii binecuvintează pâinea și o stropesc cu aghiazmă și vin, în timpul cântării Axionului», știut fiind că în unele cazuri, împărțirea acestui așa zis «Paște mic» se face chiar în cursul oficiului, afară din biserică, credincioșilor care n'au încăput înăuntru.

În unele Eparhii se împarte în dmineața Paștilor, sub numele de «Paști», anafura din prescurile din Joia Patimilor. Vezi *Indrumător tipiconal pe anul 1951*, editura Episcopiei Aradului, p. 49.

inexact titlul rugăciunii în cauză, amplificându-l cu determinarea că ea se întrebuintează la binecuvântarea artosului, «care se numește de popor Paște», deși în Trebnicele de Chișinău și de Moscova nu este vorba decât de «Rugăciunea la binecuvântarea artosului în sf. duminică a Paștelor». Introducerea acestei rugăciuni în Molitfelnicul din anul 1937 are ea însăși la bază o regretabilă confuzie, deoarece pâinea ce se cheamă «artos» și reprezintă o practică a pietății locale în unele părți din Biserica Ortodoxă Rusă, mai ales în mănăstiri și bisericile din orașele mai însemnate⁹¹), nu este nici anafură, nici cea ce se numește de creștinii dela noi «Paște mic»; acest artos se binecuvîntează în ziua de Paște, după rugăciunea amvonului (deci ca orice prinos comun adus de credincioși), se împarte și se consumă la finele săptămânii luminate⁹²).

Anafura a fost acceptată în practica vieții bisericești nu pentru a înlocui sau a desființa Sf. Euharistie, nu pentru ca să îndepărteze pe credincioși de ea, ci, dimpotrivă, ca să le întrețină neîncetat dorința și aspirațiunea spre o comuniune reală și perfectă, nu numai simbolică. Tocmai pentru a înlătura confuziunea, Biserica s'a ferit să dea anafurei formele unei Euharistii desfigurate; ca atare, anafura a fost redusă la un singur element material, pâinea, așa încât credinciosul să aibă intuiția clară a unui simbol minor și imperfect de comuniune, în raport cu Sfintele Taine. Practicarea anafurei sub unica formă a pâinii se verifică în tot cursul istoriei, pe întregul întins al Bisericii creștine.

Se citează totuși faptul că sinodul din Nantes dădea învoire să se guste vin după anafură, obicei care a fost practicat o vreme în unele regiuni din Galia, la sărbătorile mari și cu deosebire în legătură cu anumite cazuri destul de rari. Se menționează astfel că a fost oferit și vin lui Clovis de către Sf. Remi, împăratului Maxim de către Sf. Martin, Sfintei Genevieva de către Sf. Germain d'Auxerre și lui Pepin cel Scurt de către Sf. Rigobert din Reims⁹³). Aci era însă o formă de atențiune sau de distincție, așa cum se practică până astăzi și la noi față de Arhiereu, căruia i se prezintă și vin alături de anafură, fie la scaunul său din naos, când

91. Vezi *Manual pentru învățarea tipicului bisericesc cu scurte lămuriri asupra slujbelor Bisericii Ortodoxe*, ed. VI, aprobată de Sf. Sinod, pentru uzul semnariilor inferioare (în l. rusă), S. Petersburg, 1911, p. 122.

92. «Artosul» din Duminica Paștilor este o pâine mare, ornamentată și poleită uneori, pe marginea căreia se află scris troparul «Hristos a înviat...», iar deasupra, în mijloc, poartă ori chipul Crucii, ori al Invierii lui Hristos. În ziua de Paști, el este adus preotului la altar, către sfârșitul Liturghiei, fiind binecuvântat după rugăciunea amvonului, prin molifta cea rânduită pentru acest artos, stropindu-se apoi la sfârșit de trei ori cu apă sfințită, în timp ce se zice: «Se binecuvîntează și se sfințește artosul acesta, prin stropirea acestei ape sfințite, în numele Tatălui, etc.». După aceea, artosul este așezat pe analog în fața iconostasului, unde stă în tot cursul săptămânii luminate, în amintirea arătării Domnului după Inviere și a prezenței Lui în mijlocul Ucenicilor. Credincioșii, după ce primesc anafura, trec fiecare și sărută artosul sau icoana Invierii, așezată deasupra lui. În fiecare zi a acestei săptămâni, el este purtat în procesiune, în jurul bisericii, împărțindu-se credincioșilor de regulă în Duminica Tomei. *Dicționar enciclopedic* (în l. rusă), editat de F. A. Brokhhaus (Lipsca) și I. A. Efron (St. Petersburg), vol. II, 1840, p. 206; Dr. V. Mitrofanovici, etc., *op. cit.*, p. 645; Trebnic, Moscova, 1906, partea II-a, pp. 9-100; Trebnic, 1908, pp. 700-702.

93. Cf. J. Corblet, *op. cit.*, vol. I, p. 238.

nu liturghisește, fie la cel din altar, unde își citește rugăciunile de mulțumire după împărtășire⁹⁴).

Această rânduială nu reprezintă însă anafura sub două forme sau elemente, motivul ei fiind în realitate același pentru care credincioșii gustă în chip obișnuit vin și prescură după cuminecare, precum am menționat mai înainte. De altfel, este clar că însuși sinodul menționat nu consideră anafura decât sub unicul element al pâinii, deoarece, instrucțiunile sale din canonul 9 privesc numai binecuvântarea acesteia, iar nu și a vinului. În niciun caz, deci, nu este loc aci pentru o interpretare favorabilă aceluia amestec de prescuri, ori chiar de anafură și vin, căruia i se spune «Paște mic». Din canonul 5 al Patriarhului Nicolae Gramaticul și din comentariul lui Balsamon asupra lui, am putut înțelege că vinul a rămas întotdeauna cu același caracter ca și pâinile neîntrebuințate pentru Sf. Jertfă. Ca semn de comuniune spirituală simbolică a fost admisă în concepțiunea bisericească numai pâinea, care, pentru că se înalță și se binecuvintează înainte de proaducere, a căpătat prin însuși acest fapt însușirea de evloghie prin excelență. Acesta a fost temeiul, pentru care Biserica a acordat anafurei caracterul de antidoron.

«Paștele mic» reprezintă deci una din deviațiunile, care a mers prea departe. Ceea ce, la început, reprezenta o concesie sau un pogorământ dictat de principiul «economiei bisericești» pentru zilele de duminică, a ajuns să se substituie sub o formă desfigurată, substanței însăși, pentru o seamă de credincioși, rămași în majoritatea cazurilor practicanți religioși numai cu ocazia Paștelui.

Poziția oficială a Bisericii în această problemă se găsește admirabil afirmată, teoretic cel puțin, într-o epistolă-pastorală către cler, a Mitropolitului Teodosie al Ungro-Vlahiei (1668-1672) și (1678-1708)⁹⁵. După ce dă instrucțiuni cu privire la Taine în general, acest ierarh atacă în paragraful final chestiunea «Paștelui mic», combătându-l cu toate temeiurile. Pentru substanțialitatea și interesul încă actual, pe care-l reprezintă în legătură cu subiectul nostru, reproducem o parte însemnată din acest paragraf, intitulat de Mitropolitul Teodosie, pe un ton din reproș, **Pentru Paștele ce faceți la ziua Invierii Domnului Hristos și dați oamenilor anafură cu vin.** «Poruncim aceea să nu se mai facă, pentru multe și adevărate pricini și pentru multă strâmbătate ce se face pentru dănsle legii noastre cei pravoslavice.

«Întâi că oamenii să lasă în nădejdea Paștilor, și nu să ispoveduesc în postul cel mare și nu să împreună cu Trupul și cu Sângele Domnului. Și pentru că mulți nepricepuți și neînvățați pot să socotească, că destul le va fi lor către spesenie a lua Paști precum și sunt mulți, și așa în toată viața Paști numai ce iau și necumenecându-se, rămân asemenea dobitoacelor până la moarte. Și mulți pot și în eres ca acesta să cadă, zicând: că această anafură cu vin iaste Taina ca și Sfânta Cuminecătură,

94. Cf. Episcopul Gherontie Nicolau, *Indrumătorul liturgic*, p. 187.

95. Această epistolă-pastorală, nedatăată, a fost publicată în rev. «Biserica Ortodoxă Română» (an. XXVII, Nr. 11, pp. 1222-1238; Nr. 12, pp. 1336-1351; an. XXVIII, Nr. 1, pp. 40-56; Nr. 2, pp. 136-152), de C. Erbiceanu, care a găsit-o legată laolaltă cu un Liturghier din vremea acestui Ierarh.

părându-le că acea pâine proastă și acel vin prost *) iaste Trupul și Sângele lui Hristos. Când Trupul și Sângele Sfinției Sale iaste Taină mare și înfricoșată, carea să săvârșaste la Sf. Liturghie și să face din pâine carne și din vin sânge, cu o lucrare oarecare nevăzută, precum am zis mai sus. Iară anafura nu iaste Taină, nici Trupul și Sângele Sfinției Sale, ci iaste pâine blagoslovită, din carea să scoate Sfântul Agneț. Și au socotit Sfinții Părinți să se dea numai celor ce se cuminecă, peste toată vremea cealaltă, când se săvârșeste Liturghie și nu să cuminecă, pentru mai mare curăție și sfințenie a lor, întru aducerea aminte de Sfânta Cuminecătură, ca să să gătească și să să curățească, mai înainte până ce nu să cuminecă, cu rugămintă, cu post, cu ispovedanie și atunci să să precestuiască cu Sfintele Taine, întru sfințenie și curățenie de păcate, precum zice la Sfânta Pravilă, cap. 166.

«De unde vedem că anafura iaste ca cum ar fi o slugă și un vestitor al unui Domn mare, carele vestește că vine Domnul. Și așa sfânta anafură, măcar că nu iaste stăpânul și Domnul Hristos, dar o dăm mai înainte de Sfânta Cuminecătură numai celorla ce cu drag așteaptă venirea Domnului său Hristos și o cinstesc ca pe o solitoare a mântuirii sale, și celorla ce gătindu-se să ia sfânta anafură, să țin întru curățenie, ferindu-se încă și de împreunarea trupească, întru cinstea Sfintei Cuminecăături. Iară nu tuturor și celor ce ne gata, precum învață la Pravilă tot întru același capitol.

«Dci de vreme ce Părinții Sfinți n'au blagoslovit să ia toți anafură, nu să cade să să dea tuturor nici la Paști, ce precum fac toți creștinii pravoslavnici în toată lumea, pre cei ispoveduiți și grijți, după învățătura mai sus zisă.**) să-i cumeneacă... Iar întâmplându-se vreo sminteală cuiva din cei ce s'au obișnuit a să cumeneca, și nu va putea să să cuminece, acela să ia anafură, cum iaste obiceiul; iară de să va fi gătit să ia aghiazmă, să-i dați și aghiazmă. Căci că mai multă gătire trebuiaște să aibă acela ce să gătește să ia aghiazmă. Așa și celor ce nu s'au cuminecat niciodată, pentru neputarea de grijă a mântuirii sale, de să vor fi ispoveduit, să le dați anafură neamestecată cu vin, pentru acea scandală ce am zis mai sus. Sau cu bună socoteală și aghiazmă să dați celui ce să va fi ispoveduit, și să va fi gătit cu gătire bună. Și să-i certați cu învățătura cuvioasă, să să gătească în celelalte posturi ce vor veni, ca să să cuminece.

«Iară celor neispoveduiți niciodată și celor ce nu să supun jugului Legii, nici aghiazmă, nici anafură să nu le dați, ca să vadă că și acelea sunt daruri sfințite și nu să cade a le da tuturor. Și să-i certați, precum v'am învățat mai sus, spuindu-le că iaste porunca Sfinților Părinți să fie și osebiți de credincioși unii ca aceia, nu cum să li să dea aghiazmă și anafură, până ce să vor supune jugului Legii. Căci că noi alte Paști nici nu credem a fi, fără de numai Hristos Mântuitorul, carele să dă noao întru Sfânta Cuminecătură. Deci nici să numim alte Paști, nici să dăm creștinilor acest fel de Paști»⁹⁶⁾.

*) Adică simple, de rând, obișnuite.

**) Expusă în paragraful Pentru acea Sfânta Cuminecătură (în rev. «Biserica Ortodoxă Română», an. XXVIII, Nr. 2, p. 46 sq).

96. «Biserica Ortodoxă Română», an. XXVIII, Nr. 2, pp. 136-140.

După un sfert de mileniu, trebuie să constatăm totuși că poziția «Paștelui mic» a rămas nesdruncinată în practica Bisericii române. Negreșit, niciodată nu e prea târziu să se ia măsurile de îndreptare. O stăruitoare și sistematică acțiune pentru lămurirea credincioșilor îi poate angaja să-și facă ei înșiși disciplina de a se apropia de Sfânta Euharistie, măcar odată pe an, la Paște. Astfel, așa numitul «Paște mic», care reprezintă o parodie sacrilegă a Sfintei Împărtășiri, va cădea dela sine în desuetudine. Este demnă de atențiune în această privință metoda aplicată în parohia sa de un preot de sat. În locul așa numitului «Paște mic», el a rânduit să se dea după anafură, câte un păhărel de vin fiecărui credincios care nu se împărtășește, așa cum se făcea și cu ceilalți după împărtășire. I-a convins ușor în acest chip că aceea ce luau ei nu era decât anafura din fiecare duminică⁹⁷).

Fie-mi îngăduit să încheiu aceste sumare considerațiuni pastorale dela finele acestui paragraf, printr'o frază pe un concentrat ton omiletic. Dacă exagerările, denaturările și abuzurile de felul «Paștelui mic», din ignoranță sau din alte motive, pot aduce învinuirea de înșelăciune cu cele sfinte, apoi neglijarea rânduelilor, care dau anaforei adevăratul ei caracter religios, constituie pentru liturghisitori o gravă abatere dela regulile elementarei pietăți. În centrul acestora stă datoria de a binecuvânta anafura, ori de câte ori nu este îndestulătoare pentru aceasta prescura, din care s'a scos Sf. Agneț. O rugăciune specială pentru binecuvântarea ei în timpul Axionului nu este de prisos, după părerea noastră, nici chiar atunci când nu am avea nevoie pentru anafură de o altă prescură decât cea «înălțată». Semnificația căpătată de anafură în viața bisericească face chiar necesară o astfel de rugăciune specială pentru binecuvântarea ei, în timpul Axionului. Până la oficializarea unei rugăciuni, liturghisitorii pot folosi una din cele menționate în acest studiu.

97. Vezi Pr. C. Mărgineanu, *loc. cit.*, pp. 233-234.

INSCRIPTII DIN BISERICI

Publicate de Prof. VICTOR BRĂTULESCU

BISERICA CIMITIRULUI DIN RUCĂR

Biserica din cimitirul satului Rucăr se înfățișează cu pridvor deschis și prezintă două turle care seamănă cu cele dela Căineni (fig. 1).

În pridvor, inscripția de pe dosul zidului de Vest arată data zidirii bisericii:

«ZIDITU-S'AU ACEASTĂ SFÂNTĂ BISERICĂ DIN TEMELIE ÎN ZILELE PREA LUMINATULUI DOMNULUI NOSTRU IOAN ALISANDRU IOAN IPSILANTI VOEVOD.

Fig. 1 — Biserica veche din Rucăr
Vedere dinspre Sud-Vest

FIIND PREA SFÎNȚITU MITROPOLITU CHIRU CHIR GRIGORIE, LA ANII DELA ADAM... (7282), adică între 31 August 1773 și 1 Sept. 1774.

Pisania săpată în relief, în piatră, are cuprinsul:

«CU AJUTORUL LUI DUMNEZEU RIDICATU-S'A ACEASTĂ SFÂNTĂ BISERICĂ DIN TEMELIE CU TOATĂ CHELTUIALA DUMNEALUI JUPANUL GHEORGHE NECOLA SMERNA LINOTOPITIU

EPARHIA CASTORIA, HRAMU SFÂNTULUI MUCENIC GHEORGHE ȘI A SFÂNTULUI MARE MUCENIC DIMITRIE».

Urmează apoi, în grecește : ΕΚΤΗΤΗ ΕΚ ΘΕΜΕΛΙΩΝ ΠΑΡΟ ΤΩΝ ΚΥΡ. ΓΡΗΓΟΡΙ ΝΙΚΟΛΑΪ ΣΜΕΡΝΑ ΛΙΝΟΤΟΠΙΤΙΣ ΓΑΝΒΡΩΣ ΤΩ ΚΛΗΤΕΡΙΟΝ ΑΠΟΣΤΟΛΩ ΑΠΟ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ ΑΚΤ ΣΕΠΤΗ ΠΡΟΦΗΛΙ ΚΓ. adică : „S'a ridicat din temelie de Kir Gheorghe Nicola Smerna Linotipis Ganvrós a Clucerului Apostol din Kupulpitu anul 1780, Aprilie 23, 1788 Aprilie 23”.

Forma de treflă a bisericii amintește tipul foarte răspândit, în acea vreme, adică în a doua jumătate a veacului al XVIII-lea.

Pridvorul deschis se sprijină pe opt coloane rotunde, de cărămidă, cu bază și capitele simple, de formă pătrată, legate între ele prin arcuri simple. Coardele arcurilor sunt alcătuite dintr'o grindă de stejar care străbate, dintr'o parte în alta, pe deasupra capitelurilor, zidul celor trei laturi: de Vest, Sud și Nord, și formează, în plan, un dreptunghi cu baza Nord-Sud. Șase, din cele opt coloane, sunt libere, iar două sunt angajate în zidul de Vest al pronaosului, în colțul din Nord și de Sud.

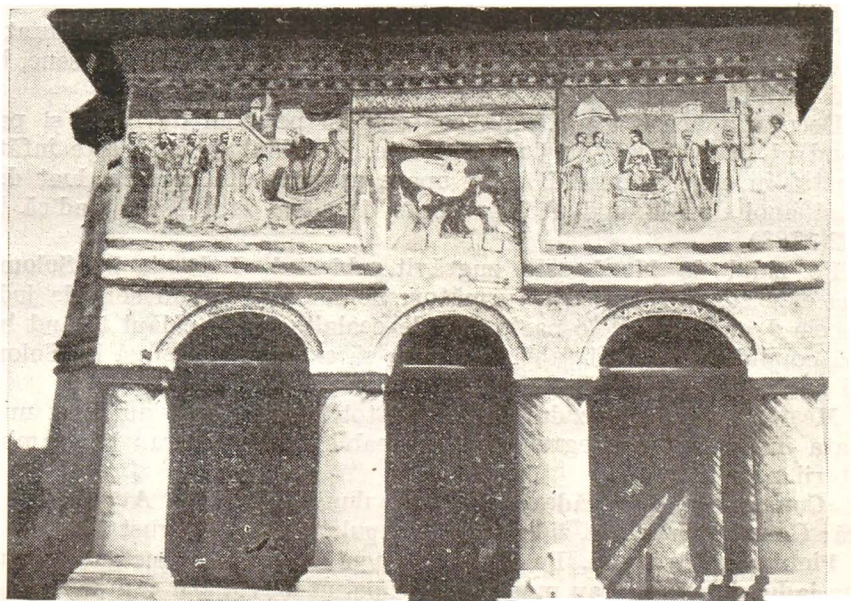

Fig. 2 — Eiserica veche din Rucăr
Fațada

Decorația exterioară. Drept deasupra arcurilor, un brâu de cărămizi format din trei drugi de formă rotundă, încinge exteriorul și-l împarte în două zone distincte: zona superioară mai îngustă, iar zona inferioară mai lată.

Deasupra intrării în pridvor, în fațada principală, brâul se frânge spre streșină formând un dreptunghi deschis și încadrează icoana hramului zugrăvită în frescă: Sf. Gheorghe și Sf. Dumitru (fig. 2).

Deasupra acestui brâu, pe sub streșină, mai este o decorație alcătuită din trei rânduri de cărămizi, așezate în formă de zimți, care închide zona superioară.

Fațada de Vest prezintă însă și o decorație picturală, de cea mai mare importanță, din punct de vedere iconografic. Spre Nord și flancând scena centrală amintită, adică icoana hramului, apare subiectul, foarte rar întâlnit, care înfățișează pe Patriarhul Iacob, binecuvântând pe cei 12 feciori ai săi, pe patul morții. Inscripția spune: «CÂND AU BLAGOSLOVIT IACOV FECIORII».

De partea cealaltă, spre Sud, un alt subiect tot așa de rar, sub titlul: «ISTORIA ÎNTELEPTII SOSANII».

După cum am arătat mai sus, în cadrul format de brâul decorativ, deasupra intrării, sunt zugrăviți doi Sfinți călări, Sf. Gheorghe și Sf. Dumitru, zugrăviți unul spre altul, amândoi biruitori: Sf. Gheorghe ucizând balaurul cu lancea, iar celălalt înfrângând pe împăratul păgân, și unul și altul călcând sub picioarele cailor pe vrăjmașul biruit. Deasupra, în zbor, îndrumându-se spre Sf. Dumitru, un Inger purtând cununa Mucenicilor.

Numărul personagiilor din cele două scene laterale este echilibrat, iar arhitectura zugrăvită în dosul lor, leagă una de alta, cele două scene, încadrând perfect scena centrală.

Decorația aceasta picturală continuă și pe zidul de Nord și pe cel de Sud al pridvorului, cu două subiecte. Pe zidul de Sud este înfățișat subiectul în care Sfântul Nicolae apare aruncat din corabie, luat de un chit și apoi dus la mal. Aci se poate descifra data 3494 adică 1791 (1782-1783).

Pe zidul de Nord este zugrăvit subiectul «Judecata lui Solomon». Scena este zugrăvită în felul următor: Solomon așezat în chip de judecător, cele două femei de o parte, iar de cealaltă parte călăul ținând într-o mână copilul, în cealaltă sabie, stă gata să execute hotărîrea lui Solomon, când se descoperă adevărata mamă.

Meșterii zidari. Pe zidul de Sud și tot în exterior, s'au lăsat numele și data însemnată cu negru, când, probabil, lucrările erau pe terminate, meșterii zidari:

«**Constantin, Ion zădări ot Câmpulung. Measița Avgust 1782**» adică: Constantin și Ion, zidari din Câmpulung, luna August 1782».

Pictura pridvorului. Pe lângă elementele comune acestui spațiu, în scena iadului, zugravii au mai însemnat pe un diavol «**cu caprele**», pe «**Zorilă**» care ține pe Antihrist de mână, și pe «**Zghibarcea**», «**Cornilă**», «**Drăgilă**», «**Suflie**» și alte nume și porecle de diavoli, cum și de păcătoși ca: «**nașu**», «**băcanu**», «**moraru**», «**crâsmăreasa**», «**învrăjbitorul**», etc.

Lumea pământească este înfățișată printr-o femeie călare pe un leu și ținând în mână un șarpe, iar marea, sub forma unei femei purtată pe valuri, pe spatele a doi pești și ținând în mână o corabie.

Pe calotă se află zugrăvit subiectul: «**Incununarea Maicii Domnului**» în stil occidental, adică: Maica Domnului în genunchi, Dumnezeu-Tatăl de o parte, Fiul de cealaltă parte iar între Ei planând, în chip de porumbel, Sf. Duh. În pendentivi patru Ingeri, iar în rest scene din viața primilor oameni.

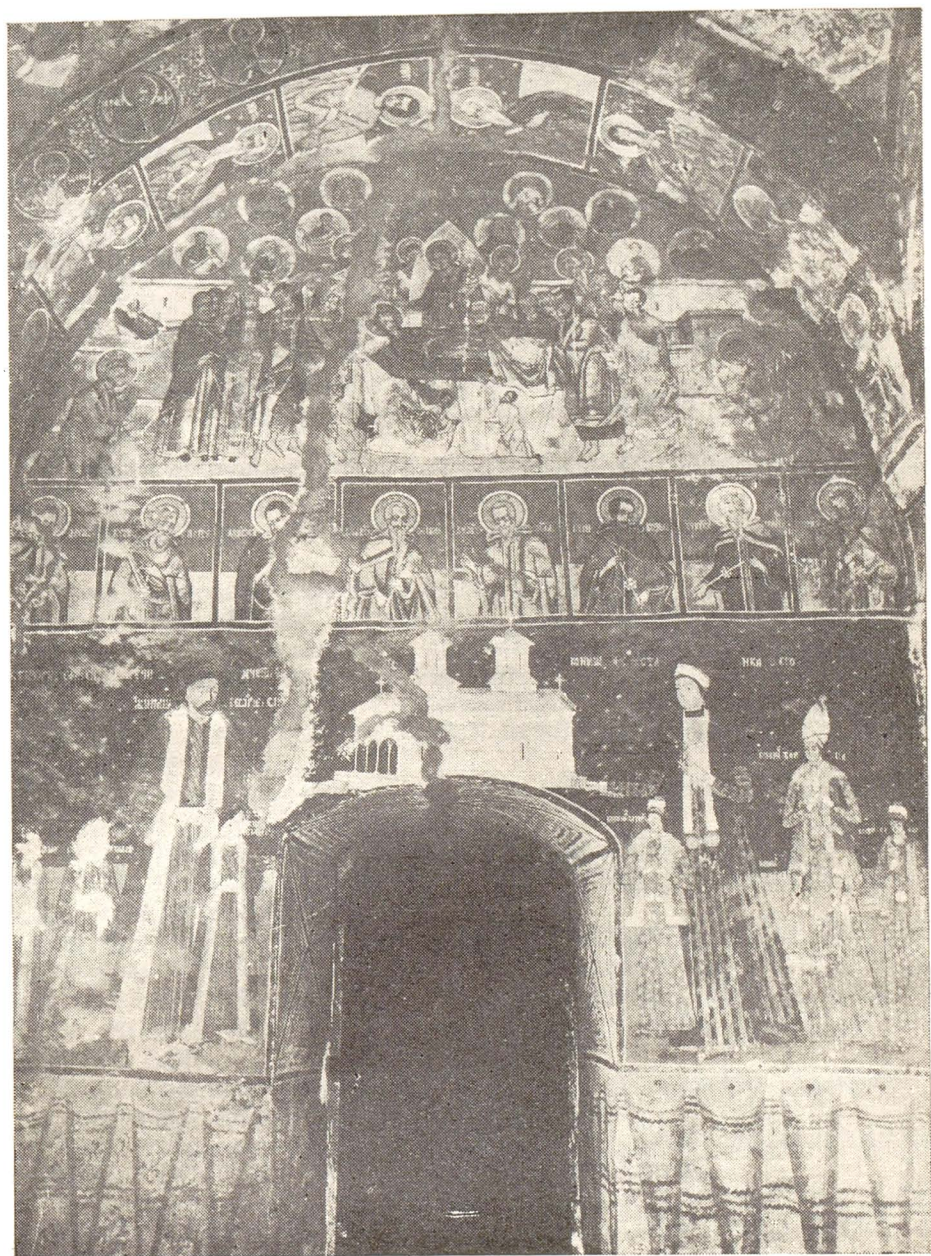

Fig. 3 — Cîitorii și pictura zidului de Vest

Ușa de intrare este mărginită de un chenar de piatră, având sus formă de acoladă.

Pronaosul se desparte de naos prin patru coloane, din care două în mijloc, iar două încastrate în zidurile laterale.

Deasupra colanelor, legate prin arcuri, se ridică un zid de cărămidă care alcătuiește despărțirea dintre naos și pronaos în partea superioară.

Deasupra arcului, spre naos, inscripția zugrăvită are cuprinsul următor:

«INTĂRIREA CELOR CE NĂDĂJDUESC SPRE TINE, DOAMNE, INTĂREȘTE, DOAMNE, BISERICA TA, PE CARE O AI CĂȘTIGAT SCUMP SANGELE TĂU».

Inscripția aceasta este cunoscută și obișnuită a fi așezată în acest loc și în această parte a bisericii.

Inscripții pe pietrele aflate în biserică. Pe o piatră de mormânt, din pronaos, se mai poate descifra următoarele:

«LEAT...» (7291), ADICĂ 1782, 31 AUGUST — 1783 1 SEPTEMBRIE.

«FIIND RAPOSATU TATĂ-MIEU, L-AM (?) INGROPAT... STE... IMBĂ... MĂ... AR ST... LEA... T. VREAME, RĂPOSA... (A)JUTORRUL LUI DUM(NEZEU)... CÂNDU BISEARICA... I FĂCÂND DINCO... I-AM RÂN...».

Un bloc de piatră, săpat în forma unui vas, servind odinioară drept cristelniță pentru botezat și amintind în formă redusă ciborium-ul din primele veacuri ale Creștinismului, prezintă o inscripție din care se vede și scopul în care acest vas era întrebuințat:

«ACEASTĂ SFÂNTĂ COLENĂVITRĂ S'A DAT DE ROBU LU DUMNEZEU JUPAN GHEORGHE NECOLA, CTITORU SFINTEI BISERICI OT RUCĂR...».

La Proscomidie, pomelnicul, săpat în piatră, cuprinde următoarele:

«POMELNICUL CTITORULUI.

VII: GHEORGHE, STANCA, CATINCA..., ION, APOSTOL, SAFTA, DIMITRIE, MARICA, CHIERAȚA, GHEORGHE, COSTANDIN, RAFAILĂ, NAOM, STANCIU.

MORȚI: FII: NECULAE, CATRINA. PĂRINȚI: NICOLAE, AGORA, MIHAI, COSTANDIN. MOȘI: DIMITRIE, ISTATU, DIMITRIE, MIHAI, COSTANDIN, NICOLAE, STANA, PREDĂ, VOICA, CALIȚA, JOIȚA, ELENA, ELENA (de 2 ori), AGORA, CALIȚA, DESPA ȘI TOT NEAMUL LOR».

Ctitorii zugrăviți în pronaos, sunt însoțiți de inscripția următoare:

«CTITORII SFINTEI BISERICII ACESTIE»

De-a stânga ușii: «JUPAN GHEORGHE... SMI (RNA), COCONU MATHEI, COCON NECOLAIE, COCON NECULAIE».

De-a dreapta ușii: «COCOANA LUI, STANCA, COCONITA ZOITA, COCONIȚA CATERINA, COCONIȚA LAPIHTA, COCONIȚA ZOIȚA (?), COCONIȚA CATERINA (?)».

Ctitorii sunt înfățișați în costumele timpului. În tabloul votiv, tatăl este de o parte cu băieții, iar mama de cealaltă parte, cu fetele. Tatăl și băieții poartă anterie lungi, îmblănite, iar pe cap au căciuli; mama și fetele poartă pieptare scurte, fără mâneci, tot îmblănite, și rochii lungi. Cingă-

torile se încheie cu paftale de metal prețios. Pe cap poartă și ele căciulițe garnisite cu blană albă, afară de fata mai mare, care poartă un fel de turban ce aduce cu o tiară (fig. 3).

Pictura interioară acoperă tot spațiul și, ca și aceea din pridvor și de pe fațadă, pe lângă subiectele obișnuite și unele caracteristice, cuprinde o seamă de scene originale, și prin subiect și prin interpretare. Între acestea, pe lângă subiectul «Acoperământul Maicii Domnului, și chiar alături de acest subiect, ni se înfățișează ridicarea la cer a Maicii Domnului. Scena e caracteristică prin aceea că are unele elemente asemănătoare Înălțării Domnului. Doi Ingeri o însoțesc, unul de o parte, altul de cealaltă parte, Maica Domnului fiind cuprinsă într'un medalion de formă ovală, mergând în sus, iar jos, Apostolii stau în jurul sarcofagului de piatră, deasupra căruia reasează capacul de piatră (fig. 4).

Tâmpla e de zid și este pictată în genul bisericii.

BISERICA SATULUI RUCĂR

Mai încăpătoare decât aceea a cimitirului, biserica satului Rucăr a fost înzestrată cu tâmpla bisericii Sărindar din București. Aducerea tâmplei dela București la Rucăr, în momentul în care se proiecta dărâmarea bisericii Sărindar, ctitorie a lui Matei Basarab, se datorează lui Dincă Schileru, din părțile Gorjului, care fiind prieten cu Gheorghe Năstăsescu și cu un alt Rucărean, Iosif Moldoveanu, a mijlocit mutarea tâmplei la Rucăr.

Fiind de proporții mult mai mari decât biserica în care avea să fie instalată, parte din această tâmplă a fost așezată în biserica din satul vecin, Dragoslavele, unde se află și astăzi.

Tâmpla este sculptată în stil baroc, stil foarte răspândit la noi, către a doua jumătate a veacului al XVIII-lea și prima jumătate a veacului următor, când moda timpului impune, prin meșterii veniți dela Viena, probabil însoțind pe arhitectul Schlatter, tehnicianul lui Știrbei și al lui Bibescu, un nou stil, stilul gotic.

Crucea Răstignirii, de deasupra tâmplei, este mult mai nouă, ca, de altminteri, și aceea de deasupra ușilor împărătești.

Icoanele împărătești, prăznicarele, Apostolii și Proorocii sunt dela începutul veacului al XIX-lea, afară de cele două de pe ușile diaconești, una cu totul nouă care înfățișează pe Sfântul Arhanghel Gavriil, iar cealaltă, lucrată de pe un model vechiu, tot nouă, a Sfântului Arhanghel Mihail.

Frizele care despart registrele cu icoane, sunt sculptate à jour. Tot așa sunt sculptate și colonetele care mărginesc icoanele împărătești și ușile altarului, afară de baze și capiteluri, cum și coronamentele de deasupra ușilor și a icoanelor din primul registru.

Inscripția de pe icoana împărătească, înfățișând pe Iisus Hristos, pare a fixa data sculptării tâmplei și data zugrăvirii celei mai mari părți din icoane. Înscrispțiile are cuprinsul de mai jos (fig. 5):

«ACEASTĂ SFÂNTĂ ICOANĂ S'AU ZUGRAVIT CU CHELTUIA-LA DUMNEALUI BIV VEL VISTIER, ȘTEFAN BELU. 1816 DEC.».

Aceeași inscripție, însă fără dată, se află pe icoana Adormirii Maicii Domnului, din aceeași tâmplă.

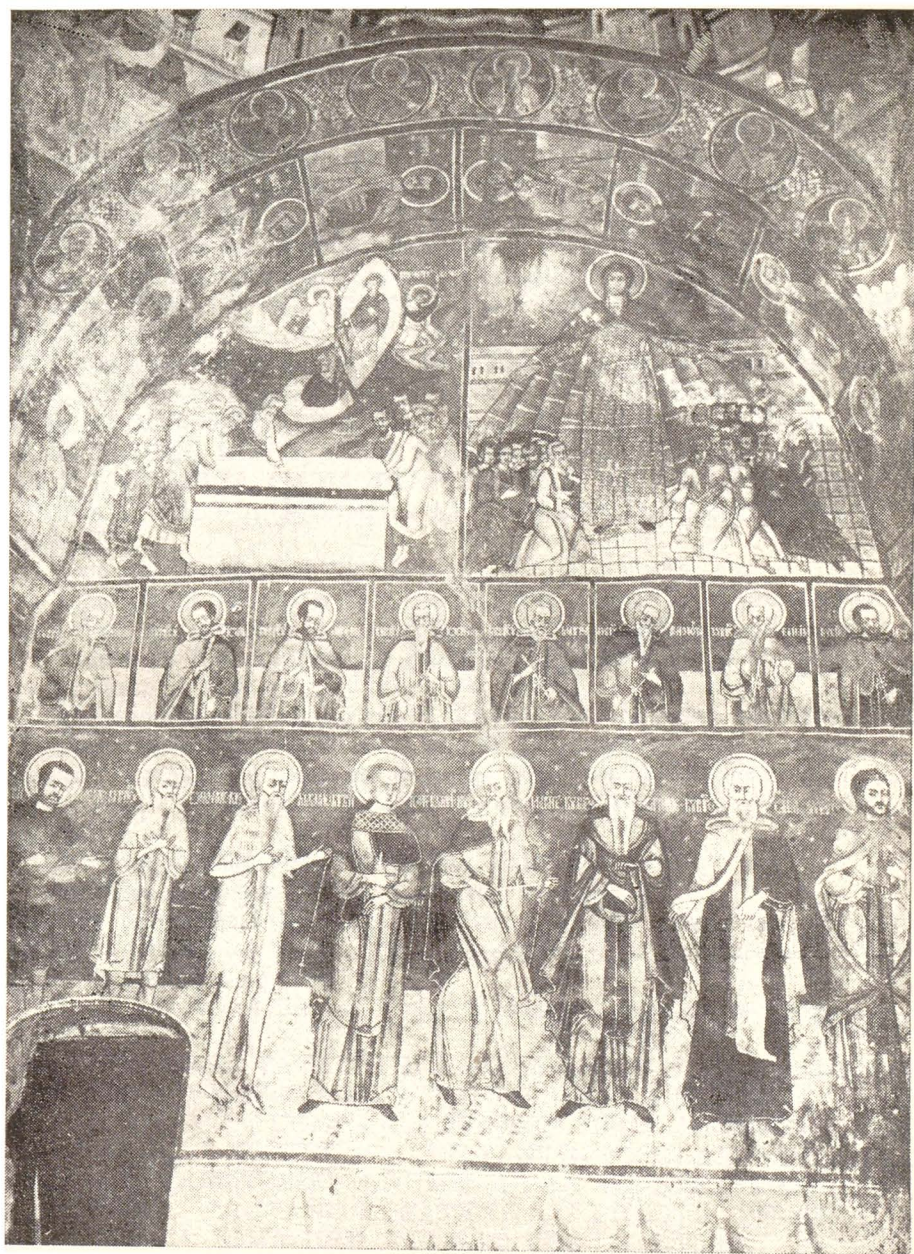

Fig. 4 — Pictură pe peretele de Nord

Iconostasul mic, amvonul, jețul arhieresc și masa pentru ofrande, sunt din aceeași epocă și sunt sculptate tot à jour.

BISERICILE DIN DRAGOSLAVELE

Am arătat mai sus că tâmpla dela Sărindar a fost instalată la Rucăr, iar parte d'ntr'însa la biserica Dragoslavele. Partea adusă la Dragoslavele a fost întregită cu stâlpișori care au înlocuit pe cei vechi, dar care au o sculptură superficială.

Pisania, săpată în relief, în piatră, având în mijloc stema țării, vulturul cu crucea în cioc, are cuprinsul următor:

«CU VREREA ȘI AJUTORIUL FIULUI ȘI CU SĂVARȘITUL SFÂNTULUI DUH (ro) INTR'UNA SFÂNTĂ TROIȚĂ NE DESPĂRȚITĂ. ACEASTĂ SFÂNTĂ ȘI DUMENEZIASCĂ BESERICĂ, ZIDITU-SE-A DIN TEMELIE DE PREA CREȘTINUL ȘI LUMINATUL DOMN IO GLIGORIE GHICA VOEVOD ȘI LUMINATA DOAMNĂ A MĂRIEI SALE, MARIA, INTRU CINSTITUL HRAM USPENIA PREA CINSTITEI BOGORODIȚĂ, CA SĂ FIE POMENIRE DE VEACI ȘI ISPRAVNIC ION HAGI GHIUCA, MEAȘITA AVG KE 25 VALEAT 3926 (7169), adică 1761.

Icoanele din biserică sunt noi.

Iconostasul mic, masa de ofrande, în stil baroc ca și tâmpla care prezintă două panouri laterale sculptate, servind drept poale de icoane.

Începând dintre latura de Nord, în medalioanele de pe panourile de jos ale tâmplei, întâlnim următorii Prooroci:

Melchisedec, Nathan, Ezechil, David, Ioil, Avacum, Daniil și Iona.

Biserica are formă de navă și este pardosită cu lespezi de piatră. În pronaos, o piatră de mormânt este aproape ștearsă. Slabe urme de ornamente florale, pe margine, în colțurile de Nord-Vest și Sud-Est ale pietrei respective.

Hramul bisericii este Adormirea Maicii Domnului.

Biserica mică are hramul Înălțarea Domnului.

Are forma de treflă și un pridvor adăugat, ceea ce face ca proporțiile arhitecturale să sufere. Ca și biserica cea mare, și aceasta este pardosită cu lespezi de piatră.

Inscripția zugrăvită la intrare, în vechiul pronaos, are cuprinsul următor:

«CU VREREA TATĂLUI ȘI A FIULUI ȘI CU SĂVARȘIREA SFÂNTULUI DUH, FĂCUTU-S'AU ACEASTĂ SFÂNTĂ BISERICĂ CU HRAMUL ÎNĂLȚAREA DOMNULUI NOSTRU IISUS HRISTOS, IN ZILELE DOMNULUI NOSTRU IO CONSTANTIN NICOLAE VOEVOD, DE ROBU LUI DUMNEZEU, ANUME JUPAN HRISTEA VAMEȘ, I JUPAN STERIU, AJUTÂND ȘI SĂTENII CU PREOȚII, PENTRUCA SĂ FIE VEȘNICĂ POMENIRE. VELEAT 7253 (1742-1745).

IAR ACUM IN ANII DELA HRISTOS 1880 și 81... FIIND MITROPOLITUL ȚĂRII I.P. SFINTITUL ARHIEPISCOPUL ȘI PRIMAT CALINIC MICLESCU, ACEASTĂ SFÂNTĂ BISERICĂ S'A PUS IN RADICALĂ REPARATIE, DUPĂ CUM SE VEDE ADICĂ: SÂNURI, TÂMPLA, TURLE, AMVON, SCARĂ LA CLOPOTE, ZIDUL

VECHI RIDICAT PESTE TOT, FERESTRE ȘI UȘI ȘI TOATĂ ZUGRĂVEALA DIN NOU, PRIN TOATĂ STĂRUINȚA ȘI INGRIJIREA SERVIILOR LUI DUMEZEU ANUME: PĂRINTELE IOAN URSULESCU, CATIHET, D-LOR IOAN TĂTARU ȘI IOAN ALIXANDROIU, CU CHELTUIALA NUMIȚILOR, CU FONDUL BISERICII ȘI CONCURSUL ENORIAȘILOR... PENTRUCĂ SĂ LE FIE VEȘNICĂ POMENIRE».

Tâmpla este de zid și icoanele sunt zugrăvite tot pe zid, afară de cele împărătești, care sunt de lemn și datează din secolul al XIX-lea, fiind zugrăvite în stil occidental, apropiat de stilul Tătărescu.

Pe icoana lui Iisus, inscripția arată numele zugravului «Gheorghe Aculescu zugrav, june fiind».

Pomelnicul este săpat în piatră la proscomidie, și cuprinde următoarele nume: «Hristea, Alexandra, Ilie, Duca, Despa, Circa, Sterie, Maria, Mihalcea, Iane, Drăghici, Dimitrie, Roxanda, Anastase ierei, Constandin...».

INSCRIȚIILE DE PE ICOANELE ADUSE DE LA CURTEA DE ARGEȘ DE MITROPOLITUL GHENADIE

Între icoanele aduse de fostul Mitropolit Ghenație dela Episcopia de Argeș, unde fusese Episcop, la București, iar de aici la mănăstirea Căldărușani, unde fusese obligat să se retragă, pe lângă icoana de familie a lui Neagoe Basarab, publicată în 1940 de subsemnatul¹⁾, se găsesc o serie de icoane de factură românească dela sfârșitul veacului al XVIII-lea, foarte aproape, ca stil, de acelea zugrăvite de Ioan, dascăl de zugravi, aflate astăzi la mănăstirea Cozia.

Unele din aceste icoane poartă inscripția de titlu în grecește, iar inscripția explicativă, așezată în partea de jos, este dată în românește. Între acestea se află și icoana «Sf. Treime», sub titlul grecesc:

Icoana aceasta este inventariată la mănăstirea Căldărușani sub Nr. 662, având dimensiunile 74 cm. × 58 cm.

Ea a făcut parte din friza cu prăznicare a unei tâmplice, precum reiese din inscripția așezată dedesubtul scenei, inscripție al cărei cuprins este următorul:

«ACEASTĂ SFÂNTĂ ICOANĂ DIMPREUNĂ CU CELE 11 PRAZNICE ALE TÂMPLEI S'AU FĂCUT CU CHELTUIALA PEA SFINȚITULUI PAR. EPISCOP KIRIU KIR IOSIF ARGEȘIU, DE UCENICUL DASCĂLULUI IOAN ZOGRAFUL MINCUL TICĂLOSUL, LA LEAT 1796».

Din cercetările întreprinse, am putut constata că această icoană a făcut parte din prăznicarele tâmplicei aflate odinioară în biserica lui Neagoe din Curtea de Argeș, și mutată, probabil, cu prilejul restaurării începută de Lecomte du Nouy, în 1874.

Dascălul Ioan Zugravul, de care pomenește cu atâta respect ucenicul său «Mincul ticălosul», este desigur continuatorul unei școli de zugravi din părțile Argeșului și ale Vâlcei, la care vor fi învățat și zugravii Voicu,

1) Publicată în Buletinul Comisiunii Monumentelor Istorice, ca planșă în culori de Victor Brătulescu.

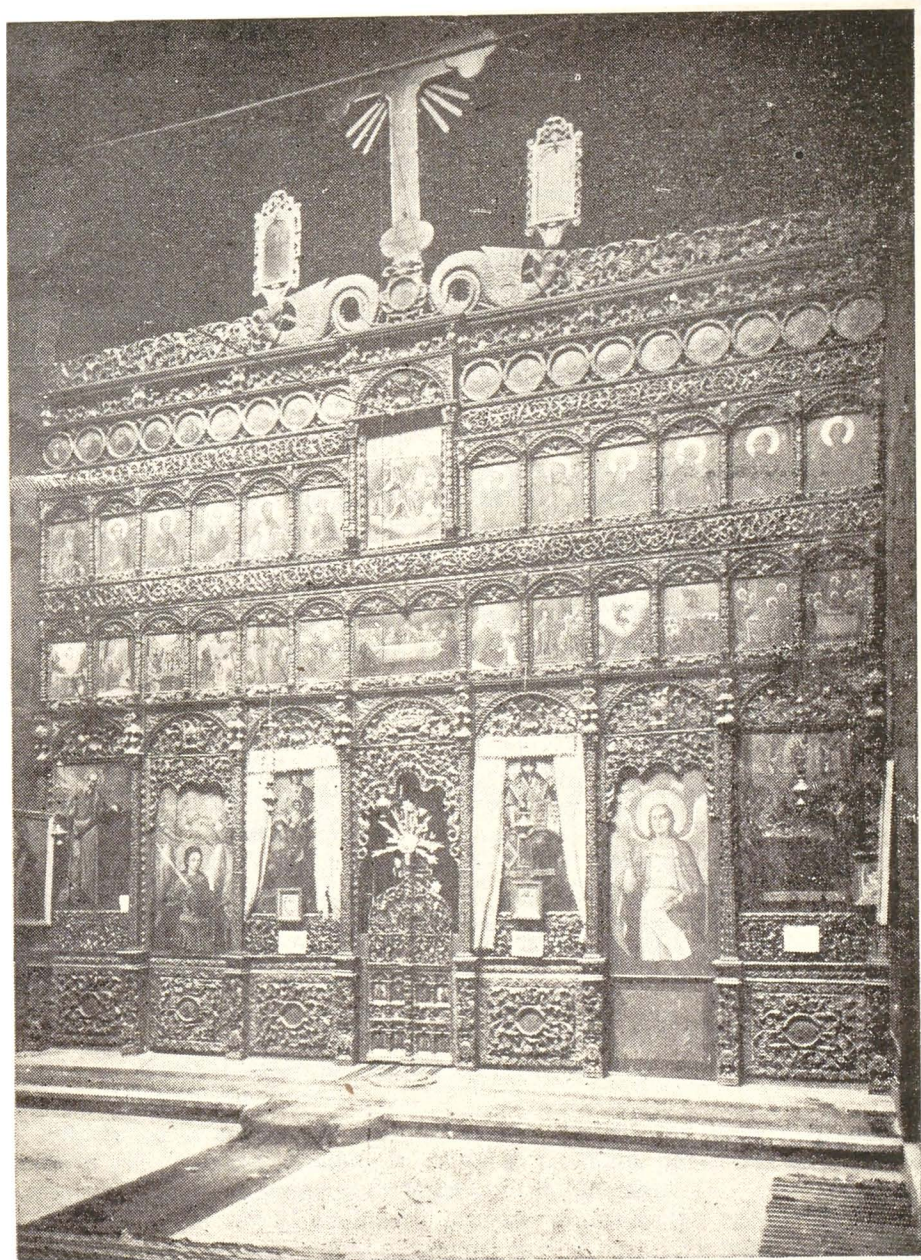

Fig. 5 — Biserica nouă din Rucărul de mijloc.
Tâmpla adusă dela biserica Sărindar din București

Ilie și Gheorghe, mai târziu monahul Gherontie, înmormântat lângă zidul bisericii Mănăstirii Dintr'un Lemn, în dreptul stranei stângi, unde va fi cântat, fiindcă era și cântăreț. Pe Ilie și pe Voicu, ca și pe Gheorghe de altfel, îi pomenesc inscripțiile bisericilor din Râmnicul Vâlcea, din Pitești și din alte locuri, între anii 1830 și 1860, Voicu fiind acela care a pictat, în 1833, paraclisul din colțul de Sud-Est al cetății mănăstirii Cozia. Acest Voicu, împreună cu tovarășul său Ilie, sunt strămoșii pictorului Costin Petrescu, cunoscutul profesor de pictură bisericească, dela Școala de Arte Frumoase din București.

Dascălul Ioan este cel care zugrăvește, la 1784, icoanele împărătești din biserica mare a mănăstirii Cozia, între care o foarte frumoasă icoană înfățișând Sfânta Treime, în chipul celor trei îngeri dela Stejarul Mamvri, foarte apropiată de aceea datorită lui Pârvu Mutul, dela începutul secolului al XVIII-lea, și el dascăl de zugrăvi la școala domnească a lui Brâncoveanu, apropiată ca stil și de vestita icoană a zugravului rus Andrei Rublev, aflată astăzi la muzeul din Nijni-Novgorod.

Dacă ne gândim că vestitul Pârvu Mutul s'a desăvârșit în acest meșteșug la un meșter rus din părțile Bucovinei, atunci ne putem explica și apropierea ce facem între cele trei icoane.

O altă icoană înfățișând subiectul Deisis, având deasupra pe Dumnezeu Tatăl și pe Sfântul Duh în chip de porumbel, deci de influență apuseană, poartă leatul, scris în litere, «o mie șapte sute», și probabil căl urmează nouă zeci și șase, această cifră fiind acoperită de o etichetă rău lipită, peste dată.

Factura și caracterul general al icoanei o arată a fi din 1796.

O a treia icoană, înfățișând pe Sf. Haralambie, Sf. Visarion și Sf. Atanasie, poartă în partea de jos următoarea inscripție:

«S'AU FĂCUT CU OSARDIA ȘI CHILTUALA (SIC) ZMERITULUI EPISCOP IOSIF, LEAT 1799».

A patra icoană care înfățișează pe Maica Domnului, în fața lui Iisus pe Cruce, de vădită influență apuseană, poartă data «1739».

Tâmpla paraclisului din spre Nord. În afara cetății mănăstirii Căldărușani se găsește un paraclis de proporții mici, datând dela începutul veacului al XIX-lea, a cărei tâmplă datează din aceeași epocă, împreună cu icoanele împărătești, încadrate în pilaștri sculptați.

Poalele de icoane, de sub icoanele împărătești, sunt de factură ru-sească, în spiritul celor din epoca lui Antim Ivireanu, dela începutul veacului al XVIII-lea.

Frizele cu icoanele Apostolilor și ale Proorocilor sunt sculptate și poleite în aur, cu flori albastre în relief și au făcut parte din tâmpla dela Cocioc, unde este înmormântat Mitropolitul Ghenadie.

Atât icoanele cât și sculptura frizelor amintesc pe meșterul Tănase Anghel, dela jumătatea veacului trecut, care a lucrat la bisericile de prin Prahova și dela Buzău.

Ușile împărătești sunt sculptate floral, în același gen al secolului al XIX-lea. Poleiala care acoperă întreaga tâmplă este de gust îndoielnic și nu poate ascunde lipsa de calitate artistică a aplicațiunilor sculptate și prinse în cuie de scheletul tâmplei.

INSCRIȚIILE DE PE PIETRELE DE MORMÂNT DELA BISERICA DIN SATUL GRĂDIȘTEA-GRECI

În apropierea mănăstirii Căldărușani, spre Est de lacul care înconjoară această mănăstire, a fost ridicată la începutul secolului al XVI-lea o biserică din cărămidă aparentă, alternată cu panouri de tencuială ce imită piatra tăiată, amintitoare a veacului anterior și a vremii de care vorbim.

Se mai păstrează câteva fragmente de piatră cu inscripții ce se mai pot citi, iar în biserică se găsesc pietre de mormânt din secolele al XVI-lea și al XVII-lea.

Pe un fragment de piatră de mormânt se mai pot citi, în slavonește, următoarele cuvinte: ...ДНЬ ВЪ ЛѢТѢ ЗНѢ МСЦА ЮНІЕ 7 ДНЬ.
adică: «Zile, la anul 7055, luna Iulie în 7 zile». Este vorba deci de anul 1547.

Pe o piatră de mormânt, așezată în latura de Sud a pronaosului bisericii, se mai poate citi numele unei femei care a fost înmormântată acolo, între anii 1542 și 1550, judecând după lipsa cifrei unităților.

Pe o altă piatră, în aceeași latură, cuprinsul inscripției, în limba slavonă, este următorul „прѣстави сѧ ракъ бжи жспаницѧ... лшша живици пост... (въ днь) благочестиваго юмн... воевода”.

adică: «A răposat roaba lui Dumnezeu Jupanița... lușă... fost postelnic (în zilele) binecredinciosului Io Mi... Voevod¹⁾».

Inscripția pietrei din latura de Nord este mai bine păstrată decât aceea din latura de Sud și arată numele moartei, numele Voevodului Alexandru Coconu și data 7136, Ianuarie, adică 1628.

Inscripția slavonă, amestecată și cu cuvinte românești, are cuprinsul următor:

„сѧю агробникаме ( ) жшваницен днхън дщера жшпана на[н]е (?) великс дворникъ пане еке²⁾ еленен прѣставис(ѧ) въ дни благочестивомъ юм алѣксандръ воевода въмса ген, зани.

adică: «Această piatră de mormânt a jupâniței Ancăi, fiica jupanului... și a Elenei. A răposat în zilele bine cinstitorului Io Alexandru Voevod, în luna Ianuarie 7 zile, leat 7136» (1628).

1) Mi(hai) Mi(hnea), toți din sec. XVI-lea.

2) Probabil: панниче (sefia lui).

**MANUSCRISELE, CARȚILE, COMUNICĂRILE OFICIALE ALE
EPARHIILOR, REVISTELE PERIODICE, ABONAMENTELE ȘI ORI
CE FEL DE CORRESPONDENȚĂ PRIVITOARE LA REVISTA SE
TRIMIT PE ADRESA: EDITURA INSTITUTULUI BIBLIC ȘI DE MI-
SIUNE ORTODOXĂ, — STR. ANTIM Nr. 29, RAIONUL N. BALCESCU,
BUCUREȘTI, CU MENȚIUNEA: «PENTRU STUDII TEOLOGICE —
REVISTA INSTITUTELOR TEOLOGICE DIN PATRIARHIA ROMÂNĂ»**

COSTUL REVISTEI

ÎN ȚARĂ

Pe un an . . . . . 20,— lei
Un număr . . . . . 2,50 „
Un număr dublu . . . 5,— „

PESTE HOTARE

Pe un an . . . . . 40 lei
Un număr . . . . . 5 „
Un număr dublu . . . 10 „

**În București, revista «Studii Teologice» se poate cumpăra
dela Magazinul de obiecte bisericești al Sfintei Arhiepiscopii a
Bucureștilor, Str. 30 Decembrie Nr. 9.**

**MANUSCRISELE NEPUBLICATE NU SE RESTITUE. CO-
LABORATORII SUNT RUGAȚI SĂ-ȘI PĂSTREZE COPIE
DUPĂ MANUSCRISELE PE CARE LE TRIMIT REDACȚIEI
REVISTEI „STUDII TEOLOGICE”**

BUCUREȘTI
TIPOGRAFIA INSTITUTULUI BIBLIC ȘI DE MIȘIUNE ORTODOXA
1953